INSTITUTIONES PHILOSOPHICÆ

AD FACILIOREM

Veterum, ac Recentiorum

PHILOSOPHORUM

Lectionem comparatæ

OPERA, & STUDIO

V. CL. EDMUNDI PURCHOTII

SENONENSIS,

In consultissima Juris utriusque Facultate Licentiati, Universitatis Parisiensis antehac Rectoris, & emeriti Philosophiæ Professoris.

TOMUS QUARTUS,

Continens Ethicam, seu Moralem Disciplinam.

VENETIIS, MDCCXXX.
Apud Joannem Manfrè.
Superiorum permissu, ac Privilegio.

INDEX TITULORUM
TOMI QUARTI.

EX LIBRO PRIMO.

EX LIBRO SECUNDO.

EX LIBRO TERTIO.

EX LIBRO QUARTO.

PARS TERTIA ETHICÆ.

PARS QUARTA ETHICÆ.

SECTIO I.

SECTIO II.

SECTIO III.

ETHI-

ETHICA,
SIVE
MORUM SCIENTIA.

PRÆFATIO.

Explicanda tandem ea Philosophiæ pars, quæ ordine quidem est postrema, sed cæteras præceptorum utilitate, & excellentia facile antecedit. Hujus gratia studium omne Philosophiæ suscipi debet, in eamque desinere, cum aliter non tantum non profuturum, sed sæpissime nociturum esse videatur. Quid enim nos juvat rerum extra nos positarum scientiam adipisci, aut quid ex ea percipimus emolumenti, si quæ propius nos contingunt, quæ officii nostri sunt propria, & sine quibus viros probos esse nobis non licet, aut negligamus, aut penitus ignoremus? Nam hic demum humanæ sapientiæ scopus nobis propositus est, non ut in sterili nudaque rerum contemplatione conquiescamus; sed ut ad proprias ægritudines, quæ multæ variæque accidunt, curandas, vitamque pulchre & honeste transigendam animum adjungamus. Eo quippe solo melior, præstabiliorque Philosophorum quam cæterorum hominum futura est conditio, si animi perturbationibus mederi, mores componere, beatam denique, hoc est honestam, & Deo acceptam vitam ducere longo studio & meditatione addiscant. Bene autem beateque vivendi præcepta unde hauriri possunt, nisi ex ea disciplina, quæ circa mores ad honestatis regulas conformandos occupatur? Hanc Græci *Ethicam*, Latini, auctore Tullio, initio fragmenti de Fato, *Moralem* appellant. Quamvis autem ea apud veteres ethnicos inculta non jacuerit, ut intelligimus ex iis, quæ tum a Socrate dicta, tum a Platone, Aristotele, Cicerone, Plutarcho, Sene-

Seneca, aliisque sive Græcis, sive Latinis, imo & a Confucio Sinarum Philosopho literis sunt consignata, & ad nos transmissa: suum tamen complementum non habuit nisi a Religione Christiana, quæ sola docet *diligere inimicos suos, nulli malum pro malo reddere, orare pro persecutoribus suis, &c.* quæ a primis Christi sectatoribus, summo rei christianæ bono, perseveranter & constanter præstita non sine admiratione legimus.

Itaque scientiam moralem non ex profanis solum scriptoribus, sed ex sacris quoque tum Veteris, tum præcipue Novi Testamenti codicibus depromptam tradere in animo est. Inter Christianos enim degimus eosque erudiendos suscipimus, qui morum scientiæ studere debent, non ut vanum virtutis nomen cum ethnicis duntaxat admirentur, aut magnificis verbis extollant; sed ut mores suos ad regulas componant summi illius Legislatoris, qui e cœlo descendit, naturamque nostram, ut perfectum vitæ exemplar nobis ob oculos poneret, assumere non alienum a sua majestate judicavit; quemque unum omnis sapientiæ ac virtutis magistrum agnoscimus.

Priusquam vero propositam materiam tractare, morumque regulas exponere aggrediamur, perpauca nobis de natura ipsius Ethicæ, seu moralis disciplinæ pro Scholarum consuetudine sunt præmittenda.

PRO-

PROŒMIUM.

De natura scientiæ moralis.

ETHica, sive *Moralis* Disciplina, a *moribus*, quos dirigit, appellationem sumpsit. *Mores* autem sunt propensiones aliquæ in bonum, aut in malum morale, quæ vel nobiscum natæ, vel usu, ac repetitis actibus sunt comparatæ: quæque proinde actibus humanis sive bonis sive malis præbent originem.

Actum *humanum* vocant eum, qui fit ab homine *humano modo* agente, id est agente ex consilio & deliberatione; in quo homo a belluis secernitur: ut cum v. g. animum ad studium cogitato, & consulto adjungimus. Sunt enim aliquæ actiones hominis, quæ non sunt *humanæ*, nimirum eæ actiones, quæ fiunt quidem ab homine, sed non fiunt humano modo, nempe ex consilio: v. gr. cum aliquis sine attentione vel pedem vel manum movet, aut aliud quidpiam agit, actio est *hominis*, non humana.

Circa actiones humanas tantum versatur Ethica, non circa eas, quæ sine consilio fiunt: nam solæ actiones humanæ ad honestatis regulas conformari, & ad æternam felicitatem dirigi possunt.

Materia igitur Ethicæ subjecta, sive, ut loquuntur, *objectum materiale* Ethicæ sunt *actiones humanæ*, id est actiones ab homine, quatenus homo est, sive quatenus consulto agit, profectæ. Ratio vero, qua materia illa ab Ethica spectatur, sive *objectum formale* Ethicæ exprimitur his vocabulis, *quatenus actiones humanæ ad honestatis regulas intuitu finis ultimi sunt conformandæ.*

Quare definiri potest *Ethica*, * sive moralis disciplina, *scientia practica, aut prudentia, quæ circa actus humanos, quatenus ad honestatis regulas æternæ felicitatis intuitu conformandos occupatur.*

Primo dicitur *scientia*, quia conclusiones certas ex principiis certis deducit: v. g. ex hoc principio, *alteri ne feceris quod tibi fieri non vis*, colligit

* *Definitio Ethicæ.*

git non esse furandum, non calumniandum, non occidendum, &c. Hoc autem principium adeo clarum est, ut mediocri attentione percipiatur, & ad solam, ut vocant, *intelligentiam* pertineat. Sed primorum hujusmodi principiorum intelligentia in moralibus *synderesis* dicitur, seu melius *synteresis*, id est conservatio: qua nempe mens se se semper immaculatam cupit a peccatis servare. *Quæ scintilla conscientiæ*, ut ait D. Hieronymus, in cap. 1. Ezechielis, *in Cain quoque pectore, postquam ejectus est de paradiso, non extinguitur*. Unde *portio virginalis* animæ vocatur: quia peccati labe non fuit vitiata, sed incorrupta remanet; *qua*, ut ait idem S. Doctor ibidem, *victi voluptatibus vel furore, ipsaque interdum rationis decepti similitudine, nos peccare sentimus*.

Secundo, Ethica dicitur *scientia practica*: quia non conquiescit in sola objecti contemplatione, sed ad praxim tendit: non enim is Ethicæ scopus est, ut morum regulas tantum cognoscamus, sed ut actus nostros ad eas conformemus.

Tertio, dicitur *prudentia*, id est cognitio eorum quæ agenda sunt: nam *prudentiæ* nomen proprie scientiam ejus, quod juste fieri potest, significat: hinc scientia juris vulgo *Jurisprudentia* dicitur.

Quarto, *versatur circa actus humanos*, id est circa actus hominis humano modo, id est consulto, agentis.

Quinto, actus illos spectat *prout ad honestatis regulas intuitu beatitudinis æternæ conformandos*: ad hoc enim instituta est Ethica, seu morum scientia, ut bene vivendi regulas intuitu finis ultimi tradat.

Regulæ autem morum, sive honestatis moralis, sunt *lex æterna*, *recta ratio*, legesque omnes, quæ ab iis profluxere, de quibus suo loco dicemus. Quarum quidem legum observatione homines ad æternam felicitatem, sive summi boni fruitionem, tanquam ad ultimum finem perducuntur. Nam ea demum summa prudentia est, ut a summo bono nunquam oculos deflectamus; sed singulis actibus, quocumque in rerum statu positi, aut quamlibet vitæ rationem amplexi fuerimus, in ipsum contendamus.

Cum

Cum vero tria ſint præcipua vivendi genera, nempe vel in ſolitudine, vel in familia, vel in civitate; hinc Scholaſtici triplicem diſtinguere ſolent *Moralem*, nempe *Monaſticam*, quæ ſolitarium hominem regit, *Oeconomicam*, quæ familiæ, & *Politicam*, quæ Reipublicæ curam ſuſcipit.

Sed profecto triplex Moralis ſpecies pro triplici vivendi ratione, ſcilicet in ſolitudine, in familia, & in civitate, non eſt diſtinguenda, ſi una eademque morum diſciplina cuilibet homini, ſive in ſolitudine, ſive in familia, ſive in civitate degenti conveniat.

Atqui una eademque morum diſciplina cuilibet homini, ſive in ſolitudine, ſive in familia, ſive in civitate degenti convenit; nempe ea, quæ circa actus humanos, prout ad honeſtatis regulas intuitu finis ultimi conformandos occupatur: quæ cum objectum ſuum, nempe *actus humanos*, ſub eadem ratione formali, nimirum *quatenus ad honeſtatis regulas intuitu finis ultimi conformandos* conſideret, non poteſt eſſe *ſpecie* multiplex: quoniam ſcientia quælibet per objectum formale *ſpecificatur*, ut norunt omnes; neque adeo multiplex eſt ſpecie diſciplina, niſi objectum formale ſit multiplex. Nemo autem non videt quemlibet hominem, in quocumque vitæ ſtatu ſit poſitus, debere actus ſuos ad eaſdem morum & honeſtatis regulas conformare; Deum diligere ſupra omnia, & cætera tantum propter ipſum; in alterum non admittere, quod in ſe ab alio admiſſum doleret, &c.

Ergo triplex Moralis ſpecies pro triplici illa vivendi ratione non eſt diſtinguenda.

Ea ſane mens eſt Ariſtotelis multis locis, ſed præſertim libro primo magnorum moralium capite 1. ubi expreſſis verbis docet Ethicam, ſive morum ſcientiam eſſe partem Politicæ, ſeu civilis ſcientiæ: quia neceſſe eſt virum politicum & probis inſtructum eſſe moribus, & in id præcipue intentum, ut cives ſuos viros bonos, ac legibus obedientes efficiat: quod totidem fere verbis repetit libro primo Ethic. cap. 13. & lib. 10. cap. ult.

Si igitur Ethica ſeu morum diſciplina ipſius Politicæ, vel civilis ſcientiæ præcipua pars hac ratione

ſit habenda, quod inter cætera Politici officia, id præcipuum ſit, ut civitatem bene moratam reddat: certe eadem Ethica Oeconomicæ pars quoque primaria dici poteſt, cum illud ſimiliter patrifamilias in rei familiaris adminiſtratione maxime propoſitum eſſe debeat, ut familiam ſuam ad omne virtutum & officiorum genus inſtituat.

Ergo Moralis diſciplina in Monaſticam, Oeconomicam, & Politicam, tanquam in partes, ſeu ſpecies ſibi ſubjectas non eſt dividenda, cum ipſa potius ſit Oeconomicæ, & Politicæ pars præcipua.

Dices. Totuplex eſt Moralis ſcientiæ ſpecies, quotuplex eſt bonum morale procurandum.

Atqui triplex eſt bonum morale procurandum, nempe privatum, familiæ, & civitatis ſeu Reipublicæ.

Ergo triplex eſt ſcientiæ Moralis ſpecies, ſcilicet Monaſtica, quæ bonum privatum; Oeconomica, quæ familiæ; & Politica, quæ Reipublicæ bonum quærit.

Reſpondeo negando minorem. Bonum quippe morale, quod ab Ethica procuratur, eſt ejuſdem ſemper rationis, nempe actuum humanorum ad honeſtatis regulas conformatio, ſive quis privatam ducat vitam, ſive degat in familia, ſive in civitate: nam homo quilibet in quolibet vitæ ſtatu communibus morum regulis, nempe lege æterna, ſeu recta ratione, ac legibus poſitivis dirigitur.

Inſtabis. Ariſtoteles lib. 6. Ethicorum cap. 8. prudentiam diviſit in politicam, œconomicam, & privatam.

Sed Ethica eſt prudentia.

Ergo dividi poteſt in politicam, œconomicam, & privatam.

Reſpondeo diſtinguendo minorem. Ethica eſt prudentia circa mores ſolos occupata, concedo: circa res quaslibet familiares, aut civiles procurandas: nego: quare nego conſequentiam. Igitur etiamſi multiplex foret prudentiæ ſpecies reſpectu diverſorum objectorum, ſeu bonorum, aut commodorum, quæ vel in familia, vel in civitate ſolerter ac induſtrie procurari poſſunt, non tamen hinc colligere liceret, multas eſſe prudentiæ ſpecies comparate

ad

ad mores: cum idem sit objectum formale prudentiæ, quatenus circa mores occupatur.

Sed neque multiplex est prudentiæ species apud Atistotelem, propter diversa illius objecta; cum ipse expressis verbis loco laudato dicat, eamdem esse virtutem, quæ prudentia *privata* vocatur, quatenus privati commodum spectat, *œconomica*, quatenus rei familiari; & *politica*, quatenus Reipublicæ consulit.

Per privatam enim prudentiam non intelligit Aristoteles cum Scholasticis eam, qua quis in eremo, seu solitudine se dirigit; sed eam, qua privatus quisque suarum rerum curam habet. Vita quippe *Monastica* apud ipsum libro primo Politicorum cap. 2. minime est *humana*, sive minime prudentiæ humanæ regulis subjicitur; sed aut *divina* est, aut *ferina*: quia putat *hominem* natura sua esse *animal politicum*, *& ad societatem natum*; idest animal, quod in aliqua familia intra civitatem, idest intra multitudinem hominnm mutuam sibi opem præstantium vitam traducere postulat.

Urgebis. Aliud est officium hominis privati, aliud patrisfamilias, aliud boni civis, vel Præfecti Provinciæ.

Ergo homo non tantum Monastica Morali indiget, sed etiam Oeconomica, & Politica.

Respondeo concesso antecedente, negando consequentiam. Licet enim varia sint hominis officia in vario vitæ statu, communibus tamen morum regulis semper dirigitur; nec ea, quæ certo vitæ generi propria sunt, peculiarem morum scientiam requirunt: alioqui tot esse deberent Ethicæ, sive morum disciplinæ, quot sunt hominum conditiones, nempe Moralis regia, Moralis pontificia, sacerdotalis, &c. Quod sane nullus dixerit, cum habituum diversitas non ab objecto materiali repetatur, sed ab objecto formali, ut consentiunt omnes.

Equidem opus est Oeconomica patrifamilias, ut familiæ suæ non tantum bonum morale procuret, verum etiam ut bonum physicum, idest subsidium omne ad vitam commode transigendam undequaque accersat. Item Politica Imperatoribus, Regibus, eorumque administris est necessaria,

ria, non tantum ut subditorum mores componant, sed ut regnis quoque ac provinciis, aut civitatibus pacem & tranquillitatem concilient, omniumque rerum, quas natura desiderat, abundantem copiam suppeditent. Verum necesse semper est, ut & qui familiæ, & qui Reipublicæ præsunt, suos actus, quibus bona physica procurant, ad honestatis regulas conforment. Unde constat, præcipuam partem tum Oeconomicæ, tum Politicæ esse eam quæ circa mores versatur. Non tamen hinc sequitur, Oeconomicam & Politicam circa mores solos occupari, & sub Ethica tanquam sub genere contineri.

Quæres, ad quam igitur scientiam revocandæ sint Oeconomica & Politica.

Respondeo, Oeconomicam & Politicam spectatas, quatenus circa bona physica procuranda sunt occupatæ, esse peculiares disciplinas, seu potius facultates, quæ naturali quadam ingenii vi, ac prudentia, rerumque peritia, & usu magis, quam doctrina continentur.

Quare si quis vel mercatura, vel agricultura, vel alia quavis arte res familiares promovere velit, huic non alia adeunda est Schola, quam vel mercatoris officina, vel agricolæ villa, vel alterius cujuslibet artificis domus.

Simili ratione qui Rempublicam in regnis vel provinciis administrandam suscipiunt, magnum quidem ex librorum, præsertim historicorum lectione adjumentum capiunt, ut ex iis, quæ bene, vel male olim cecidisse norunt, quid facto sit opus in iisdem fere rerum circumstantiis intelligant: at præcipuæ Politicæ partes in politici ipsius sagacitate, & experientia sunt positæ: nam quæcumque aut ex diversorum populorum usibus, aut ex magnorum virorum factis desumi possunt vel Politicæ, vel Oeconomicæ regulæ, non ita sunt perpetuæ ac constantes, quin ubi ad singulares eventus & casus applicantur, mutationem quamdam subeant, cum non eadem stet semper rerum facies, hominum ingenia mutentur, consuetudines & usus obsolescant.

Quod si de Politica scribere cogitet aliquis, eum sane esse oportet non tantum scientiæ gloria flo-

ren-

rentem, sed longo etiam rerum usu, & experientia peritum. Unde merito Aristoteles libro decimo Ethicorum, capite ultimo Sophistas, tanquam hominum ineptissimos carpit, quod Reipublicæ gerendæ artem tradituros se polliceantur, cum sint rerum civilium rudes, & inexperti: nihilque præter inanes quisquilias, inconditamque præceptorum, aut legum farraginem obtrudant.

Atque hic experientiæ defectus etiam in causa est, cur existimet Aristoteles lib. 8. Ethicorum cap. 1. juvenem *ætate* parum esse idoneum Politicæ, seu civilis scientiæ auditorem, juvenem vero *moribus* prorsus inutilem, scilicet quamdiu hic *moribus*, ille *ætate* juvenis remanet. Juvenem autem *moribus* vocat eum, qui cupiditatibus servit; juvenem vero *ætate*, qui nullum habet rerum usum, sive paucos, sive multos annos sit natus: nam in civili negotio, inquit, non annorum numerus, sed rerum usus considerandus est.

Cum hæc tantum obiter dixerit Aristoteles, in causa tamen fuit, cur in Scholis, ubi Politica quasi Ethicæ sive moralis disciplinæ species habetur, nova proponeretur quæstio, *utrum juvenis ætate, vel moribus ab auditorio moralis scientiæ sit arcendus, necne?*

Observa, apud Aristotelem agi de *Politica*; in Scholis vero de *Morali*, sive *Ethica*: deinde non pronuntiari ab Aristotele juvenem ætate, vel moribus esse a Politicæ studio arcendum, sed tantum eum esse parum idoneum, aut etiam inutilem illius auditorem, donec monitis & adhortationibus, quibus frequenter eum excitandum existimat, ad statum meliorem fuerit perductus.

Cur igitur ab auditorio moralis disciplinæ arcendus esset juvenis ætate, vel moribus, cum ex eo magnum emolumentum referre possit? An non potius incitandi omnes, ut salutaribus præceptis informari se patiantur, ut quæ in ipsorum animis jacta fuerint virtutum semina, uberrimos & gratissimos fructus suis temporibus ferant? Nam, ut ait Horat. Epist. 1. l. 1.

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit.
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Ordo pertractandæ Moralis.

Itaque Moralis disciplinæ præcepta in gratiam præsertim juvenum tradere aggredimur, idque secundum usitatam in Scholis methodum, quæ ex Aristot. & S. Thoma repeti solet.

Atque ut ab Aristotele incipiamus, cum ipse Moralem disciplinam velut præcipuam civilis scientiæ seu Politicæ partem consideret; materiamque civili scientiæ subjectam, sive illius objectum, ut vocant, materiale civitatem beatam existimet, idest perfectam hominum societatem, omnibus affluentem commodis ad vitam feliciter transigendam necessariis: prima illa civilis scientiæ parte, sive Ethica de *beata vita* disputat, quam in sola civitate perfecta inveniri putat. *Homo enim*, inquit libro primo Politicorum, cap. 2. est *animal civile*, *seu politicum*, *& ad societatem natum*. Unde qui a civitate segregatus est, & in solitudine degit, is Aristoteli non *homo* est, sed *vel Deus*, *vel fera*: idest, vel propter morum feritatem hominum consortia fugit; vel ipse, quasi Deus aliquis, sibi *sufficientissimus* est, aliorumque auxilio carere potest.

Primam hanc Politicæ partem, quæ moralis est, tractat Aristoteles decem libris Ethicorum ad Nicomachum filium. Eamdem doctrinam repetit, tum novem libris ad Eudemum amicum, tum duobus libris magnorum moralium, ut omittam libellum de virtutibus, & vitiis. Quamobrem soli decem libri Ethicorum ad doctrinam moralem Aristotelis percipiendam sufficere possunt: solique idcirco in Scholis Philosophicis Parisiensibus legi olim & explicari consueverant.

Posterior pars Politicę, quæ est de Civitate, octo libris Politicorum, sive de Republica, continetur: quibus addi possunt duo libri Oeconomicorum. Ex quo liquet, totum illud Aristotelis opus *Ethico-politicum* 31. libris comprehendi, scilicet decem libris ad Nicomachum, novem ad Eudemum, duobus magnorum moralium, octo politicorum, & duobus œconomicorum.

Quod vero spectat ad Divum Thomam, quem sanior pars Theologorum ac Philosophorum, præ-

ſertim in moralibus ducem ſequitur, poſtquam prima parte Summę Theologicę egit *de Deo*; ſecunda agit *de homine*, quatenus eſt Dei imago, & ad ipſum ordinatur; tertia demum parte, de *Deo homine* dicit, hoc eſt de *Chriſto*, ſeu *Verbo incarnato*.

Itaque ſecunda pars Summæ Theologicæ Sancti Thomę tota moràlis eſt, in eaque diſputat de ultimo hominis fine, tum de ipſius actibus; poſtea de habitibus & virtutibus, &c. quibus homo ad finem ultimum perducitur. Ac de iis quidem primo generatim agit prima parte ſecundæ partis, deinde ſpeciatim ſecunda parte ſecundæ partis; nam ſecunda pars Summæ Theologicæ Sancti Thomę in duas partes ſubdividitur, in primam ſecundæ, & ſecundam ſecundæ.

Quamobrem Ariſtotel. & D. Thom. diverſa ratione bonitatem moralem, ſeu rectitudinem, aut perfectionem actuum humanorum ſpectant. Nam Ariſtoteles eam conſiderat, prout eſt hominis finis, cum de beatitudine tantum naturali agat, quam in Civitate, ſeu ſocietate perfecta, recte & honeſte vivendo obtineri putat; Sed S. Thomas actuum humanorum honeſtatem, quaſi viam, ſive, ut loquuntur, *medium*, ad ultimum finem, qui poſitus eſt in ſummi boni fruitione, intuetur. Ambo tamen de eadem re, nempe de actibns humanis ad honeſtatis regulas conformandis diſputant.

Nos iiſdem fere veſtigiis inſiſtentes, ſed ad Sancti Thomæ methodum magis accedentes, Moralem noſtram in quatuor partes dividemus. Quarum

Prima de ſummo hominis bono, ſive de actuum humanorum fine futura eſt.

Secunda de actibus humanis, eorumque regulis.

Tertia de virtutibus, & vitiis.

Quarta denique de variis vitæ officiis, quibus homines tum erga Deum, tum erga ſeipſos, tum demum erga alios homines tenentur.

PARS PRIMA
ETHICÆ.

De ultimo actuum humanorum fine, sive de summo hominis bono.

A Summi boni consideratione inchoandam esse Ethicam putarunt Aristoteles, & divus Thomas, quod morum institutio fine potissimum metienda sit, nec ulla possit iniri certa honeste vivendi via, nisi, quo ea ducere debeat, prius fuerit exploratum. Hinc vulgare illud prodiit effatum, *finem esse primum in intentione, & ultimum in executione, seu assecutione*.

Quamobrem de fine ultimo, sive de summo hominis bono dicendum nobis est hac prima parte. Sed prius quærendum, quid sit bonum generatim; tum quid sit finis, ut facilius decerni a nobis possit, quis tandem sit ultimus actuum humanorum finis. Sit igitur

CAPUT I.

De bono generatim.

QUanquam in Morali disciplina versamur, bonum tamen morale, id est morum probitatem, aut actionum honestatem explicare hoc capite non aggredimur: id quippe inferius erit præstandum, ubi de bonitate & malitia actuum humanorum disputabimus; sed bonum metaphysicum, aut physicum spectamus, quod vel Deus est, vel res creata: quodque proinde vel summe perfectum est, vel saltem suo modo completum, & absolutum: hæc enim est boni metaphysici vel physici notio. E contrario malum metaphysicum, vel physicum, cujusmodi sunt ignorantia, cæcitas, &c. dicitur id, quod imperfectum est & mancum.

Hujusmodi bonum & malum, sive metaphysicum, sive physicum spectare licet, vel *absolute*, &

& quatenus illud in se bonum est, ac suo modo perfectum, hoc vero malum & imperfectum; vel *comparate*, seu *relative*, scilicet quatenus illud aliis bonum est & conveniens; hoc malum, & ingratum. Posteriori hac ratione bonum ab Aristotele spectatur initio libri primi Ethicorum, ubi veteres Philosophos laudat, quod bonum definierint *id, quod omnia appetunt*; non quia res quælibet bonum quodlibet appetit; sed quia unumquodque ad id, quod sibi *conveniens* est, nititur, quemadmodum ait Poeta:

Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam.
Florentem cythisum sequitur lasciva capella,
Te Corydon, o Alexi: trahit sua quemque voluptas.

Appetitus ille, quo res quælibet in id, quod sibi bonum est, nititur, triplex in Scholis distingui solet; *naturalis* scilicet, *sensitivus*, & *rationalis*.

Appetitus naturalis vulgo dicitur insita rei cuilibet etiam sensu destitutæ ad suum bonum propensio: sic ajunt gravia corpora naturali appetitu in terræ centrum niti, levia a centro recedere. Sed vereor ne hac loquendi ratione affectum plane spiritalem rei corporeæ, secus ac præscribit Logica in categoriis, attribuant. Quid enim est causæ, cur lapis v. gr. terræ potius centrum appetat, quam superiorem regionem? Neque enim in illud tenderet, nisi a materia fluida impelleretur, ut ex Physica notum est. Cum igitur quædam plantæ humidis locis, quædam siccioribus, aut lapidosis delectari dicuntur, &c. locutio metaphorica est, & ab hominum indole translata, non naturalis & propria. Quare nullus proprie appetitus rebus corporeis affingendus est, sed omnis earum motus in causam impellentem, quæ sæpe sensuum nostrorum aciem fugit, est refundendus.

Appetitus sentiens dicitur, qui sensuum perceptiones sequitur, de quo in Physica disputatum, ubi de affectibus animi.

Appetitus denique rationalis, qui cum mentis perceptione conjunctus est, *voluntas* nuncupatur, de qua in Metaphysica. Hic *appetitus rationalis*, quatenus generali quadam præmotione in bonum

num universe ab Auctore naturæ dirigitur, ut dictum est in Metaphysica, *appetitus naturalis* recte nominatur. Omnes enim appetitu innato bonum generatim, seu felicitatem nostram invicte & necessario expetimus. Ex eoque summi boni, seu felicitatis nostræ appetitu quivis bonorum privatorum amor in nobis exoritur. Nam cum nos ipsos amamus, non semper habet amor noster pro objecto proprias naturæ nostræ dotes, ut cacodæmonum principi contigit, qui propriæ excellentiæ fuit amantior: sed aliquid aliud expetimus, quo nos juvari, seu aliquo modo beari posse confidimus: sive, sumus *subjectum*, cui aliquid cupimus; non vero sumus semper *objectum*, in quo tanquam in summo bono, nobis complaceamus. Sin autem amor noster naturalis a scopo, sive summo bono libertatis vi non deflecteret, nec in rebus creatis hæreret, semper bonus foret, nunquam malus: sed sæpissime in vetitum nefas ruimus, idque quasi bonum amplectimur, quod externa tantum boni specie nos deludit, cum intrinseca boni ratione sit destitutum.

Itaque bonum relativum, sive bonum, quod nobis conveniens videtur, quodque ideo a nobis appetitur, quia nos juvare, aut suaviter afficere potest: id vel summum bonum est sive bonum per essentiam; vel est bonum per participationem, seu bonum privatum a summo & infinito bono derivatum, & externa duntaxat boni specie sæpius vestitum.

Bonum *per essentiam* unicum est, nempe Deus, qui solus proprie & per se bonus est, ut testatur Christus Dominus, Luc. cap. 18. v. 19. *nemo bonus, nisi solus Deus.*

Bonum *per participationem* est bonum creatum; idque vel est res aliqua, seu substantia, quæ nobis bona est, ut sunt alimenta, vestes, &c. vel est rei modificatio, aut affectio, quæ etiam nos juvat, sive ipsa ad corpus, sive ad mentem referatur. Hinc bona vulgo distribuuntur in *bona corporis*, cujusmodi sunt sanitas, robur, pulchritudo, &c. in *bona animi*, ut sunt scientia, & virtus: & in *bona fortunæ*, qualis est domus, fundus, pecunia numerata, &c.

Hæc

Hæc autem omnia appetimus, vel quia utilia sunt, vel quia jucunda tantum, vel quia honesta. Unde celebris quoque est divisio boni in *honestum*, *jucundum*, & *utile*. Honestum vocamus, quod *ordini* consentaneum est; sive quod rectæ rationis regulis congruit, ut probitas, seu virtus. Jucundum est, quod nos delectat aut suaviter afficit: v. g. quosdam delectant ludi, spectacula, aliorum hominum consortium, alios artium liberalium studium, & virtutum praxis; alios numerorum contemplatio, &c. Utile denique vocatur id, quod ad aliud bonum conducit, sive quod alius tantum boni gratia est expetendum, ut potio amara utilis est ad sanitatem recuperandam.

Quæ quidem divisio non est generis in diversas species, sed potius ejusdem rei in diversos ipsius respectus, & modos. Nam primo omne bonum aliquo sensu jucundum est, quatenus voluntatem nostram allicit. Deinde accidit etiam quandoque, ut idem bonum sit honestum, jucundum, & utile; v. g. vitæ integritas, & virtus semper est honesta, cum ipsi ordini, sive rectæ rationis regulis sit consentanea: jucunda quoque est, & mentem suavissima delectatione perfundit, ut norunt viri probi in praxi virtutum exercitati: imo quibusdam aliquando, licet infrequentius, ad res suas promovendas fuit utilis, ut Abdolonymo, cujus nota est historia ex Quinto Curtio lib. 4. historiarum cap. 1. Hic enim Sydoniorum regnum ab Alexandro propter virtutis famam accepit, cum victus gratia suburbanum hortum exigua stipe coleret. Sed hujusmodi exempla rara sunt, ac vulgo

...... *probitas laudatur*, & *alget*.

Hic vero occasione præcedentis definitionis, ac divisionis boni, nonnulla quæri solent in Scholis, quibus breviter faciendum satis.

Quærunt igitur primo, utrum bonum ita sit expetibile, ut a voluntate odio haberi nequeat.

Respondeo, bonum vel *absolute*, vel *comparate* esse spectandum.

Si spectetur bonum absolute, nimirum quatenus duntaxat in se bonum est, & suo modo perfectum, sine ulla ad nos *convenientiæ* relatione: id

id existimationem quidem nostram, vel admirationem, non tamen amorem excitat. Etenim ut a nobis ametur, ipsum ad naturam nostram accommodatum esse oportet, cum aliter bonum nobis non videatur. Unde apud Ciceronem lib. 5. de fin. bon. & mal. *Bonum appello quidquid secundum naturam est: quod contra, malum.*

Si igitur bonum spectetur *comparate* ad nos, sive quatenus nobis actu *conveniens* est, sic a nobis expetitur, ut odio haberi non possit. Nam voluntas nostra non potest odisse id, quod eam suaviter afficit: cum ea sit voluntatis nostræ natura, ut in id, quod sibi gratum est, amore propendeat. Atqui bonum spectatum, prout nobis actu conveniens est, voluntatem nostram suaviter grateque afficit: quippe convenire hoc loco nihil aliud est nisi juvare, gratumque sensum excitare. Ergo bonum comparate ad nos spectatum sic expetitur, ut odio haberi non possit.

Hinc est, quod voluntas nostra ad amorem summi boni necessario est determinata: quia summum bonum summe semper conveniens est, nunquam potest esse disconveniens aut ingratum. At cum bona privata sint mutabilia, ac modo grata nobis videantur, modo ingrata: v. gr. cibus & potus esurientem ac sitientem delectant, saturum vero offendunt: hinc fit, ut rem eamdem alias amore, alias odio prosequamur, prout vel bona, vel mala nobis apparet. Quod si neque bona, neque mala nobis videatur, tum illius respectu plane sumus indifferentes. Sicque unicum est bonum incommutabile, nempe Deus optimus maximus, cujus fruitio, ut inferius dicemus, æterno purissimarum voluptatum torrente citra satietatem ullam nos inebriabit.

Quærunt secundo, utrum voluntas malum sic oderit, ut ipsum, quatenus malum est, amare nequeat.

Respondeo, malum non secus ac bonum spectari posse vel *absolute*, & quatenus in se malum est, sive imperfectum, & mancum, vel *comparate*, & quatenus nobis est malum, seu noxium, aut molestum, vel quacumque ratione disconveniens.

Si primo modo spectetur, nihil vetat quominus

nus id, quod malum eſt, amari poſſit a voluntate creata, quoniam ea ſæpiſſime amamus, quæ in ſe mala ſunt & imperfecta, dummodo nobis, ut talia, non appareant. Sed ſi malum ſecundo modo conſideretur, hoc eſt quatenus tale eſt reſpectu noſtri, ſive quatenus actu nos lædit vel offendit, fieri non poteſt ut ab humana voluntate expetatur.

Etenim non poteſt humana voluntas id amare, quod nullum habet illicium, quo ipſam ad ſe pertrahat: nam cum amor ſit propenſio in id quod actu delectat, aut placet, aut grate afficit: ea eſt illius natura, ut ſine illicio quodam excitari non poſſit.

Atqui malum, quatenus malum eſt reſpectu noſtri, ſeu quatenus malum nobis apparet, nullum habet illicium, quo voluntatem noſtram ad ſe ducat: cum hoc modo ſumptum minime ſit conveniens, aut gratum; ſed potius ingratum & diſconveniens judicetur.

Ergo voluntas non poteſt amare malum ſub ratione mali conſideratum. Unde S. Aug. lib. 2. Confeſſionum, num. 10. alias cap. 5. & alibi, docet neminem peccare, niſi aliqua boni ſpecie moveatur. Hocque caput his verbis concludit. *Nec ipſe igitur Catilina amavit facinora ſua, ſed utique aliud, cujus cauſa illa faciebat*, nempe id quod paulo ante dixit, *ut ſcilicet illa exercitatione ſcelerum, capta urbe, honores, imperia, divitias aſſequeretur*.

Si quis igitur opponat, quædam eſſe peccata quæ *ex pura malitia* oriuntur, atque hinc concludat, malum, quatenus malum eſt, in iis appeti a voluntate, neganda eſt omnino conſequentia. Peccata quippe ex *pura malitia* dicuntur, quæ neque ex *ignorantia*, neque ex *infirmitate* fiunt: unde nullam habent excuſationem: ſed tamen qui ea admittunt, ii ſemper aliqua boni ſaltem apparentis ſpecie ducuntur: ut cum quis v. gr. de culpæ impunitate præſumens, propria ſponte, ac citra ullam cauſam plagis alterum onerat; vel immaturos fructus ex arbore decerpit, aut ipſam arborem eradicat; vel aliud quid ſimile ex pura malitia committit, is aliqua ſaltem ferina delectatione movetur, ſine qua non eſſet hæc omnia facturus.

Simi-

Simili modo cum desperati appetunt *non esse*, id non tanquam sibi *malum*, sed tanquam malorum suorum finem, ac proinde ut *bonum* considerant. E diverso damnatæ mentes Deum, qui summe bonus est, refugiunt: quoniam ipsum, ut malum, si non absolute, saltem relative, & respectu sui, id est, ut sibi infensissimum, suorumque scelerum vindicem severissimum intuentur.

Absit igitur ut credamus D. Paulum optasse unquam expressa voluntate a Deo in perpetuum, quod malorum maximum est, separari, cum ajebat ad Rom. c. 9. v. 3. *Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis*. Nam primo, si textus græci ratio habeatur, vertendum videtur, *optassem*; nempe si possibile fuisset: quibus verbis non voluntas plena & perfecta, sed tantum *velleitas*, seu voluntas imperfecta designatur. Secundo *anathema* idem est ac *maledictum*: Unde cum ait Apostolus, optasse se fieri anathema pro fratribus suis, idem est ac si dixisset: *optassem*, si fuisset possibile, *fieri maledictum*, & morti tradi pro fratribus meis, exemplo nempe Christi D. *qui & ipse cum non esset maledictio, pro nobis factus est maledictio*: ut post S. Gregor. Nazianz. explicat D. Hieron. tum in Epist. ad Algasiam, qu. 9. tum in Zachariam l. 3. c. 14. ad v. 11.

Alii hæc interpretantur de zelo D. Pauli adversus Christianos, quos in gratiam legis Judaicæ per errorem persequebatur: adeo ut *anathema* esse, seu separari a Christo, quem tunc oderat, pro fratribus suis Judæis libenter optasset.

At etiamsi quis Divi Chrysostomi explicationem sequatur, nec solam mortem temporalem, sed æternam reprobationem Apostoli verbis significari putet; certum semper erit, non agi hoc loco de voluntate absoluta, sed tantum de *velleitate*, cui conditio impossibilis apponebatur. Sciebat enim Apostolus fieri non posse, ut simul Deo per amorem semper adhæreret, quod ardentissime cupiebat, & æternum a Christo separaretur. Non autem desideramus proprie & expresse id, quod plane impossibile novimus: tametsi pio quodam excessu vim amoris nostri exaggerando vivide quandoque exprimamus.

Idem

Idem igitur sentiendum de S. Pauli desiderio, ac de Moysis obsecratione Exod. cap. 32. v. 31. qui reversus ad Dominum ait : *Obsecro, peccavit populus iste peccatum maximum, feceruntque sibi Deos aureos, aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facies, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Cui respondit Dominus : Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo.* Ad quæ verba sic scribit S. Aug. quæst, 147. in Exod. *Securus quidem hoc dixit, ut a consequentibus ratiocinatio concludatur : id est, ut quia Deus Moysen non deleret de libro suo, populo peccatum dimitteret.* Fieri enim non potest, ut a Deo in æternum amandetur, qui ei casto amore semper adhæserit. Neque id Moyses, & D. Paulus ignorabant : unde neuter eorum expressa voluntate æternæ suæ separationi a Deo consensit ; nedum illam, quod fuisset impium, optavit. Nam Ecclesia Christiana eodem spiritu edocta ab illorum doctrina minime recedit, cum Dom. 4. post Pascha Deum sic precatur : *Da populis tuis id amare quod præcipis, id desiderare quod promittis.* Deus autem promittit summum bonum seu seipsum fruendum : omninoque ad naturam voluntatis creatæ pertinet, ut in id solum, quod vel vere, vel apparenter bonum est, propendeat.

Eadem solutio adhibenda est iis omnibus, quæ vel ex Scriptura sacra, vel ex SS. PP. afferri solent. Exempli causa cum dicitur Geneseos 8. v. 21. *Sensus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua*, hoc malum non de eo intelligendum est, quod minime conveniens judicatur ; sed de voluptatibus præsertim corporeis, quæ sensum movent, quæque proinde sub specie boni jucundi præcipiuntur.

Similiter cum S. Aug. lib. 2. Conf. num. 9. alias cap. 4. fatetur se furatum esse pyra, quæ malum erat furari ; & cum inferius num. 16. alias cap. 8. exclamat his verbis : *Quem fructum habui miser aliquando in his, quæ nunc recolens erubesco, maxime in illo furto, in quo ipsum furtum amavi?* respondendum S. August. ad furtum illud non lucri utilitate, ut ipsemet ait, nec egestate, aut pomorum specie fuisse impulsum : sed ostentatio-

ne libertatis, & audaciæ inter socios, quam veluti bonum quoddam delectabile spectabat, prout eodem libro pluribus verbis exponit.

Quærunt tertio, an bona utilia & jucunda sint vere bona; an vero solum bonum honestum, seu *virtus* boni nomen mereatur.

Respondeo primo, bona utilia, & jucunda per se neque bona esse, neque mala *moraliter*, seu comparate ad mores humanos considerata. Nam bona utilia & jucunda vel sunt bona animi, vel corporis, vel fortunæ. Atqui ea bona neque proprie bona sunt, neque mala moraliter; sed eorum duntaxat usus bonus est, aut malus; sive bona sunt tantum bene utentibus, mala vero male utentibus. Ergo ratione sui neque bona sunt, neque mala moraliter.

Itaque sola virtus, aut actio virtutis bona *moraliter* judicanda est, dummodo tamen virtutis nomine non intelligatur superba Stoicorum jactantia, qua sapientem sibi ipsi *sufficientissimum* esse, nec ulla re indigentem prædicabant: nam tantum abest ut vana illa virtutis gloriatio in bonis numerari debeat, ut potius malorum omnium causa, & origo esse videatur.

Respondeo secundo, bona jucunda, & utilia dici posse bona physica, aut metaphysica. Nam quæcunque hominem juvant, ea profecto dici possunt bona, saltem physica, aut metaphysica: siquidem boni physici, aut metaphysici essentia in eo posita est, quod in se suo modo perfectum sit, & alteri conveniat, sive adjumento esse possit, ut diximus. Atqui bona jucunda, & utilia, sive sint animi bona, sive corporis, sive fortunæ, hominem juvant ad certa munia facilius obeunda: etenim qui præditus est scientia, v. gr. vel robore, vel opibus, quæ sunt bona jucunda, & utilia, is multa præclara gerere potest, quæ alius iis destitutus præstare nequeat, ut experientia notum est. Ergo non id solum physice, aut metaphysice bonum est, quod est honestum; sive non sola virtus, aut virtutis actio est bona physice, vel metaphysice; sed id omne, quod jucundum est, & utile, in iis etiam bonis est annumerandum.

Hanc

Hanc sententiam persequitur Cicero lib. 4. de finibus bonorum & malorum contra Stoicos, ubi eos irridet, quod quæ alii *bona* dicunt, illi *præposita*, aut *anteponenda* appellent, non bona: quasi vero quidquam intersit, utrum divitias, pulchritudinem, & scientiam bona dicas, an præposita; atque id non sit reipsa cum cæteris Philosophis consentire, & verbis discrepare.

Quærunt quarto, an aliquid dici possit, utile, quod minime sit honestum.

Respondeo primo *utilis* nomen ambiguum esse, & incertæ significationis. Nam si sumatur pro eo omni, quod ad aliud obtinendum conducit, qualecunque sit, non video cur id, quod minime honestum est, non censeatur aliquando utile. Nam v. gr. nihil minus honestum est, quam calumnia, quæ tamen utiliter adhibetur a nonnullis, ut alios e statione sua dejiciant, & opprimant; ac in eorum locum intrudantur. Similiter opibus male partis utuntur plurimi, ut munera, & dignitates acquirant, atque ita de cæteris. Quod si utile pro eo duntaxat sumatur, quod nobis prodest *moraliter*, sive quod meliores nos efficit, & ad summum bonum consequendum nos comparat, ac disponit; nullum certe inveniri potest bonum utile, quod cum honestate pugnet; cum omne hujusmodi bonum, si modo bonum vocari possit, præcipuam hominis partem, qua Deo similis est, nempe *rationem*, graviter sauciet, malumque potius quam bonum sit æstimandum. Unde

Respondeo secundo, id proprie ac simpliciter utile dici non posse, quod cum honesto minime est conjunctum. Idque non tantum Stoici, sed etiam Peripatetici, & alii Philosophi defendunt adversus eos, qui omnia commodis, & utilitate metiuntur.

Etenim quod magis nocet, quam prodest, illud proprie, ac simpliciter utile dici non potest: nam *proprie bona dici non possunt, quæ plus incommodi quam commodi habent*, ut loquitur lex 83. tituli Digestorum, *de verborum significatione*. Sed quod dicitur utile sejunctum ab honesto, illud magis nocet, quam prodest: cum nihil afferre possit æquale ei, quod detrahit: nam in hac vita gratiam

cœlestem, in altera felicitatem æternam nobis eripit. *Quid enim prodest homini*, inquit Salvator, Matth. cap. 16. v. 26. *si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* Ergo nihil proprie est utile, quod idem non sit honestum. Eamque sententiam probat Cic. toto lib. 3. de Offic. ubi refert, *Socratem exectari solitum eos, qui primum hæc natura cohærentia, opinione distraxissent.*

Quapropter etiamsi plurimi facta quædam judicent utilissima, quæ minime tamen sunt honesta, ut furtum, mendacium, &c. ii licet multitudine superiores existant, nullatenus tamen hoc in negotio sunt audiendi; nam pauci admodum vera bona a falsis norunt secernere, ut recte observat Juvenalis initio Sat. 10.

Omnibus in terris, quæ sunt a Gadibus usque
Auroram & Gangem, pauci dignoscere possunt
Vera bona, atque illis multum diversa, remota
Erroris nebula, &c.

CAPUT II.

De Fine.

QUi sint fines proprii singulis rebus a Deo præstituti, puta quis sit Planetarum, & aliorum corporum cœlestium finis proprius; cui bono tot insecta etiam nobis ignota, tot plantæ, & animalia, sive in terra, sive in mari, sive in aere progenita sint, magna ex parte nos latet. Cum tamen hæc omnia in rerum natura Creatoris duntaxat beneficio consistant, qui non temere ac fortuito, sed constanter & sapienter operatur, iis certos fines assignatos esse nemo sanus negaverit. Imo peculiares multarum rerum fines, seu functiones ita in omnium conspectu versantur, ut a solis Epicureis ignorari posse videantur. Cur enim v. g. concessi sunt animalibus pedes, nisi ut ambulent; cur aures, nisi, ut audiant: cur oculi, nisi ut videant? Sic arborum radices, in terram sparguntur, ut alimentum excipiant; tubuli in trunco disponuntur, ut succum

vehant, ac revehant, &c. Quare vix quidquam minus probari potest, quam quod Epicureorum omnium nomine ait Lucretius lib. 4. de rerum natura, oculos non esse conditos ut videant, nec pedes ut ambulent, &c. sed illos, postquam conditi sunt, videre, hos ambulare. Sic enim loquitur v. 832. & sequentibus.

Nil ideo quoniam natum est in corpore, ut uti
Possemus: sed quod natum est, id procreat usum.
Nec fuit ante videre oculorum lumina nata:
Nec dictis orare prius, quam lingua creata est.
Sed potius longe linguæ præcessit origo
Sermonem: multoque creatæ sunt prius aures,
Quam sonus est auditus: & omnia denique membra
Ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus.
Haud igitur potuere utendi crescere causa.

Cum enim ad Providentiam divinam maxime pertineat, ut res quælibet ad finem aliquem dirigatur; neque hoc universum citra sapientissimi Creatoris providentiam administrari queat, ut invictissime demonstratum putamus in Metaphysica, Epicureis omnibus, ac nominatim Lucretio assentiri non possumus; & quamvis singulos rerum omnium fines exploratos non habeamus, singulis tamen rebus a sapientissimo Conditore destinatos esse pro certo habemus.

Itaque res omnes corporeæ, sive cælestes, sive sublunares, ipsæque belluæ, quibus nulla se se regendi facultas, nulla ratio concessa est, in eos fines ab omnipotente Deo diriguntur, ac moventur; velut sagitta a sagittario, ut ait S. Thomas 1. 2. q. 1. art. 2. non in eos se movent aut dirigunt. At creaturæ ratione præditæ, ut angeli, & homines, propria se libertate in suos fines agunt, & vias ad eos fines conducentes eligunt. Unde alliciuntur quidem a fine, nec sine fine in actum unquam prorumperent; sed sponte, & ex prævia intellectus cognitione in eum finem se movent, eumque apprime, quatenus finis est, cognoscunt.

Finis vero, definiente Aristot. lib. 2. Physic. c. 3. est *id cujus gratia fit aliquid*. Et duplex est; scilicet finis *qui* expetitur, & finis *cui* aliquid expetitur. Exempli gratia finis *qui* expetitur in domus

mus constructione, est commoda habitatio; finis vero *cui* hæc habitatio commoda expetitur, est persona, nimirum ipse habitator, in cujus commodum cedit domus. Rursus alius est finis *operis*, alius finis *operantis*.

Finis operis, seu operationis est id, ad quod opus quoddam, aut aliqua operatio per se refertur: ut finis studii est veritatis cognitio, quia propter cognitionem veritatis suscipi debet studium.

Finis operantis est id, quod operans intendit: ut finis ejus qui discit, aut docet Philosophiam, esse potest vel amor veritatis, vel vana curiositas, vel aliquid aliud.

Denique finis sive operis, sive operantis, alius est *proximus*, qui proxime intenditur: alius *intermedius*, qui medio loco expetitur; alius tandem *ultimus*, ad quem cæteri omnes referuntur, qui nihil aliud est, quam ipse Deus, a quo profluxerunt omnia, & in quem omnia redeunt.

Quanquam autem creata omnia in Creatoris gloriam collineent, & illius tantum gratia moveantur: præcipuo tamen jure creatura rationalis in Deum, tanquam in suum bonum niti dicitur; cum ipsa sola ejus possidendi sit capax. Quare merito Boetius lib. 3. de Consolat. Philos. prosa 2. *Omnis*, inquit, *mortalium cura*, *quam multiplicium studiorum labor exercet*, *diverso quidem calle procedit*, *sed ad unum tamen beatitudinis finem nititur pervenire*.

Finis iste ultimus definitur a Cicerone lib. 2. de finibus bonorum & malorum, *id*, *quo omnia quæ recte fiunt*, *referuntur*, *neque id ipsum usquam refertur*. Eodem sensu dicitur in Scholis *id quod expetitur propter se tantum*, *&* *propter quod cætera omnia expetuntur*. Finis autem ille vel verus est, proprius, & naturalis rerum omnium finis, id est, ad quem ultimo res omnes natura sua referuntur; vel est tantum arbitrarius, & ex animi levitate, aut impetu, aut affectu, aut cupiditate electus, qualis est pecunia respectu avari, voluptas respectu voluptarii, &c. De vero duntaxat sollicitos esse nos oportet. Quare sit

PRO-

PROPOSITIO.

Finis ultimus, verus, proprius, & naturalis non tantum hominis, sed etiam rerum omnium creatarum est ipsemet Deus.

Probatur. Finis ultimus verus & physicus rerum omnium creatarum est ille, ad quem ultimo res omnes creatæ reipsa & physice referuntur.

Atqui res omnes ultimo ad Deum referuntur: quia nullus est finis ultimus, quem Deus in rerum creatione & ordinatione sibi proponere potuerit, præter suam ipsius gloriam. Unde Prov. cap. 16. v. 4. sic loquitur Sapiens: *Universa propter semetipsum operatus est Dominus.*

Ergo finis ultimus verus, & physicus rerum omnium creatarum est ipse Deus.

Quocirca naturalem rerum ordinem intervertit quisquis præpostero vel sui ipsius, vel alterius rei creatæ amore, aut ad se ipsum, aut ad rem illam creatam tanquam ad finem ultimum refert omnia: cum id unicuique animo infixum esse debeat, quod S. August. docet l. de moribus Ecclesiæ n. 13. alias cap. 8. *Bonorum summa Deus nobis est. Deus est nobis summum bonum. Neque infra remanendum nobis est, neque ultra quærendum: alterum enim periculosum, alterum nullum est.* Equidem sumus *finis cui* Deum expetimus; quia Deus *bonorum summa nobis est*: sed non sumus *finis qui* ultimo a nobis expetitur, cum nobis ipsis summum bonum esse nequeamus. Aliter sumus *subjectum cui* possessionem Dei exoptamus; non vero sumus *objectum quod* tanquam summum bonum a nobis exoptatur: quia non nos ipsi beare possumus; sed solus Deus est nostra beatitudo.

Opponet aliquis, actiones malas non referri ad Deum, cum ab ipso potius deflectant.

Ergo Deus non est ultimus rerum omnium finis.

Respondeo distinguendo antec. Actiones malæ non referuntur ad Deum ex consilio nostro, concedo: non referuntur reipsa, nego: quare nego consequentiam. Actiones igitur malæ ex consilio quidem nostro in Deum non tendunt, quoniam de Deo in illis minime cogitamus, imo ab ipso, quan-

tum in nobis eſt, recedimus: ſed tamen in Deum revera collineant; tum quia Deus eas æternum puniendo gloriam ſuam, quam violarunt, ſplendide vindicat; tum etiam quia in iis omnibus ſummum bonum quærimus, id eſt Deum ipſum, ſi non explicite, ſaltem implicite cognitum: ſiquidem naturali quodam inſtinctu in eum ferimur, qui ſolus eſſe poteſt felicitatis noſtræ cauſa & principium. Hinc Sanctus Auguſtinus lib. 1. Soliloq. num. 2. alias cap. 1. ita Deum alloquitur: *Deus, quem amat omne quod poteſt amare, ſive ſciens, ſive neſciens.*

At motus ille, quo in Deum nituntur homines, aliquando ab ipſis retardatur aut ſiſtitur, cum nempe in creaturis conquieſcunt, ac ibi ſummum bonum quærunt, ubi non eſt verum ac ſolidum, ſed apparens duntaxat bonum. Quare id minime obſtat, quominus Deus dicatur proprius & naturalis rerum omnium creatarum, ac ſpeciatim hominum finis; tum quia in Deum quocumque modo res omnes & actiones terminantur; tum quia Deus ſolus a nobis, etiam ignorantibus, ultimo loco quæritur, quia ſolus deſideria noſtra ſedare, omnique ratione voluntatem humanam complere poteſt. *Eſt enim*, ut ait Boetius lib. 3. de Conſolatione Philoſophiæ proſa 2. *omnium ſummum bonorum, cunctaque intra ſe bona continens, cui ſi quid abforet, ſummum eſſe non poſſet, quoniam relinqueretur extrinſecus quod poſſet optari.*

Quamobrem in eo ſolo, non in ullo bono creato, anguſtioribus ſcilicet finibus coarctato ponenda eſt felicitas noſtra; quæ, definiente eodem Boetio ibidem, eſt *ſtatus bonorum omnium congregatione perfectus*.

Eſt, inquam, *ſtatus*, id eſt vitæ conditio ſtabilis, & permanens: alioqui non foret ſtatus beatus.

Secundo eſt *omnium bonorum congregatione*, expulſis omnibus malis, *perfectus*: quia complectitur *ſummum bonum*, quod Exodi cap. 23. v. 19. dicitur *omne bonum*.

Hæc quidem eſt veræ beatitudinis notio: ſed tamen duplex beatitudinis ſpecies vulgo diſtinguitur; altera dicitur *beatitudo naturalis*, & imperfecta, ſeu beatitudo *viæ*; altera *ſupernaturalis*,

lis, & perfecta, seu beatitudo *patriæ*. De utraque distinctis titulis agendum.

CAPUT III.

De Beatitudine naturali.

Cum de felicitate naturali agimus hoc loco, non ultimum actuum humanorum finem proprium ac physicum intelligimus, ut capite superiori; sed eam duntaxat beatitudinem, quam propriis naturæ humanæ viribus in hacce mortali vita comparari posse asseruerunt Philosophi; quæque adeo imperfecta est, & manca, ut vix felicitatis appellatione digna videatur. Atque id fortasse in causa fuit, cur in ea constituenda tamdiu laboraverint veteres Philosophi. Nam cum nullam in rebus creatis explendi humani desiderii vim agnoscerent, singulas incassum perlustrabant, aliorumque opinionibus confutatis, nihil omnino, in quo quiescerent, inveniebant. Quod quidem innumeras propemodum opiniones non mediocriter inter se discrepantes peperit. Nam S. August. lib. 19. de Civ. Dei cap. 2. refert ex Varrone ducentas octoginta octo fuisse Philosophorum de beatitudine sententias: adeo verum est quod ait Seneca initio libri de vita beata, *vivere omnes beate velle, sed ad pervidendum quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligare*.

Cum autem earum opinionum pars longe maxima cum primis, ut fere fit, rationis humanæ principiis ac ideis parum consentiret, nihil est quod eas pene omnes ex hominum memoria deletas, paucas tantum, quæ a præcipuis Philosophorum sectis propugnabantur, ad nos transmissas esse nostri homines admirentur: nam ea est opinionum vanarum atque fictarum conditio, ut diuturnitate extabescant. *Opinionum enim commenta*, innuit Tullius lib. 2. de natura Deorum, *delet dies, naturæ judicia confirmat*.

Itaque præcipuas duntaxat veterum Philosophorum de beatitudine sententias breviter recensebimus, magis ne a Philosophis Christianis ignorentur, quam ut ex iis magnum emolumentum percipiant. Ab Epicureis incipiemus.

Epicurei.

Circa ſententiam Epicuri de felicitate hominis ambigunt inter ſe tum veteres, tum recentiores Philoſophi. Cum enim ille beatitudinem in gratiſſimo voluptatis ſenſu, & doloris vacuitate repoſitam eſſe dixerit; aliis quidem voluptati corporis, aliis animi tranquillitati primas tribuere viſus eſt. Priorum opinio multitudine vicit, iique Epicuri famam tam fœda labe aſperſam ad poſteros tranſmiſere, ut jam ablui & expurgari vix poſſit. Alii tamen & olim, & noſtris etiam temporibus ipſum ab hac infamia vindicare ſunt conati, ut Torquatus apud Tullium libro 1. de finibus bonorum & malorum; Seneca libro de vita beata cap. 13. Diogenes Laertius libro 10. Gaſſendus in animadverſionibus in iſtum decimum Laertii librum, & libro præſertim 7. de vita & moribus Epicuri, c. 4. 5. &c. Eraſmus in Colloquio, quod *Epicureus* inſcribitur. Porro ii omnes Epicurum ſancte vixiſſe, & recta præcepiſſe, nec aliam voluptatem, quam quæ ex virtutis actibus ducitur, animo conceptam habuiſſe, argumentis non contemnendis perſuadere conantur.

Quod ad Cyrenaicos attinet, quorum dux fuit Ariſtippus Cyrenenſis, in confeſſo poſitum eſt apud omnes, nullam aliam ipſis propoſitam fuiſſe felicitatem, quam quæ in turpi ſenſuum voluptate conſiſtit; idque expreſſis verbis teſtatur Cicero lib. 3. de Officiis circa finem. Ab eadem opinione non diſſentit impurus *Mohammedes*, ſive, ut nos loquimur, *Mahometes* in *Alcorano*, id eſt, ut interpretantur, in libro præceptorum; quem ſcilicet ad *Muſulmanos*, id eſt ad eos, qui ſe dicunt per antonomaſiam Deo devotos, conſcripſit. Nam ubi de Paradiſi, quem ſectatoribus ſuis pollicetur, deliciis agit, capitibus *de vacca*, *de fœminis &c.* corporeas præſertim voluptates inculcat, eaque potiſſimum mercede ad ſuæ legis obſervationem illos accendit.

Quicquid id eſt, ſi voluptates corporis, quaſi ſummum bonum habuerit Epicurus cum Cyrenaicis & Mahometanis, cumque viliſſima turpiſſimorum ho-

hominum fæce, quos defricat Aristoteles l. 1. Ethicorum c. 3. pecudis certe potius quam hominis felicitatem videtur prosecutus. *Si quis enim*, ut pulchre Tullius lib. 1. de Offic. *est paulo ad voluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere (sunt enim quidam homines non re, sed nomine) sed si quis est paulo erectior, quamvis voluptate capiatur, occultat & dissimulat appetitum voluptatis propter verecundiam: ex quo intelligitur, corporis voluptatem non satis esse dignam hominis præstantia, eamque contemni & rejici oportere.*

Sed si intelligendus sit Epicurus de animi voluptate, qua fruuntur qui pie & caste vivunt, negabo cum Seneca, invitis pluribus, sectam Epicuri *flagitiorum magistram esse, licet ad ipsius nomen advolent quidam homines perditi, ut libidinibus suis patrocinium ac velamentum quærant*. Nulla quippe alia naturalis obtineri potest felicitas, quam quæ in animi nullius sibi criminis conscii, omni virtutum comitatu stipati tranquillitate, & jucunda bonorum operum exercitatione est constituta.

Quod si objiciant Cyrenaici, voluptatem corporis propter se ipsam appeti; sicque summi boni loco haberi oportere:

Respondeo primo, eam non appeti ab omnibus ut summum bonum, sed tantum ab iis, qui toti ex carne, ut ita dicam, & sanguine conflati oblectationem spiritalem non sapiunt.

Deinde non continuo aliquid summum bonum censeri debet, quod immerito a quibusdam propter seipsum appetatur: alioquin & divitias, & honores, quæ ratione sui ab avaris, & ambitiosis appetuntur, summum bonum appellare oporteret. Sed illud tantum summi boni nomine donandum, quod appetitum hominis complere potest, & sine fastidio ac satietate possideri. *Quid autem de corporis voluptatibus loquar*, ait Boetius libro 3. de Consolatione Philosophiæ prosa 7. *quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas vero pœnitentiæ?*

Instant Cyrenaici. Summum malum consistit in doloribus.

Ergo summum bonum in voluptate.

Respondeo distinguendo ant. Summum malum consistit in doloribus tum animi, tum corporis, concedo: solius corporis, nego. Simili modo distinguo consequens: summum bonum consistit in voluptate animi, concedo: in voluptate corporis, id est in ea voluptate, quam ex occasione rerum sensibilium & corporearum percipit animus, nego. Præterea dum fatemur summum bonum in voluptate animi positum esse, intelligimus beatitudinem *formalem*, quæ est jucunda mentis affectio, qua perfundimur, dum summo bono adhæremus; non vero beatitudinem *objectivam*, seu ipsum summum bonum, cujus fruitio beatos nos efficit, designamus.

Stoici.

Stoici Cyrenaicis e diametro oppositi felicitatem hominis in sola virtute animi, quam *sapientiam* appellabant, ut miseriam in sola malitia, quam *stultitiam* dicebant, ita collocatam voluere, ut etiamsi bona jucunda & utilia non adessent, dummodo abesset malitia, beatum semper prædicarent eum, qui virtute, aut sapientia foret præditus. Quippe ajebant, sapientiam se sola contentam esse, nec externis auxiliis indigere: unde licet bonorum corporis & fortunæ accessio foret optabilis, eam tamen non esse omnino necessariam, ac sine ipsa sapientem merito beatum æstimari: imo expedire quandoque sapienti, ut mortem sibi consciscceret; quod quidem a M. Catone post Pharsalicam pugnam, ne indecore vivere cogeretur, præstitum esse omnibus notissimum est.

Cætera igitur *bona* præter virtutem appellabant *præposita* & commoda, non vere bona; sicut alia præter vitium aut stultitiam, *mala* non dicebant, sed *rejectanea*, & incommoda, ut videre est apud Ciceronem lib. 4. de finibus bonorum & malorum.

Verum ut hæc clarius exponatur opinio, audiendus est Seneca Stoicæ sectæ vindex acerrimus, Epist. 45. ubi docet, *beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum*

rectum & excelsum, & mirabilia calcantem: qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est: qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur, sic vivit quomodo illa præscripsit; cui bona sua vis nulla excutit: qui mala in bonum vertit, certus judicii, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis movet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum, quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc raro; nam cætera ejus tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant, quæ incussa tectis sine ullo habitatoris incommodo crepitat & solvitur.

Sed quamvis hæc magnifice a Stoicis jactentur, suadere tamen viris cordatis non potuerunt, omnem omnino felicitatem solo isto vanæ virtutis splendore sic contineri, ut neque morbis, neque egestate, neque aliis vitæ incommodis interturbetur. Nam nec vera virtus, quæ a superba Stoicorum ostentatione longe diversa est, dici potest beatitudo, sed via duntaxat ad beatitudinem: cum ipsa per se reddere nequeat hominem beatum, sed ei tantum auxilio esse possit, ut summum bonum, ad quod perpetuo nititur, tandem aliquando consequatur.

Quocirca sapienter omnino S. Augustinus Stoicos arguit Ep. 155. alias 52. n. 2. alias cap. 1. his verbis: *Unde in errorem absurdissimum lapsi sunt, ut cum asseverant etiam in Phalaridis tauro beatum esse sapientem, cogantur fateri vitam beatam aliquando esse fugiendam. Exaggeratis enim malis corporis cedunt, atque in eorum molestiis gravissimis abscedendum ex hac vita esse decernunt .....* Et infra num. 3. *O nimium superba jactantia! Si beata vita est in cruciatibus corporis, cur non in ea manet sapiens, ut fruatur? Si autem misera est, quid, obsecro te, nisi typhus impedit ne fateatur?*

Peripatetici.

Cum felicitatem judicent omnes rem optimam & perfectam, atque adeo talem, ut plane expleat hominis appetitum; hinc Peripatetici non in vo-

luptate sola cum Epicureis, non in sola virtute cum Stoicis beatitudinem sitam esse volunt, sed in eo quod quis *secundum naturam vivat*; vivere autem secundum naturam interpretatur Piso apud Tullium libro 5. de finibus bonorum & malorum, *vivere ex hominis natura undique perfecta, & nihil requirente*. Eoque sensu definitur beatitudo ab Aristotele Peripateticorum principe, libro primo Ethicorum, cap. 6. *operatio animæ secundum virtutem in vita undique perfecta*.

Dicitur *operatio*, non habitus, aut facultas. Cujus hanc rationem reddit capite 9. ejusdem libri, quod quemadmodum in ludis Olympicis non pulcherrimi, aut fortissimi quique corona donantur, sed qui certant, & vincunt; ita coronam felicitatis obtineant ii soli, qui recte faciunt, & honestis actionibus delectantur. Hæc tamen ratio probare videtur, actionem virtutis esse viam ad beatitudinem tantum, non vero ipsam esse beatitudinem, quæ potius est *status* quidam permanens, ut ex Boetio retulimus, quam actio, seu operatio, quæ cito transit. Sed de ea re adhuc inferius. Cum autem hæc operatio præstantissima esse debeat, ipsam non ad corpus, sed ad animum refert Aristoteles, sed quæ, & qualis sit, non docet. Eam tamen ait esse *secundum virtutem*; quia virtus est bonorum humanorum firmissimum, quod nec invitis eripi potest, ut externa bona, nec oblivione amitti, ut scientia.

Addit, *in vita undique perfecta*, & nihil requirente: quoniam multa virtuti sunt adjungenda, ut acquiratur beatitudo, quæ est *status bonorum omnium congregatione perfectus*.

Ac primo requiruntur interna bona, tum *animi*, nempe scientia, prudentia &c. tum *corporis*, ut pulchritudo, sanitas, robur, sine quibus omni ex parte beatus esse nemo intelligitur: quia si defuerint, semper erunt optanda.

Secundo, necessaria sunt bona externa, sive bona *fortunæ*; quibus veluti instrumentis aut adminiculis uti solet virtus: ideoque opus est *divitiis* ad magnificentiam, *potestate* ad votorum executionem, *amicis* ad auctoritatem, & existimationem.

Præ-

Præterea requiruntur nobilitas, sive *generis claritudo*; gloria, id est *clara cum laude notitia*; & ipsa laus, ac honor, id est *testimonium excellentiæ verbis aut factis exhibitum*: nam *honor in honorante potius quam in honorato versatur*, ut ait Aristoteles libro 1. Ethicorum cap. 3.

Denique hæc omnia debent esse diuturna: nam sicut *una hirundo non facit ver*, inquit idem Aristoteles, cap. 6. ejusdem libri, sic nec una dies beatum.

Atque hæc est Aristotelis, & Peripateticorum de beatitudine sententia, ac definitio: in qua quidem nullam summi boni seu Dei mentionem facit Aristoteles. Quamvis enim libro primo Ethicorum capite 10. beatitudinem quasi munus divinitus concessum agnoscat, ipsam tamen studio & exercitatione comparari decernit; ita ut homines, si modo virtute aliqua humana sint informati, & aliunde amicis, honoribus, ac opibus abundent, felicitatis sine Deo participes judicare videatur: quod a ratione est alienum. Fateor beatitudinem, de qua disputat Aristoteles, imperfectam esse, & qualem in hac vita obtineri posse arbitratur; nam eodem libro c. 11. hæc habet. *Quæ cum ita sint, beatos ex vivis dicemus eos, in quibus ea insunt, & inerunt, quæ a nobis supra dicta sunt: beatos autem ut homines*. Verum nulli proprie beati sunt homines, quamdiu mortalem hanc vitam trahunt innumeris calamitatibus obnoxiam: ac si qua foret in hac vita felicitas, ea potius in tranquillo quodam animi statu, seu gratissima securitate, quam in operatione mentis videretur constituenda.

Sed quomodo staret felicitas cum eo malorum agmine, quo propter primi hominis peccatum undique obsidemur? Audiatur divino spiritu afflatus Job. *Homo*, inquit cap. 14. v. 1. *natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis*. Neque vero has ærumnas amovere possunt ea quæ ab Aristotele requiruntur vitæ commoda. Nam si quis sanus sit, metuendus illi est morbus: si opibus polleat, vel honoribus, aut potestate, invidiam declinare non poterit: unde ipsi pertimescendi erunt sicarii, fures, incen-

dia, & quæcumque beatam, securamque vitam esse non sinunt. *An tu potentem censes*, inquit Boetius libro 3. de Consolatione Philosophiæ prosa 5. *quem videas velle quod non possit efficere? Potentem censes, qui satellite latus ambit? qui quos terret, ipse plus metuit?* Et infra de amicis loquens, *An præsidio sunt amici, quos non virtus, sed fortuna conciliat? Sed quem felicitas amicum fecit, infortunium facit inimicum*. Ac perlustratis hoc modo bonis omnibus creatis, quæ nimium imperfecta sunt, ut mentem nostram expleant, concludit tandem prosa 10. nullam nos in hac vita manere felicitatem, sed eam in altera tantum vita, ubi Deo satiabitur animus, esse expectandam.

Quod si ita est, ut revera esse inferius demonstrabimus, minus apposite Solonem arguit Aristoteles lib. 1. Ethicorum cap. 11. quod neminem ante obitum dici felicem voluerit; ipsumque Crœsum in eo, quo constitutus erat gloriæ ac divitiarum culmine, beatum esse negaverit. Dubium quippe non est, quin metuenda semper sit adversa fortuna iis, qui beatissimi hominum in hacce vita existimantur: ubi autem est metus, ibi nulla securitas, nulla animi tranquillitas, quæ ad beatitudinem requiruntur. quare

.... ultima semper
Expectanda dies homini, dicique beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet.

Illum autem sic reprehendit Aristoteles, quasi beatum existimaverit eum, qui supremum vitæ diem obierit, non quod tunc beatus sit, sed quod beatus antea fuisse, scilicet dum viveret, affirmari possit. Quod quanquam non inepte dicitur, cum tunc tantum aliquem beatum extitisse certum sit; satius tamen est aliquem post mortem ideo beatum judicare, quod beatitudo ad alteram duntaxat vitam pertineat.

Neque hanc vitam negavit Aristoteles: nam eodem capite 11. hominum mentes, post suam a corpore solutionem, superstites esse docet, prosperaque, vel adversa amicorum fortuna tangi, sic tamen ut earum status nihilo magis turbetur, quam si tragœdiam, vel fabulam in Scena viderent.

rent. Quo loco animæ rationalis immortalitatem agnoſcit Ariſtoteles, ut advertimus in Metaphyſica.

Platonici.

Inter Philoſophos Ethnicos nulli propius ad veritatem acceſſerunt, quam Platonici; unde S. Auguſt. l. 10. de Civ. Dei c. 29. eos ſic alloquitur. *Videtis utcumque, etſi de longinquo, etſi acie caligante, patriam, in qua manendum eſt, ſed viam, qua eundum eſt* (nempe Incarnationem incommutabilis Filii Dei, qua ſalvamur) *non tenetis.*

Plato enim tametſi aliquam in hac vita felicitatem utcumque agnoſcere videtur, cujus participes fiunt qui Deo ſunt amici, quique virtutibus moralibus, & diſciplinis ſpeculativis, præſertimque Arithmetica mentem excolunt: veram tamen & ſolidam beatitudinem alterius eſſe vitæ docet, tum multis locis, tum maxime in *Gorgia*, & in *Phædone*, licet ſub aliorum, & maxime ſub Socratis perſona id agat.

Itaque omnes homines cum e vivis exceſſerunt, *æquiſſimo judici ſiſti affirmat, a quo ſententiam indeclinabilem audiunt. Unde ſi animi in corporibus incluſi cupiditatibus reſtiterint, Deoque per ſapientiam & virtutem adhæſerint, iis bonam ſpem in ipſo mortis puncto concipiendam putat: ipſos quippe ſuarum virtutum præmia reportaturos, & ab hiſce terrenis oris ad altiorem regionem transferendos, ibique ſummo & incommutabili bono æternum eſſe fruituros. Si vero in hac vita ſeſe voluptatum illecebris permiſerint, nec ſupremum numen oraverint, ut ſuis vitiis & erroribus modum imponeret; ipſos a dæmonibus ſuæ vitæ cuſtodibus ad ſuppliciorum locum rapiendos, ſcelerumque ſuorum pœnas luituros, ita ut ſi eorum ſcelera expiari poſſint, tandem purgati ſuarum virtutum præmia ſint relaturi, ſed ſi eorum crimina ablui nequeant, æternis cruciatibus ſint addicendi.*

Porro in hoc erravit Plato, quod animas hominum in corpora, tanquam in *carceres*, ob quædam crimina in priore vita commiſſa detruſas eſſe putavit, ut in prooemio Philoſophiæ cap. 1. indicavimus, ubi ejus opinionem de ſcientia, quam *remi-*

niſcentiam putabat, excuſſimus. Sed cætera, quæ de beatitudine ſcripſit, excepto eo, quod viam, qua ad felicitatem pervenitur, nempe divinum Mediatorem ignoravit, vix ullo apice a veritate Chriſtiana diſſentiunt. Quippe in ſolo Deo felicitatem hominis reponendam eſſe decrevit, ut Chriſtiani omnes divinæ fidei lumine illuſtrati conſtituunt. Hinc eſt quod Platonica Philoſophia a Sanctis Eccleſiæ Patribus magnopere fuerit commendata. *Cedant*, inquit S. Auguſt. l. 8. de Civit. Dei cap. 8. *hi omnes illis Philoſophis, qui non dixerunt beatum eſſe hominem fruentem corpore, vel fruentem animo, ſed fruentem Deo: non ſicut corpore, vel ſeipſo animus, aut ſicut amico amicus, ſed ſicut luce oculus.*

Plato enim in *Phædone*, & *Theæteto* aſſerit, ſummum animæ bonum eſſe *Dei ſimilitudinem*: nihil vero *Solis illius divini* fit ſimile, niſi quod aliqua luminis ipſius infuſione illuſtratur: & conſequenter ſummum animæ bonum in contemplatione Dei, ſive in conjunctione ipſius mentis humanæ cum divino lumine eſt collocatum. Hoc tamen bonum primo in intellectum, deinde in voluntatem, ſi Platoni credamus, deſcendit.

Quod autem Plato *ideam*, ſive *contemplationem* ſummi boni, ſummique pulchri, felicitatem hominis appellat, id Ariſtotelem offendit, qui idcirco Platonem præceptorem ſuum inſectatur lib. 1. Ethicorum cap. 4. poſtquam præfatus eſt *amicum eſſe Platonem, ſed magis amicam veritatem*. Sic autem cum eo agit Ariſtoteles, quaſi per *ideam* boni nihil aliud intellexerit Plato, quam *notionem* boni, ut vocant *tranſcendentalis*, & idealis: cum potius contemplationem *boni per eſſentiam*, ſive Dei ipſius intuitum, & facie ad faciem conſpectum deſignaverit Plato, ut toto præſertim ipſius libro 6. de Republica poteſt intelligi.

Summi autem boni etiam in hac vita cognitio, tametſi viro Ariſtotelis tantum ſectatori ſuperflua videri poſſit ad Rempublicam humanis moribus gubernandam, neceſſaria tamen eſt ad eam gubernationem, per quam Plato Politico imprimis curandum ſtatuit, ut cives *Deo ſimiles, amicoſque* reddat:

dat : nam id citra illius cognitionem præstare non poteſt.

Quare libro 7. de Republica hæc habet Plato. *Nempe arbitror in ordine ipſo intelligibili boni ipſius ideam ſupremam exiſtere, vixque videri : ſi autem viſa fuerit, aſſerendum eam omnibus omnium, quæ recta & bona ſunt, cauſam eſſe, cum ipſa in loco viſibili lumen creaverit, & luminis auctorem: in ipſo vero intelligibili regnet ipſa, veritatemque & mentem protulerit : Quam noſſe neceſſe ſit omnem quicumque ſana mente quidquam vel privatim, vel publice eſt acturus.*

Quæ quidem, aliaque permulta cum præclare dicta ſint a Platone, mirum non eſt, ſi S. Auguſtinus Platonicam ſectam ſapientiæ theſauris inter cæteras maxime ditatam affirmet; eoſque theſauros a Platonicis tanquam ab injuſtis poſſeſſoribus in uſum Chriſtianorum vindicandos doceat. *Philoſophi*, inquit l. 2. de Doctrina Chriſtiana n. 60. alias c. 40. *ſi quæ forte vera & fidei noſtræ accommodata dixerunt, maxime Platonici, non ſolum formidanda non ſunt, ſed ab eis etiam tanquam injuſtis poſſeſſoribus in uſum noſtrum vindicanda. Sicut enim Ægyptii non ſolum idola habebant & onera gravia, quæ populus Iſrael deteſtaretur & fugeret, ſed etiam vaſa atque ornamenta de auro & argento, & veſtem, quæ ille populus exiens de Ægypto ſibi potius tanquam ad uſum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, ſed præcepto Dei ipſis Ægyptiis neſcienter commodantibus ea, quibus non bene utebantur : ſic doctrinæ omnes Gentilium non ſolum ſimulata & ſuperſtitioſa figmenta graveſque ſarcinas ſupervacanei laboris habent, quæ unuſquiſque noſtrum Duce Chriſto, de ſocietate Gentilium exiens, debet abominari atque devitare, ſed etiam liberales diſciplinas uſui veritatis aptiores, & quædam morum præcepta utiliſſima continent, deque ipſo uno Deo colendo nulla vera inveniuntur apud eos, quod eorum tanquam aurum & argentum, quod non ipſi inſtituerunt, ſed de quibuſdam quaſi metallis divinæ providentiæ, quæ ubique infuſa eſt, eruerunt, & quo perverſe atque injurioſe ad obſequia dæmonum abutuntur, cum ab eorum miſera ſo-*

cietate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad usum justum prædicandi Euangelii. Vestem quoque illorum, id est hominum instituta, sed tamen accommodata humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit in usum convertenda Christianum.

Sed jam a Platone, quo nullus mortalium solo luminis naturalis subsidio fretus magnificentius ac verius de Deo, & humana felicitate sentire visus est, ad id quod Christiana fides nos docet, animum convertamus. Sit igitur

CAPUT IV.

De Beatitudine supernaturali.

SI hominis felicitas in bonis creatis sita esse nequeat, hoc est neque in bonis externis, & fortunæ, nempe divitiis, honoribus, dignitatibus, &c. neque in bonis corporis, puta sanitate, pulchritudine, robore; nec denique in bonis animi, scilicet in scientia, & virtute; cum hæc omnia bona imperfecta sint, & ad excellentius bonum ordinata: dicendum cum S. Augustino, libro ultimo de Civitate Dei, capite ultimo, *præmium virtutis* futurum esse illum, *qui virtutem dedit, eique seipsum, quo melius & majus nihil posset esse, permisit. Quid est enim aliud quod per Prophetam dixit, Ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi plebs; nisi, Ego ero unde satientur, ego ero quæcunque ab hominibus honeste desiderantur, & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona?*

Hæc vero felicitas recte *supernaturalis* dicitur, quoniam non solis naturæ humanæ viribus, sed tantum adjuvante Divina gratia potest obtineri. *Naturalem* tamen eam appellare licebit, si *naturalis* nomine id intelligamus, quod homini secundum naturam maxime convenit. Nam superius ostensum est, Deum solum esse revera finem ultimum, naturalem & physicum rerum omnium, quia res omnes propter ipsum ultimo factæ sunt: sed præsertim dici potest finis ultimus naturalis hominis, quoniam humana natura sic eo solo com-

completur, ut nulla alia re possit satiari. Quare nulla est alia beatitudo, ut vocant *objectiva*, seu nullum aliud est *objectum* felicitatis humanæ, nisi Deus ipse, cui dum intime conjungimur, beati tandem efficimur. Sit ergo

PROPOSITIO I.

IN solo Deo posita est hominis felicitas, sive *beatitudo objectiva*, aut *objectum* beatitudinis nostræ est solus Deus, Optimus, Maximus.

Probatur. In eo solo posita est hominis felicitas, quod solum potest hominis animam seu mentem ita complere, ut nihil ipsi amplius desiderandum supersit.

Atqui solus Deus potest hominis animam seu mentem ita complere, ut nihil ipsi ulterius optandum supersit. Nam, ut optime D. Bernardus ser. 2. in Dedicatione Ecclesiæ, *anima capax illius est, quæ nimirum ad ejus imaginem est creata*; unde sequitur ipsam terrenis rebus occupari posse, satiari non posse. Quomodo enim quod Deo minus est, animam Dei capacem impleret? Quomodo res creatæ etiam simul collectæ voluntatem iis longe ampliorem, & ad fruendum summo bono natam plene perfecteque satiarent?

Ergo in solo Deo posita est hominis felicitas, sive, objectum beatitudinis humanæ est solus Deus, Optimus, Maximus.

Responsiones ad objecta.

Objicies primo. Illud solum est summum hominis bonum, sive beatitudo objectiva, quod naturali instinctu ab ipso appetitur.

Atqui Deus naturali instinctu a nobis non expetitur.

Ergo Deus non est summum hominis bonum, seu beatitudo objectiva.

Respondeo negando minorem. Illud enim naturali instinctu ab homine expetitur, quod est proprium humanæ voluntatis objectum, quodque omnino est secundum illius naturam. Atqui summum bonum, sive Deus possidendus, est proprium humanæ voluntatis objectum, maximeque natu-

ræ

ræ hominis convenit: cum homo sit ad imaginem, & similitudinem Dei formatus, & ad ipsum cognoscendum atque amandum creatus. Unde S. Augustinus lib. 1. Confessionum cap. 1. sic Deum alloquitur: *Fecisti nos ad te, & inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.* Ergo nihil magis naturale est animæ rationali, quam ut divino suo exemplari conjungi cupiat, & in ipsum naturali propensione feratur.

Probabis minorem. Illud appetitu seu desiderio naturali non expetimus, quod naturæ viribus non possumus obtinere.

Atqui naturæ viribus Deum obtinere non possumus, sed tantum auxilio gratiæ divinæ. Nam cum fruitio Dei sit finis supernaturalis, ab eaque omnis, ut ita loquar, *supernaturalitas* bonarum actionum deducatur: non aliter quam per medium supernaturale ad eam pervenire licet. Unde ipse Adamus in *statu innocentiæ* indigebat *gratia Creatoris*, ut ad gloriam perveniret; nos vero *in statu naturæ lapsæ* indigemus *gratia Salvatoris*, ut dictum est in Metaphysica.

Ergo naturali appetitu Deum non expetimus.

Respondeo negando majorem. Ut enim aliquid naturali instinctu appetamus, satis est id esse summum nostrum bonum, & voluntatem nostram ad se rapere, quocumque modo illud assequi valeamus. Atqui solus Deus est nostrum summum bonum; cum solus voluntatem nostram sistat, & compleat: cumque ad ipsum cognoscendum & amandum simus conditi, ut Catechesis Christiana docet. Ergo naturali propensione in Deum ferimur.

Probabis majorem. Appetitus naturalis non est homini concessus ad rem impossibilem.

Ergo naturali desiderio non expetimus id, quod naturæ viribus consequi non possumus.

Respondeo distinguendo antecedens. Appetitus naturalis non est homini concessus ad rem omni modo impossibilem, concedo: ad rem impossibilem tantum viribus naturalibus, nego: quare nego consequentiam. *Neque enim*, ut optime S. Augustinus lib. 4. contra Julianum n. 19. alias cap. 3. ratiocinatur, *omnes homines naturali instinctu immortales, & beati esse vellemus, nisi esse possemus.*

Sed

Sed hoc summum bonum præstari hominibus non potest, nisi per Christum, & hunc crucifixum, cujus morte mors vincitur, cujus vulneribus natura nostra sanatur. Quamvis igitur naturæ viribus æternam felicitatem assequi non valeamus: non tamen dici potest absolute impossibilis: siquidem ejus per gratiam adipiscendæ sumus *naturaliter* capaces. Nam *naturaliter*, inquit S. Thomas 1. 2. quæst. 113. art. 10. *anima est gratiæ capax: eo enim ipso quod facta est ad imaginem Dei, capax est Dei per gratiam*. Idque confirmat auctoritate Sancti Augustini libro de prædestinatione Sanctorum, num. 10. alias cap. 5. sic ajentis: *Posse habere fidem, sicut posse habere charitatem, naturæ est hominum: habere autem fidem, quemadmodum habere charitatem, gratiæ est fidelium*. Ergo nihil vetat, quominus Dei seu summi boni possessionem, quæ vires nostras superat, naturali propensione appetamus.

Quod autem ajunt vulgo appetitum naturalem eum esse, qui rebus omni cognitione destitutis convenit, id jam cap. 1. hujus partis refellimus: nullum enim rebus sensu destitutis appetitum seu desiderium affingendum ostendimus; sed iis tantum, quibus vis cognoscendi est concessa: nam quæ substantia cognoscendi vim habet, ea sola, non alia, est etiam appetendi virtute donata.

Sed inquiunt. Appetitus qui cognitionem sequitur, vulgo ab illa cognitione *elicitus*, & excitatus dicitur, non vero est *naturalis*: ut si quis nunquam vinum, vel cerevisiam vidisset aut gustasset, is neque vinum, neque cerevisiam naturali instinctu appeteret.

Respondeo distinguendo propositionem. Si appetitus ille non sit nobis coævus, esto: si nobis coævus sit, nego. Appetitus autem, quo in summum bonum propendimus, nobis omnino coævus est, & tam nobiscum natus, quam ipsa cognitio. Unde appetitus, seu desiderium beatitudinis cognitionem potius comitatur, quam sequitur. Enimvero non semper *explicite* summum bonum, seu felicitatem nostram prosequimur: id est non semper tendimus explicita quadam cognitione in id, quod revera est nostrum summum bonum, nempe

in

in Deum ; sed sæpius *implicite* beatitudinem nostram quærimus generali appetitu , non satis attendentes , in quo illa felicitas revera consistat . Generalis autem ille appetitus , qui nobis a Deo inditus est, ut diximus in Metaphysica, eo magis est naturalis, quo minus advertimus quodnam ex omnibus bonis verum sit , & incommutabile bonum ; quia magis naturam sequitur , quæ totis viribus in felicitatem suam , quæcumque illa sit , nititur ; & miseriam , quantum potest, refugit.

Neque est quod aliquis miretur nos appetitu naturali id, quod naturam nostram superat, expetere. Non enim magis repugnat bonum supernaturale *naturaliter* a nobis expeti , quam cognosci . Atqui bonum supernaturale, nempe Deus , *naturaliter* a nobis cognoscitur, ut alibi demonstravimus . Ergo non repugnat id naturaliter a nobis expeti , quamvis sine gratia divina a nobis , ut par est, amari non possit, ut infra dicemus.

Instant . Appetitus rei naturæ viribus impossibilis dicitur tantum *velleitas*, id est voluntas quędam imperfecta.

Respondeo distinguendo propositionem . Si res illa naturæ nostræ minime accommodata sit, nec ullo modo ad eam simus comparati, concedo : secus, nego. Certum est autem, nos ad imaginem Dei esse formatos, ultimamque nostram perfectionem in intima mentis nostræ conjunctione cum suo divino archetypo esse collocatam, licet cœlestis tantum gratiæ auxilio conjunctionem illam consequi possimus. Quare nihil magis naturale est humanæ voluntati , quam ut ei adhærere cupiat, ad cujus imaginem fuit creata : *singuli enim in id, quod sibi simillimum est, natura feruntur*, ut est eleganter apud Platonem , libro 6. de Legibus.

Objicies 2. In eo non consistit beatitudo objectiva, quod non possumus possidere.

Atqui Deum possidere non possumus.

Ergo beatitudo objectiva in Deo non consistit.

Respondeo negando minorem . Tunc enim dicimur Deum possidere , cum in eo viso & amato suavissime conquiescimus : nihil enim aliud hoc loco possessionis nomine intelligitur, quam gratissima

crea-

creatæ mentis cum summo suo bono conjunctio. Atqui possumus in Deo viso & amato suavissime conquiescere, cum ad id fuerimus ab omnipotentissimo Conditore nostro procreati. Ergo possumus Deum possidere. Hanc possessionem appellant Scholæ physicam aut *vitalem*, eo quod ad mentem nostram pertineat, quæ est substantia *vivens*, & vitalium operationum affectionumque particeps, puta visionis, amoris, gaudii, &c. Quæ quidem possessio prorsus diversa est ab ea, de qua Jurisconsulti agunt, quæ nempe est *rei detentio*, sive ea sit facti, sive juris: *facti* quidem, ut cum quis detinet rem, cujus non habet dominium; qualis est fur, qui rem furto ablatam facto, non jure possidet: *juris* vero, ut cum quis possidet animo Domini, sive *civiliter* possidet, ac verum habet rei dominium: v. g. dominus fundi vel ædium fundum vel ædes animo domini possidet.

Instabis. Ut possemus Deum possidere etiam possessione illa vitali & *adhæsionis*, deberet esse quædam *habitudo* inter humanam mentem possidentem, & Deum possessum.

Atqui nulla est habitudo, seu relatio inter humanam mentem possidentem, & Deum possessum: *finiti enim*, ut ajunt, *ad infinitum nulla est habitudo*.

Ergo Deum possidere non possumus, etiam possessione *adhæsionis*, quæ *vitalis*, & *fruitiva* in scholis nominari solet.

Respondeo negando minorem. Inter ea enim est quædam *habitudo* seu *relatio*, quorum alterum cognoscere potest & amare, alterum cognosci & amari: item quorum alterum delectare potest, alterum delectari. Atqui mens humana cognoscere potest & amare; Deus vero cognosci potest & amari. Item Deus potest delectare, mens vero creata delectari. Ergo inter Deum & humanam mentem aliqua intercedit habitudo, sive relatio.

Quod spectat ad probationem, quam afferunt, distingui potest hoc modo. *Finiti ad infinitum nulla est habitudo*, quoad infinitionem ipsam, concedo: quoad naturam, aut spiritalitatem, nego. Equidem nulla est habitudo inter Deum, & humanam mentem, si spectetur *infinitio* Dei, & *limitatio* creaturæ; sed negari non potest quin sit aliqua men-

mentis humanæ ad Deum habitudo, ſi ſpectetur *ſpiritalitas* utriuſque; quia mens hominis ſpiritalis eſt, non ſecus ac Deus ipſe, ad cujus imaginem & ſimilitudinem fuit creata.

Quod addunt aliqui, non magis Deum videri poſſe ab humana mente, quam Angelum ab oculo corporeo, id omnino ineptum eſt: nam Deus eſt intelligibilis, proindeque intelligi poteſt a facultate intelligente. Angelus vero non eſt viſibilis, ſeu non eſt coloratus; nec conſequenter videri poteſt oculo corporeo. Nam etiamſi occaſione motus in oculo facti excitari queat mens ad Angelum percipiendum: non tamen ea perceptio dicenda eſt *viſio*, cum per eam Angelus non ſentiatur ut coloratus. Quapropter Angelus & oculus corporeus, licet quoad entitatem ſint finiti, non tamen habent inter ſe habitudinem in ea naturæ ſimilitudine, quę eſt *videntis* & *viſi*, fundatam: licet mens humana, quæ ſecundum entitatem finita eſt, relationem habeat ſimilitudinis ad Deum, qui eſt infinitus.

Verum inquies. Natura finita non poteſt verſari circa objectum infinitum.

Reſpondeo negando propoſitionem. Natura enim quæ Deum videre poteſt, & amare, atque ab eo delectari, ſeu gaudio affici, poteſt ſane circa objectum infinitum verſari. Atqui mens humana, quæ eſt infinita, Deum videre poteſt. Quis enim dubitet, quominus Deus ſeſe menti noſtræ videndum prębere valeat? Item poteſt ab eo delectari, ſeu gaudio affici, ut clarum eſt. Denique poteſt in Deum propendere, cum revera Deus propenſionem naturalem in noſtrum ſummum bonum, hoc eſt, in ſeipſum nobis indiderit, ut diximus in Metaphyſica. Ergo natura finita, ut mens noſtra, verſari poteſt circa objectum infinitum: ideoque ſatis apte dicitur finita *quoad entitatem*, & infinita *quoad habitudinem*, quoniam attingere poteſt objectum infinitum.

Nec ullo modo huic reſponſioni officit quod ajunt, ſenſum aliquem, v. g. viſum, vel auditum non verſari circa omne ſenſibile; ideoque nec intellectum circa omne intelligibile, ſive circa objectum infinite intelligibile. Nam diſtinguendum eſt antecedens hoc modo. Senſus ratione organi, puta oculi, vel auris conſideratus, non attingit

omne

omne ſenſibile, concedo: ſenſus ratione principii ſpectatus, nempe quatenus eſt ipſa mens, quæ per varia ſenſuum organa, quaſi per feneſtras quaſdam objecta ſenſibilia percipit; ut explicatum eſt in Phyſica, non attingit omne ſenſibile, nego: quare nego conſequentiam. Mens igitur noſtra verſatur circa omne intelligibile, circa omne amabile, circa omne delectabile, circa omne ſenſibile, &c. quia nullo objecto intelligibili, vel amabili, vel delectabili finito limitatur: ſed tendit in id quod eſt infinite intelligibile, infinite amabile, infinite delectabile.

Urgebis. Objectum infinitum attingi non poteſt, niſi per actionem infinitam, & modo infinito.

Ergo mens creata, quæ finita eſt, non poteſt circa objectum infinitum verſari.

Reſpondeo negando antecedens. Actio enim ſequitur conditionem agentis: idem dicendum de quavis affectione ſeu modificatione mentis. Neque enim amor noſter *intrinſecus* & ratione principii infinitus eſt, aut infinita noſtra cognitio, cum Deum cognoſcimus, aut amamus; ſed tantum *extrinſecus*, & ratione objecti, quatenus nempe circa objectum infinitum verſatur. Nec quidquam abſurdi eſt, ſi actio quæ in ſe eſt infinita, circa objectum infinitum verſetur: alioqui ſolus Deus ſe cognoſceret, & amaret: quod falſum eſt. Nam licet ſolus ipſe infinito modo ſe cognoſcat, & diligat, quia cognoſcit ſe & amat quantum cognoſci & amari poteſt: naturæ tamen creatæ finito modo eum revera cognoſcunt & amant.

Objicies 3. Appetitui finito debet ſufficere bonum finitum.

Sed appetitus hominis finitus eſt.

Ergo ipſi ſufficere debet bonum finitum, nec proinde infinito bono ipſi opus eſt, ut omnino ſiſtatur.

Reſpondeo diſtinguendo minorem. Appetitus hominis eſt finitus *intrinſece* & quoad ſubſtantiam, concedo: *extrinſece* & quoad objecta, quæ proſequitur, nego: verſatur enim circa omne bonum, ſive circa bonum infinitum: quare nego conſequentiam. Ut igitur intellectus noſter circa objectum infinitum percipiendum, ita voluntas ſeu appetitus hominis circa objectum infinitum aman-

amandum versatur. Atque hinc humanam mentem propter summum bonum creatam esse liquet, quod nullo privato bono, scilicet creato & finito compleri possit; sed nova semper inquirat, donec ad summum bonum pervenerit.

Instabis. Saltem menti creatæ sufficere debet omnium bonorum creatorum collectio.

Respondeo negando propositionem. Primo, quia frui non potest tota collectione creaturarum simul, cum iis omnibus simul adhærere, ac præsens esse non possit.

Secundo, si grate a quibusdam creaturis afficeretur, ab aliis certe læderetur; nec proinde beata posset appellari.

Tertio, cum propter Creatorem, non propter creaturas sit condita, etiamsi universum hunc mundum possideret, non posset eo satiari, aut in eo contineri, ut ferunt de Alexandro Magno, qui cum plures esse mundos audisset, flevisse fertur, & amicis percunctantibus quidnam fleret, respondisse, *an non dignum est flere, si cum infiniti sint mundi, Domini unius vix facti fuerimus?* Unde Juvenalis Satyra 10.

Unus Pellæo Juveni non sufficit orbis.
Æstuat infelix angusto limite mundi.

Constat igitur mentem humanam ne omnium quidem bonorum creatorum collectione fore contentam, sed eo solo satiari posse, *qui*, ut ait Rex Propheta Psalmo 102. vers. 5. *replet in bonis desiderium nostrum*: & Genes. 17. v. 2. dicitur *merces nostra magna nimis*.

Qua quidem mercede nihil nos ad rectam morum nostrorum institutionem, virtutumque omnium exercitationem potentius debet accendere. Eoque argumento utebatur Apostolus ad Romanos cap. 8. v. 18. his verbis: *Existimo enim, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*. Et alibi, scilicet 1. ad Corinthios cap. 2. v. 9. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum*.

Quapropter inquisitionem nostram circa beatitudinem hoc loco sisti oporteret; nisi pro Scholarum consuetudine adjungenda esset quæstio metaphy-

taphyſica, quomodo humana mens ſummo ſuo bono conjuncta fiat beata. Nam ſatis conſentiunt Philoſophi, beatitudinem, quam *objectivam* vocant, ideſt *objectum*, *quod nos beatos efficit*, eſſe ſummum bonum, ſeu Deum: ſed de beatitudine *formali* magnopere diſſentiunt.

Eſt autem beatitudo formalis *modus*, *quo mens creata per ſummum bonum præſens ac poſſeſſum redditur beata*: ſive, *eſt ſtatus creatæ mentis in ſummo bono viſo & amato gratiſſime quieſcentis*. Vel, *ſuaviſſima creatæ mentis adhæſio ſeu conjunctio cum Deo præſenti ac poſſeſſo*. Quia vero quicumque Deum poſſident, ſunt beati, idcirco beatitudo formalis brevius dici ſolet, *ſummi boni poſſeſſio*, vel melius, *delectatio creatæ mentis in ſummo bono præſenti, ac poſſeſſo*.

Hujus beatitudinis eſſentiam *in viſione Dei intuitiva* conſtituunt Thomiſtæ: eamdem Scotiſtæ *in amore fruitivo*: multi *in gaudio* collocant.

Viſionem *intuitivam* vocant eam, *per quam objectum præſens*, & *facie ad faciem*, ut loquitur Apoſtolus primæ ad Corinth. cap. 13. v. 12. *intuemur*.

Amorem vero *fruitivum* nominant, *quo ſummo & incommutabili bono tanquam fini ultimo præſenti ac poſſeſſo adhæremus*.

Gaudium denique beatificum appellant, *intimum & ſuaviſſimum creatæ mentis ſenſum*, *quo ſummo ſuo bono conjuncta ſic afficitur*, *ut nibil ultra expetat*; ſed in eo tanquam in immenſo quodam deliciarum pelago velut abſorpta conquieſcat. Hoc gaudium, quo a Deo præſenti ac poſſeſſo perfunduntur beati, dicitur *primarium* & beatificum: ſed eſt aliud gaudium *ſecundarium* & acceſſorium, quod eſt tantum beatitudinis appendix, quo nempe beati gaudent ſe eſſe beatos.

Quocirca diſcrepat viſio *intuitiva*, quæ objectum præſens exigit, a viſione ſeu cognitione, ut vocant, *ideali*, vel *abſtractiva*, qua objectum abſens per ideam tantum repræſentatur. Hanc ideam vulgo a rebus *abſtractam* exiſtimant Peripatetici, licet idea Dei, & aliæ, quæ nobis congenitæ ſunt, a rebus non abſtrahantur, ut alibi oſtendimus. Unde melius cognitio imperfecta & *idealis*, quam abſtractiva videtur nominanda.

Tri-

Triplex quippe in nobis eſt cognitionis gradus, ſive triplex luminis genus a Deo in mentes noſtras infunditur. Primo *lumen naturæ*, quo Deum ipſum, multaque alia naturaliter, ſeu naturalibus ideis novimus. Deinde *lumen gratiæ*, ſeu fidei per Jeſum Chriſtum, quo myſteria divina nobis innoteſcunt, puta Trinitas perſonarum divinarum in unitate naturæ, Verbi incarnatio, &c. Denique *lumen gloriæ*, quo Deus revelata facie ſeipſum beatis in gloria conſpiciendum exhibet. De primo lumine agit Rex Propheta Pſalmo 4. verſu 7. cum ait: *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui, Domine*. De ſecundo loquitur Simeon Luc. cap. 2. v. 32. his verbis: *Lumen ad revelationem gentium*. De tertio denique communiter intelligitur verſus decimus Pſalmi 25. *In lumine tuo videbimus lumen*.

Triplici *lumini* triplex reſpondet *amor*: ſcilicet *amor naturalis*, ſeu inclinatio naturæ, qua in noſtrum ſummum bonum propendemus: *amor ſupernaturalis*, ſive charitas, quam Spiritus ſanctus per Chriſtum nobis infundit, ut terrenis omnino deſpectis cœleſtia tantum ſapiamus; denique *amor fruitionis*, quo Deo præſenti & poſſeſſo tanquam ſummo bono, a quo inenarrabili voluptate perfunduntur, arctiſſime adhærent beati. Amor noſter, quo Deum ſive naturaliter, ſive etiam ſupernaturaliter diligimus, eſt tantum *amor viæ*, ſeu amor deſiderii; qui non *reipſa*, ſed tantum ſpe ſalvos nos facit, *deſiderium habentes diſſolvi, & eſſe cum Chriſto*. Amor adhæſionis, ſeu fruitionis eſt *amor patriæ*, quo beatæ mentes arctiſſime Deo adhæreſcunt.

Deum igitur videbunt beati, ipſum amabunt, in eoque delectabuntur. *Vacabimus*, inquit Sanctus Auguſtinus, libro ultimo de Civitate Dei, capite ultimo, *& videbimus: videbimus, & amabimus: amabimus, & laudabimus. Ecce quid erit in fine ſine fine*. Utrum autem viſio, an amor, an gaudium felicitatis eſſentiam exprimat, nunc expendendum. Sit igitur

PRO-

PROPOSITIO II.

Beatitudo formalis in summo gaudio consistit. Probatur. Beatitudo formalis est status creatæ mentis, quo in summo suo bono viso & amato, tanquam in suo fine ultimo, omni modo satiata & completa suavissime ac jucundissime conquiescit.

Atqui status ille creatæ mentis verum est, perfectumque gaudium, quo a Deo tanquam summo bono præsente & possesso perfunditur. Nihil enim aliud est gaudium, seu voluptas mentis, quam intimus ille, suavissimusque sensus, quo præsente possessoque bono gratissime afficitur; unde si bonum illud sit summum, delectatio quoque, seu voluptas omnino perfecta est, & completa, qualem percipiunt beati, qui idcirco nihil ultra quærunt; sed in summo bono requiescunt.

Ergo beatitudo formalis in summo creatæ mentis gaudio, seu voluptate, aut delectatione consistit.

Responsiones ad objecta.

Objicies primo cum Thomistis. Beatitudo formalis est summi boni possessio.

Atqui summi boni possessio consistit in visione Dei intuitiva: cum per eam objectum beatificum, seu Deus reddatur menti intime præsens. Unde Apostolus Philippus Joannis capite 14. versu 8. Christum sic alloquitur: *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*. Et Propheta Rex Psalmo 79. versu 8. *Ostende*, inquit, *faciem tuam, & salvi erimus*. Idque aliis plurimis tum Scripturæ sacræ, tum Sanctorum Patrum testimoniis confirmari potest.

Ergo beatitudo formalis in sola Dei visione intuitiva consistit.

Respondeo distinguendo majorem. Beatitudo formalis est *summi boni possessio*, quatenus summum bonum præsens ac possessum miro & ineffabili gaudio mentem possidentem perfundit, concedo: secus, nego. Quamvis enim beatitudo formalis breviter & compendii causa dicatur *summi boni possessio*, non tamen in hac possessione præcise consistit beatitudo formalis. Etenim si summum bo-

num sic possideri posset, ut minime possidentem delectaret, beatum certe possidentem non redderet; Ut si qus ad spectaculum aliquod, vel concentum, vel epulas admissus nullo voluptatis sensu earum rerum occasione afficeretur, nihilo beatior foret, quam si nihil videret, audiret, vel gustaret. Quare beatitudo formalis non aliter dicitur *summi boni possessio*, nisi quatenus mens creata per eam possessionem in summo bono præsente ac possesso gratissime conquiescit.

Deinde etiamsi beatitudo formalis in *possessione summi boni* posita diceretur, non esset adhuc admittenda minor propositio, nisi adhibita distinctione in hunc modum. Summi boni possessio inadæquata, & incompleta consistit in visione Dei intuitiva, concedo: possessio adæquata & completa, nego. Quid enim per possessionem summi boni intelligitur, nisi intima creatæ mentis cum summo suo bono conjunctio? Non enim aliter potest Deus a nobis possideri. Atqui conjunctio illa creatæ mentis cum Deo non per solam visionem fit, sed etiam per amorem: imo magis adhæremus Deo per amorem, quam per visionem, cum amor sit nisus creatæ mentis, quo summo bono applicare se gestit. Ergo completa Dei possessio visione & amore simul, non sola visione continetur.

Quod autem visio dicitur reddere objectum præsens, non amor, id facile solvitur: si per visionem intelligas cognitionem *idealem*, qua res absens fit objective præsens intellectui, esto, si de visione intuitiva sit sermo, nego: hæc enim non reddit, sed exigit objectum præsens, non secus ac amor fruitionis seu adhæsionis; siquidem non fruimur nisi re præsente, nec jungimur nisi rei præsenti; quamvis amor desiderii in rem etiam absentem feratur.

Quod spectat ad testimonia vel ex Scriptura sacra, vel ex Sanctis Patribus allata, quibus visio seu cognitio Dei dicitur beatitudo: explicanda sunt hoc modo: Visio intuitiva dicitur beatitudo, quoniam cum gaudio beatifico semper conjuncta est, concedo: secus, nego. Ideo enim Scriptura sacra, vel Sancti Patres aliquando me-

mine-

minerunt solius visionis seu cognitionis, ut beatitudinem exprimant, quia visio Dei intuitiva cum gaudio beatifico ita conjuncta est, ut sine eo stare posse non videatur. Hinc Psalmo 16. versu 17. sic habetur: *Satiabor cum apparuerit gloria tua*. Et apud Sanctum Augustinum, libro primo de Trinitate, num. 28. alias cap. 13. *Ipsa visio est facie ad faciem, quæ summum præmium promittitur justis, &c.*

Verum Scriptura & SS. Patres non solius cognitionis seorsim, sed sæpissime ipsius gaudii, vel voluptatis, seu pacis, & quietis mentionem faciunt: ut Psalmo 35. v. 9. *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ: & torrente voluptatis tuæ potabis eos*. Matth. 25. v. 21. *Intra in gaudium Domini tui*. Joann. 16. v. 22. *Gaudium vestrum nemo tollet a vobis*. Ad Roman. 14. v. 17. *Non est enim regnum Dei esca & potus; sed justitia, & pax, & gaudium, &c.* Et S. August. lib. 10. Conf. n. 32. alias c. 22. *Domine .... ipsa est beata vita, gaudere ad te, de te, propter te, ipsa est, & non altera.* Et inferius n. 33. alias c. 23. *Non ergo certum est quod omnes esse beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quæ sola vita beata est, non utique vitam beatam volunt*. Unde inferri potest, neque Scriptores sacros, neque Sanctos Patres circa beatitudinem formalem adeo subtiliter versatos fuisse, ut illius essentiam præcise semper attingere, & Scholastico more designare studuerint.

Instabis. In eo consistit essentia beatitudinis formalis, quod est quid primum in beatitudine.

Atqui visio intuitiva est quid primum in beatitudine: nam amor, & gaudium sunt tantum illius appendices, & proprietates.

Ergo beatitudo formalis consistit in sola visione intuitiva.

Respondeo distinguendo majorem. In eo consistit essentia beatitudinis, quod est quid primum in beatitudine, dummodo primum illud non sit tantum conditio ad beatitudinem requisita, concedo: secus, nego. Simili modo distinguo minorem, & nego consequentiam. Visio enim intuitiva, qua Deus saltem inadæquate possidetur, conditio est ad beatitudinem requisita, non præcise

est beatitudo, ut probatum est. Deinde amor aut gaudium dici non possunt visionis proprietates, seu appendices. Siquidem proprietates rei ab ipsa re necessario fluunt, tanquam a principio; amor autem & gaudium non fluunt a visione tanquam a principio: sed tantum ut ab occasione, sine qua non extarent: nam visio ex se, naturaque sua amorem vel gaudium non producit.

Urgebis. Miseria damnatorum in sola privatione visionis Dei est collocata.

Ergo a contrario in ejus visione beatitudo formalis est posita.

Respondeo negando antecedens. Si enim in sola privatione visionis Dei posita esset damnatorum miseria, ii omnes forent æqualiter miseri, utpote Dei visione privati: quod tamen falsum est, cum alii aliis magis torqueantur, prout testatur Christus Dominus Matth. c. 11. v. 22. *Verumtamen dico vobis: Tyro & Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis.*

Objicies secundo cum Scotistis. Beatitudo formalis consistit in actione hominis præstantissima.

Atqui amor Dei est actio hominis præstantissima: nam odium Dei est actio omnium pessima.

Ergo beatitudo formalis consistit in amore Dei.

Respondeo negando majorem. Nam beatitudo formalis est *status creatæ mentis in summo bono jucundissime quiescentis*. Atqui status ille non est actio, sed affectio passiva creatæ mentis, quæ in bono possesso delectatur, sive quæ maxima voluptate a summo bono præsente ac possesso afficitur. Non enim nos beamus, seu beatitudinis nostræ auctores non sumus, sed Deus nos beat, seu gaudio nos perfundit. Ergo beatitudo formalis in actione præstantissima non consistit.

Nihil quidem vetat, quominus amor Dei dicatur actio hominis præstantissima: est enim motus seu nisus voluntatis creatæ in Deum sive absentem, sive præsentem; sed motus ille, quo voluntas creata in Deum fertur, aut ipsi adhæret, non est ipsa beatitudo formalis præcise accepta: siquidem amor ille vel est *amor viæ*, qui convenit vitæ præsenti, sive amor desiderii, qui cum spe conjunctus est; vel est *amor patriæ*, qualis est in

beatis.

beatis. Amor viæ beatitudinem antecedit, ac meretur. Cum enim multum dilexerint beati, dum erant in via, mercedem magnam accipiunt in patria, sive *intrant in gaudium Domini sui*, ad cujus aspectum admittuntur. Amor patriæ beatitudinem formalem seu delectationem subsequitur. Nam ideo summum bonum præsens ac possessum amant beati, quia summum est bonum, hoc est suavissimum & jucundissimum; sive quia summe delectat, & consequenter beatos efficit eos, a quibus possidetur; quare amor iste vocatur *fruitivus*, quod per ipsum Deo fruamur, id est ei tanquam summo bono adhæreamus.

Instabis. Aristoteles antehac a nobis laudatus beatitudinem formalem definit *operationem animæ secundum virtutem in vita perfecta*.

Ergo beatitudo formalis in actione mentis collocanda est, non in affectione passiva.

Respondeo negando consequentiam. Observavimus enim Aristotelis definitionem parum esse accuratam, ac felicitatem in voluptate, quæ passiva est respectu mentis creatæ, non in actione esse collocandam. Beatitudo enim est merces & præmium, scilicet gratus aliquis mentis sensus, quo a Deo præsente, ac possesso afficimur. Operatio autem nostra non est præmium & merces: sed vel præmium antecedit, cum nempe ad illud per amorem contendimus; vel ipsum subsequitur, nimirum cum ei jam obtento per dilectionem arcte adhæremus. Deinde actio a nobis tanquam a principio proximo profluit: quod de beatitudine dici non potest.

Verum inquies. Gaudium illud, sive pax, & tranquillitas mentis nihil aliud est, quam amor fruitivus, quo Deo jucundissime conjungimur.

Respondeo negando propositionem. Amor enim fruitivus est motus seu nisus ipsius voluntatis creatæ in Deum, tanquam in summum bonum, cui firmissime adhæret: sed nisus ille, aut adhæsio non est gaudium, quamvis cum gaudio semper conjungatur: nam ex eo quod summum bonum nos delectet, seu gaudio perfundat, idcirco illud amamus, seu ipsi adhærescimus: gaudium autem non est motus, sed quies; ideoque in Deo gaudere, est in eo conquiescere: unde *æternam*

 defun-

defunctis in Deo requiem ac pacem exoptamus.

Cum ergo summum bonum dicitur esse objectum voluntatis, distingui debet propositio: summum bonum est objectum voluntatis, ut amandum, concedo: ut intimo ac suavissimo sensu gustandum, nego: delectatio enim illa, seu voluptas ad mentem, quatenus percipit, seu gratissimo voluptatis sensu afficitur, non ad ipsam, quatenus vult, est referenda: nam delectatio in nobis omnino passiva est; in solo Deo est activa.

Urgebis, Anima Christi semper fuit beata, & tamen aliquando *tristis fuit usque ad mortem*. Ergo gaudium ad beatitudinis formalis essentiam non pertinet.

Respondeo negando consequentiam. Cum enim Christus Dominus *viator* simul esset & *comprehensor*, potuit simul tristis esse & beatus. Erat autem viator, seu in statu viæ, quo gloriam poterat mereri, quatenus ipsius anima non cum carnis concupiscentiis, quas non habebat, ut nos habemus, sed cum doloribus & cruciatibus, qui ex carne oriuntur, decertabat. Etenim *hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam*, ex Luc. cap. 24. v. 26. Erat vero comprehensor, sive in statu patriæ, quatenus eadem sancta illius anima cum Deo, quem intuitive videbat, arctissime erat conjuncta, in eoque summopere delectabatur. *Ergo tristis fuit*? inquit sanctus Augustinus in Psalm. 93. num. 19. *prorsus tristis, sed voluntate suscipiens tristitiam, quomodo voluntate suscipiens carnem*. Quod si voluntate fuit tristis, si voluntate omnes alios affectus & motus suscepit, hinc ejus felicitas impediri non potuit. Sed de ea re consulendi sunt Theologi.

Objicies tertio cum Henrico Gandavensi, Quodlibeto 13. qu. 12. Beatitudo formalis in *illapsu* Dei in humanam mentem potius constituenda est, quam in gaudio; nam cum Deus in mentem illabitur, illius essentiam ita penetrat, ut ipsa Divinæ quodammodo fiat consors naturæ.

Respondeo negando propositionem. Nam mens humana, etiam Deo plena, minime foret beata, si instar lapidis nullo gaudii sensu perfunderetur: unde non in illapsu Dei in mentem humanam, sed

ſed in gaudio præciſe conſiſtit beatitudo formalis.

Inſtabis. Quid ergo ſibi volunt, qui ajunt beatitudinem non fore completam, niſi poſtquam beatæ mentes ſuis corporibus denuo fuerint conjunctæ, ut tota hominis ſubſtantia a Deo quodammodo penetretur?

Reſpondeo hanc opinionem veram non eſſe, quod animo neceſſaria ſit corporis ſocietas, ut Deo fruatur; nam animæ juſtorum ſtatim poſt mortem ad Dei conſpectum, & conſequenter ad ejus fruitionem admittuntur: ſed ideo tantum vera eſt, quod poſt reſurrectionem dumtaxat totus homo complete futurus ſit beatus. *Tam potenti enim natura Deus fecit animam*, inquit S. Auguſt. Epiſt. 118. alias 56. n. 14. alias cap. 3. *ut ex ejus pleniſſima beatitudine, quæ in fine temporum ſanctis promittitur, redundet etiam in inferiorem naturam, quod eſt corpus, non beatitudo, quæ fruentis, & intelligentis eſt propria, ſed plenitudo ſanitatis, id eſt incorruptionis vigor.*

Corpus igitur *glorioſum* futurum eſt *impaſſibile*, ut ajunt, & incorruptibile; aliæque in ipſum dotes confluent, ut ex Apoſtoli doctrina Ep. 1. ad Corinth. cap. 15. & Sanctorum Patrum ſententia tradit S. Thomas 3. parte, quæſt. 45. art. 1. ad 3. Nam & *clarum* erit, ſeu lucidum; & *agile*, quoniam momento temporis a loco in locum, ſecundum mentis ipſius tanquam cauſæ occaſionalis deſiderium transferetur, ſeu a Deo conſervabitur, ut explicatum eſt in Metaphyſica: & *ſubtile*, quia per quaſvis quorumcumque corporum anguſtias facile penetrabit. Verum omnes ex corporis glorioſi dotes omnino accidentariæ ſunt beatitudini, non ad ejus eſſentiam requiruntur.

Nec dicat aliquis, beatitudinem animæ rationalis a corpore ſeparatæ imperfectam eſſe, cum aliquid ipſi expetendum ſuperſit, nempe conjunctio cum corpore, ſine qua eſt veluti in ſtatu violento. Nam etiamſi conjunctionem illam expetat; ideoque quodammodo *retardetur* ipſius beatitudinis complementum, ſecundum S. Auguſt. lib. 12. de Gen. ad lit. num. 68. alias cap. 35. iſte tamen appetitus eſt ſine anxietate; nec proinde in cauſa eſt cur anima rationalis dicatur in ſtatu vio-

lento: cum præsertim intima ipsius conjunctio cum summo bono tantis gaudiis illam afficiat, ut pro nihilo fere habeat, quod a corpore sit separata. Verum hæc longius fortasse fuimus prosecuti, nunc ad alia pergendum.

CAPUT V.

Qui sint ii qui ad æternam felicitatem perveniunt: ubi de præcipuo humilitatis christianæ fundamento.

CUm in primo parente peccaverint omnes homines, & sint natura *filii iræ*, non alius eos maneret vitæ exitus, quam æterna damnatio, & præcipitatio in abyssum, ubi laniatibus perpetuis forent devorandi, nisi ubi abundavit delictum, superabundavisset gratia, & Deus Filium suum unigenitum dedisset, in quo redemptionem per sanguinem ejus consequerentur. *Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, cujus gratia sumus salvati*, inquit Apostol. ad Ephes. c. 2. v. 4. Igitur gratia Christi, qua salvamur, via est, seu *medium*, ut loquuntur Theologi, ad beatitudinem ducens, adeo ut quicumque Christum ignorant, aut in eum non credunt, iis ad æternam felicitatem interclusus sit aditus. *Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*, ut habetur Act. Apostol. c. 4. v. 12. *Unus* ipse *mediator est Dei & hominum*, 1. ad Timoth. cap. 2. v. 5. *& sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur* 1. ad Corinth. cap. 15. v. 22.

Non tamen, ut vitam æternam obtineamus, satis est nos ad fidem in Christum fuisse vocatos: sed satagendum *ut per bona opera certam nostram vocationem & electionem faciamus*, prout admonet Apostolorum Princeps Petrus Ep. 2. c. 1. v. 10. Itaque perseverandum in fide, & bonis operibus. Nam *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, pronunciante Christo Domino Matth. c. 10. vers. 22. Sed & bona opera, & perseverantia

in bonis operibus, munera sunt gratiæ Divinæ; ut idem Salvator testatur his verbis Joan. 15. v. 15. *sine me nihil potestis facere*. Et c. 6. v. 44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*. Gratia autem, qua credentes justificantur, & perseverant in bonis operibus usque in finem, propter gloriam datur, tanquam medium seu via propter terminum. Itaque ii soli gratiam habent perseverandi usque in finem, qui electi sunt, seu *prædestinati secundum propositum ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ*, ad Ephes. cap. 1. v. 11. Et consequenter origo salutis nostræ, perseverantia finalis in bono, ac ipsa Electorum glorificatio repetendæ sunt ab electione & prædestinatione Dei: quæ quidem cum sit gratuita, nec ullis nostris meritis nitatur, ut cum sanctis August. & Thoma tradidimus ex Apostolo in Metaphysica: ex eo sequitur, hanc prædestinationis doctrinam præcipuum esse humilitatis Christianæ, atque adeo sanctioris morum disciplinæ fundamentum. Cum enim salus nostra in manu Dei summe boni, summe justi sit collocata, hinc nobis quidem spes adest maxima, fore ut, quod ipse per vocationis gratiam in nobis incepit, id per gratiam justificationis & glorificationis compleat. Sed cum aliunde nihil boni ex nobis, tanquam ex nobis efficere valeamus, inde orandi necessitatem intelligimus, ut Deus summo jure nobiscum non agat; sed infirmitati nostræ benigne subveniat. Indidem quoque salutarem concipimus judiciorum divinorum timorem. Nam si frigide ac negligenter circa illius mandata nos geramus, persuasum nobis est, per negligentiam nostram injectum iri impedimentum gratiæ, quam scimus ad libitum nostrum non reverti, nec voluntatis nostræ imperio mancipari. Ideoque minime dubitamus, quin sæpissime vigilantia nostra sit excitanda, ut ab hostilibus insidiis caveamus: & imploranda divina bonitas, ut continuo nobis præsto sit adjumento. Atque ita quamvis libero nos arbitrio præditos ad agendum sentiamus; cœlesti tamen auxilio nobis opus esse agnoscimus, ut bene, & constanter, & perseveranter agamus. Utrum-

que Scriptura sacra declarat multis locis. Exempli causa, cum dicitur Isaiæ cap. 45. v. 22. *convertimini ad me, & salvi eritis*, de libero nostro arbitrio admonemur: cum vero dicitur Psal. 84. v. 4. *Converte nos Deus*; & Jerem. c. 3. v. 18. *Converte me, & convertar*, necessitas prævenientis gratiæ divinæ ad agendum nos moventis demonstratur. Sexcenta sunt hujusmodi loca in Scripturis, quibus & gratia Dei commendatur, & liberum nostrum arbitrium stabilitur. Horum plurima referuntur a Sancto Augustino variis operibus. *Meminerimus*, inquit lib. de gratia & libero arbitrio num. 31. alias cap. 15. *ipsum dicere, Facite vobis cor novum & spiritum novum, qui dicit, Dabo vobis cor novum, & spiritum novum dabo vobis. Quomodo ergo qui dicit, Facite vobis, hoc dicit, Dabo vobis? Quare jubet, si ipse daturus est? Quare dat, si homo facturus est, nisi quia dat quod jubet, cum adjuvat, ut faciat cui jubet?* Quo quidem ex loco aliisque innumeris constat, eos qui cum Sanctis Augustino & Thoma gratuitam esse dicunt prædestinationem ad gloriam, ejusque intuitu dari gratias efficaces, tanquam beneficia media, quæ ad gloriam velut ad summum beneficium, seu bonorum finem, actu tamen obtinendum ut meritorum præmium seu mercedem, ducunt, non minus hominis libertati consulere, quam qui prædestinationem fieri volunt ad gratias *congruas*, sive ad gratias moraliter excitantes, quæ ex *congruitate* loci, temporis, omniumque circumstantiarum effectum habeant, per quas gloria, tamquam merces destinetur; adeo ut prædestinatio ad gratias illas sit gratuita, prædestinatio vero ad gloriam sit ex prævisis meritis. Non enim minus secundum doctrinam sanctorum Augustini & Thomæ, quam ex eorum mente, qui hujusmodi gratias congruas propugnant, homo suorum actuum est dominus: cum perinde ad eos se determinet, quia vult; & in agendo potentiam ad oppositum conservet, ut explicatum est in Metaphysica. Ac licet non inficiemur, Deum congruenti modo prævenire hominis voluntatem, omnesque illius motus per totum ærumnosæ hujusce vitæ curriculum sic ordinare,

ut

ut & loca, & tempora, & cætera adjuncta seu circumstantiæ ad perseverantiam finalem, æternamque illius salutem simul concurrant; non tamen gratiæ effectum soli temporum & locorum congruitati, sed omnipotentissimæ voluntati Dei, qui dat nobis velle & perficere, tribuendum censemus.

Huc adde, quod gratiarum congruarum defensores vix possunt non agnoscere prædestinationem gratuitam ad gloriam; quod tamen magnopere reformidant. Si enim ab iis quæratur, cur Deus gratias *congruas* quibusdam dare constituerit, quibus eos consensuros per *scientiam mediam* præviderit, aliis non item; vix quidquam aliud respondere possunt, nisi Deum prædestinasse quosdam ad gloriam, quos nempe in opportuna circumstantiarum serie comparate ad gloriam collocavit, non item alios: unde quicquid adversus gratias efficaces Augustinianorum & Thomistarum objiciunt, id perinde contra ipsos potest retorqueri.

Oppones autem fortasse benigniorem visum iri doctrinam prædestinationis, & infirmitati nostræ magis attemperatam, si Deus diceretur *voluntate generali* omnes homines velle salvos facere (quod & nobis indubitatum videtur) sed eam voluntatem idcirco non impleri, quod *causæ occasionales*, per quas determinanda est, impedimentum ipsi afferant. Nam hoc modo reddetur Deus hominibus amabilior, quam si commune Theologorum SS. Aug. & Thomæ addictorum systema proponatur.

Id vero ut clarius evadat, statuendum ante omnia, Deum non posse, nisi propter se, seu propter gloriam suam operari: adeo ut cum mundum creavit, honorem majestate sua dignum ex operibus suis colligere voluerit: non enim aliter unquam extra se operandi cepisset consilium.

Res autem creatæ, quantumvis completæ, & numeris suis absolutæ sint, honorem Deo dignum præstare nequeunt; cum nulla prorsus habitudo seu relatio aut comparatio inter Deum & creaturas, hoc est inter *ipsum Ens*, & *nihilum* intercedat.

Quocirca conjungendæ fuerunt res creatæ cum eo, in quo dignitatis omnis & perfectionis habi-

tat plenitudo, scilicet cum *Verbo Divino*, seu cum æterna Dei Sapientia, quam Deus *ab initio viarum suarum possedisse* dicitur: sicque per solam Verbi Divini incarnationem dignus Deo factus est mundus, qui aliunde non fuisset justum divinæ operationis pretium.

Deus igitur mundum propter Christum suum creare constituit; omnes in eo salvos fieri homines; ipsum templi in honorem suum extruendi Architectum, & Ecclesiæ, cujus Sancti omnes sunt membra, caput esse voluit.

At finem illum a Deo per simplicissimas vias, & universali causa dignissimas obtineri oportuit: nam agens perfectum, uno intuitu videns omnia, quæcumqe possibilia sunt, & modos omnes, quibus possunt fieri, non debet viarum multiplicitatem quærere: & modo hanc, modo illam assumere; cum id contractæ tantum ac limitatæ intelligentiæ sit proprium. Ideoque Deus generales quasdam, sive *in ordine naturæ*, sive *in ordine gratiæ*. constituere debet leges, per quas eodem semper constantique modo operetur: sive, quod idem est, Deus in utroque ordine tum naturæ, tum gratiæ agere debet, imo agit, *voluntate* duntaxat *generali*, quæ nempe causis occasionalibus, hoc est causis secundis proximis & naturalibus ad hunc vel istum effectum singularem determinatur: nisi postulet ordo, ut a generali lege nonnunquam recedat.

Primo quidem in ordine naruræ operatur Deus voluntate tantum generali, quatenus certas communicationis motuum leges stabilivit, quarum occasione effectus ejusdem rationis eodem semper modo producit: v. g. quoties aliquis uritur aut pungitur, toties istius motus occasione doloris sensus in eo excitatur, nisi Deus legem illam, quam inter mentem & corpus sancivit, per miraculum suspendat. Quoties lapis, aut aliud corpus grave in loco præcipiti statuitur, toties decidit; nec minus virum sanctum & innocentem obruit, quam nefarium ac scelestum. Sic fulmen, quod e nubibus erumpit, vel globus plumbeus tormento bellico explosus, loca sancta perinde ferit, ac profana: grando flores & fructus excutit, segetes conterit: imber non minus in regiones sabu-

losas

losas & myricis horridas, imo in ipsum mare, quam in terras excultas & frumentis habiles depluit &c. Verisimile autem non est, Deum velle speciali voluntate, vel fidei christianæ Martyrem, cum uritur, torquere: vel lapidem aut fulmen in virum innocentem, aut in locum sacrum immittere; vel flores & fructus, quos ipse tanta arte conformavit, grandine ac procellis statim comminuere; vel pluvias, quibus egent terræ fœcundæ, in regiones sabulosas & steriles, imo in mare ipsum dirigere: hæc enim omnia, non secus ac monstra & portenta, quæ interdum generantur, sapientiæ ac bonitati divinæ convenire non videntur: & consequenter, ut salva sit providentia divina, nec Deus minus amabilis hominibus, quam admirabilis appareat; nihil consultius dici potest, quam Deum in ordine naturæ simplices quasdam operandi vias elegisse, quæ in hoc consistunt, quod ipsius voluntas, quæ generalis est rerum omnium causa, per corporum collisionem, variasque motuum leges, tanquam per causas occasionales, ad speciales effectus determinetur. Quod si ex iis legibus quædam consequantur incommoda, non sunt ea *voluntati speciali* Dei tribuenda; sed *simplicitati viarum*, quas in sapientiæ suæ thesauris elegit. Cum autem sapientiam suam magis diligat, quam opera quæ procreavit: necesse est ut ordo per Sapientiam divinam institutus observetur, nec viarum ipsius simplicitas propter rerum creatarum conservationem interturbetur.

Secundo. In ordine gratiæ agit pariter Deus *voluntate generali*, quæ per causam occasionalem ad hunc & illum effectum determinatur. Nam solus hic operandi modus generalis ac simplex universali, summeque sapienti causæ convenit, nisi aliter ordo quandoque postulet.

Itaque cum Deus, quam vastissimum fieri potest, templum in honorem suum extruere per Christum velit, omnes per ipsum homines vult salvos fieri, ut sint hujus templi lapides, & membra corporis, cujus caput est Christus. Verum salvi non fiunt omnes homines, quamvis Deus sit omnipotens; nec cœlestis gratiæ pluvia in eos semper cadit,

dit, qui vigilant, & laborant; sed in eos sæpissime, quibus ita cor obduratum est, ut benigno hujusmodi rore non emolliatur. Ergo Deus gratiam non distribuit voluntate speciali: alioquin eam inutiliter distribueret: quod absurdum videtur.

Itaque nihil melius & convenientius hoc loco in mentem venit, quam Deum sic velle omnium salutem, ut voluntate tantum generali gratiam iis ad illam obtinendam conferat: quæ generalis voluntas ad singulares effectus per causam occasionalem determinetur. Causa autem illa occasionalis nec in corporum motu, nec in mentis nostræ cogitationibus, nec in Angelorum desideriis est collocanda. Nam ea est causæ occasionalis natura & conditio, ut ipsam effectus consequatur: v. gr. si movere velim brachium, statim spiritus animales, per quos ille motus efficitur, voluntatis meæ desiderio parent; si quis me pungat, dolorem sentio, &c. At gratia neque secundum varios corporis nostri motus, neque secundum cogitationes nostras, aut Angelorum desideria distribuitur, ut notum est: Ideoque alia quærenda est ipsius occasionalis causa. Quænam vero illa esse potest? nisi voluntas Christi; non quidem ut Dei, quia Christus ut Deus, agit tantum voluntate generali: sed Christi ut hominis; quia Christus ut homo *interpellat pro nobis*, ex Apostolo ad Rom. c. 8. v. 34. & semper exauditur a Patre, ex Joan. cap. 11. v. 12.

Quapropter cum Christus, ut homo, sit causa occasionalis gratiæ: spectari potest vel tanquam Architectus templi in Dei honorem extruendi, vel tanquam Ecclesiæ caput.

Si primo modo spectetur, materiam sibi ad divinum templum construendum deligit, hoc est homines quærit; ac eos modo hujus, modo illius ordinis & ingenii assumit: nec magis Petro quam Paulo indiget, si ambo conveniant cum idea, quam tunc habet, & qua ad opus suum promovendum dirigitur: Ut Architectus non magis hoc quam illo eget lapide, si modo sint ambo quadrati, & hujusmodi lapidibus tunc temporis ipsi opus fuerit. Proindeque si Christus de certi cujusdam modi vel ordinis hominibus cogitet, gratia cœlestis

in hoc hominum genus depluit; & qui paratiores sunt ad eam excipiendam, hoc est, qui secundum vires suas laborant ac bene agunt, hoc cœlesti imbre penetrantur, & crescunt in viros perfectos, fiuntque vivi lapides templi, quod ædificat Christus: cæteri vero ejusdem ordinis, etiamsi eamdem habeant gratiæ mensuram, quia minus parati sunt, ipsi resistunt, seu ab ea non vincuntur, nec consequenter templi structuram ingrediuntur.

Si Christus secundo modo consideretur, nempe quatenus est caput Ecclesiæ, cujus Sancti omnes sunt membra: cum sancti illi seu justi gratiæ divinæ motibus jam obsecuti sint, & partes templi vivi, aut Ecclesiæ, seu corporis Christi evaserint: specialem eorum curam habet Christus, specialique ratione ad eos attendit; ac quemadmodum cum panis in carnem nostram est conversus, quicquid ipsi accidit, id sentimus: ita Christus, quatenus est Ecclesiæ caput, ea sentit omnia, quibus membra sua indigent, eorumque necessitatibus subvenit.

Non tamen ad singulos justos actu simul attendit, nec ipsis eam distribuit gratiæ mensuram, qua semper in bono perseverent: nam qui stare videbantur, aliquando cadunt: sed cum certam gratiæ mensuram distribuit, quæ vigilantibus, & ad removenda concupiscentiæ irritamenta laborantibus sufficiat, imputare sibi debent alii, qui negligentiores fuere in sequendis Euangelii consiliis; quique concupiscentiam aut regnare, aut saltem paulo altius efferri in se passi sunt; si cum eadem auxilii mensura in bono non perseverent.

Atque hoc pacto liquet reddi posse rationem, cur ii eligantur, non illi; cur isti perseverent, non alii: quamvis Deus omnes plane homines salvos esse velit. Nam Dei sapientia, qua per generales tantum & simplices vias operari debet, ipsum quodammodo impotentem efficit: quippe sapientiam suam invicte diligit, nec consequenter potest viarum suarum simplicitatem & generalitatem, quæ Sapientiæ suæ necessario convenit, abjicere, ut diversis voluntatis actibus ad hunc & illum hominem se se applicet: ideoque voluntas ejus generalis per causas occasionales in utro-

troque ordine tum naturæ, tum gratiæ est determinanda: Causa autem occasionalis, qua determinatur divina voluntas in ordine gratiæ, est desiderium seu voluntas animæ Christi: quæ cum ad omnes homines simul & sigillatim non attendat; & aliunde maxima pars hominum obices injiciat gratiæ, quibus ea inutilis redditur: hinc fit ut plurimi ad Deum non convertantur, vel si conversi fuerint, sæpius ab eo deficiant.

Respondeo, si quid humanæ infirmitati minus accommodatum in communi Theologorum sanctis Augustino & Thomæ addictorum Systemate nonnullis appareat, id proposita modo doctrinæ ratione temperatum non videri.

Primo enim, quamvis concedamus generales quasdam leges in ordine naturæ, seu in corporum motibus a Deo fuisse constitutas, quæ constanter observentur: nullo modo id obstat. quominus ipse singulares motus speciali & expressa voluntate determinare intelligatur. Nam quemadmodum unico intuitu omnes omnium motuum in corporibus omnibus, quandiu stabit mundus, excitandorum conjunctiones seu combinationes novit: sic ipsum unico voluntatis actu omnem illam motuum seriem præordinasse, ratio suadet. Neque enim existunt corpora, nisi quia Deus ea vult existere; nec in diversis locis sunt posita, nisi quia voluntate divina in istis locis collocantur. Hujusmodi autem Dei voluntas, si dicatur generalis, propterea quod extenditur ad res omnes, & constitutum a se ordinem generalem constanter sequitur; dici etiam debet specialis, quatenus singulos motus & actus causarum secundarum specialiter attingit.

Quod autem dicitur pluvia in terras sabulosas decidere vel in mare potius quam in agros fœcundos, id non probat Deum speciali voluntate non operari: sed magna ex parte ignotos nobis esse fines, quos Deus in iis omnibus sibi proposuit. Sic enim loquitur Deus Job cap. 38. v. 25. 26. 27. *Quis dedit vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitrui, ut plueret super terram absque homine in deserto, ubi nullus mortalium commoratur, ut impleret inviam & desolatam, & produceret herbas virentes?* Sed præter herbarum

rum productionem, nonne ad fontium & fluminum conservationem utiles esse possunt hujusmodi pluviæ in terras steriles & arenosas delapsæ? Nonne aquæ dulces, quæ in mare decidunt, piscibus sunt adjumento? Audiatur S. August. in Psalm. 148. num. 10. ubi *blasphema* nominat hæc impie stultorum dicta: *Si Deus plueret, numquid plueret in mare? qualis inquiunt, providentia? Getulia sitit, & mare compluitur . . . . . . Quasi non sint in mari, quæ alantur pluvia; quasi non ibi sint pisces; quasi non ibi fecerit animalia. Attendite quomodo currunt pisces ad aquam dulcem, &c.* Idem de monstris sentit, eaque peculiari voluntate Dei nata contendit. *Monstrosi partus animantium*, inquit lib. 3. de Trinit. num. 7. alias cap. 2. *& quæcumque similia, quorum nihil fit, nisi voluntate Dei, sed plerisque non apparet, &c.* Et lib. 21. de Civit. Dei cap. 8. num. 2. *Quomodo est enim contra naturam, quod Dei fit voluntate, cum voluntas tanti utique conditoris conditæ rei cujusque natura sit? Portentum ergo fit non contra naturam, sed contra quam est nota natura.*

Quamvis igitur peculiares Dei fines in multis effectibus, qui sapientiæ Divinæ non satis congruere nobis homuncionibus videntur, ignoremus: hinc colligi non potest eos effectus cum Dei providentia pugnare, & a voluntate duntaxat ipsius generali pendere: sed tantum continendos esse nos intra scientiæ nostræ limites, Deique Providentiam in iis etiam, quæ nos latent, esse adorandam.

2. Certum non est, Deum produxisse mundum hunc eo duntaxat fine, ut ex ipso gloriam Majestate sua dignam colligeret: nam cum Deus externa gloria non indigeat, sibique sit sufficientissimus, nihil ipsum movere potuit ad mundum condendum, nisi propria bonitas, qua se creaturis communicare, illasque ex nihilo educere constituit: vel uno verbo, Deus mundum condidit, quia voluit, ut docet S. August. lib. 1. de Gen. contra Manich. num. 4. alias cap. 2. *Qui ergo dicit, quare fecit Deus cœlum & terram? respondendum est ei, quia voluit; voluntas enim Dei causa est Cœli, & Terræ; & ideo major est voluntas Dei, quam Cœlum & Terra. Qui autem dicit, quare* vo-

voluit facere Cœlum & Terram ? majus aliquid quærit, quam est voluntas Dei: nihil autem majus inveniri potest. Compescat ergo se humana temeritas; id quod non est, non quærat, ne id quod est, non inveniat. Idem sentit D. Thom. 1. p. q. 44. art. 4. *Primo agenti*, inquit, *non convenit agere propter acquisitionem alicujus finis; sed intendit solum communicare suam perfectionem, quæ est ejus bonitas*. Videri etiam potest Estius in lib. 2. Mag. Sentent. dist. 1. §. 12.

Itaque cum dicitur *Deus non potuisse mundum creare, nisi propter Verbi incarnationem*, id tamquam certum quid affirmari posse non videtur. Aliud enim est dicere, *mundum non potuisse a Deo creari nisi propter Christum:* aliud dicere, *mundum propter Christum fuisse a Deo revera procreatum*. Nam prima propositio Patribus ac Theologis videtur incognita; secundam vero aliquatenus tuentur ii Theologi, qui docent Verbum divinum, etiam sine Adami peccato, carnem humanam fuisse assumpturum: quamvis communis Theologorum doctrina, & ipsius Ecclesiæ traditio sit, Christum non fuisse venturum, nisi Adamus peccasset. *Nulla causa fuit veniendi Christo Domino*, inquit S. Augustinus serm. 175. alias 9. de verbis Apostoli, num. seu cap. 1. *nisi peccatores salvos facere. Tolle morbos, tolle vulnera, & nulla causa est Medicinæ: si venit de cœlo magnus medicus, magnus per totum orbem Terræ jacebat ægrotus: ipse ægrotus genus humanum est*.

3. Dum dicitur humana voluntas Christi esse causa occasionalis gratiæ, quæ nempe generalem Dei voluntatem ad conferendam gratiam determinet: id probari non potest locum habuisse in Angelis. Deinde quamvis in hominibus admitteretur; cum humana Christi voluntas per divinam regatur, nec Christus electos tradat Patri, sed ab ipso accipiat: certe voluntas humana Christi specialiter ad eos se se applicabit, qui sibi a Patre sint traditi: & consequenter electio Sanctorum ex Dei beneplacito semper erit deducenda. Huc adde, quod in opposito nobis Systemate non salventur omnes homines, etiamsi Deus illos omnes salvos esse velit, propterea quod ob-

stet

ſtet humana ſalvatoris voluntas, quæ cum ſit cauſa occaſionalis gratiæ, nec poſſit ad omnes ſimul & ſigillatim attendere, impotentem quodammodo Deum efficit: & conſequenter ideo ſalvi non fiunt omnes homines in eo ſyſtemate, quod Salvatorem habeant, qui pro omnibus eſt mortuus: quod non videtur rationi conſentaneum.

4. Nullus inficias ibit, generales quaſdam leges fuiſſe a Deo conſtitutas, quibus ſpiritale cum corporeo, phyſicum cum morali, ſupernaturale cum naturali ſic conjuncta ſunt, ut omnia in præſtitutos a Deo fines ordinentur; & ordo Naturæ ordini Gratiæ ſubſerviat. Sed non hinc ſequitur, Deum generali tantum voluntate Sanctorum ſalutem velle. Nam leges generales ſive *naturæ* ſive *gratiæ* voluntate ſpeciali Dei conſtitutæ ſunt, comparate ad finem, quem ſibi propoſuit; puta ſi libet, comparate ad conſtructionem templi in honorem ſuum per Chriſtum extruendi. Nec Deus ullo modo redditur impotens per Sapientiam ſuam, quamvis eam invicte diligat: nam Sapientia divina vias omnes diſponit, quibus templi divini ſtructuram certiſſime ingrediuntur, quotquot ſunt a Deo præordinati, electi, & juſtificati.

Electio igitur & juſtificatio prorſus gratuitæ ſunt; nec ii gratiam merentur, qui naturæ duntaxat viribus laborant & vigilant, ut gratiæ pluviam in ſe devocent: ſiquidem ad laborandum & vigilandum utiliter, gratia divina indigent: alioquin ſe ipſos diſcernerent, non a Deo diſcernerentur, contra doctrinam Apoſtoli Ep. 1. ad Corinth. cap. 4. verſ. 7. Deinde quis neſciat, gratiam divinam in eos non raro deſcendere, qui de ſalute ſua minime ſunt ſolliciti? An v. gr. D. Paulus labore ſuo & vigilantia ſe ſe ad gratiam comparabat, cum Damaſcum Eccleſiæ Chriſti vexandæ cauſa contenderet? An Chriſtus ut templi divini Architectus fuit cauſa occaſionalis, cur cœleſtis gratiæ pluvia in ipſum tam ubertim tunc temporis defluxerit, ut quamvis imparatus foret, ipſius tamen durities penitus ſit emollita? Verum ſi res ita ſe habeat, Chriſtus non fuit indifferens ut hunc virum potius quam alium quemlibet ejuſdem ordinis vivum templi ſui lapidem eligeret. Præterea non-

ne D. Paulus fuit *vas electionis*? nonne ab æterno fuit segregatus a Deo per Christum *voluntate speciali*, ut esset gentium Apostolus? Quod si Deus voluntate speciali ipsius salutem in Christo voluerit: cur non item cæterorum Sanctorum salutem *specialiter* ordinare putandus est?

Itaque etiamsi Christus ut homo, templi divini seu Ecclesiæ Architectus merito dicatur (etenim secundum S. Augustinum serm. 361. alias 120. de diversis, num. 21. alias cap. 22. *Christus Deus propter nos homo, ædificat Ecclesiam:*) fatendum tamen ex Joan. cap. 17. v. 6. 9. 12. lapides omnes, ex quibus templum illud construitur, scilicet *electos*, & *prædestinatos* ipsi dari a Patre, ut illis applicentur ejus merita, ac in templi structuram veniant; non autem eos a Christo ut homine deligi, ac æterno Patri coronandos offerri. Sicque electio gratuita ab inscrutabilibus Dei judiciis repetenda est; & hinc sumenda occasio tum gratias ipsi agendi, quod nos ad Christi filii sui fidem vocaverit: tum vota & preces humilitate summa ad eum mittendi, ut quod in nobis cœpit opus salutis nostræ, perficiat; tum denique mores nostros, & vitæ rationem ad illius leges conformandi, ut perseverandi gratiam in nos conferre non dedignetur.

Nullibi vero apud Apostolum legimus, eos, qui naturæ duntaxat viribus utuntur, ut se ad cœlestem pluviam recipiendam præparent, gratia perfundi; sed e contrario docuit non esse volentis neque currentis, sed miserentis Dei: docuit voluntatem præparari a Domino, qui dat nobis velle & perficere pro bona voluntate: docuit non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum divinam misericordiam salvos nos a Deo fieri.

Idem docet S. Augustinus Epist. 194. alias 105. ad Sixtum, num. 23. alias cap. 6. *Satis sit*, inquit, *interim Christiano ex fide adhuc viventi, & nondum cernenti quod perfectum est, sed ex parte scienti, nosse vel credere, quod neminem Deus liberet, nisi gratuita misericordia per Dominum nostrum Jesum Christum . . . . . . Cur autem illum potius quam illum liberet, aut non liberet, scrutetur qui potest judiciorum ejus tam magnum profundum, veruntamen caveat præcipitium.*

Vi-

Visum quidem est olim nonnullis, & etiamnum fortasse videtur, mysterium prædestinationis, & reprobationis non esse publice annuntiandum, quod multis possit esse offendiculo, & desperationis occasionem præbere. Verum adversus hujusmodi homines insurgit Sanctus Augustinus, præsertim in libro de bono perseverantiæ: *Timemus enim*, inquit n. 40. alias c. 16. hujus libri, *ne loquentibus nobis offendatur, qui veritatem non potest capere: & non timemus ne tacentibus nobis, qui veritatem potest capere, falsitate capiatur*. Deinde confutatis adversariorum rationibus, adductisque in contrarium validissimis argumentis concludit tandem his verbis n. 46. alias c. 17. ejusdem libri. *Ego autem nolo exaggerare meis verbis, sed illis cogitandum potius relinquo, ut videant quale sit quod sibi persuaserunt, prædicatione prædestinationis audientibus plus desperationis, quam exhortationis afferri. Hoc est enim dicere tunc de sua salute hominem desperare, quando spem suam non in seipso, sed in Deo didicerit ponere: cum Propheta clamet, Maledictus omnis, qui spem habet in homine*.

Cum autem quædam sit odiosa ratio annuntiandi hujus mysterii, qua fortasse turbari possint auditores, docet idem sanctus Doctor ibidem, quomodo sit fidelibus exponendum, ut ædificentur qui audiunt, ut orandi necessitatem intelligant; ut simul & propriæ infirmitatis intuitu provocentur ad humilitatem, & divinæ bonitatis considAeratione in spem erigantur; ut denique *cum timore, & tremore* juxta præceptum Apostoli salutem suam operentur. Enimvero contraria doctrina nimiam confidentiam inducit & malam securitatem, qua in manibus nostris sic positam esse nostram sortem putamus, ut quotiescumque libebit, peccati jugum excutere, & gratiam accire ac impetrare liceat: qua opinione nihil est in vita Christiana periculosius.

Ut ergo & spes in Deum, & judiciorum illius timor auditoribus injiciatur, ac orationis astruatur necessitas; ita prædicandum est gratuitæ prædestinationis mysterium ex S. Augustino lib. de dono perseverantiæ n. 62. alias c. 22. *Vos itaque etiam ipsam obediendi perseverantiam a Patre luminum*,

num, a quo descendit omne datum optimum, & omne donum perfectum, sperare debetis, & quotidianis orationibus poscere, atque hoc faciendo confidere, non vos esse a prædestinatione populi ejus alienos, quia etiam hoc ut faciatis, ipse largitur.

Si hoc modo de gratuita prædestinatione & gratia erudiantur fideles, non opprimentur tanti mysterii pondere, sed discent humiliter ac demisse orando flagitare quod non possunt, & spem magnam concipere, eo quod ipsis orandi gratiam Deus largiatur: sicque libenter amplectentur doctrinam de gratuita prædestinatione & gratia: quam doctrinam non solius Sancti Augustini, ejusque sectatorum propriam, sed toti Ecclesiæ communem, & fidei Catholicæ partem ostendit Cardinalis Bellarminus l. 2. de gratia & libero arbitrio, cap. 11. 12.

CAPUT VI.

Satisfit quæstionibus quibusdam cum tradita superius doctrina de beatitudine connexis.

MUlta supersunt nobis exponenda, quæ partim ad pleniorem Doctrinæ de beatitudine superius traditæ intelligentiam conferunt, partim cum ea naturalem habent connexionem. Ut vero facilius & brevius conficiantur, distinctis quæstiunculis proponentur, & subjunctis responsionibus explicabuntur.

Quæres primo. An statim post solutionem animæ a corpore incipiat beatitudo, & quid Doctrina Christiana verbo scripto, & tradito ad nos transmissa de diverso hominum statu post mortem nos doceat.

Respondeo ad solutionem quæstionis, primo distinguendos esse fideles ab infidelibus: secundo distinguenda tempora ante & post Christi adventum: tertio distinguendum judicium primum & privatum a secundo & universali judicio.

Primo igitur *infideles*, id est qui neque habuerunt *fidem* in Christum redemptorem, antequam veniret, neque nunc habent, postquam venit, sive qui neque ad novum, neque ad vetus testamentum pertinent, ad gloriam civitatis cœlestis, san-

ſanctorumque ſplendorem non admittuntur : ſed in tenebras exteriores, *ubi erit fletus & ſtridor dentium*, amandantur. Non enim eſt diſtinctio : omnes homines peccaverunt; omnes naſcuntur filii iræ : nec aliter quam per fidem in Chriſtum Dominum ab hominibus obtinetur ſalus.

Secundo. Qui ſub lege vel veteri vel nova vixerunt, ſi legem violaverint, nec pœnitentiam egerint, eamdem habent ſortem ac infideles; imo ſunt infidelibus deteriores. *Quicumque* enim *in lege peccaverunt, per legem judicabuntur*, inquit Apoſt. ad Rom. c. 2. v. 12.

Tertio. Qui fidem habuerunt in Meſſiam ſeu Chriſtum venturum, quique bonis operibus pleni, ante ipſius adventum objerunt, ut non tantum veteris Teſtamenti Patriarchæ, ſed etiam nonnulli inter gentiles, quibus *divinitus revelatus fuerat unus mediator Dei & hominum*, ut docet S. Auguſt. l. 18. de Civ. Dei. c. 47. qui credebant in ipſum, & proinde ad ſpiritualem Jeruſalem pertinebant, ut Melchiſedech, Job, & alii fortaſſe, quos ignoramus, ii in loco quietis qui *ſinus Abrahæ* in ſcripturis nominatur, Chriſti reſurrectionem expectabant. Chriſtus autem poſt mortem ſuam *deſcendit ad inferos*, ubi erant ipſi, non quidem in profundo cum damnatis, ſed in *limbo* ſeu parte ſumma, ut dicitur in ſupplemento tertiæ partis ſummæ Theologicæ S. Thomæ q. 69. ar. 5. Quæ ſumma pars idem quiddam erat ac *ſinus Abrahæ*, ante adventum Chriſti, ut habetur eadem quæſtione, art. 4. quanquam aliter ſentit S. Auguſt. Ep. 64. alias 99. n. 7. Utcumque ſe res habeat, Abrahæ ſinus a loco damnatorum longo diſtabat intervallo, ut diſcimus ex Lucæ c. 16. v. 26. Inde vero Patriarchas, & qui cum iis erant, liberavit Chriſtus; apertiſque cœli foribus ad æternam felicitatem perduxit. Nam *ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ, qui eſt principium, primogenitus ex mortuis, ut ſit in omnibus ipſe primatum tenens, quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis ejus, ſive quæ in terris, ſive quæ in cœlis ſunt*: ex eodem Apoſtolo ad Coloſſ. c. 1. v. 18. 19. 20.

Quar-

Quarto. Nunc vero post Christi adventum quoniam *Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium*, ut loquitur divus Paulus 1. ad Corinth. cap. 15. v. 20. & aditum ad cœlum devicta morte reseravit, quicumque inter fideles ex hac vita migrant, si puri sint & sine macula, si sint *in charitate radicati & fundati*, proindeque digni, qui ad Dei conspectum admittantur, ii sine mora cum Christo, scilicet membra cum capite, fiunt æternæ gloriæ participes.

Hæc est constans Ecclesiæ Christianæ & Catholicæ doctrina a Christo & Apostolis accepta, perpetuaque Patrum traditione ad nostrum usque seculum conservata, ac in posterum conservanda. Cur enim Apostolus ad Philippenses cap. 1. v. 23. cupiebat *dissolvi & esse cum Christo*, nisi ut *justitiæ coronam* statim acciperet, ac in Deo viso & amato summis deliciis frueretur? Christus enim præsentibus Apostolis in Cœlum ascendit Act. Apost. cap. 1. v. 9. eumque Divus Stephanus vidit *stantem a dextris Dei*, Act. Apost. cap. 7. v. 56. Ergo quicumque in Christo moriuntur, quique cum sancto Stephano ibid. v. 58. divinæ charitatis ardore inflammati exclamant his verbis, *Domine Jesu, suscipe spiritum meum*, ii omnes statim cum Christo regnant in Cœlis, ac simul cum eo felicitatis æternæ præmium consequuntur.

Hæc tamen Ecclesiæ doctrina contradictiones identidem invenit. Nam qui græce *Chiliastæ*, latinæ *Milliarii*, seu *Millenarii* sunt appellati, cum male Apostolorum scripta & sermones interpretarentur, sibi in animum induxerunt futurum quoddam mille annorum spatium post generalem hominum resurrectionem, quo Fideles cum Christo essent in terris regnaturi, antequam ad cœlestem civitatem, Deique conspectum extollerentur. Et horum duplex fuit secta.

Alii quippe cum impio Cerintho hoc tempus in carnalibus ventris deliciis, & omnis generis libidinibus traducendum esse fabulati sunt, ut refert S. August. lib. de hæresibus, hæresi 8. A quibus non tantum sana Christianorum doctrina, sed etiam morum sanctitas prorsus abhorret. Addebant ex Judæorum commentis, unde hunc errorem proflu-

fluxisse monet frequenter Divus Hieronymus, Davidis regnum tunc temporis splendidius instaurandum a Messia, innovandam Legem Mosaicam, Templumque & Sacrificia longe magnificentius quam olim esse restituenda.

Alii cum Papia puras duntaxat, maximeque spiritales delicias in hoc mille annorum regno percipiendas esse sunt opinati. Fuit autem Papias Episcopus Hierapolitanus in Syria, & quemadmodum sanctus Irenæus, ac sanctus Hieronymus testantur, auditor Divi Joannis Evangelistæ: quanquam hunc alterius Joannis Presbyteri discipulum fuisse memorant alii. Utcumque illud sit, refert Eusebius Ecclesiast. Histor. lib. 3. cap. 39. ipsum *mediocri admodum ingenio fuisse præditum*, & ex male intellectis Apostolorum narrationibus, *cum ea quæ arcano quodam sensu & exempli causa ab illis dicebantur, non satis pervidisset*, occasionem erroris dedisse quibusdam sequentium temporum Scriptoribus, puta Sancto Irenæo, Tertulliano, & aliis, qui regnum Christi per mille annorum spatium post corporum resurrectionem in orbe terrarum corporaliter constitutum esse crediderunt: Juxta quam opinionem animæ defunctorum statim in invisibilem locum abire dicuntur, ubi ad resurrectionem usque generalem sint commoraturæ. Quo tempore corporibus redditæ, per mille annos mansuræ sint in terra cum Christo, antequam ad Cœlum evehantur.

Ii porro nituntur præsertim cap. 20. Apocalyp. beati Joannis Apostoli, ubi quæ allegorice dicuntur (ut tum variis Scripturæ locis, quibus Millenariorum doctrina clarissime rejicitur, tum perpetua seculorum omnium Traditione constat) ad verbum, non ad sententiam accipiunt. Sic enim scribit Auctor sacer:

Et vidi Angelum descendentem de Cœlo .... & apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus & satanas, & ligavit eum per annos mille: id est, per universum tempus, quod a Christi morte ad Antichristi dies intercedit; posito nempe finito tempore loco indefiniti; ut Deuteronomii cap. 7. v. 9. & 1. Paralip. cap. 16. v. 15. & Psalm. 104. v. 8. sumitur numerus finitus pro

indefinito his verbis, *in mille generationes*.

Et misit eum in abyssum, sive in infernum, *& clausit & signavit super illum, ut non seducat amplius gentes*: id est, ut non tam facile quam antehac in homines grassetur, nec electos ad Ecclesiam Dei venturos impediat, *donec consummentur mille anni*: hoc est, donec veniat Antichristus. *Et post hæc oportet illum solvi modico tempore*, scilicet tribus annis cum dimidio, quod est tempus regni Antichristi.

Et vidi sedes, & sederunt super eas, quibus potestas judicandi populos cum Christo concessa est: *& judicium datum est illis*; *&* vidi *animas decollatorum*, sive securi percussorum, *propter testimonium Jesu, & propter verbum Dei ..... & vixerunt & regnaverunt cum Christo mille annis*. Hæ porro animæ decollatorum propter testimonium Jesu a corporibus sunt secretæ. Itaque si cum Christo vivere ac regnare dicuntur mille annis, ubi, nisi in Cœlis regnant? Non ergo hic exprimitur regnum terrestre Millenariorum, quod post corporum duntaxat resurrectionem futurum perhibent. *Hæc est resurrectio prima*, qua beatæ mentes sine corporis consortio cum Christo vivunt & regnant.

Cæteri mortuorum, scilicet reprobi & damnati, *non vixerunt*, nempe beata illa vita: sed in mortem primam traditi sunt, hoc est, in damnationem animæ extra corpus torquendæ.

Beatus & Sanctus qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors, puta damnatio animæ simul & corporis in generali judicio, *non habet potestatem*: *sed erunt Sacerdotes Dei & Christi*: quia semper seipsos ut hostias viventes in laudis sacrificium Deo offerent: *& regnabunt cum illo mille annis*, sive usque ad resurrectionem generalem.

Et cum consummati fuerint mille anni solvetur Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, scilicet tempore Antichristi. Et postea cum ipso ac reprobis omnibus in stagnum ignis & sulphuris æternum cruciandus mittetur. *Hæc est mors secunda*. Justi vero resumptis corporibus in Cœlum transferentur, & erit *resurrectio secunda*.

Hæc

Hæc ſane omnia cum Millenariorum opinione non cohærent. Cumque hæc opinio innumeris ſacræ Scripturæ teſtimoniis clariſſime proſcribatur; mirum non eſt ſi univerſa traditio Eccleſiaſtica in Conciliorum decretis, in Patrum ſententiis, in Summorum Pontificum reſcriptis, in precibus publicis ac Liturgiis, quæ fuſius a ſacræ Theologiæ Doctoribus recenſentur, conſignata, Millenariis omnino repugnet.

Fatendum tamen, nonnullos ex Patribus veneratione quadam erga Papiam ductos, in ejus ſententiam deſcendiſſe. Nam quamvis ille mediocris ingenii vir fuerit, teſtante Euſebio libro 3. Eccleſiaſt. Hiſtor. cap. 39. fuit tamen diſertus, & in ſcripturis peritus habitus eſt, ut idem refert, eodem libro, cap. 36. Quare huic adhæſerunt, aut certe aperta fronte non repugnarunt ſanctus Irenæus, Tertullianus, Lactantius, & aliquando ipſe S. Auguſtinus, *qui utcumque tolerabilem eſſe* ejus opinionem ait lib. 20. de Civitate Dei cap. 7. quamvis ab ea opinione plane receſſerit. Sed hic fuit mos ſanctorum Patrum, ut cum anterioribus Scriptoribus, qui bene de Eccleſia meriti fuerant, benigne agerent in iis quæ minus caute ſcripſerant, ſi modo præcipua Religionis capita non læderent. Hinc eſt quod Divus Hieronymus haberi velit Papiæ & ejus ſectatorum rationem, ut modeſte ab iis diſcedatur. Sic enim ſcribit in Jerem. cap. 19. *Quanquam ſibi Judæi auream atque gemmatam Jeruſalem reſtituendam putent, rurſumque victimas, & ſacrificia, & conjugia Sanctorum, & regnum in terris Domini Salvatoris. Quæ licet non ſequamur, tamen damnare non poſſumus: quia multi Eccleſiaſticorum virorum, & Martyres iſta dixerunt: ut unuſquiſque in ſuo ſenſu abundet, & Domini cuncta judicio reſerventur.*

Millenariorum errori affinis eſt alius *de dilata animarum viſione beatifica*, cui Joannes XXII. Summus Pontifex aliquandiu faviſſe memoratur. In hoc conſiſtit, quod animæ juſtorum, quantumvis ab omni peccatorum inquinamento purgatæ ſint, non tamen ante extremum judicium & generalem corporum reſurrectionem Divinæ eſſentiæ conſpectu cenſeantur frituræ. Quod dogma

cum Avenione Lutetiam delatum esset, Theologos Parisienses gravissime offendit. Ideoque Philipus VI. Rex Galliarum, cognomento Valesius, Concilium convocavit in Castellum Vincennarum, & cum Episcopis Doctores Academicos conjunxit, qui rem mature, ut par erat, examinarunt. Factumque est decretum Academicum adversus hunc errorem, quod triginta Magistrorum chirographis munitum, a Rege missum est ad Pontificem cum litteris paulo acrioribus: quas cum legisset Pontifex, rescripsit ad Regem, se quæstionem *de retardata visione beatifica* Theologis agitandam proposuisse: nulli vero parti immobiliter adhæsisse. Quinetiam morti proximus expresse declaravit, animas puras statim post obitum ad claram Dei visionem admitti. Hoc Magistrorum Parisiensium decretum, Epistola Joannis XXII. ad Regem, & Bulla, qua ejus de beatifica visione sententia declaratur, legi possunt apud Egassium Bulæum Tom. 4. Histor. Universitatis Parisiensis, ad ann. Christi 1332. & 1333.

Benedictus item XII. Joannis XXII. successor damnavit errorem *de dilata visione beatifica*, retinuitque doctrinam, quam ante ipsum promulgaverant Romani Pontifices, & nominatim Innocent. III. l. 3. Decretal. Gregor. tit. 43. *de Presbytero non baptizato*, cap. 2.

Sed nihil in ea re dubii reliquit Concilium Tridentinum sess. 25. ubi de Invocatione Sanctorum agit. Docet enim aperte tam contra Millenariorum, quam contra aliorum errores, regnare nunc Sanctos cum Christo, & orationes suas ipsi Deo pro hominibus per Christum Dominum offerre. Idem antea definierat Concilium Florentinum. Non igitur expectant homines justi ultimum judicium, ut Deo fruantur: sed quicumque in ipsa morte reperiuntur ab omni peccati labe immunes, ad claram & intuitivam Dei visionem citra dilationem admittuntur.

Quinto. Quod si quid ipsis eluendum supersit, vel ex culpis lethalibus, quarum pœnitentiam propter vitæ brevitatem non absolverint, vel etiam ex erratis venialibus, a quibus nec ipsi justi sunt immunes, si modo in fide & charitate Chri-

sti

sti ad extremum vitæ spiritum permanserint, purgatoriis ignibus post mortem mundantur, ut ab omni inquinamento puri, cœlestem aulam tandem ingredi cum reliquis Sanctis mereantur. Hæc doctrina colligitur ex Matth. cap. 12. v. 32. ubi sic loquitur Christus Dominus. *Quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro*. Ergo sunt quædam peccata, quæ remittuntur in seculo futuro. *Neque enim de quibusdam veraciter diceretur, quod non eis remittatur neque in hoc seculo, neque in futuro, nisi essent quibus, etsi non in isto, tamen remittitur in futuro*, inquit S. August. lib. 21. de Civit. Dei cap. 24. n. 2.

Quamobrem idem Doctor, sermone 172. alias 32. de verbis Apostoli, num. seu cap. 2. docet orationibus Ecclesiæ, sacrificio salutari, & eleemosynis adjuvari mortuos, *ut cum eis misericordius agatur a Domino, quam eorum peccata meruerunt. Hoc enim a Patribus traditum universa observat Ecclesia, ut pro eis, qui in corporis & sanguinis Christi communione defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, oretur, ac pro illis quoque offerri commemoretur*.

Non tamen obliviscitur eos Deus, quorum homines non meminerunt. Omnibus providet. Nullos relinquit. Neque enim secundum voluntatis nostræ beneplacitum, sed secundum immutabiles justitiæ ac misericordiæ suæ leges Filii sui merita, salutare sacrificium, Ecclesiæ orationes, oblationes, omniaque bona opera singulis applicat Ecclesiæ membris, pro ea quæ cuique, cum viveret, fuit hujusce subsidii promerendi cura. Idque docet S. August. lib. *de cura gerenda pro mortuis* n. 2. alias c. 1. ubi sic scribit. *Genere igitur vitæ quod gessit quisque per corpus, efficitur, ut prosint vel non prosint quæcumque pro illo pie fiunt, cum reliquerit corpus*. Et n. 22. alias c. 18. *Quæ cum ita sint, non existimemus, ad mortuos, pro quibus curam geremus, pervenire, nisi quod pro eis, sive altaris, sive orationum, sive eleemosynarum sacrificiis solemniter supplicamus: quamvis non pro quibus fiunt, omnibus prosint;*

sed pro iis tantum, quibus, dum vivunt, comparatur ut prosint. Sed quia non discernimus qui sint, oportet ea pro regeneratis omnibus facere, ut nullus eorum prætermittatur, ad quos hæc beneficia possint & debeant pervenire. Melius enim supererunt ista eis, quibus nec obsunt nec prosunt, quam eis deerunt, quibus prosunt. Diligentius tamen facit hæc quisque pro necessariis suis, quo pro illo fiant similiter a suis.

Sexto. Post universale judicium, quo Christus Dominus in secundo suo adventu vivos & mortuos judicaturus est, non erit amplius locus medius, sive *purgatorius*; sed duæ tantum erunt partes, altera ad dextram, nempe eorum, qui æternam beatitudinem fuerint consecuti; altera ad sinistram, scilicet eorum qui ad supplicium æternum fuerint damnati. Id constat ex Matth. cap. 25. v. 31. & sequentibus. *Cum autem venerit filius hominis in majestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ: & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis: & statuet oves quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris. Tunc dicet Rex his qui a dextris ejus erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi .... & his qui a sinistris erunt: Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis ejus .... & ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.*

Hanc divisionem in ipsa cruce præmonstravit Christus secundum Sanctum Augustinum tractatu 31. in Joann. Evang. numero 11. *Ipsa crux, si attendas, tribunal fuit; in medio enim judice constituto, unus latro qui credidit, liberatus; alter, qui insultavit, damnatus est. Jam significabat quod facturus est de vivis & mortuis, alios positurus ad dexteram, alios ad sinistram; similis ille latro futuris ad sinistram, similis alter futuris ad dexteram.*

Igitur ut beatitudo Sanctorum nullum habebit finem, sic pœnæ damnatorum futuræ sunt æternæ. *Frustra itaque*, inquit idem S. Doctor in Enchirid.

chirid. de fide, spe, & charitate, num. 29. alias cap. 112. *nonnulli, imo quam plurimi æternam damnatorum pœnam & cruciatus sine intermissione perpetuos humano miserantur affectu, atque ita futurum esse non credunt; non quidem scripturis divinis adversando, sed pro suo motu dura quæque molliendo, & in leniorem flectendo sententiam, quæ putant in eis terribilius esse dicta, quam verius. Non enim obliviscetur, inquiunt, misereri Deus, aut continebit in ira sua miserationes suas. Hoc quidem in psalmo legitur sancto: sed de his sine ullo scrupulo intelligitur, qui vasa misericordiæ nuncupantur, quia & ipsi non pro meritis suis, sed Deo miserante de miseria liberantur. Aut si hoc ad omnes existimant pertinere, non ideo necesse est, ut damnationem opinentur posse finiri eorum, de quibus dictum est, Et ibunt isti in supplicium æternum: ne isto modo putetur habitura finem quandoque felicitas etiam illorum, de quibus e cantrario dictum est, Justi autem in vitam æternam*. Vide S. Th. 1. p. qu. 64. art. 2.

Ut vero inæqualis erit gloria pro meritorum inæqualitate, ut postea dicemus, sic pœnæ pro varietate meritorum erunt inæquales: idque tradit laudatus jam Ecclesiæ Antistes eodem lib. n. 23. alias c. 93. *Mitissima sane omnium pœna erit eorum, qui præter peccatum, quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt: & in cæteris qui addiderunt, tanto quisque tolerabiliorem ibi habebit damnationem, quanto hic minorem habuit iniquitatem*.

Ex quibus verbis constat, parvulos juxta mentem D. Augustini non tantum puniendos esse *pœna damni*, ut vocant, qua nempe a regno cœlorum excluduntur; sed etiam *pœna sensus* æternum esse cruciandos. Id autem multo apertius aliis locis declarat, ut sermone 294. alias 14. de verbis Apostoli, num. seu cap. 3. *Venturus Dominus, & judicaturus de vivis & mortuis, sicut Evangelium loquitur, duas partes facturus est, dextram & sinistram. Sinistris dicturus, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis ejus. Dextris dicturus, Venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine*

gine mundi. Hanc regnum nominat, hanc cum diabolo damnationem : nullus relictus est medius locus, ubi ponere queas infantes.

Docent tamen multi Theologi, solam *damni* pœnam originali peccato tribui, pœnam vero *sensus* soli peccato actuali. Qua de re nihil est ab Ecclesia definitum.

Septimo. Quod spectat ad corporum resurrectionem, fide certum est, in secundo Christi adventu mortuorum corpora ad vitam esse revocanda, & cum humanis mentibus denuo conjungenda. *Credimus & carnis resurrectionem*, inquit D. August. lib. de fide & symbolo, n. 23. alias cap. 10. *non tantum quia reparatur anima, quæ nunc propter carnales affectiones caro nominatur; sed hæc etiam visibilis caro, quæ naturaliter est caro, cujus nomen anima non propter naturam, sed propter affectiones carnales accepit: hæc ergo visibilis, quæ proprie dicitur caro, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus Apostolus eam tanquam digito ostendere, cum dicit, Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem. Cum enim dicit, hoc, in eam quasi digitum intendit.* Et lib. 22. de civitate Dei cap. 20. num. 1. *Absit autem, ut ad resuscitanda corpora, vitæque reddenda non possit omnipotentia Creatoris omnia revocare, quæ vel bestiæ, vel ignis absumpsit, vel in pulverem, cineremve collapsum, vel in humorem solutum, vel in auras est exhalatum.* Et postea num. 2. *Unde jam etiam quæstio illa solvenda est, quæ difficilior videtur cæteris : ubi quæritur, cum caro mortui hominis etiam alterius fit viventis caro, cui potius eorum in resurrectione reddatur? Si enim quispiam confectus fame, atque compulsus vescatur cadaveribus hominum, quod malum aliquoties accidisse, & vetus testatur historia, & nostrorum temporum infelicia experimenta docuerunt; num quisquam veridica ratione contendet, totum digestum fuisse per imos meatus, nihil inde in ejus carnem mutatum atque conversum, cum ipsa macies, quæ fuit & non est, satis indicet quæ illis escis detrimenta suppleta sint? Jam itaque aliqua paulo ante præmisi, quæ ad istum quoque nodum solvendum valere debebunt. Quidquid enim carnium exhausit fames,*

mes, utique in auras est exhalatum: unde diximus omnipotentem Deum posse revocare quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini, in quo esse caro humana primitus cœpit. Ab illo quippe altero tamquam mutuo sumpta deputanda est: quæ sicut æs alienum ei redhibenda est, unde sumpta est. Sua vero illi, quem fames exinanierat, ab eo qui potest etiam exhalata revocare, reddetur. Quamvis, & si omnibus perisset modis, nec ulla ejus materies in ullis naturæ latebris remansisset, unde vellet, eam repararet Omnipotens. Sed propter sententiam Veritatis, qua dictum est, Capillus capitis vestri non peribit, absurdum est, ut putemus, cum capillus hominis perire non possit, tantas carnes fame depastas atque consumptas perire potuisse. Adde S. Thomam in supplemento summæ Theologicæ, quæst. 75. art. 1.

Quæres secundo, Quid præcise sit lumen gloriæ, quod ad Dei visionem necessarium esse asseruimus?

Respondeo lumen gloriæ spectari posse vel in Deo, vel in mente creata. Si spectetur in Deo, nihil aliud esse videtur, quam Deus ipse, quatenus mentem creatam supernaturaliter illuminat, eamque ad intuitivam sui visionem, ad quam naturæ viribus pervenire non potest, evehit. Si vero spectetur in mente creata, non male definiri videtur, *supernaturalis illustratio mentis creatæ, qua Deus ipsi revelata facie præbet se videndum*. Cum autem supernaturalis ea illustratio non cito transeat, sed in mente hæreat, merito *qualitas* mentis creatæ nominatur. Nam mentem creatam denominat *talem*, scilicet *videntem* summum Ens, seu Deum, cujus intuitiva visio naturam omnem creatam superat, nec cuiquam, nisi per gratiam, tribui potest. Siquidem *gratia Dei vita æterna*, ut jam retulimus ex Apostolo ad Romanos cap. *6.* v. 23. Et Christus Salvator ita Patrem alloquitur, Joan. cap. 17. v. 3. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Jesum Christum.*

Enimvero cum omnis creatus intellectus sit passivus, ut dictum est in Metaphysica, nec lumen recipiat nisi a Deo: certe quantumvis aliunde perfectus fingatur, fieri tamen non potest,

ut intuitiva Dei visio ipsius naturæ debeatur ; quia nulla substantia creata , qualiscumque sit , fieri potest Deo æqualis ; sed necessario est Deo inferior : & consequenter opus est eam ad ordinem naturali superiorem per gratiam evehi , ut Deum videat : sive , quod idem est , si Deus sese menti creatæ retegat, seu revelata facie spectandum exhibeat , id non solis naturæ viribus , sed gratiæ est tribuendum.

Quocirca ridicula est nonnullorum opinio , qui putant produci posse creaturam supernaturalem , quæ propriis viribus Deum intueatur . Nihil enim videre valet creatura , qualis qualis sit , nisi quatenus illuminatur a Deo . Et proinde cum sit semper ordinis Creatore Deo longe inferioris , minime ipsius naturæ debetur lumen , quo Dei conspectu perfruatur : sed illud supra naturam est , & gratiæ Dei referendum est acceptum.

Nihilo rectius sentiunt , qui disputando contendunt in contrarium ne supernaturali quidem virtute possibilem esse intuitivam Dei visionem . Nam si res paulo attentius consideretur , nihil certius erit quam Deum posse revelare & ostendere seipsum , sive suam essentiam , & quæcumque in ea necessario continentur , ut attributa absoluta & notionalia , ei substantiæ , quam ad sui similitudinem creavit , & cui cognoscendi atque amandi vim concessit . Eidem pariter decreta sua libera , quæ rerum existentiam spectant , quantum ipsi opus est , valet detegere : nec quidquam in eo absurdum aut repugnans videtur . Verum id aliter quam supernaturali via aut ratione præstari non potest .

Unde qui quærunt , an lumen gloriæ per uberiorem concursum suppleri queat , ii a Philosophiæ nostræ principiis omnino sunt alieni , & intellectum creatum tanquam activum considerant. Nam si intellectus creatus revera passivus sit , ut contendimus , minime potest rei supernaturalis notitiam assequi , nisi per revelationem quamdam sive illustrationem supernaturalem . Hæc autem supernaturalis illustratio , qua Deum revelata facie cernit , est ipsum lumen gloriæ , quod supernaturale est : quodque proinde concursu

cursu naturali suppleri posse non videtur.

Jure igitur ac merito Concil. Viennense sub Clem. V. Pont. Rom. celebratum damnavit *Beguinorum* seu *Beguardorum* & *Beguinarum* sectam, cujus inter octo præcipuos errores, (qui magna ex parte nostris temporibus exsuscitati sunt ab iis, quos *Quietistas* nominant, eo quod *quieti* sint & tranquilli circa suam salutem, nec eam sollicite a Deo flagitent,) hic quinto loco recensetur lib. 5. Clementinarum, Tit. 3. *de Hæreticis*, c. 3. in Corp. Jur. Canon., *quod quælibet intellectualis creatura in seipsa naturaliter est beata, quodque anima non indiget lumine gloriæ ipsam elevante ad Deum videndum, & eo beate fruendum.*

Extincta quidem est jam illa *Beguardorum* & *Beguinarum* secta, quæ se ex pauperibus Fratribus ac Sororibus tertii Ordinis Sancti Francisci compositam falso jactabat. Sed in Belgio occurrunt aliæ *Beguinæ* medium inter seculare ac monasticum vitæ genus amplexæ, quæ nempe certis legibus omnes vivunt, & de suo victum habent, sed a votis sunt liberæ. Harum appellatio, si nonnullis credimus, a *Begga* Pipini Landensis filia Sanctæ Gertrudis Nivellensis sorore, si aliis, a Sacerdote quodam earum Institutore, cui nomen Lambertus Balbus, gallice *Begue*, est deducta. Vide Glossarium mediæ, & infimæ Latinitatis viri nobilis Caroli *Dufresne*, Domini *Du Cange* Ambiani.

Quæres tertio, Utrum Deus ab homine viatore, seu in hac mortali vita constituto possit intuitive videri.

Respondeo absolutam in eo non apparere repugnantiam. Si enim in corpore glorioso Deum videbunt homines beati & *comprehensores:* quidni *viatores*, speciali beneficio, id valeant consequi? Quin etiam docet S. Thomas 1. part. quæst. 12. art. 11. ad 2. hoc privilegium supernaturaliter concessum fuisse Moysi, qui fuit Magister Judæorum in Veteri Testamento, & D. Paulo, qui fuit Magister Gentium in novo fœdere.

Etenim de Moyse hæc habentur Num. cap. 12. *Locutaque est Maria & Aaron contra Moysen* ....

& dixerunt: Num per solum Moysen locutus est Dominus? Nonne & nobis similiter est locutus? Quod cum audisset Dominus .... dixit ad eos: Audite sermones meos. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est: ore enim ad os loquor ei: & palam & non per ænigmata & figuras Dominum videt. Si Moyses palam & non per ænigmata & figuras Dominum viderit, quid aliud quam essentiam Divinam est intuitus?

Quod spectat ad D. Paulum, sic de seipso scripsit 2. ad Corinth. cap. 12. v. 2. *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit, raptum hujusmodi usque ad tertium Cœlum. Et scio hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit, quoniam raptus est in Paradisum, & audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui*. Ex quibus verbis infert S. Thomas, tum loco laud. tum maxime 2. 2. qu. 175. art. 3. D. Paulum videndæ Divinæ essentiæ privilegio etiam in hac vita fuisse donatum. Et ad hujus sententiæ confirmationem allegat S. Augustinum tum lib. 12. de Genesi ad litteram n. 53. 54. 55. 56. alias c. 26. 27. 28. tum Ep. 147. alias 112. n. 31. 32. alias cap. 13.

Communior tamen Theologorum sententia est, cum dicitur Moyses non per ænigmata & figuras Deum vidisse, nihil aliud significari, quam eum non in somniis tantum aut in figuris mutis Deum vidisse; sed perfectiori modo cum Deo, scilicet præsentem cum præsente, fuisse collocutum. Non autem hinc certo colligi putant, intuitivam Dei visionem Moysi fuisse concessam. Imo cum Moyses postulasset a Deo, ut sibi gloriam suam ostenderet, respondit ei Deus Exod. cap. 33. v. 20. & sequentibus. *Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, & vivet. Et iterum: Ecce, inquit, est locus apud me, & stabis supra petram. Cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ*, id est in caverna, quæ in petra excavata est, *& protegam dextera mea, donec transeam*: id est nubem vel aliud corpus opacum cavernæ

vernæ ostio prætendam, ne faciem meam videas, ejusque radiis vibrantibus exanimeris: *tollamque manum meam, & videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris*: Id est, cum facies mea transierit, removebo nubem ab ostio cavernæ, in qua latebis, ut tergum meum videas, in quo lux erit temperatior. Quibus verbis manifestum videtur, essentiæ Divinæ conspectum hominibus viventibus esse negatum, nec Moysen ad eum fuisse admissum. Quod confirmatur Joan. c. 1. v. 18. *Deum nemo vidit unquam: Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Et 1. ad Timoth. c. 6. v. 16. *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest*, scilicet naturaliter & in hac vita.

Cum autem Apost. 2. ad Cor. c. 12. v. 2: raptum se fuisse ait usque ad tertium Cœlum, & audivisse arcana verba, quæ non licet homini loqui, dicunt eum non vidisse essentiam Divinam: sed tantum ad sublimiorem quamdam Mysteriorum divinorum cognitionem fuisse evectum.

Quod vero S. Thomas allegat auctoritatem Divi Augustini tum lib. 12. de Gen. ad litt. tum Epist. 147. alias 112. respondent D. Augustinum iis locis dubitanter duntaxat loqui: sed ejus mentem alibi clarius patere, ubi ait Deum a nullo mortali homine fuisse unquam visum; scilicet tum eadem Epistola 147. alias 112. num. 17. alias cap. 6. tum lib. 2. de Trinit. n. 27. alias cap. 16. tum aliis locis.

Quæres quarto, Utrum Deus videri possit oculis corporeis?

Respondeo hanc quæstionem ortam videri ex principiis illius Philosophiæ, quæ plus æquo sensibus tribuit. Nam si vere, atque ut res est, loquamur, oculi corporei nihil vident, ne corporeum quidem: sed sunt veluti fenestræ, quibus corpora videt animus, propter legem, quam Deus inter corpus & mentem sancivit, ut occasione motuum, qui fiunt in oculis, sensus luminis & colorum in mente excitetur. Cum ergo Deus videri non possit sub specie corporis lucidi aut colorati; eaque species naturæ Divinæ repugnet; quid sibi volunt, quibus placet inquirere, utrum

utrum Deus oculis corporeis valeat conspici? An quærunt utrum essentia Divina sit sensibilis, nempe lucida, colorata? Sed id absurdum est, & a Divina natura abhorrens. An potius utrum essentia Divina se se per oculos corporis ipsi menti manifestam reddere valeat? Verum essentia Divina mentem humanam proxime afficit, eamque illuminat; sive ipsi intime præsens est, nec per fenestras ad eam pervenit.

Non me latet, Divum Augustinum lib. 22. de Civitate Dei, cap. 29. videri dubitare, an non fieri possit, ut Beatorum oculi tanta donentur virtute, ut Deus per illos sit conspiciendus. Sed dubitare utrum res aliqua per omnipotentiam Divinam fieri possit, non est rem illam possibilem defendere. Adde quod aliis locis ostendit, Deum oculis corporeis minime attingi posse: scilicet Epist. 92. alias 6. ad Italicam, num. 3. Epist. 148. alias 111. ad Fortunatianum, n. 6. & 7. & alibi. Vide etiam S. Thomam 1. parte qu. 12. art. 3.

Quæres quinto, utrum beatitudo futura sit in omnibus æqualis.

Respondeo non fore. Scriptura enim sacra sæpe testatur, Deum redditurum unicuique secundum opera ejus, quia beatitudo præmium est, & merces. Sed opera non sunt in omnibus æqualis meriti; qui quondam fuit error Stoicorum inter Philosophos, & postea Joviniani inter hæreticos.

Ergo non reddet Deus unicuique parem gloriam, sive, quod idem est, beatitudo non erit in omnibus æqualis.

Objectum quidem beatificum, sive Deus ab omnibus & singulis possidebitur: idque significat denarius, qui singulis operariis distribuitur, Matth. cap. 20. v. 9. ut diserte explicat S. August. lib. de sancta virginitate, n. seu cap. 26. sed quilibet ab eo non æqualiter illuminabitur, nec æquali gaudio perfundetur. Nam sicut *stella a stella differt in claritate*, ut ait Apostolus 1. ad Cor. cap. 15. v. 41. *sic & resurrectio mortuorum*, in qua scilicet multæ erunt mansiones, & in multis mansionibus alius alio beatior futurus est.

Neque tamen ulla hinc nascetur invidia inter beatos: quoniam inferiores in beatitudine omnino

no ſua ſorte contenti erunt, nec quidquam ultra expetent : ſicut in convivio unuſquiſque pro fame ſua, & ſtomachi capacitate cibos ſumit ad ſatietatem ; nec qui minus edax eſt, alteri invidet, quod plus manducet, quoniam uterque eſt ſatiatus. Quare idem S. Auguſtinus capite ultimo libri ultimi de civitate Dei : *Id*, inquit, *etiam beata Civitas illa magnum in ſe bonum videbit, quod nulli ſuperiori ullus inferior invidebit ...... Sic itaque habebit donum alius alio minus, ut hoc quoque donum habeat, ne velit amplius*. Legatur S. Thomas 1. 2. quæſt. 5. art. 2.

Quæres ſexto, Utrum beatitudo obtenta poſſit amitti.

Reſpondeo non poſſe. Nam primo æterna eſt, ut teſtatur Chriſtus Dominus Matth. cap. 25. v. 46. Deinde cum ipſa ſit ſummum bonum, debet excludere omne malum. Sed ſi poſſet amitti, non excluderet omne malum : ſiquidem poſſe amitti eſt malum. Ergo felicitas obtenta non poteſt amitti. Vide ſanctum Thomam 1. 2. quæſtione 5. art. 4.

Quæres ſeptimo, Utrum amor in Dei poſſeſſione ſit præſtantior viſione, aut viciſſim?

Reſpondeo viſionem, & amorem in beatitudine ejuſdem fere eſſe dignitatis. Præit quidem viſio, quæ paſſiva eſt, ſed amor qui eſt activus, perficit. Equidem ſecundum ſanctum Thomam, prima parte, quæſt. 82. art. 3. charitas, quæ ad voluntatem pertinet, præſtantior eſt in hac vita, quam cognitio quævis, quæ de Deo quocumque modo hic haberi poſſit : ſed ratio, quam hujus rei affert, ad alteram vitam non ſpectat.

Quæres octavo, Utrum ad videndum Deum neceſſaria ſit beatis *ſpecies impreſſa*, vel *expreſſa?*

Reſpondeo, Deum videri non poſſe, neque per *ſpeciem impreſſam*, ideſt, quæ a Deo ipſo in mentem noſtram immittatur, ſeu imprimatur ; quia nulla ſpecies aut imago naturam divinam repræſentare poteſt, ut docet S. Thomas 1. part. quæſt. 12. art. 2. neque etiam per *ſpeciem expreſſam*, ideſt, quæ ab intellectu creato exprimatur & effingatur : quia nullus intellectus creatus eſt agens, ut oſtenſum eſt in Metaphyſica. Deus igitur

tur a beatis mentibus ideo cernitur, quia præsens illis est, easque illuminat, sive clare & aperte sese ipsis detegit ac revelat.

Hæc autem & alia id genus, quæ paulo curiosius a Philosophis & Theologis inquiruntur, scientiam humanam nec amplificant nec exornant. Ad alia utiliora nobis est pergendum.

PARS SECUNDA

ETHICÆ.

De actibus humanis, eorumque regulis.

QUodnam sit summum hominis bonum, finisve ultimus, declarari statim oportuit, ut in ipsum omnes actus humani dirigerentur: nunc spectandi sunt ipsi actus humani, quatenus certis regulis in eum finem ab Ethica sunt dirigendi.

Primo igitur quærendum, quid sit actus humanus, & quotuplex.

Secundo, an omnis actus humanus sit voluntarius.

Tertio, an omnis actus humanus sit liber.

Quarto, de bonitate & malitia actuum humanorum dicendum.

Quinto, videndum quæ sint regulæ bonitatis & malitiæ actuum humanorum.

Sexto, dicemus de lege æterna & naturali.

Septimo, de conscientia.

Octavo, de lege divina.

Nono, de legibus humanis.

Decimo, selectas Juris notiones ex Imperatoris Justiniani Institutionibus referemus.

Undecimo, quæremus an omnis actus humanus sit bonus aut malus, nullus indifferens.

Duodecimo, quis sit usus affectuum animi, & utrum ii legibus Ethicæ subjiciantur.

CA-

CAPUT I.

Quid sit actus humanus, & quotuplex.

Actum humanum cum S. Thoma 1. 2. qu. 1. art. 1. appellamus eum, qui fit ab homine humano modo operante, ideſt agente cogitato & conſulto: ut actus humanus ſecernatur ab eo actu, qui *hominis* dicitur, non *humanus*, quique ab homine fit citra ullam mentis attentionem.

Ex actibus vero humanis alii ſunt interiores, qui *eliciti* vulgo nominantur; alii ſunt exteriores, qui dicuntur *imperati*.

Actus *interiores*, ſeu *eliciti* dicuntur ii, qui eliciuntur a voluntate, in eaque conſumantur: iique ad amorem & odium poſſunt revocari.

Actus *exteriores*, ſeu *imperati* vocantur, qui a voluntate quidem imperantur, ſed viribus corporeis exercentur, quales ſunt ambulatio, locutio, ſcriptio, &c. Et horum quidem actuum plurimi *tranſeuntes* nominantur, quod extra cauſam agentem in objectum exterius tranſeant, ut ſcriptio, percuſſio, ædificatio, &c. alii *immanentes* dicuntur, qui nihil ſenſibile extra rem agentem producunt, quales vulgo æſtimantur capitis nutus, motio brachii, oculi frictio, &c. Convenientius tamen actus *immanentes* habentur ii, qui intra mentem ipſam *manent*, ut amor & odium.

Actus interiores voluntatis.

Ut actuum interiorum numerus inveniatur, unumquemque noſtrum ad id, quod in ſeipſo fieri ſentit, attentum eſſe oportet.

Primo enim bonum generatim, ſeu beatitudinem invicte expetimus; malum vero, ſeu miſeriam refugimus, ut jam ſæpius dictum eſt. Unde primus voluntatis actus eſt *amor boni generatim*, ſeu felicitatis noſtræ, & *odium mali*, ſeu miſeriæ. Bonum ergo generatim, ſeu felicitas noſtra, ſi ſpectetur quatenus nobis eſt conveniens, recte dicitur primarium voluntatis noſtræ objectum. Si vero conſideretur quatenus deſideria noſtra terminat, aut ſiſtit, vocatur finis ultimus.

Deni-

Denique ſi, prout ſui poſſeſſione nos efficit beatos, inſpiciatur, felicitas noſtra nominatur.

Secundo ut bonum aſſequamur, & malum devitemus, media quædam uſurpanda ſunt, ſeu viæ & rationes ineundæ: quare ſecundus voluntatis actus eſt *conſultatio*, ſeu mediorum ad noſtrum finem ducentium inquiſitio.

Tertio, ex iis mediis unum poſt illam conſultationem eligimus: atque ita tertius voluntatis actus eſt *electio*, quæ non male definitur *aſſumptio unius medii præ alio* ad conſequendum finem.

Quarto denique, ubi per medium illud adepti ſumus finem, in eo grate conquieſcimus, & ipſo fruimur, ſi modo nihil nobis ulterius deſiderandum videatur. Unde poſtremo loco poſita eſt *fruitio*. Quod ſi in malum finem perductus eſſet aliquis, in eo doleret & angeretur, præſertim ſi ab eo expedire ſe non poſſet.

Hunc fere ordinem ſecutus eſt Sanctus Thomas. Nam ſex voluntatis actus elicitos, ſeu interiores recenſet 1. 2. a quæſtione octava ad 17. quorum tres circa finem verſantur, ſcilicet ipſum *velle*, ſeu, ut loqui ſolent, *volitio*; tum *intentio*, & *fruitio*: & tres circa media, nimirum *conſenſus*, *electio*, & *uſus*.

Media vocant ea omnia, *quæ ad finem conſequendum conducere poſſunt*, ut pharmacum eſt medium ad ſanitatem recuperandam. Latine dici poſſunt *viæ aut rationes finis adipiſcendi*.

Volitio dicitur in Scholis *ſimplex amor finis*, *nulla habita ratione, aut cura mediorum ad finem ducentium*. Quapropter *velleitas* quandoque vocatur; quia impefecta deſideria ſæpe imperfecto tempore *optativi* modi exprimuntur: ut homo ignavus ſæpe in hæc verba erumpit, *Quam vellem* fieri doctus, vel fieri dives, &c. ſed interim ſtudium ac laborem detrectat, quæ media ſunt ad ſcientiam, aut divitias perducentia. At vir ſtrenuus & diligens *indicativo* modo loquitur, nempe *volo* fieri doctus, volo fieri dives, &c. ſtatimque totis viribus ſtudio & labori incumbit. Quod exprimit Sapiens his verbis Prov. cap. 13. v. 4. *Vult & non vult piger: anima autem operantium impinguabitur*.

Inten-

Intentio dicitur *actus voluntatis, quo in finem per certa media tendimus*: sive est *amor efficax finis cum efficaci cognitione de mediis ad finem ducentibus conjunctus*: licet ea media nondum sint determinata, donec electio accesserit.

Fruitio denique dici solet *actus voluntatis bono possesso tanquam ultimo & summo adhærentis*. *Frui* quippe ex sancto Augustino lib. 1. de doctrina Christiana, num. seu cap. 4. est *amore alicui rei inhærere, propter seipsam*. Ex quo intelligitur, *fruitionem* proprie dictam non esse mediorum, sed finis duntaxat ultimi, ut ex eodem S. August. docet Magister sententiarum lib. 1. distinctione 1. omnemque humanam perversitatem his duobus contineri existimat, nempe *frui utendis*, & *uti fruendis*, seu frui creaturis, quæ sunt bona utilia tantum, & ad Dei assecutionem ordinanda; & uti Deo, tanquam medio ad aliquid aliud consequendum, cum ipse solus desideria nostra sistere possit, perfectoque ac perenni gaudio nos beare, ut ante demonstravimus. Et hi quidem sunt actus voluntatis circa finem, secundum sanctum Thomam.

Circa media vero versantur *consensus*, *electio*, & *usus*, quibus præire dicitur *consultatio*, seu deliberatio, quæ vulgo soli intellectui tribuitur, sed male.

Consensus igitur secundum hanc doctrinam definiri solet *actio voluntatis consentientis intellectui post maturam deliberationem judicanti unum medium esse convenientius altero*.

Verum cum nec judicium, nec proinde deliberatio ad solum intellectum pertineat, ut ostendimus in Metaphysica: paulo aliter definiendus nobis est consensus, ubi explicuerimus quid sit deliberatio, sive consultatio, aut consilium.

Deliberatio, seu *consultatio* est *mediorum inquisitio*, quæ ad intellectum simul & ad voluntatem pertinet: ad intellectum quidem, quatenus ea media percipit; ad voluntatem vero, quatenus illa expendendo & examinando judicat, an hoc illi sit præferendum. Ab isto judicio vix discrepat *consensus* voluntatis.

Consensus enim ille nihil aliud esse videtur, quam *actus voluntatis unum medium potius quam alte-*

alterum, ex prævia intellectus perceptione, approbantis.

Electio quoque seu *assumptio unius medii præ alio*, a consensu non multum dissidet.

Usus est voluntatis actio, qua potentiis corporeis sibi subditis utitur, easque ad assumenda media applicat, ut propositum sibi finem assequatur.

Actus exteriores & imperati.

Actus imperatos appellavimus eos, qui a voluntate imperantur, & ab aliis facultatibus exerceantur. Cujus definitionis occasione multa quæri solent in Scholis, quæ ut omitti a nobis non debent, sic longius, quam par est, non sunt protrahenda.

Quærunt primo, quid sit imperium, & ad quam facultatem pertineat?

Respondeo imperium esse actum alicujus Superioris aliquid *intimantis*, ut loquuntur Canonistæ, id est aliquid denuntiantis, seu ad mentis *intima* deducentis, & ad illud exequendum compellentis. Quare & intellectum & voluntatem includit: intellectum quidem, quia id quod *intimatur*, seu denuntiatur, in mentis *intima* sic penetrare debet, ut intelligatur, nec ejus prætexi possit ignorantia; voluntatem vero, quia impulsio cum auctoritate, seu jussio est ipsius voluntatis actio, non intellectus. Cumque auctoritas illa & impellendi vis præcipua sit in imperio, hinc *imperium* præcipuo jure voluntati tribuendum videtur, præsertimque hoc præsenti loco, quo nihil aliud est quam *actus voluntatis inferiores potentias*, hoc est *subjecta sibi sensuum & motuum organa secundum Conditoris legem*, *cujus sæpe meminimus*, *moventis & applicantis*. Ab hac tamen opinione nonnihil discrepare videtur sanctus Thomas 1. 2. quæst. 27. art. 1. ubi ait imperium esse actum rationis, non voluntatis: sed omnes imperium per actum voluntatis designare solent: unde illud notissimum.

Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas.

Quærunt secundo, an voluntas moveat intellectum, & vicissim ab intellectu moveatur.

Re-

Respondet sanctus Thomas 1. 2. quæst. 9. art. 1. intellectum moveri a voluntate *quoad exercicium actus*, id est ad agendum vel non agendum; sed vicissim voluntatem moveri ab intellectu *quoad speciem actus*, id est ad agendum hoc vel illud. Quanquam si vera sunt quæ constituimus in Metaphysica, neque intellectus voluntatem, neque voluntas intellectum proprie movet, cum sint una eademque res, nempe mens ipsa, quæ quatenus rem nude & simpliciter percipit, *intellectus*; quatenus vero in eam tanquam bonam & sibi convenientem fertur, *voluntas aut appetitus* nominatur: sed cum nihil appeti possit aut amari, saltem explicite, nisi sit cognitum; hinc fit ut voluntas ab intellectu moveri, seu determinari dicatur, non tantum *quoad specificationem* actus, ut vult S. Thomas, hoc est, ad hanc vel illam actionis speciem, puta ad rei alicujus determinatæ amorem vel odium; sed etiam *quoad exercitium* actus, hoc est, ad agendum vel non agendum: quia voluntas sine prævia cognitione non agit, hoc est, nihil appetit, nec aversatur saltem *explicite* & *determinate*.

Intellectus vero a voluntate non semper movetur *quoad exercitium* actus, dum percipit; tum quia perceptio non est actio, sed affectio passiva, aut modificatio intellectus, ut ostensum est in Metaphysica; tum quia sæpius contra inclinationem nostram perceptiones seu ideæ in intellectu excitantur, ut etiam declaravimus. Aliquando tamen voluntas intellectum applicat ad percipiendum, eoque sensu dici potest intellectum movere: sed melius mens ipsa se se ad intelligendum determinare est dicenda.

Quærunt tertio, utrum voluntas appetitus sentientis motibus imperet.

Respondet Sanctus Thomas 1. 2. quæst. 17. art. 7. voluntatem *politico*, seu civili, non *despotico*, seu herili imperio pollere in appetitum sentientem. Nam observat duplex esse imperium; scilicet *despoticum*, seu herile, cui resisti non potest, quale est heri seu Domini imperium in servos; & *politicum*, seu civile, quod minus rigidum est, quale est Regis seu Principis in subditos libe-

ros; idque desumit ex Aristotele lib. 1. Politicorum cap. 5.

Deinde in appetitu sentiente considerat tum *qualitatem aut dispositionem corporis*, quæ in vario spirituum animalium motu consistit: tum ipsam animam rationalem, quæ hujus motus occasione ad bonum sensibile amandum, vel malum fugiendum determinatur.

Itaque voluntas merito dicitur politicum habere imperium in varios appetitus sentientis motus, quatenus eos motus quodammodo sedare potest, si maximam adhibeat attentionem ad res aliquas, quæ aliis motibus occasionem præbeant: sed tamen iis motibus despotice non imperat, nec omnino impedire potest, quominus ii ex varia objectorum occasione, vel corporis dispositione nonnunquam in organis corporeis excitentur. Unde Apost. Ep. ad Rom. c. 7. v. 23. *Video autem*, inquiebat, *aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis*. Potest tamen voluntas nostra corporeis motibus, qui nunc post humanæ naturæ lapsum nobis invitis in nobis excitantur, non obtemperare, & assensum suum sustinere. In statu innocentiæ motus omnes corporis omni modo rationi erant subjecti.

Quærunt quarto, an voluntas imperet sensibus internis, puta imaginandi vi, & memoriæ.

Respondeo non imperare. Quia plurimæ etiam invita voluntate in nobis excitantur species, aut imagines. Deinde non recordamur, nec obliviscimur rerum singularum, dum volumus.

Quærunt quinto, utrum voluntas imperet sensibus externis, & vi motrici.

Respondeo eam imperare sensibus externis, quatenus illorum organa, quamdiu sana sunt, continere potest, v. gr. quatenus vel claudit, vel aperit oculos ad libitum; sed si oculi, vel aures pateant, impedire non potest, quominus & luminis, & colorum, & sonorum sensus in nobis excitetur.

Item virtuti motrici imperat in iis motibus, qui dicuntur voluntarii, cujusmodi sunt motus brachii, pedis, &c. aliis vero, qui necessarii sunt,

ſunt, qualis eſt motus cordis & arteriarum, non imperat: ut ex Phyſica manifeſtum eſt. Soli autem proprie motus voluntarii inter actus humanos recenſentur.

CAPUT II.

An omnis actus humanus ſit voluntarius.

Voluntarium dicitur id, quod a voluntate proficiſcitur, ut ſpontaneum quod fit ſponte ac nullo cogente. In hoc autem ſpontaneum & voluntarium inter ſe diſcrepant, quod omne voluntarium ſit ſpontaneum, non vice verſa. Spontaneum quippe tum belluis, tum rebus inanimatis tribuitur: nam equus ad aquam ſponte currere, & aqua *ſponte* diffluere dicitur: ſed voluntarium ſolis agentibus ratione prçditis convenit.

Spontaneum tamen ad id ſolum, quod voluntarium eſt, reſtrinxit Ariſtoteles, cum illud definivit lib. 3. Ethicorum cap. 3. *id quod fit a principio intrinſeco cognoſcente ſingula, in quibus eſt actio*, hoc eſt id quod fit a voluntate, quæ eſt intrinſeca agenti ratione prædito, puta homini, quæque eſt quid idem ac ipſa mens, cui perſpecta ſunt ea omnia, in quibus actio conſiſtit, ſive quæ cognoſcit objectum, finem, & circumſtantias actionis.

Objectum actionis eſt id, circa quod actio verſatur. *Finis*, id propter quod fit. *Circumſtantiæ* denique ſunt ea omnia, quæ actionem comitantur, ut inferius explicabimus.

Brevius *voluntarium* definiri poſſet *id, quod fit cum cognitione intellectus, & propenſione voluntatis*. Duo enim maxime voluntario ſunt oppoſita, ſcilicet *vis*, ſeu *coactio*, & *ignorantia*. Vis autem a Juriſconſulto Paulo lege 2. digeſt. tit. *Quod metus cauſa* &c. definitur *major rei impetus, qui repelli non poteſt*; addendum, & voluntatis propenſioni eſt contrarius. Ignorantia vero eſt *abſentia cognitionis*, ut alibi dictum eſt.

Hinc ſequitur *involuntarium* recte definiri ab Ariſt. lib. 3. Ethic. cap. 1. *Id quod fit vel vi, vel ignorantia*. Sit igitur cum Ariſtotele

PRO-

PROPOSITIO I.

Vis tollit omnino voluntarium; seu, quæ fiunt per vim, sunt involuntaria.

Probatur. Voluntarium dicitur, quod sponte fit, & cum propensione voluntatis.

Sed quæ fiunt per vim, non fiunt sponte, & cum propensione voluntatis: v. g. cum quis truditur in carcerem, is non sponte, sed invitus carceris ostium subit.

Ergo quæ fiunt per vim, sunt involuntaria.

Cum autem duplicis generis sint voluntatis actus, ut superiori capite explicatum est, scilicet actus *interiores*, & proprii, quos *elicitos* vocant, ut amor, & odium; & actus *exteriores*, seu *imperati*, ut ambulatio, locutio, &c. videndum quinam proprie cogi possint, seu externæ vi nonnunquam subjici. Sit ergo

PROPOSITIO II.

Vis inferri non potest voluntati quoad actus interiores, & proprios.

Probatur. Vis non potest inferri voluntati quoad eos actus, qui semper cum voluntatis propensione fiunt: nam violentum dicitur, quod fit contra inclinationem voluntatis.

Atqui actus interiores, & proprii voluntatis fiunt semper cum ipsius propensione: nam amor v. gr. nunquam esse potest contra voluntatis inclinationem, ut nemo diffitetur.

Ergo vis inferri non potest voluntati quoad actus interiores, & proprios.

Enimvero si vis physica & cogens posset inferri voluntati, tum ea vellet & nollet simul: vellet quidem ex hypothesi; nollet vero, quia sibi ipsi volenti repugnaret, quod absurdum est. Ergo voluntas cogi non potest quoad actus interiores, & proprios.

Dices. Deus est potentior humana voluntate. Ergo movere potest voluntatem humanam etiam invitam: sive potest eam quoad actus interiores cogere.

Re-

Respondeo negando consequentiam. Licet enim Deus potentior sit voluntate nostra, non tamen eam cogere potest, sed tantum potest eam mutare, & ex nolente volentem efficere. Nam, ut modo dictum est, *cogere* voluntatem quoad actus interiores, & proprios, est *eam movere contra ipsius inclinationem*, adeo ut velit invita, seu velit nolens, cupiat refugiens, &c. quæ manifestam involvunt contradictionem. Igitur Deus voluntatem creatam per gratiam mutat, non cogit.

PROPOSITIO III.

Vis inferri potest voluntati quoad actus exteriores, & imperari solitos.

Probatur. Actus exteriores & imperati sunt ii, quos voluntas imperat, quique corporis viribus exercentur.

Atqui vis inferri potest iis actibus: siquidem potest aliquis alterius brachium impellere contra ipsius inclinationem.

Ergo vis inferri potest voluntati quoad actus exteriores, & imperari solitos.

Ad *vim* autem illam *majorem*, & *cogentem* proxime accedit *metus*: id est, *instantis, vel futuri periculi causa mentis trepidatio*, ut ait lex *Ait Prætor*, ff. *Quod metus causa gestum erit*. Intelligendus est autem metus *non vani hominis, sed qui merito, & in hominem constantissimum cadat*, ut loquitur lex 6. ejusdem tituli: sive metus *majoris mali*, ut ait Labeo lege 5. eodem titulo. Hic metus ex varia eorum qui metuunt indole *gravis*, aut *levis* definiri debet, sed semper gravis est metus mortis, mutilationis, & similes. Sit igitur

PROPOSITIO IV.

Quæ fiunt ex metu gravi, ea absolute, & in se spectata sunt involuntaria. Ita Aristoteles libro tertio Ethicorum cap. 1.

Probatur. Quæ repugnante voluntate fiunt, ea absolute, & in se spectata sunt involuntaria.

Sed quæ fiunt ex metu gravi, ea repugnante

voluntate fiunt : v. g. qui sicario mortem intentanti crumenam porrigit, invitus id agit. Unde contractus, qui ex metu gravi pacti sunt, leges irritos declarant. Sic enim ait Prætor Romanus lege 1. tituli modo allegati : *Quod metus causa gestum erit, ratum non habeo*.

Ergo quæ fiunt ex metu gravi, ea absolute & in se spectata sunt involuntaria.

PROPOSITIO V.

Si tamen facta ex metu spectentur *comparate* ad majus malum, sive verum, sive apparens, quod quidam declinare cupiunt, censeri debent voluntaria. Ita Arist. l. 3. Ethic. c. 1.

Probatur. Ea censeri debent voluntaria, quæ fiunt a principio intrinseco, seu voluntate, cum cognitione eorum omnium, in quibus consistit actio.

Sed quæ fiunt ex metu, si spectentur comparate ad majus malum, sive verum, sive apparens, quod aliquis declinare cupit, ipsa oriuntur a principio intrinseco, seu voluntate, cum cognitione eorum omnium, quæ ad actionem pertinent : v. g. dum mercator adversa tempestate merces suas imminentis periculi metu ad devitandam mortem, & vitam conservandam in mare projicit, voluntatem habet determinatam ad hunc mercium jactum, omnesque hujus actionis circumstantias novit.

Ergo quæ fiunt ex metu, spectata comparate ad majus malum, sive verum, sive apparens quod vitandum est, censeri debent voluntaria.

Atque eam ob causam, si quis metu mortis Religionem Christianam abnegaret, is gravissimæ in Deum offensæ reus habendus esset, quod vitam Religioni præponeret : cum tamen Religionem nostram ad extremam usque sanguinis guttam profiteri debeamus, ut intelligi potest tum ex Matth. cap. 10. v. 33. tum Luc. cap. 9. v. 26. Legatur etiam 62. Canon Apostolorum, & in eum nota Balsamonis.

Quæres, quid sit agere *ex metu*, & quid agere *cum metu*.

Re-

Respondeo illum agere *ex metu*, qui propter metum sic agit, ut sine metu non esset acturus: illum vero agere *cum metu*, cujus actionem comitatur metus, non tamen est illius causa: sic fur *cum metu* furatur, non *ex metu*, quia sublato metu libentius adhuc furaretur: unde quæ fiunt cum metu, voluntaria esse nihil vetat.

Nunc quærendum, quid sit, & quotuplex ignorantia; quæve illa sit, quæ *voluntarium* impediat?

Ignorantia porro generatim est *absentia*, seu *carentia cognitionis*, quæ si cum aliquo errore sit conjuncta, vocatur ignorantia *pravæ dispositionis*, aut *pravi habitus*, quia *error* est prava mentis dispositio, vel pravus habitus: si cum errore conjuncta non sit; tum vel est ignorantia ejus rei, quam homo naturæ suæ conditione scire non debet; v. g. quantus sit hujus mundi aspectabilis ambitus: & vocatur *ignorantia puræ negationis*, quia naturæ nostræ denegata est a Deo scientia huic ignorantiæ opposita: vel est ignorantia ejus rei, quam scire nos oportet; & dicitur *ignorantia privationis*, seu *privatio cognitionis*, qua debemus esse informati.

Hæc ignorantia spectari potest vel ratione ejus, qui ignorat; vel ratione rei, quæ ignoratur; vel demum ratione ipsius actionis, quæ fit ex ignorantia.

Si spectetur ratione ejus, qui ignorat; vel est *vincibilis*, ut ajunt, seu superabilis; vel *invincibilis*, seu insuperabilis.

Ignorantia *vincibilis* est ea, quæ adhibita morali diligentia vinci potest: & duplex est; vel *affectata*, ut cum quis de industria aliquid ignorare affectat, puta præceptum aliquod, ut liberius illud transgredi possit; vel est *crassa*, & *supina*: cum quis eam saltem indirecte velle videtur: nempe dum adeo supinus est, ut nullo modo ipsam expellere, & dissipare curet: v. gr. si quæ officii sui sunt, addiscere negligat. Cujuscumque autem rationis sit ignorantia illa *vincibilis*, nunquam tollit voluntarium, nec proinde excusat a peccato.

Ea quippe ignorantia non excusat a peccato,

quam quis inculpatus obtendere non poteſt.

Atqui nemo inculpatus poteſt obtendere ignorantiam *vincibilem*, cum in ea manere voluerit, vel eam expellere neglexerit.

Ergo ignorantia ſuperabilis non excuſat a peccato, nec actum reddit involuntarium.

Ignorantia vero *invincibilis*, ſeu inſuperabilis ea eſt, quæ adhibita humana diligentia ſuperari nequit, & quæ proinde culpa vacat: ſed ea locum habere nunquam poteſt in *juris naturalis* præceptis, ut poſtea oſtendemus.

Si vero ignorantiam ratione rei, quæ ignoratur, conſideres; alia eſt *Juris*, qua nempe ignoratur jus ipſum, ſeu res, quæ ſciri debet; ut ſi quis ignoret dogmata ſuæ religionis, vel leges ſuæ civitatis: alia eſt *facti*, qua factum aliquod ignoratur: ut ſi quis probe tenens codicillos deficiente teſtamento in uſu fuiſſe apud Romanos, ignoret hunc uſum Imperatoris Auguſti auctoritate obtinere cœpiſſe, quod patet ex titulo ultimo libri ſecundi Inſtitutionum Juris Civilis Romani.

Si denique ſpectetur ignorantia ratione ipſius actus; alia eſt *antecedens*, alia *comitans*, alia *ſubſequens*.

Ignorantia *antecedens* ea eſt, quæ determinationem voluntatis antecedit, & qua ſublata non fieret actio: ſeu quæ eſt conditio, ſine qua quis non eſſet acturus; ut cum apud Ovidium lib. *6.* Metamorphoſeon Cephalus occidit uxorem ſuam Procrin inter dumos latitantem, putans eſſe feram beſtiam, hujus ignorantia erat antecedens, & conditio ſine qua uxorem non occidiſſet. Hæc ignorantia, ſi vinci nequiverit, impedit, quominus actus ſit voluntarius.

Id enim voluntarium non eſt, quod citra ignorantiam non fieret, quodque dolor & pœnitentia ſequitur.

Sed quod fit ex ignorantia antecedente, & inſuperabili, eſt hujuſmodi: non enim fieret, ſi adeſſet cognitio; & poſtquam factum eſt, dolori ac pœnitentiæ materiam præbet. Ergo eſt omnino involuntarium.

Ignorantia *comitans* ea eſt, quæ comitatur actio-

ctionem, non vero est illius causa, vel occasio: ut si quis capitalem hostem, cujus mortem quærit, pro fera inter venandum occideret, hæc ignorantia comitaretur quidem actionem, sed non esset illius causa: siquidem etiam remota ignorantia fieret actio, ut ferunt de eo, qui cum inopinato novercam læsisset, *Euge*, inquit, *nec hoc male*. Hæc ignorantia neque impedit, neque facit voluntarium.

Primo non facit voluntarium: quia voluntarium fieri debet cum cognitione. Deinde non tollit: quia quamvis adesset cognitio, actus tamen fieret, ut patet exemplo hominis hostem suum pro fera occidentis, quem etiamsi cognosceret, ab eo tamen occidendo non abstineret. Unde hujusmodi actiones nec *voluntariæ* dicuntur, nec *involuntariæ*, sed *non voluntariæ*, eæque non ex ignorantia fiunt, sed cum ignorantia.

Ignorantia demum *consequens* ea dicitur, quæ vel *explicitam*, vel implicitam voluntatis determinationem sequitur, seu quam vel directe, vel indirecte quis voluit: v. gr. fieri potest ut quis ignorare velit, quo die indictum sit jejunium, quo liberius gulæ indulgeat: hæc proprie est ignorantia *affectata*, quæ adeo non excusat a peccato, ut illud potius augeat: adeoque non tollit voluntarium. Legatur S. Th. 1. 2. q. 6. ar. 8.

Ignorantiæ affinis est *concupiscentia*, quæ tenebras menti offundit, rationemque conturbat, & a vero percipiendo non parum avertit. Unde illud quoque intuendum, an, & quatenus ea voluntarium impedire possit: quod ut facilius assequamur,

Observandum primo, *concupiscentiæ* nomen vel pro corrupta hominis natura, vitiatoque, ut ita dicam, fundo usurpari, id est, pro ingenita nunc omnibus hominibus ad malum propensione, quæ a Theologis dicitur *sensualitas*, *fomes peccati*, *lex carnis*, *lex membrorum*, &c. vel pro actu ipso, seu motu *appetitus sentientis*, seu partis corporeæ adversus spiritum rebellantis: quæ posterior acceptio propria est hujus loci. Nam corporeos motus, & insultus post primi parentis peccatum voluntati rebelles esse novimus, & invita volun-

tate plerumque in organis corporeis grassari in pœnam rebellionis ipsius voluntatis humanæ, quæ legi divinæ non fuit obtemperans.

Observandum secundo, concupiscentiam posteriori hoc modo sumptam duplici ratione debere considerari, nempe vel quatenus antecedit, vel quatenus sequitur voluntatis actum seu consensum.

Tunc concupiscentia antecedit voluntatis consensum, cum spirituum animalium motus ob solam corporis affectionem, vel objectorum præsentiam in organis corporeis, nihil conferente, imo repugnante voluntate, excitatur: tum vero concupiscentia sequitur actum seu motum voluntatis, cum ei voluntas occasionem præbet.

Itaque si voluntatis actum sequatur concupiscentia, voluntariam eam esse certissimum est: imo quæ ex ea fiunt actiones, *ad puræ malitiæ* peccata revocantur; cum tunc voluntas *infirmitati*, ut ajunt, & concupiscentiæ non cedat; sed potius concupiscentiam ipsam sollicitet ac provocet.

Dubitatio igitur tantum est de concupiscentia antecedente, quæ ut solvatur, sit

PROPOSITIO VI.

Concupiscentia, etiam antecedens voluntatis consensum, non tollit voluntarium.

Probatur. Illud voluntarium non tollit, quod nec voluntatis propensionem, nec intellectus cognitionem penitus adimit.

Atqui concupiscentia etiam antecedens nec propensionem voluntatis, nec intellectus cognitionem prorsus adimit: nam potius voluntas majori inclinatione fertur in objectum, cum agit ex concupiscentia: nec omnino per concupiscentiam prohibetur intellectus percipere ea omnia, quæ ad actionem spectant.

Ergo concupiscentia, etiam antecedens, voluntarium non tollit: imo ratione propensionis illud augere videtur, licet ratione cognitionis ipsum imminuat. Consuli potest S. Thomas 1. 2. quæst. 6. ar. 7.

Re-

Responsiones ad objecta.

Objicies 1. Concupiscentia antecedens prævertit voluntatis consensum.

Ergo tollit voluntarium.

Respondeo distinguendo antecedens. Concupiscentia antecedens prævertit voluntatis consensum; & ei potest voluntas resistere, concedo: nec voluntas ipsi resistere potest, nego: quare nego consequentiam. Nam ut ait Apostolus Jacobus Epistolæ Catholicæ cap. 1. v. 15. *Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem.* Atqui omne peccatum est voluntarium. Ergo concupiscentia parit, non tollit voluntarium. Cujus rei ratio est, quod etiamsi concupiscentia antecedat voluntatis consensum, ei semper voluntas possit obsistere: sed adeo illi quandoque non obsistit voluntas, ut vehementius in id, ad quod ex concupiscentia movetur, propendeat.

Objicies 2. Quæ fiunt contra inclinationem voluntatis, sunt involuntaria.

Sed quæ fiunt ex concupiscentia antecedente, fiunt interdum contra inclinationem voluntatis, ut patet in iis, qui vulgo *infirmi*, sive *incontinentes* dicuntur, quique libidinibus non indulgent, nisi cum aliqua repugnantia.

Ergo quæ fiunt ex concupiscentia, sunt involuntaria.

Respondeo distinguendo majorem. Sunt involuntaria, si fiant contra absolutam, & efficacem inclinationem, concedo: si contra inclinationem inefficacem, quæque a Theologis *velleitas* dicitur, nego. Simili modo distinguo minorem, & nego consequentiam. Infirmum igitur, sive *incontinentem* hoc loco vocant Theologi post Aristotelem libro 7. Ethicorum cap. 1. eum, qui adhuc aliquam experitur voluntatis in peccando repugnantiam, in quo a *perverso* differt, qui sine ulla repugnantia peccat, ut inferius dicemus. Sed tamen ista infirmi, seu incontinentis resistentia non tam oritur ex ipsa actione mala, quam ex effectu, qui pravam actionem subsequitur:

nam pœna displicet, non actio, quæ fit magna voluntatis propensione. Hinc Aristoteles libro 3. Ethicorum cap. 3. ineptam dicit esse excusationem hominis obtendentis se invitum in scelus ruisse, quod coactus a libidine, vel a delectatione fuerit: sed docet, capite primo ejusdem libri, admitti posse excusationem ejus, qui gravioris incommodi causa officium suum deseruit.

Non inficiamur tamen, eam esse posse concupiscentiæ antecedentis vim, ut omnem fere mentis rationem obnubilet; quo casu voluntarium minuitur, & peccatum facilius excusari debet. Sic qui ab aliquo lacessitus & irritatus in eum, ira fervente, atque ad ultionem impellente, sævit, levius peccat, quam si ultro, ac nullo instigante affectu ipsum verberibus oneraret. Unde etiam *motus*, qui vulgo *primo-primi* vocantur, involuntarii a Theologis æstimantur.

Etenim primi concupiscentiæ motus duplicis generis distinguuntur a Theologis, scilicet *primo-primi*, & *secundo primi*.

Motus *primo-primi* sunt ii, qui omnem prorsus voluntatis consensum & deliberationem sic antecedunt, ut potius a corporis machina, quam a ratione proficiscantur: qualis est motus ejus, qui pone ab aliquo percussus, repente conversa facie in eum insilit, priusquam ipsum aut patrem, aut herum, aut alium sibi honorandum virum esse animadvertat. Hujus generis motus minime sunt voluntarii.

Motus *secundo-primi* vocantur, qui plenum duntaxat, & perfectum voluntatis consensum antevertunt, non vero consensum inchoatum, atque, ut vocant, *semi-plenum*: qualis est motus ejus, qui postquam causa cecidit, judicem dicteriis insectatur, licet ipsius favore & auctoritate opus adhuc sibi deinceps futurum agnoscat. Hi motus voluntarium omnino non tollunt, sed tamen imminuunt.

Corollarium.

Ex his patet responsio ad quæstionem, quæ titulo capitis continetur: nam omnis actus humanus, idest, qui fit ab homine humano modo o-

perante, semper voluntarius est, nisi cum vis ei homini infertur, aut metus gravis incutitur, aut ipse ex ignorantia insuperabili operatur.

CAPUT III.

An omnis actus humanus sit liber.

ACtum liberum vocamus eum, vel qui nullo cogente fit, vel etiam qui sic exercetur, ut omitti possit ad libitum. Nam duplex in actibus voluntatis distingui solet libertas a Theologis, scilicet libertas a necessitate externa, sive *a coactione*, & libertas *a necessitate* intrinseca, seu *naturali*, ut loquitur S. Thomas 1. parte qu. 82. ar. 1. ad 1.

Libertas *a coactione*, sive libertas *spontaneitatis* dicitur a Theologis, quæ omnem vim externam, id est, ab externo principio contra voluntatis propensionem illatam removet: qua libertate voluntas bonum generatim amat, & malum generatim odit; qua item beati Deum amare dicuntur: quia nullo cogente, sed libentissime per amorem Deo adhærescunt.

Liberum igitur *a coactione* idem prorsus est, ac *voluntarium*, seu *libens*, aut *spontaneum*; quod nempe fit a voluntate citra coactionem: adeoque omnis actus *voluntarius* est *liber a coactione*.

Libertas vero *a necessitate*, seu libertas *electionis*, & *indifferentiæ*, quæ & *liberum arbitrium*, & *libertas* simpliciter dicitur, ea est, quæ omnem necessitatem tam interiorem, seu naturæ, quam exteriorem seu coactionis excludit. *Necessitatem naturæ*, seu *naturalem*, aut *naturalis propensionis* voco, *determinationem seu propensionem quamdam voluntati a natura inditam ad aliquid necessario prosequendum vel fugiendum*, v. gr. ad bonum generatim necessario, non ex electione amandum, & malum odio habendum. *Necessitatem actionis* seu uno verbo *coactionem* appello *vim aliquam alicui contra propriam inclinationem illatam*, ut cum truditur quis in carcerem.

In hoc igitur *coactio* a *necessitate naturali*, seu *naturalis propensionis* discrepat, quod *coactio* sit a

principio extrinseco contra voluntatis inclinationem; & proinde tollat tum liberum, tum voluntarium; *necessitas vero naturalis inclinationis* fit a voluntate ipsa, nec proinde *voluntarium* tollat: sed solummodo *liberum* stricte sumptum, quod nempe ex electione fit.

Quod si agendi vel non agendi necessitas sit tantum hypothetica, & consensum seu electionem voluntatis sequatur, ea liberum arbitrium, seu libertatem *indifferentiæ*, & *electionis* minime lædit: v. gr. ex hypothesi quod me ad loquendum determinaverim, necessario loquor: sed hæc necessitas minime obstat, quominus possim loqui, vel a loquendo abstinere: unde liberum arbitrium in me remanet, cum eligendi potestas remaneat, quæ in eo maxime consistit, ut quis actum exercere possit vel omittere.

Quamobrem libertas *electionis*, seu liberum arbitrium, recte definitur a S. Thoma 1. par. qu. 83. ar. 4. *vis electiva*, id est, facultas eligendi unum præ alio.

Cum autem electio alia sit *ad agendum vel non agendum*; alia vero *ad agendum hoc vel illud*, *hoc vel illo modo*: duplex distinguitur libertas arbitrii, seu *electionis* & *indifferentiæ*: altera ad agendum vel non agendum, quæ vocatur *libertas contradictionis*, quia *agere & non agere* sunt contradictoria; altera ad agendum hoc vel illud, hoc vel illo modo, v. gr. ad amandum, vel odio habendum, ad loquendum, vel scribendum, quæ *libertas contrarietatis*, vel *diversitatis* appellatur; quia *amare*, *& odisse* sunt contraria seu opposita, *scribere* & *loqui* sunt diversa.

Definiri etiam potest, *liberum arbitrium*, vis sui ipsius determinatrix: sive cum vulgo Theologorum, *facultas, quæ positis omnibus ad agendum prærequisitis potest agere vel non agere, imo contrarium aliquando agere*.

Ex quo inferre licet, libertatem arbitrii non versari circa finem ultimum, seu beatitudinem nostram generatim, quia beatitudinem nostram non possumus non expetere. Sed nec versatur circa ea, quæ cum summo nostro bono necessariam habent connexionem, & sine quibus summum bonum

num obtineri non potest, cujusmodi sunt *esse* & *vivere*, saltem ipsius mentis: quia hæc quoque necessario amamus, ut docet Sanctus Thomas 1. 2. quæst. 10. ar. 2. ad tertium. Quod autem S. Thomas de iis statuit, quæ cum summo bono sunt necessario connexa, id etiam de iis sentiendum, quæ necessariam habent cum summo vero connexionem, cujusmodi sunt Axiomata communia, seu propositiones, quarum attributum in idea subjecti clare & distincte continetur. Nam iis non potest nostra voluntas non assentiri.

Superest igitur, ut libertas circa ea tantum versetur, quæ *media* sunt ad finem, nec tamen cum eo sunt necessario connexa, seu, quæ possunt modo videri bona, modo non bona, ut ait ibidem Sanctus Thomas in corpore articuli, his verbis: *Et quia defectus cujuscumque boni habet rationem non boni, ideo illud solum bonum, quod est perfectum, & cui nihil deficit, est tale bonum, quod voluntas non potest non velle, quod est beatitudo: alia autem quælibet particularia bona, in quantum deficiunt ab aliquo bono, possunt accipi ut non bona: & secundum hanc considerationem possunt repudiari, vel approbari a voluntate.*

Quamvis autem liberum arbitrium in hominibus adeo conspicuum sit, ut sine incredibili amentia in dubium revocari non possit, ipsum tamen a multis sublatum novimus. Nam ut omittam eos Philosophos, qui omnia fato tribuunt (quales erant Democritus & ejus asseclæ) & Astrologos, qui omnia astrorum potestati subjiciunt, certum est extitisse hæreticos tum veteres tum novos, qui liberum arbitrium evertere sunt conati; quos omnes anathemate percussit Concilium Tridentinum Sessione 6. Canone 5. his verbis. *Si quis liberum hominis arbitrium post Adæ peccatum amissum, & extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a Satana invectum in Ecclesiam: anathema sit.*

Neque aliud hoc loco Concilium definivit, quam quod Scriptura sacra passim inculcat; quod Auctores sacri & profani testantur; quodque ipsa in nobis loquitur natura. Etenim in libris sacris, Geneseos cap. 4. versu 7. ita Deus

Cainum alloquitur: *Sub te erit appetitus .... & tu dominaberis illius*. Ecclesiastici cap. 15. v. 14. *Deum ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui*. Et v. 17. *Apposuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris, porrige manum tuam*. Et Sanctus Augustinus in Psal. 91. n. 3. *Aures tuæ positæ sunt inter monentem Deum & suggerentem serpentem. Quare huc flectuntur, hinc avertuntur? Non cessat Satanas suadere malum; sed nec Deus cessat suadere bonum. Satanas autem non cogit invitum: in tua potestate est consentire, & non consentire.*

Verum adeo hominum animis hæc inolevit persuasio, ut rationes, & testimonia ad illius confirmationem congerere supervacaneum sit. Si enim nullum sit hominis arbitrium, omnino vita humana subvertitur; frustra dantur leges, adhibentur objurgationes, & laudes, & vituperationes, & exhortationes; neque ulla justitia bonis præmia, & malis supplicia constituta sunt, si nequeamus, cum libet, agere, & ab agendo abstinere.

Quæ cum adeo vera sint, ut qui iis resistere velit, *verberibus potius*, ut ajunt, *quam verbis convincendus sit*: ne tamen ab usitato Scholarum more recedamus, sit

PROPOSITIO I.

Extat in homine libertas *a coactione*, sive libertas *spontaneitatis*.

Probatur. Libertas *a coactione*, sive libertas *spontaneitatis* dicitur, quæ vim externam, id est, ab externo principio, contra voluntatis propensionem illatam removet.

Atqui extat in nobis hujusmodi libertas: nam bonum generatim, seu felicitatem nostram necessario quidem, sed tamen *sponte*, ac nemine cogente diligimus, ut beati *libentissime* Deo per amorem adhærescunt. Imo non potest cogi humana voluntas in actibus suis interioribus & propriis, ut antea probatum est.

Ergo extat in homine libertas a coactione, seu libertas *spontaneitatis*.

Corollarium.

Cum nullus sit merito locus, nisi ubi quis ex electione agit, ut fatentur omnes, qui naturalibus ideis de rebus judicant: hinc sequitur, libertatem a vi externa seu *coactione* non sufficere ad merendum sive præmium, sive pœnam: sed ad id necessariam esse libertatem a *necessitate* etiam intrinseca & naturali, qua quis agere possit vel non agere ad libitum.

Eaque merendi ratio nobis in statu præsertim naturæ per peccatum lapsæ positis convenit; quoquidem in statu meritum omne nostrum hinc ducitur, quod auxilio divino adjuti *abstineamus a malo*, quod penes nos est admittere; *& faciamus bonum*, quod omittere possumus. Hinc est quod Ecc. c. 31. v. 8. sic legitur, *Beatus dives, qui inventus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia & thesauris. Quis est hic, & laudabimus eum? Fecit enim mirabilia in vita sua...... qui potuit transgredi, & non est transgressus, facere mala, & non fecit, &c.*

Non tamen ad essentiam libertatis a necessitate intrinseca & naturali pertinet, ut quis vel per *commissionem*, vel per *omissionem* peccare, hoc est, deficere valeat: nam Deus qui liberrimus est, ut ostendimus in Metaphysica, deficere non potest: sed hoc tantum requiritur, ut agere queat, vel non agere ad libitum: de qua libertate sit

PROPOSITIO II.

Extat etiam in homine libertas a necessitate intrinseca, sive a necessitate naturali, quæ liberum arbitrium, seu libertas *electionis* & *indifferentiæ*, seu simpliciter *libertas* nominatur.

Probatur. Libertas *electionis*, seu liberum arbitrium definitur a Sancto Thoma *vis electiva*, seu facultas eligendi unum præ alio; & consequenter necessitatem omnem tum extrinsecam, tum etiam intrinsecam excludit.

Atqui in homine est vis electiva, seu facultas eligendi unum præ alio: nam homo præditus est in-

intellectu, quo res cognoscit, & voluntate, quæ ex multis rebus, quæ non sunt summum bonum, unam potest assumere, aut relinquere ad libitum, ut experiuntur omnes.

Ergo homo est natura sua liber, etiam libertate *electionis*; sive existit in homine liberum arbitrium.

Responsiones ad objecta.

Objicies primo. Quisquis est liber libertate electionis, potest velle & non velle, operari & non operari.

Atqui homo non potest velle & non velle, operari & non operari secundum testimonium Apostoli ad Rom. c. 9. v. 16. *Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.*

Ergo homo non est liber, saltem libertate electionis.

Respondeo negando minorem. Multa enim volumus, a quibus possumus abstinere: multa operamur, quæ possumus non operari, ut nemo sanus dubitat.

Ad auctoritatem autem Apostoli sic respondet Sanctus Thomas 1. parte quæst. 83. ar. 1. ad 2. Non est volentis neque currentis solius, concedit: non est volentis neque currentis a Deo adjuti, negat. Licet enim homo solus absque auxilio divino nihil possit: omnia tamen potest *in eo qui ipsum confortat*. Quare negat consequentiam.

At certum est hoc loco non agi de libertate nostra a D. Paulo, sed de hominum electione ad gloriam, quæ *non ex merito bonæ voluntatis, aut boni operis seu conversationis præcedentis, aut prævisæ pendet, sed ex solo ac libero beneplacito Dei miserentis*: ut post Cajetanum scribit Estius in hunc locum.

Objicies secundo. Qui libertatem habet electionis, facit quod vult.

Sed homo non facit quod vult, ut ait Apostolus ad Romanos cap. 7. v. 19. *Non enim quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago.*

Ergo homo non habet libertatem electionis.

Re-

Respondeo distinguendo majorem. Qui libertatem habet electionis, facit quod vult; dummodo nihil velit; quod suas vires excedat, concedo: si quid velit, quod non sit in sua potestate, nego. Sæpe autem vult homo id, quod non est in sua potestate: v. gr. Sanctus Paulus 1. ad Corinth. c. 7. v. 7. voluisset omnes homines, ad quos scribebat, sibi esse similes, nempe *continentes*, quod quidem ab ipsius voluntate non pendebat. Simili modo distinguo minorem, & nego consequentiam.

Textum autem Apostoli, tum versu allegato, tum versu 15. ejusdem capitis sic explicat Estius cum ipsomet Apostolo v. 25. non quod volo bonum *mente*, hoc facio *carne*; sed quod nolo malum *mente*, hoc ago *carne*; nam volo non concupiscere, seu concupiscentiæ motibus non confictari, sed id non præsto, non assequor. Eodem modo hunc locum interpretatur Sanctus Augustinus lib. 1. contra duas Epistolas Pelagianorum, num. 18. alias cap. 10. *Facere ergo se dixit Apostolus, & operari non effectu consentiendi & implendi, sed ipso motu concupiscendi.*

Itaque Apostoli verba de iis intelliguntur concupiscentiæ motibus, qui non sunt in nostra potestate, quippe nobis non imputantur tanquam peccata. Unde subjicit Apostolus, *si quod nolo: illud facio...... jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum*, hoc est, concupiscentia in nobis manens, quæ cum ex primo hominis peccato ortum duxerit, & ad peccatum nos impellat, idcirco *peccatum* ab Apostolo nominatur. Admonet quidem Apostolus Christianos, ut hujusmodi peccatum seu concupiscentiam in suis corporibus regnare non patiantur, scilicet Ep. ad Rom. cap. 6. v. 12. his verbis; *non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus*: sed non præcipit ut extinguatur omnino in iis concupiscentia; siquidem vivit ipsa etiam in justis, quamdiu mortalem hanc vitam agunt: idque testatur idem Apostolus ad Rom. cap. 7. v. 23. *video autem*, inquit, *aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*. Quare ad finem capitis hæc sub-

ne-

nectit. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus*, hoc est a duro concupiscentiæ jugo? Et statim respondet ipse sibi, *gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.*

Quod si qui varia sanctorum Patrum loca opponat, quibus homo dicatur male utendo libertate & se, & ipsam perdidisse.

Respondendum hominem non omnino amisisse *libertatem electionis*, sed duntaxat *libertatem æquilibrii*, ut vocant, hoc est eam libertatem, qua sic inter bonum & malum erat constitutus, ut non magis in malum propenderet, quam in bonum: nam post peccatum Adami cœperunt proni esse sensus hominis ad malum. Dici etiam potest amisisse libertatem *a concupiscentia*, vel *a miseria*: nam cum libertas sit *immunitas*, aut *solutio ab omni eo, quod obesse potest*, recte quis dicitur *liber a peccato*, cum justus est; *liber a miseria*, cum est beatus; *liber a vinculis*, cum est expeditus; *liber a concupiscentia*, cum minime concupiscentiæ motibus urgetur: quin & liber quis dicitur *a justitia*, secundum Apostolum ad Rom. cap. 6. v. 20. cum sit *servus peccati*. Quare S. August. lib. 1. contra duas Epistolas Pelagian. ad Bonifac. num. 5. alias cap. 2. *Quis autem nostrum dicat, quod primo hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere? Libertas quidem periit per peccatum; sed illa, quæ in Paradiso fuit, habendi plenam cum immortalitate justitiam.*

Itaque per primi parentis peccatum amisimus libertatem a concupiscentia & a miseria, quia & concupiscimus, & miseriis obnoxii sumus: amisimus etiam libertatem *habendi plenam cum immortalitate justitiam*, quia peccato & morti sumus obnoxii: sed non amisimus libertatem a necessitate naturali circa bona privata, cum ea libertas ab ipsa hominis mente, seu anima rationali divelli nequeat: nam anima rationalis non ita ad unum aliquod privatum ac finitum bonum restringitur, quin vel ab eo abstinere, vel ad alia determinare se valeat.

Co-

Corollarium I.

Origo liberi arbitrii ab animæ rationalis amplitudine est repetenda: nam cum ipsa sit omnibus bonis creatis major, a nullo prorsus completur, sed singula sic perlustrare potest, ut quolibet neglecto ad aliud se convertere queat: in quo liberi arbitrii vis consistit.

Corollarium II.

Subjectum liberi arbitrii proprie est mens ipsa, quæ quatenus intelligit, *intellectus*, quatenus vult, *voluntas*, ac demum quatenus eligit, *liberum arbitrium* vocatur.

Si vero usitatum in Scholis loquendi modum tenere velimus, dicendum cum cæteris, liberum arbitrium esse *radicaliter* in intellectu, & *formaliter* in voluntate; seu, *radicem* & initium liberi arbitrii esse in intellectu; *complementum* vero, & *formam* in voluntate, quatenus voluntas ex multis rebus ab intellectu propositis potestatem habet eligendi unam præ cæteris: quare sit

PROPOSITIO III.

Liberum arbitrium seu libertas *electionis* ad intellectum simul, & ad voluntatem pertinet; sed potiori jure ad voluntatem.

Probatur prima pars. Liberum arbitrium nihil aliud est, quam *vis electiva*, seu facultas eligendi unum præ alio.

Sed vis electiva pertinet ad intellectum simul & ad voluntatem: nam ad eligendum requiritur perceptio eorum, quæ sub electionem cadunt; quod munus est intellectus; tum acceptio seu assumptio unius præ alio, quæ ad voluntatem pertinet.

Ergo liberum arbitrium seu libertas *electionis* ad intellectum simul & ad voluntatem pertinet.

Probatur secunda pars. Liberum arbitrium dicitur quasi *liberum judicium*, seu libera dijudicandi & eligendi vis.

Atqui libera dijudicandi & eligendi vis proprie est voluntas: nam & judicium est actus

vo-

voluntatis, ut diximus in Metaphysica, & electio fit a voluntate, cum circa bonum quod appetibile, seu amabile est, & consequenter circa voluntatis objectum versetur. Aliunde intellectus ratione sui liber non est, nec se ad suscipiendas ideas determinat, sed eas necessitate quadam naturæ recipit, non producit, ut sæpe diximus, & præsertim in Metaphysica.

Ergo liberum arbitrium potiori jure ad voluntatem, quam ad intellectum pertinet; imo eadem est facultas ac voluntas, si credamus Sancto Thomæ, prima parte qu. 83. ar. 4.

PROPOSITIO IV.

Quamvis indifferentia non sit essentialis libertati generatim sumptæ, quatenus nempe includit tum libertatem *spontaneitatis*, tum libertatem *electionis*: non potest tamen libertas *electionis*, seu *liberum arbitrium* citra indifferentiam intelligi. Ita Sanctus Thomas prima parte qu. 83. ar. 1.

Probatur. Liberum arbitrium est *vis electiva*, ut a Sancto Thoma definitum est.

Sed vis electiva citra indifferentiam intelligi non potest, cum ibi nulla sit electio, ubi incumbit necessitas. Sic libenter quidem & voluntarie, non *libere*, hoc est ex electione bonum generatim prosequimur: sic beati Deum amant *libenter*, non *libere*, libertate electionis, cum ab eo, quem summe bonum percipiunt, diligendo non possint abstinere.

Ergo liberum arbitrium seu libertas electionis citra indifferentiam intelligi non potest.

Indifferentia autem duplex: altera ad patiendum, ut cera est indifferens ad multas formas recipiendas; altera ad agendum, qua aliquod agens est indifferens vel ad actum, vel ad speciem actus. Unde hæc indifferentia activa rursus duplex distinguitur; altera *contradictionis*, scilicet ad agendum vel non agendum, quoniam *agere* & *non agere* sunt contradictoria; altera *contrarietatis*, seu *diversitatis*, scilicet ad agendum hoc vel illud, hoc vel illo modo: puta ad fu-

men-

mendum alimentum calidum vel frigidum; ad venandum vel piscandum; ad ambulandum aut pedibus, aut equo, vel curru: nam hæ actuum species sunt vel contrariæ vel diversæ. De hac indifferentia sit

PROPOSITIO V.

INdifferentia *contrarietatis*, scilicet ad agendum hoc vel illud, hoc vel illo modo, non prorsus requiritur ad essentiam liberi arbitrii.

Probatur. Illud ad rationem liberi arbitrii non requiritur, sine quo potest esse & concipi liberum arbitrium.

Atqui sine indifferentia *contrarietatis* & esse & concipi potest liberum arbitrium, seu vis electiva; cum ad electionem sufficiat potestas *agendi, vel non agendi*, seu indifferentia contradictionis. Nam v. gr. cui unicum in mensa appositum est ferculum, is liber est libertate electionis, quia potest ex eo edere vel non edere, tametsi non possit unum ferculum præ alio assumere.

Ergo indifferentia *contrarietatis*, seu *diversitatis* ad rationem liberi arbitrii non est prorsus necessaria. Aliter sentiendum de indifferentia *contradictionis*. Quare sit

PROPOSITIO VI.

INdifferentia saltem *contradictionis*, scilicet ad agendum, vel non agendum, ad rationem liberi arbitrii requiritur.

Probatur. Illud ad rationem liberi arbitrii requiritur, sine quo nec esse, nec intelligi potest liberum arbitrium, seu libertas *electionis*, ut omnes fatentur.

Sed sine indifferentia saltem contradictionis ad agendum vel non agendum, nec esse nec intelligi potest liberum arbitrium: tunc enim liberum arbitrium concipitur in aliquo, cum vim habet electivam, seu potestatem in proprios actus, ita ut eos ponere possit vel non ponere ad libitum: quod citra indifferentiam saltem contradictionis intelligi nequit.

Ergo

Ergo indifferentia ſaltem *contradictionis* ad agendum vel non agendum ad liberi arbitrii eſſentiam requiritur.

Corollarium I.

Hinc colligere licet, *liberum arbitrium*, ſeu *libertatem electionis*, quæ nobis eſt ad merendum neceſſaria, eſſe *facultatem activam* & *indifferentem*: *activam* quidem, quia per eam poſſumus agere vel non agere; *indifferentem* vero, quia ſic nos efficit actuum noſtrorum dominos, ut eos ad libitum ponere poſſimus vel ſuſpendere; imo aliquando varias actionum ſpecies edere.

Corollarium II.

Datur quidem aliqua *omiſſio* libera, ſeu peccatum omiſſionis, quod in ſe nullum actum includit: quia omiſſio actus non eſt actus, ut omiſſio ſanctificationis Sabbati non eſt Sabbati ſanctificatio. Sed tamen omnis omiſſio, ſi modo libera ſit, ſemper ex aliquo voluntatis actu, ſaltem interiore proficiſcitur, quo voluntas ſe ad hanc omiſſionem determinavit. Nam facultas activa & indifferens aliquo actu ſe determinat ad agendum, vel non agendum.

Sed liberum arbitrium eſt facultas activa, & indifferens.

Ergo ſe ad agendum vel non agendum aliquo actu determinat: Ita Sanctus Thom. 1. 2. quæſt. 71. art. 5.

Reſponſiones ad objecta.

Objices 1. Ad voluntarium non requiritur indifferentia.

Sed omne voluntarium eſt liberum, ut confirmari ſolet innumeris prope ſanctorum Patrum, in primiſque ſancti Auguſtini teſtimoniis, quibus dicimur libere beatitudinem expetere, & beati libere Deum amare dicuntur.

Ergo ad liberum arbitrium non requiritur indifferentia.

Reſpondeo diſtinguendo minorem. Omne *voluntarium* eſt *liberum a coactione*, ſive liberum liber-

tate

tate *spontaneitatis*, concedo: *est liberum a necessitate naturalis inclinationis*, sive liberum libertate electionis, nego: quare nego consequentiam. Hoc enim modo explicandi sunt sanctorum Patrum textus, quibus vel dicimur beatitudinem *libere* expetere; vel beati dicuntur Deum *libere* diligere. Nam beatitudinem expetimus, & Beati Deum amant *libere*, id est, *libenter*, & *voluntarie*, non *coacte*; vel *libere*, ea libertate, quæ *immunis est a coactione*, non ea libertate, quæ dicitur *immunitas a necessitate naturalis inclinationis*, quæque est *vis electiva*: nam ea semper *indifferentiam* requirit, ut ostensum est.

Instabis. Si indifferentia requiratur ad liberum arbitrium, vel antequam voluntas agat, vel quando agit, vel postquam agit.

Atqui nullum horum dici potest.

Ergo indifferentia non requiritnr ad liberum arbitrium: nec ipsa proinde nobis est ad merendum necessaria.

Respondeo negando minorem. Voluntas enim nostra est indifferens, antequam agat, quia dominium habet in proprios actus, nisi circa bonum generatim, seu felicitatem, aut circa id quod cum felicitate necessario conjunctum est, versetur. Est etiam indifferens cum agit, quia potest ab agendo abstinere. Imo postquam egit, remanet semper indifferens ratione sui, licet non sit amplius indifferens ratione actus quem posuit.

Sed inquies. Si res ita se habeat, nostra libertas non differt ab ea, qua præditus erat Adamus in statu innocentiæ.

Atqui falsum consequens.

Ergo & antecedens.

Respondeo distinguendo sequelam majoris: non differt *essentialiter*, sive quoad substantiam, concedo: *accidentario*, sive quoad statum, nego. Simili modo distinguo minorem, & nego consequentiam. Libertas igitur nostra differt a libertate, qua præditus erat Adamus in statu innocentiæ, quod in nobis non sit perfectum, ut ajunt, *æquilibrium* circa bonum & malum, ut erat in Adamo: quandoquidem magis propendemus in malum, quam in bonum: sed tamen libertas nostra

ſtra ejuſdem eſt rationis , ac libertas , quæ erat in Adamo ante ipſius peccatum , ſi ſpectetur libertatis *eſſentia* , quia ut ille erat dominus ſuorum actuum , ita in nobis eſt verum in proprios actus dominium ac poteſtas.

Urgebis. Ut dominium habeamus in actus noſtros , & conſequenter per eos mereri poſſimus , ſatis eſt eos eſſe in noſtra poteſtate.

Atqui dummodo ſint voluntarii , etiam citra indifferentiam , ſunt in noſtra poteſtate.

Ergo dominium in eos habemus citra indifferentiam.

Reſpondeo diſtinguendo majorem. Satis eſt eos eſſe in noſtra poteſtate , ita ut eos ponere poſſimus vel non ponere ad libitum , concedo : ſatis eſt eos eſſe in noſtra poteſtate , id eſt , eos oriri a principio intrinſeco , ſeu voluntate citra indifferentiam , nego. Simili modo diſtinguo minorem, & nego conſequentiam. Ut igitur dominium habeamus in actus proprios , ac ii dici poſſint liberi a neceſſitate , & conſequenter meriti capaces , opus omnino eſt ut eos ponere , vel ab iis abſtinere ad libitum poſſimus . Atqui contingit aliquando , ut quod voluntarium eſt , non ſit hujuſmodi , ut poni poſſit a nobis vel omitti ad libitum : ſiquidem aliquando eſt neceſſarium , prout de amore felicitatis obſervavimus , qui quamvis ſit neceſſarius, eſt tamen voluntarius. Ergo quamvis actus humani ſint voluntarii, non tamen plenum in eos habemus dominium.

Objicies 2. Si indifferentia ad rationem liberi arbitrii pertineat , hoc major futura eſt libertas electionis , quo major erit indifferentia.

Reſpondeo diſtinguendo propoſitionem . Hoc major futura eſt libertas electionis , quo major futura eſt indifferentia *poſitiva* , concedo : indifferentia *negativa* , nego. Certum enim eſt , hoc majorem eſſe vim eligendi, quo major eſt indifferentia *poſitiva*, id eſt, major *capacitas* ſeu major *extenſio* voluntatis , qua ferri poteſt ad plura inter ſe comparanda , & aliqua ex iis eligenda : quamvis non ibi major ſit libertas , quo major eſt indifferentia *negativa*, ſumpta ſcilicet pro *negatione omnis plane determinationis* , ſeu pro in-

certo

certo animi pendentis statu, qui ab ignorantia proficiscitur, ut jam explicatum est in Metaphysica, ubi de libertate Dei. Liberum quippe arbitrium præter indifferentiam, seu capacitatem voluntatis, etiam perceptionem intellectus requirit, ut observavimus.

Instabis. Si major sit electionis libertas, quo major est indifferentia, qui agunt ex habitu, minus libere agunt, quia minus sunt indifferentes.

Atqui falsum consequens: alioqui minus peccarent, qui ex habitu male agerent; & quicumque ex habitu recte agerent, minus mererentur.

Ergo & antecedens.

Respondeo negando majorem, cujus probationem distinguo. Qui agunt ex habitu, minus sunt indifferentes indifferentia *negativa*, quæ est privatio omnis plane determinationis, concedo: minus sunt indifferentes indifferentia *positiva*, quæ est vis seu capacitas unum præ alio eligendi, nego: quare concessa minore, nego consequentiam. Duplex igitur est indifferentia voluntatis, ut jam annotavimus in Metaphysica, ubi actum est de libertate Dei, scilicet indifferentia *positiva*, & indifferentia *negativa*.

Indifferentia positiva voluntatis est *vis seu capacitas ipsius voluntatis ad unum ex multis eligendum*, quæ indifferentia stare potest cum determinatione, seu electione: v. g. Angeli beati, cum adhuc essent in via, necdum fruerentur Deo, sed beatitudinem suam actibus amoris promererentur, indifferentes erant ratione potentiæ seu voluntatis, *indifferentia* scilicet *positiva*, qua poterant amorem suum absolute vel in Deum, vel in seipsos convertere, tametsi semper fuerint determinati ratione actus, seu ratione amoris, quo Deum supra omnia dilexerunt, quia nullo temporis puncto caruerunt amore Dei. Hæcque indifferentiæ species ad rationem liberi arbitrii pertinet.

Indifferentia negativa est *negatio seu privatio omnis plane determinationis*; sive est *animi suspensio, qua quis omnino incertus est, & ignarus ejus quod agere debeat*; quæ indifferentia ad libertatem electionis minime requiritur.

Fateor igitur eos, qui agunt ex habitu, minus esse

esse indifferentes indifferentia negativa: sed non concedo eos minus indifferentes esse indifferentia positiva. Nam habitus non tollit indifferentiam positivam voluntatis, hoc est, non tollit capacitatem, vel extensionem, qua voluntas ferri potest in opposita, & qua *vis electiva* dicitur: sed tantum tollit indifferentiam sumptam pro suspensione animi, qui vel propter ignorantiam, vel propter tarditatem sic hæret incertus, ut nullam fere in partem se se determinare valeat.

Itaque male ex eo colligitur, viros probos, qui quod rectum, & justum est, ex habitu sectantur, minus mereri; aut vicissim, qui ex habitu peccant, minus peccare, quam cæteros: nam ii semper remanent indifferentes indifferentia positiva, quæ essentialis est vi electivæ, licet indifferentiam negativam non retineant. Nihil autem iniquius foret, quam eos, qui se bonis actibus diu multumque exercuere, quique domita longo usu, & assiduo labore concupiscentia bene agendi facilitatem acquisierunt, minori quam alios mercede dignos judicare; aut eos, qui concupiscentiæ motibus indulgentes pravos habitus contraxerunt, & sua culpa fortius in malum feruntur, mitius aliis puniendos censere, quod hi potentius in malum a concupiscentia trahantur, illi facilius a malo declinent: quæ enim in prioribus viget promptior ad bonum inclinatio, primum est laboris præmium; ut proclivitas ad malum, quæ in posterioribus dominatur, prima peccati pœna est.

Urgebis. Qui agunt ex habitu, non deliberant. Ergo eorum actus non sunt liberi libertate electionis.

Respondeo distinguendo antecedens. Non deliberant deliberatione lenta, concedo: deliberatione celeri, nego: quare nego consequentiam. Aliquando igitur deliberatio lentior est, & longam ratiocinationum seriem requirit, cum nempe mens in obscuris versatur; aliquando celerior est, & promptior, cum res sunt ejusmodi, ut de iis statim mens judicare possit, & se ad unam potius, quam ad aliam determinare, ut iis usuvenit, qui ex habitu operantur, qui celeriter

qui-

quidem deliberant, sed tamen deliberant, & unum præ alio eligunt.

Objicies tertio. Gratia efficax, id est quæ suum effectum semper consequitur, sive quæ voluntatem ad bene agendum determinat, humanæ voluntatis indifferentiam tollit.

Atqui non tollit liberum arbitrium, nec meritum.

Ergo liberum arbitrium stat sine indifferentia.

Respondeo distinguendo majorem. Gratia efficax tollit indifferentiam negativam, vel indifferentiam ratione actus, concedo: tollit indifferentiam positivam, sive ratione potentiæ, nego: quare concedo minorem, & nego consequentiam. Gratia enim efficax, etiamsi voluntatem creatam determinet ad actus bonos, & supernaturales, ei tamen relinquit potentiam ad oppositum, id est ad male agendum, vel ab actu bono abstinendum. Nam voluntas creata potest sine speciali præmotione physica male agere, vel ab actu bono abstinere, ut diximus in Metaphysica 2. part. sect. 1. cap. 8. Quare Sanctus Augustinus lib. de spiritu & litera num. 60. alias cap. 34. *His ergo modis*, inquit, *quando Deus agit cum anima rationali, ut ei credat, neque enim credere potest quodlibet libero arbitrio, si nulla sit suasio vel vocatio, cui credat: profecto & ipsum velle credere Deus operatur in homine, & in omnibus misericordia ejus prævenit nos: consentire autem vocationi Dei, vel ab ea dissentire, sicut dixi, propriæ voluntatis est.*

Similiter cum quis agit ex cupiditate, retinet potentiam ad oppositum, quia potest semper cupiditati resistere. Si tamen vehemens sit tentatio, & objectum præsens, non vincet voluntas cupiditatem sine auxilio gratiæ divinæ: nam hæc victoria non est opus solius humanæ voluntatis. Sed quod voluntas humana cum auxilio divino potest, id ipsi *possibile* merito dicitur.

Instabis. Christus ut homo non fuit indifferens circa præcepta legis naturalis & divinæ; puta circa amorem Dei & proximi, circa mortem subeundam, &c. & tamen circa ea fuit liberrimus.

Ergo ad liberum arbitrium non requiritur indifferentia.

Respondeo negando antecedens. Etenim, ut nihil dicam de divina voluntate, quæ eadem est Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, de qua hic non est quæstio, quamque liberrimam, & omnino indifferentem in iis actibus, quorum termini sunt extra Deum, ostendimus in Metaphysica; certum est Christum, ut hominem, prorsus indifferentem fuisse circa eas res, ad quas humana illius voluntas non erat necessitate naturæ determinata. Atqui, si amorem Dei exceperis, voluntas humana Christi non erat determinata necessitate naturæ ad res lege naturali, vi præcepto Divino imperatas, sed tantum plenitudine gratiæ in eo habitantis, per quam certissime quidem & invictissime res imperatas exequebatur, sed liberrime tamen, & retinendo *potentiam ad oppositum*: quemadmodum voluntas beatorum, qui Deum vident, licet in amore fruitivo indifferens non sit, in cæteris tamen est liberrima. Ergo Christus, ut homo, circa res divino præcepto imperatas erat indifferens, excepto tantum Dei amore, a quo abstinere non poterat.

Enimvero beata Christi anima minime abstinere poterat ab eo summe diligendo, quem clare, atque, ut loquuntur, *intuitive* videbat: & a quo ipsius voluntas tanquam summo bono, sine ulla specie mali viso & cognito, necessitate naturali rapiebatur. Atqui beata Christi anima, etiam in terris degens, intuitive Deum videbat, ab eoque tanquam summo bono trahebatur necessitate quadam naturæ, cui non poterat reluctari. Primo videbat Deum intuitive: nam Christus, ut homo, *Viator* erat simul & *comprehensor*. sive simul luctabatur in hac vitæ peregrinatione cum carnis doloribus, quibus gloriam merebatur: & beatitudinem ipsam obtinebat, cum Deo frueretur, propter unionem hypostaticam, qua homo cum Verbo divino in unitatem Personæ erat conjunctus. Secundo naturaliter seu naturali necessitate Deum amabat, quoniam summum bonum est subjectum, ut vocant, adæquatum humanæ voluntati; quod ejus amplitudinem seu capacitatem ita complet, ut ipsa nihil ultra possit expetere, nec in ipsum tota vi non propendere.

Quamob-

Quamobrem sensus compositus & sensus divisus in amore Dei fruitivo locum non habent; cum voluntas, quæ amore fruitivo Deum amat, scilicet tanquam summum suum bonum præsens & possessum, ad quod necessitate naturali inclinatur, non possit ipsum non amare, non tantum in sensu composito, & facta hypothesi quod ipsum amet, sed etiam in sensu diviso & absolute: alioqui non amaret proprium suum objectum, ad quod amandum necessitate naturali determinatur: quodque ad ipsam omnino satiandam & complendam est per se sufficientissimum. Ergo beata Christi anima non poterat ab amore Dei abstinere.

At si Christus non fuit indifferens circa amorem Dei *absolute*, & sine ullo ad homines respectu consideratum, fuit tamen indifferens circa illum *relative* spectatum, scilicet quatenus eo, tanquam motivo, offerebat se æterno Patri, ut homines cum ipso reconciliaret. Sic enim sese pro hominibus ex amore Dei offerebat, ut potuisset se non offerre. Non enim homines sunt summum bonum: nec proinde Christus ad illorum dilectionem, redemptionemve ulla necessitate naturæ, sed tantum plenitudine gratiæ erat determinatus. Unde cum pro iis ex amore Dei, tanquam motivo, preces funderet; cum plurimos ferret labores, mortemque ignominiosissimam pateretur, in iis omnibus potentiam ad oppositum semper conservabat.

Quapropter eodem modo secundum quamdam proportionem se habebat plenitudo gratiæ Christum ut hominem ex amore Dei moventis, comparate ad humanam ipsius voluntatem, quomodo se habet victrix gratia respectu voluntatis aliorum hominum; cum eo scilicet discrimine, quod in aliis hominibus remaneat concupiscentiæ fomes, quo in malum inclinantur, qui fomes Christum nunquam attigit: deinde quod gratia, utpote reliquis hominibus indebita, possit amitti; Christus vero propter unionem hypostaticam, quæ in ipso semper fuit naturæ humanæ cum divina, nunquam potuerit gratiæ plenitudine destitui. Atqui victrix gratia, quamvis certissime & invictissime suum effectum consequatur, relinquit ta-

men amplitudini voluntatis humanæ potentiam ad oppositum. Ergo pariter gratiæ plenitudo, qua Christus, ut homo, ad exercendos charitatis actus ex amore Dei tanquam motivo erga homines certissime ac invictissime ferebatur, potentiam non agendi, seu a bonis illis actibus abstinendi, in eo, seu in voluntate ipsius humana integram esse sinebat.

Sic igitur mortem subiit, ut potuisset non mori, si voluisset. Quippe *oblatus est, quia ipse voluit*, ex Isaiæ c. 53. v. 7. Voluit autem offerri Patri in sacrificium, non necessitate naturæ, sed plenitudine gratiæ: quia mors per seipsam necessario non alliciebat humanam Christi voluntatem: neque enim habere poterat summi boni rationem respectu illius: sed eam elegit Christus, ut Patri obtemperaret.

Christus enim moriendi præceptum a Patre acceperat, illudque non *conditionale*, sed *absolutum*. Etenim non exspectavit Pater Æternus consensum humanæ Christi voluntatis tanquam *conditionem*; nec prius ab eo sciscitatus est, an vellet esse hominum Redemptor, ut nonnulli scripserunt. Quippe docente Apostolo Paulo ad Rom. cap. 8. v. 32. *proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Pepercisset autem Pater, si mortem filio sub ea tantum *conditione* imperasset, quod voluisset filius pro hominibus sanguinem fundere; sibi vero non pepercisset filius, qui mortem etiam non imperatam pro nobis pati voluisset. Itaque retractanda esset D. Pauli sententia; nec illud etiam Christi constaret, Joan. cap. 3. v. 16. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret*. Nec illud Joan. cap. 14. v. 31. *Ut cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio: surgite, eamus hinc*. Nec illud Joan. cap. 18. v. 11. ubi Christus Petrum sic objurgat: *Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum?* Quibus testimoniis nihil relinquitur dubii, sed Christus ad mortem pro nobis patiendam paterno mandato, eoque absoluto, non conditionali perductus fuisse declaratur.

Nec

Nec eſt quod dicant aliqui, ſi abſolutum fuerit, quod a Patre impoſitum fuerat Filio moriendi præceptum, & tamen potuerit Filius non mori, hinc recte ſequi, Chriſtum ut hominem potuiſſe Patri non obedire, & conſequenter peccare, quod abſurdum eſt, & impium. Nam huic objectioni etiam ſecundum ſtrictiores ſcholarum formulas facile eſt reſpondere hoc modo. Si potuerit Chriſtus non mori in ſenſu compoſito, & facta hypotheſi, quod per gratiam, quæ propter unionem hypoſtaticam in eo erat infinita, ad exequendum Patris mandatum, mortemque pro nobis oppetendam certiſſime, ſed liberrime determinaretur, potuit non obedire Patri, concedo, ſi potuerit Chriſtus non mori abſolute, & in ſenſu diviſo, eo quod non eſſet determinatus quoad potentiam; ſive quod nulla neceſſitate naturæ ad crucis tormentum humana ipſius voluntas foret inclinata, nego. Chriſtus autem eo tantum ſenſu non potuit non mori, quod voluntas ejus *quoad actum* per gratiæ plenitudinem determinata, ad exequendum Patris mandatum, & homines a peccati ſervitute eximendos, in mortem conſentiret: quæ neceſſitas eſt tantum hypothetica: non vero quod ipſe determinatus eſſet *quoad potentiam*, ſive quod humana ipſius voluntas neceſſitate naturæ ad mortem acerbiſſimam in crucis patibulo perferendam adigeretur. Nihil enim certius eſt, quam humanam Chriſti voluntatem non fuiſſe naturaliter & neceſſario ad ſupplicium crucis adductam.

Non diſſimulabo tamen, ſanctos Patres non videri fuiſſe ſemper attentos ad potentiam illam non moriendi in ſenſu diviſo, quæ nunquam ad actum eſſet reducenda. Hi quippe potiſſimum habebant præ oculis principium meritorum Chriſti, quod conſtituebant, ut revera conſtitui debet, in unione hypoſtatica naturæ humanæ cum Verbo divino, ex quo ſequebatur, actus Chriſti, utpote *theandricos*, infiniti eſſe pretii ſeu valoris: nec tam ſubtiliter inquirebant, an indifferentia, ſeu poteſtas ad oppoſitum eſſet conditio ad merendum in Chriſto neceſſaria. Quam tamen conditionem cum ad liberum abitrium pertinere, ex

communibus hominum ideis ostenderit D. Thomas, magis apposite ad illas ideas loquuntur, qui liberum stricte sumptum a voluntario in eo distinguunt, quod illi necessaria sit indifferentia, huic non item.

Quod autem e Scholasticis Theologis complures indifferentiam agnoverunt in Christo, non circa substantiam actuum a Patre imperatorum, puta non circa mortem, sed tantum circa mortis circumstantias, quatenus nempe poterat hoc vel illo *motivo*; hoc vel illo *tempore* & *loco* mortem pati: id sane videtur a ratione abhorrere. Nam primo quod spectat ad motivum mortis, non aliud esse potuit, quam immensa Christi charitas, qua Patri obtemperando, ejusque mandatis se se subjiciendo in pretium redemptionis nostræ vitam propriam impendere non dubitavit. Secundo si indifferens tantum fuisset circa mortis circumstar [illegible] & eatenus tantum meritus esset, c[illegible] ıdifferens; hinc sequeretur, Chri- [illegible] . per mortem ipsam, sed per circumstan- [illegible] i & temporis salutem nostram fu[illegible] m: quod sana Theologia non admittet.

Hinc est quod alii non infimæ notæ Theologi cum doctissimo Ludovico Thomassino Presbytero Oratorii Domini Jesu, l. 5. Theolog. dogmatum, duplex distinxerunt meriti genus: aliud, quod dici possit meritum *infirmitatis*, quodque conveniat *homini mero*, in statu præsertim naturæ lapsæ constituto, prout superius expositum est in Coroll. Proposit. 1. aliud meritum *dignitatis*, quod sit proprium *hominis Dei*, seu Christi, qui dignus est, qui a Patre exaudiatur *pro sua* in ipsum *reverentia*. Priori merito necessariam esse indifferentiam fatentur, non item posteriori. Putant enim Christum minime indifferentem fuisse circa mortem, prout a Patre imperatam, licet eam patiendo reconciliationem cum Patre nobis fuerit *dignitate* sua promeritus. Verum in merito quoque dignitatis indifferentiam, prout a nobis constituta est, quæ nimirum necessitati naturæ, non vero determinationi ex gratiæ plenitudine ortæ opponitur, agnosci nihil vetat.

Quod

Quod si opponant alii in contrarium, Christum non libere sed necessario ad crucem accessisse, propterea quod impensissime deprecatus fuerit mortem his verbis, Matth. cap. 26. v. 39. *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste*: iis pariter Scholastica methodo secundum doctrinam S. Thomæ 3. part. qu. 21. art. 4. ad 1. sic respondeo. Christus enixe deprecatus est mortem, propter mortis ipsius horrorem, quo concuti voluit, quoniam infirmitates nostras, præter peccatum & peccati fomitem, induerat, concedo: deprecatus est mortem, eo quod humana ipsius voluntas mandato divino repugnaret, nego. Igitur voluit Christus horrore mortis commoveri, ut ostenderet se infirmitatum nostrarum esse participem, iisque robur adderet: nam nullus in eo fuit affectus, aut motus involuntarius: & cum *tristis* fuit ejus anima *usque ad mortem*, voluntaria fuit ejus tristitia, ut antea dictum est. Unde cum Patrem oravit his verbis, *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste*, non ideo id fecit, quod invitus, aut a Patre coactus ad mortem adigeretur: siquidem statim subjungit, *verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*: quasi dicat, verum non mihi fiat secundum illum, quem in me sentio, mortis horrorem, sed secundum divinum tuum mandatum, cui libentissime acquiesco. Et infra, v. 42. *Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua*. Et v. 52. sic Petrum alloquitur: *Converte gladium tuum in locum suum: omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia non possum rogare Patrem meum, & exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones Angelorum?* Poterat ergo rogare Patrem, ut tueretur se contra turbam hominum, qui ad ipsum apprehendendum venerant: sed hæc potentia, ut aliæ plurimæ, ad actum non fuit redacta: nam addit: *quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri?* Voluit igitur scripturas implere, & paterno mandato morem gerere. Quod etiam patet Joan. cap. 10. v. 17. *Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso.*

Ergo Christus ut homo libentissime, & liberrime pro hominum salute seipsum morti tradidit; & circa observationem præceptorum legis naturalis, & divinæ fuit indifferens.

Objicies quarto. Voluntas nostra semper sequitur ultimum intellectus judicium practicum.

Ergo nunquam se determinat ad agendum, vel non agendum, nec proinde est indifferens.

Respondeo, quod spectat ad antecedens, voluntatem nostram sequi *ultimum judicium*, non *intellectus*, sed *suum*, quia intellectus non judicat, sed voluntas, ut probatum est in Metaphysica: quare nego consequentiam. Ut vero hæc responsio clarior evadat, duplex distinguendum est judicium *practicum*.

Primum est *universale*, quo nempe generatim quid agendum sit, quidve fugiendum decernimus: quod judicium non semper agendo sequimur; nam contra dictatum rationis sæpissime agimus. Unde satius forsan hoc judicium diceretur *speculativum* quam *practicum*, nisi circa res, ut vocant, *agibiles* versaretur.

Alterum est judicium *practicum*: quod *particulare* dicitur, & quo ad agendum vel ab actu abstinendum hic & nunc, positis omnibus circumstantiis, determinamur: hocque judicium semper ad praxim reducitur: unde non tantum *practicum* dicitur, sed *practice practicum*; id est, non tantum versatur circa rem *agibilem*; sed etiam circa id quod revera agitur.

Itaque hoc judicium nihil aliud est, nisi determinatio voluntatis unam partem potius quam alteram amplectentis, seu ad agendum vel non agendum sese ultimo judicio determinantis. Sit igitur

PROPOSITIO VII.

Voluntas ultimum judicium practice practicum semper sequitur.

Probatur. Voluntas semper sequitur eam determinationem, per quam sese ad agendum, vel ab actu abstinendum revera applicat.

Atqui voluntas sese ad agendum vel ab actu

abſtinendum per ultimum judicium applicat: non enim aliter quam per judicium libere ſe poteſt determinare.

Deinde niſi voluntas ultimum judicium practicum ſequeretur, illud utique non eſſet ultimum: nam idcirco vocatur ultimum, quia nullum aliud ipſum ſequitur, per quod voluntas ſeſe ad agendum, vel ab actu abſtinendum determinet.

Ergo voluntas ultimum ſemper judicium practicum ſequitur.

PROPOSITIO VIII.

Voluntas id, quod judicio practice practico melius judicat, ſemper amplectitur.

Probatur. Voluntas ultimum ſemper judicium ſequitur; nec amare poteſt malum ut malum eſt.

Atqui niſi amplecteretur id, quod judicio practico melius judicat, non ſequeretur ultimum judicium practicum, & malum, quatenus malum eſt, appeteret: nam minus bonum cum majore comparatum mali rationem habet.

Ergo voluntas id, quod judicio practico melius judicat, ſemper amplectitur.

Sed inquies. Si res ita ſe habeat, nullus futurus eſt *infirmus*, ſive, ut loqui ſolent, *incontinens*: nam is dicitur incontinens ab Ariſtotele lib. 7. Ethicorum cap. 2. qui de rebus bene quidem judicat, ſed ſecundum judicium ſuum non agit; ſive qui videt, quod agendum eſt, nec tamen id facit.

Reſpondeo negando primam propoſitionem, cujus probationem diſtinguo, *incontinens*, ſive *infirmus* bene de rebus judicat judicio *ſpeculativo*, concedo: judicio *practice practico*, nego. Quod ut clarius intelligatur, in memoriam revocandum, quod demonſtratum eſt in Metaphyſica, judicium eſſe actum voluntatis, non intellectus; omne judicium eſſe ſemper voluntarium, ac ſæpe liberum; perceptionem vero nonnunquam invita voluntate in nobis excitari, quoniam affectio paſſiva eſt, non actio. Fieri tamen poteſt, ut perceptio vel imago, quæ voluntati diſplicet, cupiditatem noſtram, quæ *vetus homo* dicitur,

non mediocriter accendat, ac delectet, ut fit in *incontinente*, seu *infirmo*, cujus voluntas concupiscentiæ motibus adhuc resistit: nam infirmus nondum omnino perversus est, ut infra dicemus, ubi de triplici virtutis statu.

Sed vice versa placet aliquando, & probatur voluntati veritas, quæ concupiscentiæ omnino displicet. V. g. norunt impii Deum existere, norunt mentem suam superstitem post obitum futuram, suorumque actuum mercedem a Deo esse recepturam. Huic veritati sic assentitur eorum voluntas, ut dissentire nequeat: eidem tamen resistit concupiscentia, quæ rationis jugum excutere conatur. Unde Apostolus ad Galatas cap. 5. v. 17. *Caro enim*, inquit, *concupiscit adversus spiritum: spiritus autem adversus carnem: hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis*. Tanta enim aliquando vis est concupiscentiæ, ut voluntatem vincat, eamque ad se pertrahat: quo casu voluntas judicio speculativo probat id, quod melius est, sed judicio practico deterius amplectitur: quod eleganter exprimit Medea apud Ovidium initio libri septimi Metamorphoseon.

.... si possem, sanior essem:
Sed trahit invitam nova vis, aliudque cupido,
Mens aliud suadet: video meliora, proboque,
Deteriora sequor.

Cum ait, *video meliora*, en perceptionem intellectus; cum addit, *proboque*, en judicium, seu assensum, & approbationem voluntatis; cum denique subnectit, *deteriora sequor*, en concupiscentiæ motum, quo voluntas abripitur.

Incontinens igitur, seu *infirmus* habet scientiam, sed ea non utitur, imo contrarium suæ scientiæ fert judicium practicum, illudque sequitur.

Corollarium.

Omnes *actus humani*, qui a voluntate proficiscuntur cum cognitione objecti, finis, & circumstantiarum, *voluntarii* sunt, seu *liberi a coactione*, quia sunt ab omni vi externa, & cogente immunes: sed ii duntaxat *liberi* sunt *a necessita-*

te

te naturalis inclinationis, qui ita fiunt, ut possint omitti, seu non fieri: idque inquirendum susceperamus.

CAPUT IV.

De bonitate & malitia actuum humanorum.

Actiones humanæ cum regulis morum comparatæ *morales* appellantur: eæque si cum istis regulis consentiant, *bonæ*; si ab iis deflectant, *malæ* judicantur; adeo ut *moralitas*, ut vocant, actus humani nihil aliud sit, quam ipsius *respectus*, seu *relatio ad suam regulam, per quam vel bonus vel malus moraliter esse decernitur*.

Regulæ autem morum saltem primariæ, quibus expendi debet actus humanus, sunt *Ordo æternus*, sive *lex æterna*, & *recta ratio*, de quibus capite proximo dicendum. Cum iis autem conferendus est actus humanus tum ratione *objecti*, tum ratione *finis*, tum ratione *circumstantiarum*: nam objecto, fine, & circumstantiis actus quilibet humanus continetur, ut vulgo notum est.

Objectum actus humani est id, circa quod actus ille versatur: quod quidem spectari potest vel *materialiter*, vel *formaliter*.

Materialiter spectatur, quatenus est materia cuidam actui subjecta, circa quam alii complures etiam specie diversi actus morales possunt exerceri; ut idem homo potest esse objectum amoris vel odii; adulationis vel objurgationis; conservationis vel occisionis, &c. Objectum hoc modo spectatum semper bonum est bonitate entis; cum sit vel Deus, qui summe bonus est; vel res creata, quæ est bona per participationem: sed nullam habet bonitatem vel vitiositatem moralem; quia neque cum morum regulis consentit, neque iis adversatur; nullamque proinde speciem bonam vel malam in genere morum actui tribuit.

Formaliter vero spectatur objectum, cum sub forma vel ratione aliqua formali sive physica sive morali consideratur: tumque speciem actus sive physicam sive moralem constituit: ac prout cum principiis sive physicis sive moralibus con-

venit, aut pugnat, bonitatem quoque vel vitiofitatem five phyficam five moralem actui communicat. Etenim fieri poteft, ut objectum fit bonum *formaliter* fecundum fpeciem phyficam, malum vero *formaliter* fecundum fpeciem moralem, & vice verfa. Exempli caufa, fi pictor figuras turpes & afpectu fœdas eleganter pingat, objectum erit bonum *phyfice*, & malum *moraliter*: atque ita bonus erit actus *formaliter* fecundum fpeciem phyficam, & comparate ad executionem præceptorum artis pingendi: fed malus erit *formaliter* fecundum fpeciem moralem, nempe fi cum regulis morum conferatur. E contrario fi res pias, & ad erudiendum aptas male exprimat, objectum *formaliter* bonum erit moraliter; malum phyfice: & confequenter actus fecundum fpeciem moralem bonus erit; fecundum phyficam malus. Quod fi objectum principiis phyficis nec congruat, nec adverfetur: v. g. fi quis collyrium præparet, quod ægrotanti cuidam humani corporis parti applicatum nec profit, nec obfit, id phyfice feu fub *forma* & ratione phyfica fpectatum, & comparate ad Phyficæ feu Artis medendi principia eft omnino indifferens. Similiter fi objectum nec conveniat, nec pugnet cum morum regulis, tum actus qui circa illud verfabitur, in fpecie fua, feu fub forma & ratione morali & comparate ad regulas morum confideratus, neque bonus erit *moraliter*, neque *malus*. Ut pingere flores, ædificia, fylvas, fluvios &c. id in fpecie fua, five in genere, nempe *genere pro fpecie accepto, eo loquendi modo, quo dicimus humanum genus totam humanam fpeciem*, ut habet S. Th. 1. 2. q. 18. a. 2. id, inquam, neque bonum eft neque malum *moraliter*, feu comparate ad morum regulas, fed indifferens. Quamobrem actus hujufmodi, quorum objecta funt moraliter indifferentia, bonitatem aut malitiam moralem a fine & circumftantiis fumunt.

Finis actus humani eft id propter quod fit actus; ifque itidem fpectari poteft vel *phyfice* vel *moraliter*. Verbi gratia, fi quis potionem medicam fumat propter fanitatem, hujufmodi finis bonus eft *phyfice*: fed neque bonus eft, neque

malus

malus *moraliter*, nisi cum morum regulis comparetur. Itaque bonus est finis moraliter, si quis sanitatem expetat, ut ea bene ac propter Dei gloriam utatur; malus vero, si quis eam ad explendam libidinem exoptet.

Hic observa, objectum formale actus humani dici etiam quandoque *motivum:* v. g. bonitas Dei, seu convenientia, quam Deus habet cum nostra natura multorum indigente, nempe ut eam juvet ac perficiat, dicitur esse *motivum*, seu ratio qua ipsum amamus. Nonnunquam *motivum* sumitur pro fine, ut dum sanitas dicitur esse *motivum*, quo quis ad sorbendam potionem medicam determinatur. Denique *motivum* aliquando, sed rarius pro causa efficiente accipitur, ut consilium quo quis alterum ad bonum vel ad malum opus impulit, dicitur esse *motivum* ejus quod factum est.

Circumstantiæ denique actionis vocantur *ea omnia, quæ actionem comitantur, ut sunt locus, tempus, modus, auxilium*; eæque una cum *objecto, fine*, & *causa effectrice* hoc versiculo comprehenduntur.

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Quis personam denotat, seu causam effectricem. *Quid* objectum quod fit, aut id, in quod causa effectrix agit.

Ubi, locum; *quibus auxiliis*, auxilium; *cur* significat rationem, propter quam aliquid fit; *quomodo*, modum quo fit; *quando*, tempus quo fit.

PROPOSITIO I.

Bonitas, & malitia moralis actus humani ab objecto moraliter spectato, tum etiam a fine & circumstantiis est repetenda.

Probatur. Ab eo bonitatem & malitiam moralem desumit actus humanus, a quo suam habet perfectionem aut vitiositatem, tum essentialem, tum accidentariam.

Atqui actus humanus perfectionem suam, vel imperfectionem seu vitiositatem tum essentialem, tum accidentariam ab objecto moraliter specta-

to, & a fine ac circumſtantiis deducit.

Primo quidem eſſentialem habet perfectionem, vel imperfectionem ab objecto *moraliter* ſpectato: quoniam ab eo, tanquam termino, ſpeciem, ſive ſpecificationem moralem accipit, ut modo dictum eſt, & omnes ſive Theologi, ſive Philoſophi morales fatentur. Quamvis enim objectum *materialiter* ſumptum minime ſpeciem moralem actui tribuat, cum poſſit multis ſpecie diverſis actibus moralibus ſubjici, ut diximus de homine, qui vel amari poteſt, vel odio haberi, ſive bene ſive male: objectum tamen *formale* morale ſpeciem actus moralem conſtituit. Quamobrem actus dicitur bonus, vel malus, vel indifferens *moraliter*, ratione objecti, cum objectum ejus *formaliter*, ſive ſub ratione *formali* & *morali* conſideratum, nempe *quatenus* cum regulis morum comparatur, vel bonum eſt, vel malum, vel indifferens. *Moralitas* quippe ſive habitudo ad regulas morum eſt *formalitas* quædam, ſeu *ratio formalis moralis*. Ideoque cum objectum ſpectatur moraliter, id ſub ratione *formali* & *morali* conſideratur: & conſequenter ſpeciem moralem actui tribuit.

Secundo, a fine quoque perfectionem vel imperfectionem eſſentialem repetit actus humanus. Etenim proprium interioris actus voluntarii objectum, ut obſervat S. Thomas 1. 2. q. 18. a. 6. eſt finis: ideoque ut actus exterior cenſeatur humanus, ipſum propter finem fieri neceſſe eſt; ſive, quod idem eſt, ex finis intentione ſpecies ejus moralis deducitur, juxta illud,

Quicquid agant homines, intentio judicat omnes.

Hinc etiam ex Ariſtotelis doctrina lib. 5. Ethicorum cap. 4. ſi quis furetur, ut adulterium committat, adulter potius quam fur eſt nominandus.

Tertio, idem actus humanus a circumſtantiis recipit perfectionem, vel vitioſitatem accidentariam: v. g. ſi quis preces Deo funderet, dum ſacer concionator orationem habet ad docendum accommodatam, in circumſtantia temporis deficeret: nam tunc audiendus eſt concionator, non preces fundendæ.

Idque adeo verum eſt, ut circumſtantia nonnun-

nunquam mutet ſpeciem actionis, ut recte admonet Sanctus Thomas 1. 2. quæſt. 18. art. 10. nam etiamſi *locus* ſit tantum circumſtantia actionis, mutat tamen illius ſpeciem: ſiquidem furari aliquid de *loco ſacro* eſt *ſacrilegium*, quod alibi eſſet tantummodo *furtum*. Eſt autem ſacrilegium *Rei vel perſonæ ſacræ violatio*, qua res vel perſona ſacra profanatur, ſeu profanæ rei aut perſonæ loco habetur.

Ergo actus humanus ſuam bonitatem vel malitiam moralem ab objecto moraliter ſpectato, tum etiam a fine & circumſtantiis repetit.

Reſponſiones ad objecta.

Objicies primo. Poteſt actio bona objectum habere malum: v. g. odium peccati habet objectum malum: viciſſim actio mala poteſt habere objectum bonum: v. g. odium Dei habet bonum objectum.

Reſpondeo negando propoſitionem. Objectum enim odii peccati non eſt peccatum *ſimpliciter*, ſed peccatum *ut deteſtandum*: peccatum autem ut deteſtandum eſt objectum *moraliter* bonum. Simili modo objectum odii Dei non eſt Deus *ſimpliciter*, ſed *Deus ſpectatus ut malus*, quod eſt objectum moraliter malum, cum adverſetur rectæ rationi, quæ negat Deum eſſe malum, vel injuſtum, vel crudelem, vel alia ratione inviſum. Hoc enim loco ſpectari debet objectum primo quidem *formaliter*, non *materialiter* tantum: ſecundo non *phyſice* duntaxat, ſed *moraliter*.

Objicies ſecundo. Finis eſt extrinſecus humanæ actioni.

Ergo bonitas eſſentialis actus humani a fine non eſt repetenda.

Reſpondeo diſtinguendo antecedens. Finis eſt extrinſecus humanæ actioni, & tamen relatio actionis humanæ ad finem eſt actioni intrinſeca, concedo: nec relatio ad finem intrinſeca eſt actioni humanæ, nego: quare nego conſequentiam. Itaque finis quidem eſt extrinſecus actioni morali, ſed relatio ad finem non eſt ipſi extrinſeca: imo nihil magis intrinſecum eſt actioni morali, quam

quam finis *intentio*, cum fine intentione finis non sit actio moralis. Quare si prava sit intentio, nunquam actus potest esse bonus: non enim tantum requiritur ut *bonum* fiat, sed ut *bene* bonum fiat, idest, cum recta finis intentione, quæ a Christo Domino per *oculum simplicem*, ut ipsa actio per *corpus* designatur Matth. cap. *6.* v. 22.

Objicies tertio. Sunt quædam circumstantiæ, quæ actionem non spectant, ut si quis hominem occiderit manu dextera vel sinistra, id ad rem non pertinet.

Ergo bonitas vel malitia actus humani ab iis non pendet.

Respondeo concedendo totum argumentum. Sunt enim quædam circumstantiæ, quæ ad actionis bonitatem aut malitiam moralem respectum non habent, qualis est ea quæ in opposito argumento proponitur: sed sunt aliæ quæ bonam actionem magis illustrant, aliæ quæ peccatum aggravant, aut minuunt. Exempli causa, quempiam ab imminenti periculo liberare pulchrum est; hostem capitalem, heroicum. E diverso hominem occidere, malum est; patrem vero, barbarum: sed patriæ hostem in bello justo, licitum. Ideoque ut actus sit bonus *moraliter*, non tantum debet habere *objectum* bonum, & *finem* bonum, sed etiam bonas *circumstantias*; *bonum quippe est ex integra causa*, idest ex omnium perfectionum sibi debitarum concursu; *malum vero ex quocumque defectu*, ut ex D. Dionysio cap. 4. de divinis nominibus refert S. Thomas 1. 2. quæst. 18. art. 4.

Natura boni & mali moralis.

Actus bonus nullum speciale nomen habet, sed actus malus, vel etiam omissio actus boni, *peccatum* appellatur; ille, peccatum *commissionis*; hæc *peccatum omissionis*.

In utroque actu tam bono, quam malo, ut modo de objecto diximus, duo sunt accurate consideranda: primum, *substantia*, ut ita dicam, *ipsius actus*, id est actus ipse physice & secundum rem inspectus, qui ab agente seu principio, quatenus

tenus agit, & termino seu objecto actionis non secernitur: secundum, *bonitas moralis*, seu *convenientia aut consensio actus boni cum morum regulis*; & *malitia moralis*, seu *discrepantia actus mali ab iisdem regulis*. Primum dicitur a Theologis *materiale* ipsius actus *moraliter* spectati; secundum dicitur *formale* ejusdem actus.

Materiale actus humani sive boni, sive mali esse quid *positivum* nemo diffitetur: est enim ipsius actus substantia, quæ est quid idem ac agens, quatenus vim suam in terminum seu objectum exerit. *Formale* quoque actus boni seu *bonitas ipsa*, quæ est *consensio actus boni cum morum regulis*, est positiva quædam relatio actus boni ad easdem regulas tum ratione *objecti*, tum ratione *finis*, tum ratione *circumstantiarum*; adeoque censeri debet perfectio aliqua moralis. Sed de *malitia morali*, per quam pugnat actus humanus cum morum regulis, sive ratione objecti, sive ratione finis, sive ratione alicujus circumstantiæ, dubium est inter Philosophos ac Theologos, utrum sit *positivum quid*; an potius *carentia* aut *privatio perfectionis* hujusmodi actui debitæ. Quanquam hic ut alibi sæpissime in ambiguo ludere videntur. Nam certum est, omnem perfectionis privationem esse *malum* quoddam *physicum*, aut *metaphysicum*, ut docet sanctus Thomas prima parte, quæst. 48. art. 1. Sed malum *morale*, sive *malitia moralis*, quæ vel in actu humano, vel in actus omissione reperitur, quæque nec est entitas, nec modus physicus, non ita in privatione boni, seu perfectionis posita est, quin præterea adjunctam habeat relationem diversitatis, seu oppositionis, vel repugnantiæ cum *Ordine*, seu *Lege æterna* vel *positiva*, quæ sunt *morum regulæ*.

Itaque si actus malus, vel omissio actus boni spectetur comparate ad finem ultimum seu Deum, ipsius malitia recte dicitur *privatio boni*, seu perfectionis: nam cum actio vel omissio mala in rebus creatis hæreat, non vero in Deum tendat, certe caret maxima sua perfectione, quæ est relatio in Deum. Sed si hujusmodi actus, aut omissio comparetur cum *ordine* seu *lege*, aut recta

ratio-

ratione, cui repugnat, ejus malitia dici potest *relatio* quædam discrepantiæ ab ordine: eaque termino positivo est exprimenda. Sit igitur

PROPOSITIO II.

Malum morale formaliter sumptum, sive malitia tum actus humani, tum omissionis actus, non est res aliqua, nec modus physicus realis, & positivus.

Probatur. Illud non est res aliqua sive entitas, aut modus physicus realis ac positivus, quod in discrepantia ab *Ordine*, sive a regula morum penitus consistit: nam ea discrepantia haberi non potest entitas aliqua aut modus physicus, sed ad summum relatio, seu qualitas moralis, vel metaphysica.

Atqui malitia moralis consistit in discrepantia actus humani, aut omissionis actus ab *Ordine*, seu a lege æterna, vel positiva, quæ sunt morum regulæ: tunc enim actus aliquis malus est, cum morum regulis adversatur sive ratione objecti, sive ratione finis, sive ratione circumstantiarum. Idem dicendum de actus omissione.

Deinde si malitia moralis foret entitas aut modus physicus, Deum haberet auctorem: cum nulla res, vel modus physicus absque Deo produci possit. Deus autem peccati auctor esse nequit: siquidem *odio sunt Deo impius & impietas ejus*, ex Sapientiæ cap. 14. v. 9.

Ergo malum morale formaliter sumptum, sive malitia tum actus humani, tum omissionis actus, non est res aliqua aut modus physicus realis ac positivus.

Dices, Quod prohibetur a Deo, & committitur a causa reali, illud est quid reale.

Atqui malum morale prohibetur a Deo, & committitur a causa reali, nempe ab humana voluntate.

Ergo est quid reale ac positivum.

Respondeo distinguendo majorem. Quod prohibetur a Deo, & committitur a causa reali, seu voluntate creata, est reale & positivum, si sumatur *materialiter*, & ratione actus, in quo nempe tan-

tanquam in fubjecto, feu caufa materiali recipitur *malitia*, concedo, fi fumatur *formaliter*, & ratione *malitiæ*, quæ eft veluti *forma* actus mali in eo recepta, rurfus diftinguo: eft quid reale, id eft vera relatio, efto, id eft vera entitas, aut modus phyficus, nego. Simili modo diftinguo minorem, & nego confequentiam. Hic autem agitur de *formali* peccati, nimirum de *malitia morali*; non vero de *materiali* peccati, five de actu *materialiter* fumpto, quem nemo pofitivum effe negaverit.

PROPOSITIO III.

MAlitia moralis fpectata quatenus per ipfam hæremus in creatura, recte dicitur defectus, feu privatio boni.

Probatur. Illud merito dicitur defectus feu privatio boni, per quod actus humanus privatur fua perfectione feu complemento.

Atqui per malitiam fpectatam quatenus eft adhæfio ipfi creaturæ, privatur actus humanus fua perfectione feu complemento: nam omnis actus humanus tendere debet in Deum, ad quem voluntas humana perpetuo movetur, faltem præmotione generali; non vero debet hærere in creatura. Idem dicendum de actus omiffione.

Ergo malitia moralis, prout per eam hæremus in creatura, dici poteft privatio boni.

Hinc docet S. Auguft. l. 1. contra Julian. n. 37. alias c. 8. malitiam feu malum formaliter fumptum *non aliquid effe nifi a bonitate defectum*.

Dices. Si malitia moralis fit tantum *privatio boni*, nullum erit difcrimen inter *peccatum omiffionis*, & *peccatum commiffionis*.

Refpondeo negando propofitionem. Peccatum enim commiffionis adverfatur præcepto negativo, v. g. *non furaberis*, *non occides*, &c. Peccatum vero omiffionis præcepto pofitivo repugnat, puta, *Deum tuum adorabis; Honora patrem tuum & matrem tuam*, &c. Quare utrumque diverfo modo hæret in creatura.

Inftabis. Privatio eft abfentia formæ in fubjecto apto ad eam recipiendam, ut vulgo definiunt Scholæ.

Sed

Sed quidam sunt actus, qui nullam possunt perfectionem moralem recipere, nimirum ea, quorum objectum est malum moraliter, ut mendacium, blasphemia, idololatria, &c. non enim possunt hæc ad Deum referri.

Ergo malitia moralis non est privatio boni, seu perfectionis moralis:

Respondeo distinguendo majorem. Privatio subtiliter & scholastico more sumpta est absentia formæ in subjecto apto ad eam recipiendam, concedo; privatio latius accepta pro omni defectu, seu carentia perfectionis, nego: quare concessa minore nego consequentiam. Hic autem privationem sumimus pro omni defectu vel carentia perfectionis; sive ea perfectio recipi possit in subjecto, ut fit cum actio mala est ratione finis, aut alicujus circumstantiæ tantum, sive non possit, ut cum actio mala est ratione objecti.

Deinde cum humana voluntas creaturam pro Deo colit per idololatriam; vel cum veritatem lædit per mendacium; aut alia quavis ratione cupiditatibus suis indulget; proindeque in rebus creatis hæret; certe potest iis non inhærere: unde quamvis mendacium, vel idololatria referri nequeat ad Deum, voluntas tamen ipsa suos motus in Deum dirigere potest: atque ita privatur perfectione sibi convenienti, dum in creatura conquiescit, non in Deum tota vi contendit.

PROPOSITIO IV.

MAlitia moralis præter boni privationem, quam includit, adjunctam insuper habet *relationem* oppositionis seu repugnantiæ cum *Ordine* seu lege æterna, quæ *relatio* termino positivo est exprimenda.

Probatur. Id per quod actus humanus ordini seu legi, vel rectæ rationi positive adversatur, recte dicitur relatio discrepantiæ ab ordine, seu recta ratione.

Atqui malitia moralis est id, per quod actus humanus positive adversatur ipsi ordini seu legi aut rectæ rationi: nam ordo seu ratio dictat actus humanos ad Deum, non ad creaturas tanquam

quam ad finem ultimum esse referendos, cum humana voluntas propter Deum, non propter creaturas sit condita.

Deinde nemo dubitare potest, quin idololatria, blasphemia, mendacium, furtum, adulterium, & quilibet actus prohibitus, non secus ac quælibet omissio actus imperati, *Ordinem* ipsum, seu legem æternam, & divinam violent, eique reipsa opponantur; licet ista oppositio dici non debeat res aliqua, vel modus physicus, sed tantum relatio.

Præterea non una est malitiæ moralis species; & ex peccatis alia aliis sunt longe graviora. Ea vero multiplex malitiæ, & peccatorum species ac gravitas non alia commodiori ratione definiri potest, quam per diversam ad diversas leges relationem & oppositionem. Nam v. g. idololatria, quæ huic præcepto adversatur, *Deum tuum adorabis, & illi soli servies*, multo gravior est, quam rei alienæ desiderium, quod alteri præcepto, *non desiderabis rem alienam*, est oppositum.

Ergo ratio seu essentia malitiæ moralis, præter boni privationem, quam includit, non male in relatione quadam oppositionis ad ordinem, seu legem æternam & positivam reponenda videtur.

Responsiones ad objecta.

Objicies primo. In eo consistit malitia moralis, quo posito satis intelligitur.

Atqui posita privatione bonitatis, seu perfectionis in actu aliquo, vel omissione actus, satis intelligitur illius malitia.

Ergo malitia moralis consistit in sola privatione bonitatis.

Respondeo distinguendo minorem. Posita bonitatis privatione in actu aliquo, vel omissione actus, satis intelligitur aliqua illius malitia, concedo: omnis, nego: quare nego consequentiam. In omni quidem actu malo, ut in omni omissione actus boni & imperati, includitur semper privatio perfectionis: nam omnis actus malus, vel omissio actus boni & imperati deficit in via, hoc est quiescit in creatura, nec in Deum tendit.

Sed

Sed ad illam boni privationem accedit legis violatio, quæ est vera relatio seu oppositio cum lege, per quam major vel minor peccatorum gravitas definitur: nam certum est, ambitiosum, avarum, furem, sicarium, præterquam quod hærent in rebus creatis, diverso modo contra legem & ordinem pugnare, ut diximus.

Instabis. Docet S. Augustinus lib. 3. Confess. num. 12. alias cap. 7. malum nihil aliud esse, quam privationem boni. Nam exponens, quomodo in absurdam Manichæorum hæresim incidisset, sic ait. *Recedens a veritate ire in eam mihi videbar: quia non noveram malum non esse nisi privationem boni.*

Respondeo distinguendo propositionem. Docet Sanctus Augustinus malum nihil esse, nisi privationem boni, idest privationem entitatis seu modi aut perfectionis realis, concedo; id est privationem relationis, nego. Revera enim malitia moralis est privatio entitatis, sive non est res vel modus; aut natura realis, ut volebant Manichæi: sed non est privatio relationis, cum sit potius relatio quædam discrepantiæ actus humani, vel omissionis actus a morum regulis, hoc est ab ordine, seu æterna lege; vel recta ratione. Neque id Sancti Augustini doctrinæ repugnat: nam ipse in Manichæos invehebatur, qui duo agnoscebant rerum principia, seu Deos, alterum *bonum*, a quo omnia bona, alterum *malum*, a quo omnia profluerent mala: adeo ut putarent malitiam seu malum esse ens quoddam, seu naturam realem ac positivam, quæ *malum Deum* haberet auctorem, quod ridiculum est, & impium; ut postmodum videbimus. Quare idem S. Doctor lib. 7. Confess. cap. 12. sic scribit: *Ergo quæcumque sunt, bona sunt: malumque illud, quod quærebam unde esset, non est substantia; quia si substantia esset, bonum esset.*

Objicies 2. Quod habet causam deficientem, non efficientem, est tantum boni privatio.

Sed malitia moralis causam habet deficientem tantum, non efficientem, ut docet Sanctus Augustinus lib. 12. de Civitate Dei cap. 7. *Nemo*, inquit, *quærat efficientem causam malæ voluntatis;*

non

non enim est efficiens, sed deficiens, &c. Ergo malitia est tantum boni privatio.

Respondeo distinguendo majorem. Quod habet causam deficientem, non efficientem, est tantum boni privatio, id est privatio entis, aut perfectionis realis, concedo: id est privatio relationis diversitatis, & discrepantiæ ab *Ordine*, seu morum regulis, nego: unde concedo minorem, & nego consequentiam. Nulla igitur causa peccare potest, seu malum operari, nisi quæ potest deficere, id est hærere in via, aut ab ordine & recta ratione aberrare: sed dum aberrat ab ordine, vel aliquem actum malum producit, vel actum bonum & imperatum omittit: in commissione autem actus mali, ut in omissione actus boni, & imperati reperitur aliqua oppositio, vel repugnantia cum ordine, seu lege; quæ repugnantia termino positivo est exprimenda, etiamsi non sit res aliqua aut natura physica, sed tantum relatio, seu oppositio.

Origo mali moralis, & omnium vitæ nostræ calamitatum.

Cum non satis intelligerent Manes, & ejus discipuli Manichæi, *malum* non esse rem vel naturam aliquam, nec sibi persuadere possent, concupiscentiam, qua ad omnem scelerum atrocitatem incitantur homines, non fuisse ab aliqua causa effectrice, eaque potentissima productam; Cerdonis, Marcionis, aliorumque hæreticorum, imo & Magorum Persarum, apud Diogenem Laertium in Proœmio ad vitas Philosophorum deliria sectati, duos confinxerunt Deos, alterum *bonum*, a quo omnia bona; alterum *malum*, a quo omnia mala prodirent: nam incredibile putabant, Deum bonum & justum auctorem esse pravæ illius concupiscentiæ, qua in res horrendas, puta in homicidia, adulteria, immaniaque interdum contra naturam rationalem crimina feruntur homines: neque enim fas videtur hæc omnia bono sanctoque Auctori attribuere.

Pelagius quidem, & ipsius sectatores concupiscentiam carnis *bonum* esse naturæ prædicabant, & in

& in hoc diversi erant a Manichæis : sed & Pelagianorum errorem, & Manichæorum de duobus rerum principiis aut Diis *figmentum* Scripturæ sacræ auctoritate diruit Sanctus Augustinus multis locis . Deus quippe hominem fecit rectum , sed homo vias suas malas fecit : nec sibi duntaxat inflixit pravæ concupiscentiæ vulnus , sed illud quoque ad posteros transmisit . Quapropter egebamus medico & reparatore *Christo*. Nam, ut ait Apost. ad Rom. c. 5. v. 18. & 19. *Sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem: sic & per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ . Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi ; ita & per unius obeditionem justi constituentur multi*. Malorum igitur omnium radix est primi parentis peccatum . Ex eo concupiscentia mala , morbi, labores, cæteræ calamitates, imo & ipsa mors oriuntur.

De concupiscentia quidem prava, quicquid obtendant Pelagiani, nullus esse potest dubitandi locus . Ipsa quippe aliud a Deo principium habet : nec in Adamo adhuc innocente vigebat . Nam ordo postulat , ut pars superior dominetur inferiori : unde si caro adversus spiritum insurgat, id non opus Dei est, sed ipsius hominis, qui adversus Conditorem suum rebellavit. *Princeps & domina carnis naturaliter anima est , quæ domare carnem debet & regere*, ut ex S. Ambrosio refert & approbat S. Augustinus lib. 2. contra Julianum num. 24. alias cap. 8. In belluis quidem , in quibus non est ratio, ii motus , quos concupiscentiæ tribuimus, non adversantur ordini, sed secundum naturam fiunt: in homine autem sunt defectus seu vitia. Unde S. August. lib. 2. contra Pelagium & Cælestium, de Gratia & peccato originali, num. 46. alias cap. 40. *Tantæ namque excellentiæ est in comparatione pecoris homo, ut vitium hominis natura sit pecoris* . Et lib. 4. contra Julianum, num. 35. alias cap. 5. *Hæc autem libido*, inquit, *ideo malum non est in belluis, quoniam non repugnat rationi, qua carent* . Quocirca erubescimus de libidine nostra, non item belluæ. *Hujus nos pudet*, ut ait idem Ecclesiæ Doctor,

ctor, lib. 2. de nuptiis & concupiscentia n. 22. alias cap. 9. *& merito pudet. Nam si hoc non esset, quid nobis esset ingratius, quid irreligiosius, si in membris nostris non de vitio vel de pœna nostra, sed de Dei confunderemur operibus.*

Et vero quid fingi potest absurdius aut horribilius, quam Deum auctorem esse illius effrænationis animi, qua ferunrur homines in ea, quæ ipse tanto studio vetuit, puta in furta, cædes, veneficia, adulteria, & in omne scelerum genus, quæ rationem humanam tam graviter offendunt? An igitur Deus impressit cupiditatem immanium flagitiorum, quæ olim accensum imbrem sulphureum in Sodomam & Gomorrham e cœlo exciverunt; vel eorum, quæ apud Gentiles patrabantur, etiam ab iis, quos nominabant Sapientes, qui Deum quidem noverant; at ipsum non glorificabant ut Deum, nec ei gratias agebant: ideoque cum evanuissent in cogitationibus suis, traditi fuerant in reprobum sensum, ut essent injusti, perfidi, adulteri, fœdis affectibus mancipati, eaque facerent, quæ hominis dignitati minime conveniebant? In quos tanta vi invehitur Apostolus Epist. ad Romanos cap. 1. Quis putet, imagini Dei tam detestandam & monstrosam libidinem ab optimo, sapientissimo, justissimoque Creatore, quando ipse in faciem ejus spiraculum vitæ inspiravit, fuisse insitam? Quis potius non agnoscat grave vulnus per primi hominis culpam naturæ humanæ inflictum, quo languescit omnis illius posteritas, & medici ac reparatoris opem exposcit?

Hoc solummodo invenisse se sapiens testatur Ecclesiast. cap. 7. v. 30. *quod fecerit Deus hominem rectum*. Idque verissimum est; nec tantum de rectitudine corporis intelligendum secundum Sanctum Augustinum lib. de corrept. & grat. n. 32. alias cap. 11. verum etiam de rectitudine animi, quæ est a gratia & charitate: sed homo per peccatum ab illa rectitudine recessit; & gratia, qua exornatus fuerat, repente excidit, ut discimus ex Concilio Tridentino sess. 5. in decreto de peccato originali his verbis. *Si quis non confitetur, primum hominem Adam, cum manda-*

tum Dei in paradiso fuisset transgressus, statim sanctitatem & justitiam, in qua constitutus fuerat, amisisse ...... anathema sit. Nec vero sibi duntaxat soli, sed nobis etiam omnibus, qui ex eo sumus progeniti, sanctitatem illam ademit, ut ibidem Scripturarum sacrarum auctoritate, & perpetua Patrum traditione definit Concilium. Omnes enim via seminali, per carnis concupiscentiam, nascimur: quam concupiscentiam non regit ratio, etiamsi tantisper ipsam moderetur sacri nexus conjugalis continentia. Unde omnes *ex immundo concepti sumus semine*, ut loquitur Job cap. 14. v. 4. Hincque trahitur peccatum *originale*, secundum Sanctum Augustinum lib. 2. de nuptiis & concupiscentia, num. 20. alias cap. 8. Nam hominis mens in statu innocentiæ spirituum animalium motibus imperabat: sed postquam se ab obedientia Creatoris subtraxit, tunc iidem motus in eam rebellare cœperunt, & ad rerum corporearum amorem, contra ordinem a Deo institutum ipsam pertrahere. Quamobrem si doctissimo Auctori operis de veritatis requisitione lib. 2. cap. 2. fidem habeamus, ubi primum in matris utero conformatum est hominis corpus, eique ab omnipotente Deo conjuncta mens, seu substantia cogitans, ipsa statim occasione corporeorum motuum & fœtui & matri communium, in res corporeas propendet; cum in Auctorem suum, qui solus ipsius amorem meretur, toto conatu deberet assurgere. Quapropter primus illius motus in ea peccati carne, cui jungitur, peccatum est. Ac merito exclamat Propheta Rex Psalm. 50. v. 7. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.*

Id igitur in confesso esse debet, concupiscentiam pravam, hoc est, rebellionem carnis adversus spiritum, qua mens corpori quodammodo subjicitur, & a Creatore ad res creatas & corporeas devocatur, non esse opus Dei, sed effectum esse peccati, in quod lapsus est primus hominum parens, unaque posteros omnes in eandem secum ruinam traxit. *Non est*, inquit S. Augustinus, l. 2. de dono perseverantiæ n. 29. alias c. 12. *ista natura instituti hominis, sed pœna damnati.*

De-

Deinde ut ad eam, quæ terris post primorum parentum peccatum incubuit, cohortem miseriarum veniamus, legimus Gen. cap. 2. v. 16. & 17. latam legem a Deo, per quam (si beatam Virginem exceperis, in qua de Spiritu Sancto sine carnis concupiscentia conceptus est Filius Dei) mulieres omnes sub Evæ persona ad partus dolo-ris plenos, ad ærumnas multas; viri quoque sub Adami persona ad labores perpetuos damnantur. Sic enim Deus mulierem allocutus est: *Multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos: in dolore paries filios* ..:... Adæ vero dixit: *Quia audisti vocem uxoris tuæ, & comedisti de ligno, ex quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ*. Sententia clara est, & intellectu facilis. Audiamus nunc Sanctum Augustinum de hujus peccati effectibus contra Manichæos & Pelagianos disputantem. *Malorum omnium nostrorum causa peccatum est*, inquit sermone 240. alias 139. de tempore, num. seu cap. 3. *Non enim sine causa homines mala ista patiuntur. Justus est Deus, omnipotens est Deus: nullo modo ista pateremur, si non mereremur*. Idem Doctor lib. 4. contra Julian. Pelagian. num. 83. alias cap. 16. *Hujus evidentia miseriæ*, inquit, *gentium Philosophos nihil de peccato primi hominis sive scientes, sive credentes compulit dicere, ob aliqua scelera suscepta in vita superiore, pœnarum luendarum causa nos esse natos; & animos nostros corruptibilibus corporibus eo supplicio, quo Hetrusci prædones captos affligere consueverant, tanquam vivos cum mortuis esse conjunctos*. Idipsum superius, nempe n. 60. alias cap. 12. ejusdem libri ostenderat Ciceronis verbis, qui lib. 3. de Repub. dixerat, *hominem non ut a matre, sed ut a noverca natura editum in vitam, corpore nudo, fragili, & infirmo; animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines: in quo tamen inesset tanquam obrutus quidam divinus ignis ingenii & mentis*. Tum subdit S. Doctor: *Rem vidit*, nempe Tullius, *causam nescivit ..... quia sacris literis non eruditus ignorabat originale peccatum*. Idem lib. 6. contra eum-

dem Julianum num. 67. alias cap. 21. *Enumerant Manichæi mala , quæ in parvulis monstrant , quæ Cicero quoque commemorat in libris de Rep. unde ipsa ejus verba jam transtuli . In quorum malorum commemoratione dicit* , non ut a matre natura , sed ut a noverca hominem in has ærumnas esse projectum . *Huc accedunt etiam illa , quæ non omnes quidem parvulos , sed tamen plurimos cernimus perpeti , multa & varia mala , usque ad dæmonum incursus . Atque concludunt dicentes , cum sit justus , & omnipotens Deus , unde ista mala patitur imago ejus in parvulis , nisi quia vera est , inquiunt , quam nos asserimus duarum naturarum , boni scilicet malique commixtio? Hos catholica redarguit veritas , confitens originale peccatum , per quod factum est dæmonum ludibrium genus humanum , & laboriosæ miseriæ destinata propago mortalium .* Et lib. 3. operis imperfecti contra eumdem Julianum capite 48. *Quomodo justum ostendatis Deum , non invenitis , si & in nascentibus nulla peccata invenit , & eos tamen corruptibili corpore , & tot tantisque insuper calamitatibus aggravat . Non enim numerari possunt mala , quæ patiuntur infantes , febrem , tussim , scabiem , dolores quorumque membrorum , ventris fluxum , lumbricos , & alia innumerabilia ex ipsa carne existentia , & ipsarum curationum , quam morborum plura tormenta , & extrinsecus ictus vulnerum , plagas verberum , incursus dæmonum . Vos autem sapientes hæretici ,* (Pelagiani) *ne fateamini originale peccatum , parati estis talibus floribus implere paradisum . Si enim hæc ibi futura fuisse non dicitis , quæro cur sint in parvulis nullum habentibus , ut contenditis , omnino peccatum ?* Et l. 1. ejusdem operis imperfecti contra Julian. c. 39. *Neque enim sub Deo justo miser esse quisquam , nisi mereatur , potest .*

Denique quod spectat ad mortem , ei primus homo non subjacuisset , si a peccato mansisset liber . Nam ex Sap. cap. 2. v. 23. & 24. *Deus creavit hominem inexterminabilem .... invidia autem Diaboli mors introivit in orbem terrarum .* Et Epist. ad Rom. c. 5. v. 12. *Per unum hominem peccatum intravit in hunc mundum , & per peccatum*

mors ;

mors ; & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. Vide S. August. l. 6. de Genes. ad lit n. 32. alias c. 21. & alibi: & S. Th. 1. 2. quæst. 85. ar. 5.

Quamvis autem baptismus auferat peccati originalis reatum; non tamen concupiscentiam, nec moriendi necessitatem, aliaque præsentis vitæ incommoda, seu *pænalitates*, ut loquitur Sanctus Thomas, adimit. Cujus rei rationem reddit Sanctus Augustinus lib. 2. de peccatorum meritis n. 50. alias capite 31. & alibi. Minueretur enim fidei fortitudo: quia plures ad fidem accederent spe declinandæ mortis, aliarumque hujus vitæ miseriarum, quam æternæ vitæ consequendæ desiderio. *Quid enim*, inquit, *magnum erat, videndo non mori eos qui crederent, credere se non moriturum? Quanto est majus, quanto fortius, quanto laudabilius ita credere, ut sese speret moriturus sine fine victurum?* Alias rationes affert S. Th. 3. p. q. 69. ar. 3.

Docet idem Sanctus Thomas 1. parte quæstione 48. ar. 1. ad 1. Pythagoræos Manichæis viam præmunivisse, ajendo *malum esse naturam quamdam subsistentem, non secus ac bonum*: ideoque *bonum* & *malum* quasi duo genera aut duas categorias constituisse. Quæ fuit etiam mens Persarum, ut diximus ex Laertio; & videri potest apud Plutarchum lib. *de Iside & Osiride*. Hæretici quoque, quos Tertullianus lib. contra Hermogenem cap. 25. *Materiarios* vocat, malum omne a materia repetebant. Verum nil absurdius est, quam malum morale, velut positivam quamdam & physicam naturam concipere, quæ causa effectrice indigeat; cum sit tantum defectus, seu privatio boni, cum aliqua tamen adjuncta oppositionis relatione ad *ordinem* ipsum, seu legem æternam, vel positivam, ut hactenus ostensum est.

CAPUT V.

De regulis bonitatis & malitiæ moralis.

DUplicem actuum humanorum regulam statuit D. Thom. 1. 2. qu. 71. ar. 6. alteram primam

& remotam, scilicet *legem æternam*, quæ est summa Dei ratio, vel *ordo*, quo cuncta sapienter disponuntur; altera derivatam, & propiorem, nempe *rationem humanam*, quæ est veluti quædam summæ istius ac divinæ rationis participatio: utraque tamen vel *ordinis* simpliciter, vel *legis naturalis* nomine comprehenditur, ac cæteris legibus *positivis* tum *divinis* tum *humanis* præbet originem.

Lex quippe generatim secundum Sanctum Thomam 1. 2. quæst. 90. ar. 1. est *regula quædam aut mensura actuum humanorum, per quam ad id quod rectum est agendum, & quod pravum est omittendum dirigimur*: vel brevius, est *regula agendorum & omittendorum*: quæ comparate ad legislatorem definiri potest *recta ratio imperandi atque prohibendi*, ut habet Tullius lib. 1. de legibus: vel *ordinatio rationis imperans honesta, prohibens contraria*. Nam præcepta legis sunt duplicis generis; alia, quæ bonum imperant, quæ dicuntur *positiva*, seu *affirmativa*, ut *diliges Dominum*; alia quæ malum prohibent, quæ *negativa* vocantur, ut *non occides*: utraque duobus verbis comprehendit Rex Propheta Psal. 36. v. 27. *Declina a malo, & fac bonum*.

Lex autem omnis vel *naturalis* est, vel *positiva*: illa est immutabilis; hæc mutationi obnoxia.

Lex autem naturalis vel in Deo spectatur, vel in nobis: in Deo quidem *lex æterna*, vel *ordo æternus* dicitur, in nobis vero vel *recta ratio*, vel etiam *lumen naturale* vocatur, aut legis naturalis seu *ordinis* simpliciter nomen retinet.

Lex positiva dicitur ea, quæ a libera legislatoris voluntate posita est; unde illa non instar legis æternæ & naturalis semper manet; sed mutari aut aboleri potest: illiusque mutationes variæ propriis appellationibus a Jurisconsultis Romanis sunt designatæ. Apud eos quippe *rogatur lex*, cum fit, quia non fiebat nisi apud populum rogaretur; *abrogatur*, cum omnino tollitur: *derogatur legi*, cum pars detrahitur: *subrogatur*, cum additur aliquid: *obrogatur*, cum aliquid mutatur. Vide legem 102. ff. *de verborum significatione*, & notas Gothofredi in eam legem.

Po-

Positiva lex vel *divina* est, vel *humana*; prior a Deo, posterior ab hominibus est lata.

Lex divina veteri & novo testamento continetur: unde vel *vetus* est, vel *nova*.

Lex *vetus* dicitur, quæ populo Judaico data est per Angelos internuntio Moyse, sive ut loquitur Apost. Epist. ad Galat. cap. 3. v. 19. *Fuit ordinata per Angelos in manu mediatoris*.

Lex *nova*, lex *Euangelica*, seu novi testamenti dicitur, quæ omnibus hominibus lata est a Christo Domino omnium Salvatore. *Euntes*, inquit Apostolis suis cap. ultimo Euang. secundum Marcum, *in mundum universum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur*.

Lex *humana* dicitur, quæ ab hominibus lata est: eaque vel est *Ecclesiastica*, vel *Civilis*.

Ecclesiastica sacris Conciliorum, præsertim generalium canonibus, sanctorum Patrum sententiis, ac Pontificum constitutionibus, ut vocant, decretalibus comprehenditur.

Civilis in Reipublicæ constitutionibus, vel in Imperatorum aut Regum edictis consistit: quibus accedunt Senatusconsulta, plebiscita, responsa prudentum, & longa consuetudo populi consensu approbata. Atque hæc esse videtur generalis legum omnium divisio.

Jam materia legibus subjecta *jus ipsum* est, seu id quod justum est, vel quod juste agitur aut omittitur: quodque adeo in omnibus nostris actibus sectari nos oportet. Quanquam jus etiam pro ipsa arte aut scientia juris sumitur: eoque sensu definitur a Celso lib. 1. ff. tit. 1. leg. 1. *Ars boni & æqui*.

Quocirca jus, pro materia legi subjecta usurpatum, eodem prorsus modo dividitur, ac lex ipsa: nempe aliud est *jus naturale*, quod natura nos docuit, quodque est immutabile; aliud est *jus gentium*, quod non male forsan *jus naturale secundarium* dici possit, quodque apud omnes saltem moratiores populos custoditur; aliud est *jus positivum*: idque vel *divinum* est, vel *humanum*, quod rursus vel est *Ecclesiasticum*, vel *Civile*.

Quæritur hoc loco, utrum lex generatim sit actus intellectus, an voluntatis. Deinde utrum ei essentialis sit promulgatio seu publica denuntiatio. Qua de re sit

PROPOSITIO I.

Lex est proprie actus voluntatis.

Probatur. Lex respectu Legislatoris est ordinatio rationis imperans honesta, prohibens contraria, ut diximus.

Atqui ordinatio rationis imperans honesta, prohibens contraria, est actus voluntatis: nam imperare & prohibere sunt actus voluntatis, ut jam ante probatum est. Hinc Scriptura sacra legem per voluntatem exprimit Psal. 39. v. 9. *In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam*. Et Joan. cap. 9. v. 31. *Si quis Dei cultor est, & voluntatem ejus facit, hunc exaudit*. Et l. 1. Institut. Juris Civilis Romani tit. 2. paragraph. 6. *Quod principi placuit, legis habet vigorem*.

Ergo lex proprie est actus voluntatis.

Dices. Lex definitur a Sancto Thoma 1. 2. quæst. 9. ar. 4. *Ordinatio rationis ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet, promulgata*.

Atqui hujusmodi ordinatio rationis non est actus voluntatis, ut idem Doctor superius probat quæst. 17. ar. 1. ubi ait, *imperare* esse actum rationis, non voluntatis.

Ergo lex non est actus voluntatis.

Respondeo negando minorem. Licet enim ordinatio rationis præviam requirat intellectus perceptionem, est tamen decretum quoddam, quo bonum imperatur, malum vero prohibetur. Decretum autem illud est actus voluntatis, non intellectus: siquidem imperare, denuntiare, vel, ut Canonistæ loquuntur, *intimare*, est actus voluntatis, non intellectus. Neque id opposito loco negat Sanctus Thomas: nam quamvis *ordinationem* tribuat rationi, quæ facultas secundum ipsum a voluntate distinguitur, *intimationem* tamen, seu denuntiationem, aut vim movendi, quæ in imperio præcipua est, voluntati tribuendam esse

esse docet. Apud nos autem ratio à *voluntate* officio tantum seu munere distinguitur. Nam *ratio* vel pro mente ipsa, quæ *intellectum* & *voluntatem* continet; vel pro vi unum ex alio colligendi accipitur; neutro autem modo a voluntate plusquam officio distinguenda videtur.

PROPOSITIO II.

Lex æterna & naturalis non eget promulgatione.

Probatur. Ea lex non eget promulgatione, quam Deus omnium animis inseruit; quæque adeo nulli potest esse ignota.

Atqui lex æterna & naturalis omnium animis insita est: ideo quippe naturalis vocatur, quod omnibus naturaliter sit nota. Unde Sanctus Augustinus lib. 2. de ordine num. 25. alias cap. 8. *Hæc autem disciplina ipsa Dei lex est, quæ apud eum fixa & inconcussa semper manens, in sapientes animas quasi transcribitur, ut tanto se sciant vivere melius, tantoque sublimius, quanto & perfectius eam contemplantur intelligendo, & vivendo custodiunt diligentius.*

Ergo lex æterna & naturalis non eget promulgatione.

PROPOSITIO III.

Ut lex positiva obliget, debet esse promulgata, seu publice denuntiata.

Probatur. Ut lex positiva obliget, debet esse nota. Quomodo enim ad sui observationem obligaret, si foret ignota?

Atqui non fit nota nisi per promulgationem seu publicam denuntiationem: siquidem naturaliter non innotescit; nec aliter manifestari potest, nisi per publicam determinationem, qua legislator voluntatem suam significat, & *intimat* iis, a quibus est observanda: imo præceptum legis nihil aliud est, quam *intimatio*, seu significatio Superioris facta inferiori, ut secundum illam agat.

Ergo ut lex positiva obliget, debet esse promulgata.

Dices. Promulgatio non fit nisi postquam lex est condita.

Ergo promulgatio ad illius essentiam non spectat.

Respondeo distinguendo antecedens. Promulgatio non fit, nisi postquam lex est condita: ita tamen ut non obliget lex, nisi postquam est promulgata, concedo: secus, nego. Quare nego consequentiam. Lex igitur fieri debet, antequam promulgetur: sed actu non obligat, nisi fuerit promulgata. Non potest autem proprie & complete dici lex, nisi actu *liget*, seu obliget, quamvis in mente legislatoris jam consistat: quia lex *a ligando* dicta videtur, eo quod homines *liget*, seu obliget; nisi quis malit eam dici a *legendo*, quoniam *legi* debet ac promulgari; aut quia *legit*, seu eligit optima, eaque observanda præscribit, ut visum est Ciceroni lib. 1. de legibus.

Nunc de singulis legum speciebus seorsum est disputandum.

CAPUT VI.

De lege æterna & naturali.

LEgem æternam cæterarum fontem esse, primamque actuum humanorum regulam, unanimi omnium consensu receptum est. Ipsa quippe nihil aliud est, nisi *ordo æternus*, sive summa ratio primæ & sapientissimæ mentis, qua quæ facienda, vitandave sunt, immutabiliter continentur. *Lex vero æterna*, inquit S. Augustinus l. 22. contra Faust. cap. 27. *est ratio divina, vel voluntas Dei, ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans.* Quid sit autem ordo naturalis, explicat lib. 1. de ordine num. 28. alias cap. 10. *Ordo est*, inquit, *per quem aguntur omnia, quæ Deus constituit.* Igitur lex æterna est ratio immutabilis, cui, quæ recte fiunt, consentanea sunt; quæ prave, dissentanea. Quocirca idem S. August. lib. 1. de libero arbit. num. 15. alias cap. 6. *Ut igitur breviter æternæ legis notionem, quæ impressa nobis est, quantum valeo, verbis explicem, ea est, qua justum est ut omnia sint ordinatissima.* Tum inferius exponens eodem libro

bro, num. 32. alias cap. 15. quod ſit primum hujuſce legis præceptum, hæc habet. *Jubet igitur æterna lex avertere amorem a temporalibus, & eum mundatum convertere ad æterna*. Nec aliter peccare homines exiſtimat, quam ubi avertuntur a Deo, & convertuntur ad creaturas, ſcilicet ut iis adhæreant, ſive ut iis fruantur. Nam creatum omne *utendum* duntaxat, nunquam eſt *fruendum*: imo eatenus tantum creaturis uti licet, quatenus ad obtinendam nobis ſummi boni fruitionem conducere videntur. *Boni*, inquit idem S. Doctor, lib. 15. de Civit. Dei cap. 7. num. 1. *ad hoc utuntur mundo, ut fruantur Deo; mali autem contra, ut fruantur mundo, uti volunt Deo.*

Lex naturalis, quæ & *recta ratio*, & *lumen naturale*, & *ordo naturalis* appellatur, eſt ipſa lex æterna, ſive participatio quædam legis æternæ in rationali creatura, per quam boni & mali ſecernendi fit capax, ut habet Sanctus Thomas 1. 2. quæſt. 91. ar. 2. ubi allegat Regis Prophetę verba Pſal. 4. v. 6. *Sacrificate ſacrificium juſtitiæ, & ſperate in Domino*. Et quaſi quibuſdam quærentibus, quæ ſint juſtitiæ opera, ſubjungit Pſaltes Rex; *Multi dicunt, quis oſtendit nobis bona?* Cui quæſtioni reſpondens, hæc ait; *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine*, id eſt, lumen rationis naturalis, quo bona & mala diſcernimus; quodque *lex naturalis*, aut *recta ratio*, aut *ordo* nominatur. Sit igitur cum S. Thoma loc. laud.

PROPOSITIO I.

Extat in nobis, ſive mentibus noſtris impreſſa eſt lex naturalis.

Probatur. Lex naturalis eſt quædam legis æternæ participatio, qua bonum & malum diſcernimus, ut modo definitum eſt.

Atqui extat in nobis hujuſmodi legis æternæ participatio: nam apud ſe quiſque intelligit, *quid ſit bonum & quid malum*, ut habet gloſſa ordinaria in v. 14. & 15. cap. 2. Epiſt. ad Rom. ubi ſic ſcribit Apoſt. *Cum enim gentes, quæ legem* (ſcilicet ſcriptam ſeu Moſaicam) *non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt; ejuſ-*

modi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus.

Hæc fuit mens sanctorum Ecclesiæ Patrum, & præstantissimorum quorumlibet Philosophorum. Sed magnam testimoniorum vim in re notissima congerere supervacaneum est. Audiamus tantummodo inter Sanctos Patres, magnum Augustinum; inter Philosophos, Tullium. Quanquam Sancti Augustini, non secus ac Sancti Thomæ mens allatis modo testimoniis jam innotescit.

De lege igitur naturali sic loquitur S. August. lib. 1. Confess. num. 29. alias cap. 18. *Vide Domine Deus, & patienter, ut vides, vide, quomodo diligenter observent filii hominum pacta literarum, & syllabarum, accepta a prioribus locutoribus, & a te accepta æterna pacta perpetuæ salutis negligant; ut qui illa sonorum vetera placita teneat aut doceat, si contra disciplinam grammaticam sine aspiratione primæ syllabæ hominem dixerit, displiceat magis hominibus, quam si contra tua præcepta hominem oderit, cum sit homo ..... Et certe non est interior literarum scientia, quam scripta conscientia, id se alteri facere, quod nolit pati. Quam tu secretus es habitans in excelsis in silentio, Deus solus magnus, lege infatigabili spargens pœnales cæcitates super illicitas cupiditates.* Et lib. 2. nu. 9. alias cap. 4. *Furtum certe punit lex tua, Domine, & lex scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidem delet iniquitas. Quis enim fur æquo animo furem patitur?*

De hac item lege eleganter Cicero lib. 1. de legibus. *Lex est ratio summa insita in natura, quæ jubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Eadem ratio cum est in hominis mente confirmata, & confecta, lex est.* Et lib. 2. *Est enim ratio mensque sapientis ad jubendum & ad deterrendum idonea ..... Ergo est lex justorum injustorumque distinctio ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos afficiunt, defendunt & tuentur bonos.*

Ergo

Ergo extat in nobis, five mentibus noſtris inſita eſt lex naturalis.

Reſponſiones ad objecta.

Objicies primo. Sufficit ſola lex æterna, *qua juſtum eſt, ut omnia ſint ordinatiſſima*, ut loquitur Divus Auguſtinus loco ſuperius allegato.

Ergo neceſſaria non eſt lex naturalis; nec conſequenter animis noſtris fuit indita.

Reſpondeo cum Sancto Thoma loco laudato, negando conſequentiam. Nam lex naturalis non eſt diverſa a lege æterna: ſed eſt quædam illius participatio mentibus noſtris inſculpta, ut diximus.

Objicies ſecundo. Si hominum animis inſita eſſet lex naturalis, qua bonum & malum diſcernerent, fruſtra datæ fuiſſent a Deo leges poſitivæ: quoniam officium ſuum naturaliter quiſque tenuiſſet.

Atqui tamen datæ ſunt a Deo leges poſitivæ; v. gr. lex, qua fructus arboris ſcientiæ boni & mali Adamo interdicebatur: leges Decalogi, & aliæ, quas fruſtra latas a Deo nemo dixerit.

Ergo legis naturalis notitia non eſt animis noſtris ingenita.

Reſpondeo negando majorem. Nam etiamſi lex naturalis dictet quæ ſunt agenda & omittenda; tamen admonendi fuerunt homines officii ſui, & ad illud ſcripta lege revocandi, cum a recta via deflecterent, nec ad inſitam ſibi legis naturalis notitiam attenderent, ut advertit Sanctus Auguſtinus in Pſal. 57. num. 1. *Ne ſibi homines aliquid defuiſſe quererentur, ſcriptum eſt & in tabulis quod in cordibus non legebant. Non enim ſcriptum non habebant, ſed legere nolebant.* Quod ſpectat ad primum hominum parentem Adamum, docet idem S. Auguſtinus lib. 14. de Civit. Dei cap. 12. præceptum de non edendo fructu arboris ſcientiæ boni & mali ipſi fuiſſe impoſitum, ut daretur locus obedientiæ merito. Nam eſca non erat mala nec noxia, niſi qua prohibita. *Neque enim quidquam mali Deus in illo tantæ felicitatis loco crearet atque plantaret. Sed obedientia commendata eſt in præcepto, quæ virtus in creatura rationali*

mater

mater quodammodo est omnium, custosque virtutum: quandoquidem ita facta est, ut ei subditam esse sit utile; perniciosum autem suam, non ejus, a quo creata est, facere voluntatem. Hoc itaque de uno cibi genere non edendo, ubi aliorum tanta copia subjacebat, tam leve præceptum ad observandum, tam breve ad memoria retinendum, ubi præsertim nondum voluntati cupiditas resistebat, quod de pœna transgressionis postea subsecutum est, tanto majore injustitia violatum est, quanto faciliore posset observantia custodiri.

PROPOSITIO II.

PRimaria legis naturalis præcepta in amore Dei supra omnia, & proximi propter Deum sunt constituta.

Probatur. Primaria legis naturalis præcepta in eo consistunt, quod *ordo æternus* primum præscribit; & a quo omnia prorsus hominum officia derivantur.

Atqui ordo æternus primum præscribit amorem Dei supra omnia, & proximi propter Deum; atque ab iis præceptis omnia prorsus hominum officia descendunt. Et quidem, quod amor Dei supra omnia, & proximi propter Deum æterno ordine præcipiatur, nemo adeo stupidus est & obtusus, qui id ignoret, si ad id advertat animum. Nam mediocri mentis attentione agnoscere potest, & se, & alios, quos sibi similes videt, ab aliquo præpotenti Conditore fuisse procreatos; adeoque ordinem postulare

Primo, ut Deum tota mente, & proinde supra omnia diligat; eique pro innumeris, quibus quotidie ab ipso afficitur, beneficiis perpetuas gratias agat. Non enim satis est Deum, instigante interius conscientia, exterius clamante natura, hujus Universi opificem fateri: sed tota propensione voluntatis continuæ gratiarum actiones ipsi habendæ, tum quod e nihilo, cum minime essemus, nos eduxerit, tum quod nos conservare, quæque ad vitam nostram necessaria sunt, nobis suppeditare non desinat. Ideoque *inexcusabiles* pronuntiat Apostolus ad Rom. cap. 1. v. 20. eos, *qui*

qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt: sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.

Secundo, si Deum, ut par est, diligamus, quia id *ordo* postulat, a quo recedere ratio naturalis citra culpam non potest, homines quoque nobis similes, & ab eodem Auctore productos propter ipsum diligemus; ac singulis quod suum est tribuemus. *Quare subjecti erimus*, ut jubet Div. Petrus Epist. 1. cap. 2. v. 13. *omni humanæ creaturæ propter Deum; sive Regi quasi præcellenti; sive ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum*; cæteros vero homines nobis æquales, aut etiam inferiores, tanquam fratres complectemur: nec modo nullum ipsis damnum inferemus; sed potius omnibus pietatis ac necessitudinis officiis ipsos devincire conabimur. Non ergo *falsum testimonium dicemus, non furabimur, non occidemus*, &c. quia hæc *ordini*, adeoque amori Dei & proximi sunt contraria.

Quapropter omnia hominum officia moralia his duobus præceptis continentur, sive ab iis deducuntur. Idque testatus est ipse Christus Dominus Matth. c. 22. v. 37. & seq. ubi quærenti Pharisæo legis Doctori, quodnam esset mandatum magnum in lege, ita respondit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic: diliges proximum tuum sicut te ipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet & Prophetæ.*

Ergo primaria legis naturalis præcepta in amore Dei supra omnia & proximi propter Deum sunt constituta.

Corollarium.

Lex naturalis impleri prorsus a nobis non potest solis naturæ viribus; sed charitatem requirit, quæ supernaturalis est, quæque in nobis præstat, quod lex naturalis monstrat, ut inferius dicemus, ubi de lege divina. Ad pleniorem vero intelligentiam eorum, tum quæ præmissa sunt, tum quæ deinceps sunt dicenda, operæ pretium est,

varias

varias hoc loco circa Dei & proximi amorem definitiones proponere.

Definitiones circa Dei & proximi amorem.

1. Amor, ut ſæpe declaravimus, eſt propenſio noſtræ voluntatis in objectum quod nos allicit: eaque circa ſummum bonum generatim, ſeu felicitatem noſtram nobis ita fuit impreſſa, ut ipſam cohibere vel ſiſtere nequeamus. Hinc naturalis, neceſſarius, & invictus eſt in nobis felicitatis noſtræ appetitus, a quo amor, quo tum nos ipſos, tum alios homines, tum res alias proſequimur, originem habere merito affirmatur. Quid enim eſt amor noſtri, ſive amor, quo nos diligimus, niſi appetitus noſtræ beatitudinis, quo nobis ea omnia comparare nitimur, quibus beatos effectum iri nos, ſive jure, ſive immerito ſperamus? cujuſmodi ſunt vita, ſanitas, robur, divitiæ, honores, &c. Non enim fere unquam ſumus objectum *philautiæ*, ſeu amoris, quo nos proſequimur; ſed ut plurimum ſumus *ſubjectum*, cui bonum deſideramus. Non diffiteor, quoſdam in ſui ipſorum excellentia vehementer ſibi complacere; quod fuit Dæmonum principis peccatum: ſed tamen cum multis partibus manca ſit noſtra natura, multis dotibus per primi hominis delictum depauperata; fieri non poteſt, ut quiſquam in ſeipſo tanquam in objecto felicitatem ſuam conſtituat. In omni quippe amore ducimur ſemper aliquo bono convenienti ſeu delectabili, ſine quo nullus in nobis excitaretur amor. Si divitias, honores, voluptates proſequimur, quiddam in iis naturæ noſtræ conveniens percipimus: ſi parentes, amicos, propinquos diligimus, intimo quodam voluptatis ſenſu, qui melius percipitur quam explicatur, ad eorum amorem allici nos experimur. Quocirca in omnibus his amoris ſpeciebus ineſt aliquid conveniens noſtræ naturæ, per quod grate ac ſuaviter afficimur.

Amor igitur, ſi ratione principii conſideretur, alius eſt *naturalis*, neceſſarius & invictus, quo bonum generatim, ſeu felicitatem noſtram expetimus: alius *liber*, quo bonum aliquod privatum libe-

libere prosequimur. Uterque evadit *supernaturalis* per gratiam divinam, & *Charitas* appellatur, de qua inferius. Si amor spectetur ratione objecti, alius est amor Dei; alius amor rerum creatarum, nempe vel nostri, vel aliorum hominum, vel rerum aliarum, puta divitiarum, honorum, voluptatum. Si denique spectetur ratione modi, quo circa rem amatam versatur; alius est amor desiderii, quo ad bonum absens anhelamus; alius amor fruitionis, quo bono possesso adhæremus, &c.

Sed meminisse oportet, omnem amorem rerum creatarum ad Deum tanquam ad fontem omnis boni, seu bonorum summum referri debere: adeo ut diligendus sit Deus supra omnia; cætera tantum propter Deum.

2. Amare porro Deum supra omnia, est ipsum creatis omnibus anteferre, sive in ipsum tanquam in summum bonum tota voluntate propendere, cæteraque illius tantum gratia, & quatenus ordo id patitur, diligere.

Etenim si quis vel seipsum, propriamque vitam, vel proximum, puta parentes, fratres, amicos, vel res alias, ut divitias, honores hujus mundi, lautam vitam, & alia id genus, vel majori quam Deum, vel etiam æquali ac ipsum amore prosequeretur, non spectaret Deum tanquam summum bonum, cujus gratia fuit conditus: sed in creatis bonis hæreret, quæ privata sunt bona, & ad summum bonum referenda, seu propter summum duntaxat bonum amanda: sicque ordinem amoris interverteret, ac contra legem naturalem peccaret. Ideoque ut ametur Deus supra omnia, rebus omnibus est anteponendus; sive in ipsum tanquam in summum bonum tota voluntate nitendum est; cætera illius tantum gratia, & quatenus ordo id patitur, sunt diligenda.

Hoc ipsum docet Christus Dominus Matth. cap. 10. v. 37. & sequentibus, cum ait, *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. Qui invenit animam suam, perdet illam: & qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.*

Qui-

Quibus sententiis disrumpit Christus vinculum, quod nos creaturis arctius devinctos tenet, scilicet perversum amorem, quo vitam propriam, parentes, amicos vel gloriæ divinæ præferimus, vel propter Deum relinquere non sumus parati. Vult igitur Christus, ut ea quæ nos propius tangunt, quæque nobis sunt charissima, ut vitam, parentes, amicos, & quicquid est in rebus creatis, amore *puro* & *casto*, nempe propter Deum duntaxat, seu intuitu summi boni, & quatenus ad summum bonum ducunt, non propter res ipsas creatas, diligamus: alioquin immoraremur in bonis creatis, quæ *media* sunt; nec in summum bonum, quod est bonorum ultimum, & *finis cujus gratia* sumus creati, totis viribus tenderemus.

Si igitur Deum diligere duntaxat diceremur, quia bona temporalia nobis largitur, ut Judæi nimium carnales, qui promissam terram unice intuebantur, esset hic *amor concupiscentiæ*, *amor mercenarius*; sive potius non esset amor Dei, sed rerum creatarum, in quibus, tanquam in fine ultimo, contra rationem & ordinem quiesceremus.

3. Amor igitur Dei solus proprie esse debet *amor complacentiæ*, sive amor, quo in Deo, tanquam in summo nostro bono, nobis complaceamus. Non enim vel in nobis, vel in rebus aliis creatis, tanquam in fine ultimo, nobis complacere fas est. Quia vero hic amor in Deum, tanquam in summum nostrum bonum terminatur, improprie omnino a quibusdam vocatur *amor concupiscentiæ*: quippe *purus* est & *castus*, & a sola voluntate, divino auxilio adjuta, non a concupiscentia, quæ rebus creatis, ac præsertim sensibilibus inhæret, profectus. Cumque in Deum feratur propter Deum ipsum, non propter aliud objectum, aut bonum, quod hinc nobis advenire debeat, *gratuitus* quoque dicendus est, non *mercenarius*. Atque ita SS. PP. visum est. *Exigitur ergo a te, ut tu gratis eum colas, non quia temporalia, sed quia præstat æterna*, inquit S. August. in Ps. 43. v. 16. & 17. Et in Ps. 52. v. 6. *Deus*, inquit, *gratis se vult coli, gratis se vult diligi, hoc est caste amari; non propterea se amari, quia dat aliquid præter se, sed quia dat se*. Et in Ps.

53. v.

53. v. 8. *Quid est gratuitum? Ipse propter se, non propter aliud. Si enim laudas Deum, ut det tibi aliquid aliud, jam non gratis amas Deum*. Eumdem amorem dici quoque *amorem amicitiæ*, quatenus grato quodam animo Deum amamus, qui prior dilexit nos, nihil vetat.

4. Amor proximi est *amor benevolentiæ*, quo nimirum omnia debemus ei velle bona, quæ nobis ipsis secundum Dei ordinem exoptamus. Hic amor, cum circa patriam, aut parentes versatur, *pietas* nominatur. Putant aliqui, nos amore *benevolentiæ* in Deum moveri, quatenus ipsi summum, quod in se continet, bonum adesse gaudemus. Sed hæc acceptio minus propria videtur: nam hoc modo magis colitur & celebratur Dei excellentia, quam amatur. Unde, si accurate loquamur, amor benevolentiæ statui tantum potest in Deo respectu nostri, & in nobis respectu proximi.

5. Si a proximo redamemur, sive si mutua inter nos intercedat benevolentia, est *amor amicitiæ*, seu vera est amicitia: ut modo de amore Dei in nos, & nostri in Deum observavimus.

6. Rursus amor Dei spectatur vel in beatis, seu *comprehensoribus*; vel in nobis, qui sumus adhuc *viatores*.

7. Amor Dei in beatis dici potest *amor patriæ* seu *fruitionis*, quo nempe Deo præsenti ac possesso arctissime adhærent beati, torrente voluptatum inebriati, nihil ultra *cupientes* aut sperantes, ut jam ante definitum est.

8. Amor Dei in nobis est amor viæ, qui cum *spe* conjunctus est, sive cum *desiderio*, quo Deum diligentes ad ipsum anhelamus: hicque vel perfectior est, vel minus perfectus, prout excellentiori vel remissiori gradu in nobis consistit.

9. Amor qui *complacentiæ* dicitur, cum versatur circa Deum tanquam summum nostrum bonum, est amor *concupiscentiæ*, cum hæret in rebus creatis præsertim sensibilibus, estque vitiosus. Nam ordo non patitur, nos amore *complacentiæ* & *fruitionis* rebus creatis, præsertimque sensibilibus inhærere, sive in iis conquiescere. Amorem quidem nostrum in nos ipsos convertere, vel in alias res creatas dirigere non prohibemur: at ea lege

ge ut neque in nobis, neque in aliis objectis creatis quiescamus; sed & nos ipsos, & res alias creatas propter Deum duntaxat diligamus. Tunc enim amor noster non est amor *concupiscentiæ* seu *cupiditatis*: aut certe cupiditas est ordinata, nec a charitate aliena. *Etenim nunquam erit charitas sine timore, sed casto; nunquam sine cupiditate, sed ordinata*, inquit D. Bernardus, tract. de diligendo Deo cap. 14. Itaque cupiditas inordinata quiescit in creaturis: cupiditas ordinata tendit in Deum. Similiter timor *castus*, timor *filialis*, qui charitatem includit saltem inchoatam & imperfectam, metuit Deum offendere, quia bonus est, quia diligitur. Timor *servilis* abstinet a peccato, non propter Dei amorem, sed propter odium pœnarum: adeo ut sublatis pœnis facile in peccatum esset ruiturus. Vult autem Deus, qui *zelotes* in Scripturis dicitur Exod. cap. 20. v. 5. & alibi, ut a peccatis caveamus amore sui, non pœnarum timore: vult consequenter, ut in se tanquam in nostrum summum bonum semper nitamur, non in rebus creatis felicitatem nostram quæritemus: quamvis contra ordinem naturalem omnia sæpe in rebus creatis desideria nostra sistantur. Cum enim Deus nos fere non delectet seu voluptate perfundat in hac vita, nisi occasione corporum, quibus ambimur: hinc fit, ut delectationem illam, quæ amorem excitat, in corpora refundamus, non Deo acceptam referamus. Quapropter fructus nobis videtur gratus, & proinde amabilis, quoniam occasione motus particularum, ex quibus constat, delectationem quamdam in ipsius comestura sentimus. Similiter aliarum creaturarum, quæcumque sint, amore capimur, quia causæ sunt occasionales nostræ voluptatis, quæ tamen a solo Deo, non a creaturis in nobis excitatur.

Cum ergo Deum, tanquam omnis boni auctorem in creaturis diligere deberemus, quoniam tamen ipsius actionem non advertimus, solaque corpora sensibus nostris obversantur, ideo in rebus creatis naturaliter hæremus: nec in Deum, nisi ab eo specialiter adjuti & excitati, contendimus. Hinc est quod avaritia dicitur *idolorum*

ser-

servitus ad Ephes. cap. 5. v. 5. quod avari in divitiis, tanquam in fine ultimo seu Deo, conquiescant. Idem sentiendum de immundis; idem de iis, *quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum*, ut habetur ad Philipp. c. 3. v. 19. quippe ii omnes rebus creatis per concupiscentiam inhærent, nec amorem suum in Deum tanquam in finem ultimum dirigunt.

Dices. Si Deum amaremus duntaxat, quia nobis bonus est, & conveniens, beatitudinem objectivam ad formalem, seu Deum ad nos referremus: quod impium est.

Respondeo negando propositionem. Non enim, cum Deum diligimus, quia nobis bonus est & conveniens, ipsum ad nos referimus; sed tantum amoris naturam sequimur, quæ in eo sita est, ut amare non possimus, nisi id quod nos allicit: quemadmodum videre non possumus, nisi id quod est visibile. Ferri autem in id quod allicit, non est ipsum ad se referre; sed potius in illud niti. Quocirca Deus est revera ultimus *finis qui* expetitur ab homine, licet homo sit *finis cui* expetitur: Sive, Deus est ultimum *objectum quod* expetitur ab homine: (non enim Deus ad aliud objectum ordinatur;) sed homo est *subjectum* cui expetitur summum bonum seu beatitudo objectiva, quæ Deus est.

Sed inquies. Amor ille, quo Deus expetitur, quia nobis bonus est, minime dici potest *purus* & *gratuitus*, sed *mercenarius*. Siquidem amor purus spectat bonitatem Dei absolutam, non relativam; & excludit omne motivum proprii commodi in eo qui amat; adeo ut qui sic amat, non minus ardenter esset Deum dilecturus, etiamsi se ab eo æternis pœnis cruciandum certissime ac invictissime teneret.

Respondeo negando propositionem. Amor enim ille non est mercenarius, quo Deus non expetitur propter aliud objectum, sed propter seipsum. Expetitur autem propter seipsum, quia menti *dulcescit*, ut loquitur Divus Bernardus, tractatu de diligendo Deo cap. 15. sive quia bonus ac conveniens animæ Christianæ videtur. Neque enim amor noster excitatur, nisi ab objecto convenien-

ti

ti & delectabili; ut visus, nisi ab objecto visibili, non afficitur, ut adhuc dicemus inferius, ubi agemus de charitate.

Objectum autem magis vel minus conveniens est ac delectabile, prout magis vel minus beare potest, & proinde summum bonum, quia summe beatos efficere nos valet, ideo est summe delectabile, & summe amabile. Amor autem summi boni, prout summe amabilis, merito gratuitus vocatur, cum terminetur in summum bonum, nec ad aliud objectum referatur. Ideoque casta sponsa, quam exhibet Canticum Canticorum, quæque figura est Ecclesiæ, puri nobis & gratuiti amoris exemplum præbet, cum dilecto suo tanquam sibi bono & gratissimo adhæreseit, in eumque omnia sua vota, non in ullum aliud objectum dirigit. Unde etiam D. Bernar. tract. de dilig. Deo c. 15. fieri non posse existimat, *ut se scilicet diligat homo tantum propter Deum. Asserant hoc*, inquit, *si qui experti sunt: mihi, fateor, impossibile videtur*. Quamobrem amor purus excludere non debet omne motivum commodi proprii in eo qui amat: dummodo commodum illud minime distinctum sit ab objecto quod amatur: alioquin excluderet desiderium possidendi Dei, & consequenter spem omnem: quod sana doctrina non patitur, ut inferius dicemus, ubi Charitatis definitionem afferemus. Nunc vero, ut ad institutum redeamus, sit

PROPOSITIO III.

PRimaria legis naturæ præcepta invicte ignorari nequeunt. Ita S. Th. 1. 2. q. 84. art. *6*.

Probatur. Ea invicte ignorari nequeunt, quæ naturaliter omnibus hominibus innotescunt.

Atqui primaria legis naturæ præcepta omnibus hominibus naturaliter innotescunt: nam unusquisque naturaliter *Ordinis* seu æternæ legis habet ideam qua novit summum sibi esse debere amorem erga Deum, a quo omnia accepit; deinde erga homines sibi similes, propter Deum, a quo sunt procreati: & proinde intelligit non esse faciendum alteri, quod sibi factum ab alio doleret: ex quo sequitur non esse furandum, non esse occiden-

cidendum, &c. Quocirca D. Ambrosius epist. 73. class. 2. de lege naturali loquens hæc habet: *Ea igitur lex non scribitur, sed innascitur: nec aliqua percipitur lectione, sed profluo quodam naturæ fonte in singulis exprimitur, & humanis ingeniis hauritur*. Et S. August. in Psal. 57. n. 1. *Manu Formatoris nostri*, inquit, *in ipsis cordibus nostris veritas scripsit*, quod tibi non vis fieri, ne facias alteri: *hoc & antequam lex daretur, nemo ignorare permissus est, ut esset unde judicarentur, & quibus lex* (scilicet Mosaica) *non esset data*.

Ergo primaria legis naturæ præcepta invicte ignorari nequeunt.

Nonnullæ quidem nationes facta quædam ei legi vel ordini contraria quandoque pertulisse leguntur, ut Germani olim apud Cæsarem lib. *6. de Bello Gallico* latrocinia infamia non putabant: quod quidem ex naturæ corruptela, & gentis barbarie oriebatur: sed si isti populi excutere se voluissent, attentumque animum ad insitam sibi *Ordinis* notionem adhibere, pravam utique ac naturæ repugnantem opinionem non repugnanter condemnassent.

Refert quoque Aulus Gellius l. 11. *Noctium Atticarum* cap. ultimo, furta apud Ægyptios, & Lacedæmonios licita fuisse atque impunita: verum id patiebantur, non quod lex naturalis, cui furtum adversatur, foret iis ignota, sed quod maximum ex ea licentia commodum in Rempublicam emergere arbitrarentur.

Cum enim, ut Diodorus Siculus lib. 1. Bibliothecæ Historicæ commemorat, *Ægyptiorum* Legislatori persuasum esset, nunquam futurum ut omnes a furto abstinerent, viam quæsivit, qua Domini res sublatas statim, & sine magno damno recuperarent. Itaque qui furtis operam dare vellent, hos Legislator jussit nomen suum profiteri apud furum principem, atque ad eum res surreptas e vestigio referre, quæ deinde dominis ita restituerentur, ut prius taxatione facta quartam partem pretii earum pro redemptione persolverent, quasi pœnam negligentiæ.

Lycurgus autem, qui *Lacedæmoniis* leges tulit, non promiscue omnium rerum furta permisit, teste

ste Xenophonte lib. de *Republica*, *& Legibus Lacedæmoniorum*, sed tantum eduliorum; neque omnibus furari concessit, sed junioribus duntaxat, quos furtim sibi alimenta comparare voluit, ut acuerent industriam, discerentque a pueris noctu vigilare, interdiu fallere, insidias struere, exploratores habere, quoniam deprehensos verberibus cædi jubebat: eaque ratione adultos bello utiliores olim fore ratus est. Sed his missis, quæ doctrinam nostram minime labefactant, cum apud ipsos etiam Christianos multa tolerentur, quæ non approbantur, sit

PROPOSITIO IV.

PRæcepta juris naturalis primarii immutabilia sunt, nec ab iis observandis immunitas præstari potest.

Probatur prima pars. Ea immutabilia sunt, quæ *ordini* & rectæ rationi sic consentiunt, ut iis repugnare nequeant.

Atqui præcepta juris naturalis primarii ita consentanea sunt *ordini*, & rectæ rationi, ut iis dissentanea esse non possint: nam v. g. *amare Deum, & proximum, cuique suum tribuere, innocentem non opprimere, oppresso succurrere*, nunquam possunt ordini & rectæ rationi repugnare.

Ergo præcepta juris naturalis saltem primarii sunt immutabilia, seu variari nequeunt.

Probatur secunda pars. Ab eorum præceptorum observatione immunitas præstari non potest, quæ ita sunt secundum *ordinem*, & rationem, ut nec omitti nec mutari possint, quin *ordo* pervertatur.

Atqui præcepta juris naturalis ita sunt secundum *ordinem*, ut nec omitti possint, nec mutari, quin ordo subvertatur. Quomodo enim creatura ab amore Dei solveretur, aut frater fratrem opprimeret sine manifesta ordinis, & rationis naturalis violatione? Id certe concipi non potest.

Ergo præstari non potest immunitas ab observandis primariis legis naturæ præceptis.

Dices. Lex naturalis vetat homicidium, furtum, & adulterium.

Atqui

Atqui Deus hæc omnia permisit.

Primo, cum præcepit Abrahamo, ut filium innocentem sibi in holocaustum offerret, Genes. cap. 22.

Secundo, cum præcepit Hebræis, ut quæ ab Ægyptiis utenda acceperant vasa argentea secum auferrent, Exod. cap. 12. v. 35.

Tertio, cum præcepit Osee, ut uxorem fornicariam duceret, Osee cap. 1. v. 2.

Ergo præcepta legis naturalis possunt mutari.

Respondeo cum S. Thoma 1. 2. quæst. 94. art. 5. ad 2. negando minorem, quam allata exempla non probant.

Primo enim *homicidium* dicitur, quod ab homine propria auctoritate committitur: idque lex naturalis vetat, nec unquam mutatum fuit. Quod si quis hominem occidat auctoritate publica, v. g. in bello justo, *homicidium* non vocatur. Unde multo minus dici potest *homicidium*, si jubente Deo, qui Dominus est omnium, mors alicui ab alio inferatur. Ut enim ait S. Thomas loco laudato, *naturali morte moriuntur omnes communiter tam nocentes quam innocentes, quæ quidem naturalis mors Divina potestate inducitur propter peccatum originale .... ideoque secundum mandatum Dei potest infligi mors cuicumque homini, vel nocenti, vel innocenti*: neque id legi naturali adversatur.

Secundo, furtum quoque, sive *rei alienæ contrectatio*, ut loquitur Jurisconsultus titulo 1. libri quarti Institutionum Juris Civilis, paragrapho primo, non fit nisi invito Domino. Sed cum fit jubente Deo, qui omnium Dominus est, non fit invito Domino. Ergo tum non fit furtum. Neque enim lex naturalis dictat ea, quæ penes nos sunt, non posse absque injustitia, volente Deo, ad alios transferri: sed tantum prohibemur id auctoritate nostra nobis attribuere, quod alterius esse novimus. Merito igitur canit Ecclesia Sabbato Sancto: *O vere beata nox, quæ spoliavit Ægyptios, ditavit Hebræos*, quia id omnium Dominus mandavit.

Tertio, adulterium est alieni tori violatio. Sed cum Propheta Osee jubente Domino fornicariam

duxit, alienum torum non violavit. Ergo adulterium non admisit. Imo illius uxor non dicitur postea fornicata: ac si fornicata esset, nulla ipsum coegisset ratio id pati, sed eam dimittere potuisset: nam ut habetur Proverb. cap. 18. v. 22. *Qui tenet adulteram, stultus est, & impius*. Quod autem fornicariam duxit, id mysterium continet, quo Synagogam a vero sponso, nempe Deo, per idololatriam defecisse ostendit: unde Judæis captivitatem interminatur. Postea tamen veros Israelitas adventu Christi, cujus meminit, consolatur.

Nihil igitur proficiunt, qui his exemplis naturalem legem mandato divino violatam fuisse contendunt.

Instabis. Deus permisit in veteri testamento plures uxores ducere, quod est contra jus naturale.

Respondeo distinguendo propositionem. Est contra jus naturale *secundarium*, concedo: *primarium*, nego. *Jus naturale secundarium* vocatur, quod non adeo cum primis rectæ rationis principiis connexum est, quin ab iis divelli possit, cujus rei exempla vulgo afferuntur, *plures uxores ducere*, *liberos ejicere*, &c. Sed quæ sunt juris naturalis primarii, mutari nunquam possunt, aut aliter se habere: hincque sequitur

PROPOSITIO V.

Bonum & malum morale, seu honestum & turpe, non sola hominum opinione, sed natura ipsa distinguuntur.

Probatur. Ea non sola hominum opinione, sed natura ipsa distinguuntur, quæ aliter se habere non possunt, quin æternus ordo seu ratio immutabilis omnino pervertatur.

Atqui bonum & malum morale, honestum & turpe aliter se habere non possunt, quin æternus & immutabilis ordo penitus subvertatur: nam bonum morale ita consentaneum est ordini, malum ita dissentaneum, ut hoc ipsi consentire, illud repugnare non possit.

Ergo bonum & malum morale, sive honestum & turpe non sola hominum opinione, sed natura ipsa distinguuntur.

Hanc

Hanc ſententiam pluribus argumentis ſtabilit Cic. lib. 1. de Leg. *Nihil eſt profecto præſtabilius*, inquit, *quam plane intelligi nos ad juſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura conſtitutum eſſe jus. Id jam patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem, conjunctionemque perſpexeris* ..... Et paulo poſt. *Quæ autem natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum & beneficii memorem diligit? Quæ ſuperbos, quæ maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aſpernatur, non odit?* ..... *Sequitur igitur ad participandum alium alio, communicandumque inter omnes, juſtos natura eſſe factos*.

At enim, inquiet aliquis cum Horatio lib. 1. Serm. Sat. 3. omnia non natura, ſed utilitate eſſe ponderanda; *juſti* & *æqui matrem* eſſe *utilitatem*. Cui ſententiæ ſummo ſtudio patrocinatur inſignis noſtri temporis Philoſophus Thomas Hobbius Anglus *in Elementis Philoſophicis*, *de Cive*, titulo *Libertas*, cap. 1. Ait enim art. 10. hujus capitis, *in ſtatu mere naturali, ſive antequam homines ullis pactis ſeſe invicem obſtrinxiſſent, unicuique licitum fuiſſe in quoſcumque facere, quæcumque libuiſſet*. Et art. 2. falſum eſſe hoc axioma, *hominem eſſe animal ad ſocietatem natum*, licet id a pluribus receptum, approbatumque ſit; non enim, inquit, illud ſit, *quod aliter fieri natura non poſſit, ſed ex accidente*. Ex quo colligit, omnem ſocietatem vel commodi cauſa, vel gloriæ, hoc eſt ſui, non ſociorum amore contrahi, proindeque utilitate, non natura omnia vitæ officia eſſe metienda. Quam ſententiam religionis omnis contemptor Spinoſa calculo item ſuo comprobat.

Reſpondeo primo, bonum & malum morale, ſive honeſtum & turpe, vel licitum & illicitum, de quibus hic agitur, *ratione naturali*, & *ordinis amore* eſſe ponderanda, non *ſola utilitate* metienda, tametſi publica utilitas cum ordine & ratione naturali ſæpius conjuncta ſit. Nam e re communi eſt, ut nemini liceat in aliorum vitam, vel opes, vel famam graſſari, quod etiam *ordo* ſeu *ratio naturalis* prohibet. Unde nihil vetat quominus *utilitas publica juris poſitivi mater*

dicatur, quatenus pœnas decernit in eos, qui libidinibus, non rationi, vel ordini obtemperantes jus naturale aliis nocendo violant.

Quapropter si de *jure positivo* sit sermo, verum est, quod ait Horatius ibidem:

Jura inventa metu injusti fateare necesse est.

Sed quod addit postea,

Nec natura potest justo secernere iniquum,

Dividit ut bona diversis, fugienda petendis.

Id eatenus duntaxat verum est, quatenus non cœco duntaxat naturæ impetu, & citra mentis attentionem justum ab injusto secernimus, ut bonum sensibile solo instinctu naturæ prosequimur, & a malo item sensibili abhorremus. At si qui hoc ita interpretentur, quasi nos non natura seu *ratione naturali* bonum a malo, justum ab injusto distinguere valeamus, certe contra rationem dictum non veremur asserere.

Secundo, quod spectat ad sententiam Hobbii, non dubitamus hominem naturali instinctu in id duntaxat inclinari, quod sibi *bonum*, seu conveniens videtur: neque enim amare possumus id, quod non placet, aut quocumque modo allicit, sive ratione sui, sive ratione alterius. Nam non amamus summum bonum, nisi quatenus nobis conveniens est, voluntatemque nostram ad se ducit. Sic neque hominum nobis similium societatem amamus, nisi quia nobis convenit: nam hoc unum est *motivum*, seu *incentivum*, quo ad aliquid amandum incitamur, scilicet quod nobis bonum sit, & conveniat; eoque duntaxat sensu homo dicitur *animal ad societatem natum*, quod sibi solus omnia naturæ bona procurare non possit, sed aliorum subsidio indigeat. Non tamen reliquos homines propter seipsum unice diligere, seu ad seipsum, aut ad suam duntaxat utilitatem tanquam ad finem ultimum debet referre; alioqui se solum, non alios diligeret, eosque non tantum bonis suis spoliare, verum etiam proprium parentem paratus esset occidere, si id sibi expedire judicaret; quod *ratio naturalis*, quod *ordo immutabilis* non patitur, quo Deum supra omnia, & cætera propter ipsum debemus diligere. Unde nihil horribilius excogitari potest hoc prin-

principio, *omnia nos nostri causa gerere posse*, nec aliam nobis esse actionum nostrarum regulam, quam *propriam utilitatem*, nec *natura* duce, sed *pœnarum duntaxat metu* & *sancitis inter homines legibus arceri nos ab injuria aliis inferenda*. Si enim, ut optime Tullius loco antea laudato, *homines ab injuria pœna, non natura arcere deberet, quænam sollicitudo vexaret impios sublato suppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquam fuit, quin aut abnueret a se commissum esse facinus, aut justi sui doloris causam aliquam fingeret, defensionemque facinoris a natura jure aliquo quæreret.*

Cum igitur ait Hobbius unicuique *jus esse seipsum conservandi*; hoc utique fateor: sed necesse est amorem, quo se quisque prosequitur, esse ordinatum, seu intra *ordinis* fines contentum. Et quamvis cæteros non diligat, nisi quia sibi aliqua ratione conveniunt, non tamen sinit *ordo*, seu *ratio naturalis*, etiam ante legem scriptam, ut sibi commoda quædam aliorum detrimento saltem gravi procuret. Neque enim, si sanus sit, licere sibi judicabit aliis violentas manus inferre, ut hinc emolumentum aliquod percipiat: nam idem aliis in seipsum licere vehementer doleret. Quare aliud est, cæteros homines a nobis amari, quod nobis boni sint, seu quod aliqua ratione, saltem comparate ad summum bonum, nobis conveniant: aliud eos non amari nisi propter utilitatem nostram; & lædi, si necesse sit propter nostrum commodum; vel negligi aut deseri, cum utiles esse nobis non queunt. Hoc enim posterius ordini & rationi naturali penitus adversatur, & consequenter facta quacumque hypothesi, semper constabit, justum ab injusto, honestum a turpi *non sola hominum opinione*, sed *natura ipsa*, aut naturali & immutabili lege esse secretum.

CAPUT VII.

De Conscientia.

Conscientiam & synteresin promiscue usurpant plurimi: sed Sanctus Thomas 1. p. qu. 79. art. 11. & 12. alteram ab altera in eo distinguit, quod conscientia sit proprie actus, quo applicamus scientiam nostram ad ea quæ agimus; Synteresis vero sit habitus inclinans ad assentiendum primis principiis moralibus & practicis. Unde hoc sensu primorum principiorum moralium cognitio habitualis, seu intelligentia est synteresis; eorumdem vero applicatio, quæ est veluti conclusio syllogismi practici, est conscientia, qua nimirum quilibet apud se & veluti secum actu novit non tantum se esse, & intelligere, quo sensu conscientiam interpretati sumus in Logica & Metaphysica; sed etiam se bene vel male agere aut egisse. Eoque modo sumpta videtur ab Apostolo ad Rom. cap. 2. v. 14. his verbis: *cum .... gentes*, *quæ legem*, scilicet Mosaicam, *non habent*, *naturaliter ea quæ legis sunt*, *faciunt*, *ejusmodi legem non habentes*, *ipsi sibi sunt lex*: *qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis*, *testimonium reddente illis* CONSCIENTIA *ipsorum*, *& inter se invicem cogitationibus accusantibus*, *aut etiam defendentibus*.

Conscientia igitur, quæcumque agimus vel omittimus, arguit, aut probat: eaque etiamsi in obcæcatis & impiis quodammodo sopita sit, non tamen omnino, ne in damnatis quidem, extinguitur, secundum illud Isaiæ capite ultimo, v. 24. *Vermis eorum* (idest laniatus conscientiæ) *non morietur*.

Quocirca de conscientia sic loquitur Cicero lib. de senectute, *Conscientia bene actæ vitæ*, *multorumque benefactorum recordatio jucundissima est*. Et Horatius Epist. 1. lib. 1.

...... hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, *nulla pallescere culpa*.

Et Juvenal. Satyr. 13.

Pœna autem vehemens, *ac multo sævior illis*,
Quas

Quas & Cæditius gravis invenit, aut Rhadamantus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Varii apud eos, qui morum scientiam tractant, conscientiæ status distinguuntur. Nam ea vel vera & certa est, vel probabilis, vel dubia, vel errans, seu falsa.

Conscientia vera & certa dicitur, cum clare distincteque quid præceptum aut prohibitum sit, & proinde quid agendum vel omittendum, intelligimus. V. g. clare distincteque norunt omnes, *non esse aliis faciendum quod sibi fieri nolint*: quoniam ea lex omnium animis est insculpta.

Conscientia probabilis est ea, quæ probabilibus argumentis nititur. Quod si ex utraque parte occurrant argumenta æqualis fere roboris, dubia fit conscientia. Unde conscientia dubia vocatur, qua incertus hæret animus, an & quid agere debeat: non plenam habet securitatem. Huic affinis est conscientia *scrupulosa*, quæ etiamsi recte ambulet, scrupulo tamen aliquo retardatur.

Scrupulus autem proprie est *lapillus asper*, pedem lædens, gressumque impediens: metaphorice vero est *anxietas animi*, vel ex vera & justa, vel ex vana & futili ratione orta. Unde Cicero Orat. pro Sexto Roscio, sic de Cornelio Chrysogono loquitur, *Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat, ac pungit, ut evellatis, postulat*.

Conscientia errans seu falsa ea est, quæ dictat faciendum quod lex vetat; vel omittendum, quod lex præcipit. His explicatis sit

PROPOSITIO I.

Quod fit contra conscientiam, semper malum est moraliter; quod vero secundum conscientiam fit, non semper est bonum.

Probatur prima pars. Illud semper est malum, quod perversitatem animi, & peccandi voluntatem semper includit.

Atqui quod contra conscientiam fit, id animi perversitatem, & voluntatem peccandi semper includit; siquidem qui ita agit, male se putat agere, ut clarum est.

Ergo quod contra conſcientiam fit, ſemper eſt malum. Ita ſentit Divus Thomas 1. 2. q. 19. art. 5. & 6. in corpore.

Probatur ſecunda pars. Illud non eſt ſemper bonum, quod legi & ordini aliquando adverſatur. Atqui quod ſecundum conſcientiam fit, id aliquando legi ſeu ordini adverſatur, nempe cum errante conſcientia fit, ut patet in iis, de quibus ad Apoſtolos ſuos ſermonem habebat Chriſtus Dominus Joan. 16. v. 2. *Venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo*. Quod etiam Gentium Doctor in Judæis notavit ad Romanos cap. 10. v. 2. *Teſtimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam. Ignorantes enim juſtitiam Dei, & ſuam quærentes ſtatuere, juſtitiæ Dei non ſunt ſubjecti*. Idem de ſeipſo teſtatur ad Galatas cap. 1. v. 13. & 14. *Audiſtis enim converſationem meam aliquando in Judaiſmo: quoniam ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Judaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum*. Et Epiſt. 1. ad Corinthios cap. 15. v. 9. *Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei*.

Ergo quod ſecundum conſcientiam fit, non ſemper bonum moraliter eſt judicandum.

Corollarium I.

Conſcientia generatim dici non poteſt tutiſſima morum regula; ſed tantum cum vera & certa eſt; ſive, cum conſentiens eſt legi, cui nempe quodcumque convenit, bonum eſt, quod repugnat, malum.

Corollarium II.

Conſcientia errans excuſat quidem a peccato, cum error ex ea oritur ignorantia, quæ involuntarium facit: ſed ſi profluat ex ignorantia, quæ non eſt cauſa involuntarii, minime a peccato eſt immunis.

Ignorantia autem, ut ante dictum eſt, alia eſt *facti*, qualis fuit ignorantia ipſius Jacob, dum Liam

Liam pro Rachele accepit: quod enim factum erat, ignorabat: hæcque ignorantia citra culpam est, dummodo ab ea omnis negligentia absit: alia est *juris*, qua jus aliquod ignoratur: rursusque vel est juris positivi, quod consistit in legibus, quæ a libera legislatoris voluntate pendent, nec æternæ sunt & immutabiles; eaque itidem ab omni culpa libera est, dummodo vinci nequiverit: vel est juris naturalis, quod scilicet lege naturali stabilitum est, quodque invicte ignorari non posse ostendimus.

Corollarium III.

Conscientia probabilis eatenus in praxi tuta videtur, quatenus argumenta, quibus suffulta est, solida sunt, & moraliter certa, nec ulla vel auctoritate, vel ratione contraria æquali vel fortiori impugnantur.

Corollarium IV.

Cum conscientia dubia est, ea regula utendum, quam præscribit Apostolus Epistola 1. ad Thessalon. cap. 5. v. 21. *Omnia probate*: hoc est expendite: *quod bonum est, tenete, ab omni specie mala abstinete vos*. Et consequenter, si paria hinc inde rationum momenta occurrant; vel ab agendo abstinendum, si fieri potest; vel ad eam partem est accedendum, quæ legi magis consentanea est, minusque favet cupiditati: nam ea pars, quamvis forte non videatur probabilior, seu validioribus rationibus munita, est tamen tutior, & a periculo magis remota.

Hanc Divi Pauli regulam si servaverimus, difficile nobis non erit constituere, an tuta conscientia *Probabilitatis* doctrinam in scientia morum amplecti liceat. Hæc doctrina, quam Patrum nostrorum memoria in Scholis natam testantur eruditi, in eo consistit, quod opinio probabilis, hoc ipso quod probabilis est, etiamsi cum alia probabiliori & tutiori concurrat, tanquam tuta morum regula proponatur. Unde sequitur

Primo, Opinionem quamlibet probabilem eligi posse, relicta alia probabiliori.

Secundo, Doctorem aliquem consultum respon-

dere posse secundum opinionem minus probabilem cum probabiliori concurrentem: imo ipsum posse contra propriam opinionem alicui consilium dare secundum opinionem alterius minus probabilem: quia opinio minus probabilis est tamen probabilis; & proinde, secundum hanc doctrinam, tuta.

Duplicem autem distinguunt *probabilitatis* speciem; scilicet probabilitatem *intrinsecam*, & probabilitatem *extrinsecam*. Appellant probabilitatem intrinsecam, quæ ex argumenro probabili, quo mens intrinsecus afficitur, desumpta est; extrinsecam vero nominant, quæ Doctoris alicujus gravis, sive qui sapientis, & experti nomen habet, aut plurium auctoritate est subnixa. Sit igitur

PROPOSITIO II.

Doctrina probabilitatis a vera solidaque morum scientia prorsus ableganda est.

Probatur. Doctrina probabilitatis est ea, qua quælibet opinio probabilis, sive probabilitate intrinseca, sive probabilitate extrinseca, hoc ipso quod probabilis est, tanquam tutissima morum regula statuitur: adeo ut ipsam sequi, aliisque quasi tutam proponere liceat, etiamsi vel falsa sit, & legi contraria; vel cum alia concurrat opinione, quæ sit probabilior, & legi magis consentiens.

Atqui hujusmodi doctrina longe releganda est a vera solidaque morum disciplina: idque multis de causis.

Primo enim ab omni ratione & prudentia videtur alienum, ut in iis quæ ad salutem æternam spectant, incertum & periculosum certiori & tutiori anteponamus. Opinio autem probabilis, tam quæ probabilitate intrinseca, quam quæ extrinseca duntaxat donatur, si cum probabiliore, & legi magis consentanea concurrat, incerta semper est, & male tuta, ut facile confitentur qui mature & serio animum ad id non gravantur adjungere. Hinc est quod Scripturarum oracula probabilitatem tum *intrinsecam* tum *extrinsecam* proscribunt; intrinsecam quidem his ver-

verbis Proverb. cap. 14. v. 12. *Est via, quæ videtur homini justa: novissima autem ejus deducunt ad mortem*: extrinsecam vero hac Christi sententia pharisaico supercilio nimium gravi ac molesta, Matth. cap. 15. v. 14. *Sinite illos*, (nempe Pharisæos) *cæci sunt, & duces cæcorum: cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt*. Ex quo patet, non minus Scripturis sacris, quam rationi naturali consonam videri debere celebratissimam juris regulam, quæ legitur cap. *illud Dominus*, Extra, de Clerico excommunic. *in dubiis via est eligenda tutior*. Et cap. *Juvenis*, Extra, de Sponsal. & matrim. *In his, quæ dubia sunt, quod certius existimamus, tenere debemus*. Unde pariter S. Augustinus lib. 1. de Baptismo contra Donatistas, n. 34. alias c. 3. de eo qui dubitaret, utrum in parte Donati Baptismus recte acciperetur, quem in Ecclesia Catholica recte accipi certum haberet, sic loquitur: *Graviter peccaret in rebus ad salutem animæ pertinentibus, vel eo solo, quod certis incerta præponeret*. Quin & ipsi Ethnici a doctrina probabilitatis abhorruere, ut constat ex Tullio lib. 1. de Officiis, ubi sic scribit: *Bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum: æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat injuriæ*.

Deinde si sequi liceat opinionem minus probabilem cum probabiliori, imo cum vera & certa concurrentem; hinc multa non minus absurda & falsa, quam exitiosa & impia dogmata in morum scientiam invehentur. Nam nulla est tam monstrosa opinio circa mores, quæ non sit alicujus Doctoris auctoritate munita, ut patet plurimis summorum Pontificum decretis, scilicet Alexandri VII. Innocent. XI. Alexand. VIII. qui magnum propositionum hujusmodi opiniones continentium numerum damnarunt. Etenim Scriptores non pauci, qui sibi graves videntur, docuerunt hominem nullo unquam vitæ suæ tempore teneri actum Fidei, Spei, & Charitatis exercere *vi præceptorum divinorum ad eas virtutes pertinentium*: Adeo ut qui Christianum se esse profitetur, & sacro Baptismatis charactere est insignitus,

tus, sine ulla Charitatis scintilla pristinam justitiam post fœdissimas scelerum maxime detestabilium sordes recuperare, integramque vitam sine ullo in Deum amore, qui tamen primo Decalogi præcepto nobis injungitur, traducere possit. Quin etiam inutilem fore decernunt Sacerdotis absolutionem in Pœnitentiæ Sacramento, si quis vera contritione, sinceraque Dei dilectione moveretur. Etenim, inquiunt, per contritionem remittitur peccatum; ideoque homini contrito supervacanea est absolutio. Quasi vero contritio etiam perfecta verusque dolor ex charitate supernaturali profectus non includat in pœnitente, juxta doctrinam Concilii Tridentini Sess. 7. Can. 4. votum quærendæ absolutionis a Sacerdote, ubi primum id fieri poterit. Quasi non esset observandus ordo a Christo Domino in Ecclesia institutus. Si tenues hujus generis rationes persecutus fuisset Apostolorum princeps Divus Petrus, cum esset Cæsareæ in Palæstina apud Cornelium, cohortis Italicæ Centurionem, virum Gentilem, a quo ex Joppe per revelationem divinam fuerat vocatus, prohibuisset utique & ipsum & cæteros Gentiles, in quos Spiritus sanctus ceciderat, sacro Baptismate ablui: quippe eos effectum Baptismi jam consecutos, & consequenter inutilem futuram hanc ablutionem pronuntiasset. Verum longe aliter se gessit: nam Deum noverat donorum suorum esse Dominum, qui ea pro beneplacito conferre possit iis quibus velit, & eo modo ac tempore quo velit: sed ipsius Ministros, quæ ab eo constituta sunt, fideliter ac sine inquisitione exequi debere. Quamobrem ipse, obstupescentibus *ex circumcisione Fidelibus*, ait Act. Apostol. cap. 10. v. 47. *Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos? Et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi*: id est in eo baptismate, quod nomine & auctoritate Christi institutum est; quodque confertur in nomine trium Personarum sanctissimæ Trinitatis, ut præcepit ipse Christus Matth. cap. 28. v. 19. Non ergo contritio etiam perfecta inutilem reddit absolutionem in Pœnitentiæ Sacramento; imo ipsi necessaria est con-

contritio saltem imperfecta, quæ amorem Dei supernaturalem includit. Et quamvis gehennæ metus peccatores non faciat pejores, cum potius sit salutaris, non tamen ad recuperandam justitiam amissam in Sacramento Pœnitentiæ sufficiens est habendus.

Postquam vero dilectionem Dei ex hominum animis exstirpare conati sunt ii Doctores, in expungendo quoque proximi amore laborant. Quippe iis placet licere filio, contra quartum Decalogi præceptum, mortem patris exoptare; dummodo eam non spectet ut patri damnosam, sed ut sibi utilem. Nam hæc, ut ajunt, *intentionis directio* malitiam omnem evertit, penitusque abstergit.

Sunt qui ambiguis vocabulis, & intorto orationis contextu veritatem occultari posse ad fallendos homines existiment, contra expressam Christi doctrinam Matth. cap. 5. v. 37. *Sit autem sermo vester, est, est: non, non: quod autem his abundantius est, a malo est.*

Alii *restrictionum*, ut vocant, *mentalium* usum, tanquam commodissimum approbant, cum nempe propositiones suas ad certum quemdam sensum, quem mente supplent, restringunt: ut si roganti pecuniam sibi mutuo dari, respondeam *me non habere*, intra me tacite hanc propositionis partem supplendo, scilicet *ut ipsi mutuo dem*. Alii mendacium officiosum suadent. Alii putant falsos testes ab aliquo recte induci, ut vel suam, vel suorum famam tueatur: imo calumniatorem res turpes de nobis vel de nostris sparsurum seminantem non male obtruncari. Quæ omnia secundo, quinto, & octavo Decalogi præcepto manifeste contradicunt. Quid dicam de iis, quæ excogitata, ut impudicitiæ & flagitiosæ libidinis peccata diluerentur; ut a restitutione rerum furto ablatarum; ab injuriis sine vindicta dimittendis eximerentur homines? Quid de iis quæ circa celebrationem diei Dominicæ ac Festorum omnium, circa jejuniorum observationem laxe nimis sunt tradita; vel de illis artibus, quibus veluti tegitur *Simonia*; excusatur Beneficiorum Ecclesiæ quocumque modo congestorum multitudo; profanus

co-

eorum usus aut potius abusus permittitur; aleatoribus, fœneratoribus, mimis, aliisque hujusmodi generis humani pestibus laxantur habenæ, ut audacter obvios quosque circumveniant, & impune in Rempublicam Christianam grassentur?

Denique ut cæteras Doctorum, quos *Casuistas* vocant, circa varios conscientiæ *casus* oscitationes, perniciosasque opiniones ab Ecclesia proscriptas prætermittam, ac uno verbo rem omnem complectar: si probabilitatis doctrina in disciplina morali locum habeat, probabilia sunt, quæ de *peccato philosophico* non sine bonorum offensione in lucem nuper sunt prolata: quorum tamen sola propositio hominibus Christianis horrorem incutit. Hujus doctrinæ hæc est summa. *Peccatum philosophicum seu morale est actus humanus disconveniens naturæ rationali & rectæ rationi: Theologicum vero & mortale est transgressio libera legis divinæ. Philosophicum quantumvis grave in illo qui vel Deum ignorat, vel de Deo actu non cogitat, est grave peccatum, sed non est offensa Dei, neque peccatum mortale, dissolvens amicitiam Dei, neque æterna pœna dignum*. Quæ si vera essent, ut falsa sunt, & ab Alexandro VIII. damnata, nullum extaret peccatum, sive contra Deum, sive contra proximum, quod non posset citra Dei offensam patrari: ita ut *neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri...... neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces*, quos a regno Dei excludendos docet Apostolus Epist. 1. ad Corinth. c. 6. v. 10. ullatenus iram Dei provocarent, aut pœnas æternas mererentur, dummodo vel Deum ignorarent, vel de Deo actu non cogitarent. Nam ii quidem admitterent peccatum *philosophicum*, quod est contra rationem naturalem; non vero *Theologicum*, quod legi divinæ actu cognitæ adversatur. Ex quo sequeretur meliorem fore conditionem Infidelium, obcæcatorum, & in criminibus suis induratorum, quam eorum, qui cum timore & tremore salutem operantur: quod horribile dictu est, ac iis ipsis, qui *probabilitatis* patrocinium suscipiunt, proculdubio detestandum videtur.

At

At cum optime advertat Tullius lib. 4. de fin. bon. & malor. *cum consequens aliquod falsum sit, illud, cujus id consequens sit, non posse esse verum*, necesse est ut ipsi probabilitatis doctrinam ejurent, si quæ ex ea consequuntur, sine exceptione damnare velint. Hoc consilium Pollentio dabat olim S. Augustinus lib. 2. de conjugiis adulterinis, num. 3. alias cap. 4. *Hoc qui sentit, nonne cernis quam contra Apostolum sentiat? Quod quidem non ipse sentis, sed hoc sequitur illa quæ sentis. Muta ergo antecedentia, si vis cavere sequentia.*

Ex iis omnibus recte infertur, quod probandum suscepimus, doctrinam probabilitatis a vera solidaque morum scientia prorsus esse ablegandam.

Responsiones ad objecta.

Objicies primo. Talis non est doctrina probabilitatis, qualem eam proposuimus. Non enim illius patroni quamlibet opinionem probabilem volunt esse tutam agendi regulam; sed tantum si ei sequentes conditiones adsint. Prima, ut gravissimis rationibus subnixa sit. Secunda, ut neque rationi evidenti, neque Scripturæ sacræ, neque traditioni sit opposita.

Ergo quæ hactenus contra hujusmodi doctrinam disputavimus, ad rem omnino non pertinent.

Respondeo negando antecedens. Nam inter Doctores probabilitatis nulli fere occurrunt, qui eas conditiones ad opinionis probabilis tutamentum requirant. Deinde illi ipsi qui eas postulant, vel inani specie nos deludunt, vel probabilitatis doctrinam funditus evertunt.

Primo enim, cum docent opinionem probabilem gravissimis rationum momentis suffultam esse debere, quid per gravissimas illas rationes intelligunt, nisi eas, quibus afficiuntur ipsi, vel quæ Auctoribus gravibus probantur? Quod si ita est, ut revera esse constat, opinio apud ipsos erit probabilis, & consequenter in praxi tuta, quæ iis rationibus nitetur, quas vel ipsi, vel Auctores quidam graves idoneas judicabunt: ideoque in eam relabuntur sententiam, quam ipsis attribui-

buimus, ut nempe opinionem, quæ probabilitate aliqua vel intrinseca vel extrinseca donatur, tanquam tutissimam morum regulam statuant, quam proinde in concursu alterius probabilioris, & tutioris impune sequi possint Fideles.

Secundo, cum ajunt ad opinionis probabilitatem requiri, ut nec ratione evidenti, nec Scripturæ sacræ, nec traditioni sit opposita; magis adhuc nos ludificant. Nam contendunt eam opinionem non *revera*, sed *apparenter* tantum oppositam esse rationi, vel Scripturæ, vel traditioni, quam tuetur gravis Auctor; & consequenter eam tutam esse prædicant. Ideoque quantumvis validis urgeantur argumentis, ut illam opinionem vel rationi, vel Scripturæ, vel traditioni repugnantem agnoscant, nunquam cedunt; sed instant pertinaciter asserendo, etiamsi non sint dissolvendis illis argumentis pares, inferri tamen non posse repugnantiam suæ opinionis cum ratione, vel Scriptura, vel traditione, quoniam alii sint, aut esse possint perspicaciores, qui illa argumenta facile discutiant. Ac re quidem vera, si faterentur opinionem non esse probabilem, nisi cum rationi, Scripturæ, & traditioni est consentanea, recte quidem sentirent, sed probabilitatis doctrinam ad nihilum redigerent. Non enim patitur ratio, vel Scriptura, vel traditio, ut opinio minus probabilis probabiliori, & tutiori anteferatur. Quamobrem eæ limitationes, seu modificationes, quas ad opinionis probabilitatem nuper excogitarunt *Probabilistæ* nonnulli, mera sunt vela, quibus Probabilismi insulsitatem aut virus imperitis obtegere moliuntur.

Objicies secundo. Doctrina probabilitatis non est rejicienda, si recte & prudenter se gerant, qui opinionem probabilem sequuntur.

Sed qui sequuntur opinionem probabilem, prudentissime se gerunt. Etenim ad quem in dubiis confugiet plebejus aliquis, morum scientiæ ignarus, vel scrupulosus, nisi ad Pastorem suum aut Doctorem, cujus auctoritate quietem & tranquillitatem conscientiæ suæ conciliet? Hæc autem Pastoris, seu Doctoris auctoritas est ipsa probabilitas extrinseca.

Er-

Ergo doctrina probabilitatis non est repudianda.

Respondeo negando minorem. Non enim opinio probabilis dici potest absolute & simpliciter prudens. Etenim si duæ sint opiniones probabiles circa rem eamdem, quarum altera stet pro lege contra cupiditatem, altera vero cupiditati faveat contra legem; prior tantum erit prudens, non vero posterior. Exempli causa, si de contractu agatur, in quo periculum sit, ne committatur usura; & duo Doctores de eo consulantur, quorum alter affirmet, alter neget usuram in ipso committi, prudenter omnino non agit, qui tutiorem partem non amplectitur, seque peccandi periculo exponit: nam ut habetur Eccle. cap. 3. v. 27. *Qui amat periculum, in illo peribit*.

Quod pertinet ad idiotas & ignaros, qui Pastoris sui sententiam sequuntur, illi a peccato excusantur circa eas res, quas invicte ignorant. Verum hæc excusatio non ex probabilitate extrinseca, quam habet opinio Pastoris aut Doctoris; sed ex insuperabili idiotarum ignorantia proficiscitur. Unde cum invicte ignorari non possint ea, quæ sunt juris naturalis, ut superius demonstratum est, nulla quoque præstatur securitas iis, qui secundum opinionem Doctoris alicujus, contra juris naturalis præcepta quidquam moliuntur. Neque enim Doctoris cujusquam auctoritas juri naturali prævalere potest, aut ipsum evertere.

Idem dicendum de aliis rebus, quæ ad jus positivum pertinent, cum notissimæ sunt, nec citra culpam ignorari queunt. Cur enim hominibus liceret ignorantiores esse in iis quæ ad mores, quam in iis quæ ad fidei dogmata spectant? Minime autem excusaretur fidelis ex plebe, qui Christianæ doctrinæ elementa non teneret: ut e contrario laudantur quicumque in iis addiscendis diligentiam adhibuere. Numquid enim accidere potest aliquando, ut ipse Pastor sive in doctrina fidei, sive in doctrina morum aberret? Quid tunc faciet ovis, si noxia a salubribus pascuis secernere nullatenus valeat? Hic in memoriam revocare libet, quod Nestorii tempore Constantinopoli gestum est. Cum enim Episcopus ille impium dogma, quo duas in Christo personas

ſtatuebat, ad populum ſuum pro concione ſpargeret, ipſius errorem agnovit populus, & ad loquentis voces infremuit. Qua de re laudem eſt conſecutus a Cœleſtino I. Pontifice Romano, ut patet ex ipſius Epiſtola ad Clerum & populum Conſtantinopolitanum, quæ incipit his verbis, *Ad eos, qui faciunt Eccleſiam Dei, &c.* Quia in Epiſtola hæc notatu digna leguntur. *Quid ſpei habeat grex, quando lupum ſe ipſe Paſtor oſtendit, & ſic oves invadit, & graſſatur in ſingulas? Eo namque ore laniantur, quo impia proferuntur. Prebentur pabula non refectura, ſed noxia. Beatus tamen grex, cui dedit Dominus de paſcuis judicare.*

Si igitur populus Conſtantinopolitanus ſecundum doctrinam probabilitatis Paſtorem ſuum, virum gravem, nullo interpoſito judicio audiviſſet, eique geſſiſſet morem, quis non videt, ipſum una cum Paſtore in præcipitium fuiſſe deducendum? Neque vero hac Paſtoris ſui auctoritate munitus prætexere potuiſſet ignorantiam earum rerum, quas ab anterioribus Epiſcopis & Patribus continua traditione haurire ac mente imbibere debuerat. Cur ergo ignorantia rerum, quas nemo in doctrina morum, niſi ſua culpa, neſcire finitur, etiam cum extrinſeca probabilitate conjuncta, excuſaret hominem plebejum, niſi ille ultra modum hebes foret ac obtuſus?

Hoc attente conſiderent, qui carbonarii tantum, ut ajunt, fidem habent, a quo cum quæreretur, quid ipſe crederet? reſpondebat, quicquid credit Eccleſia: quid vero crederet Eccleſia? id ipſum, ajebat, quod ego credo. Tam ignara, tam manca, & incerta fides, qua ſine diſcendi ſtudio vitam in ignorantia rerum communiorum ad dogmata vel ad mores pertinentium ducunt plurimi, digna non eſt excuſatione in iis hominibus, qui circa temporalia bona acres ſunt ac diligentes; ſolius vero ſalutis æternæ curam Doctoris, a quo reguntur, prudentiæ ac ſcientiæ ſine ulla ſollicitudine committunt. Sed ii plerumque ad Doctorem confugiunt in rebus dubiis, ut eam in partem, quæ ſibi magis placet, ſuis artibus illum inflectant, ipſiuſque auctoritate omnem ſibi ex animo evellant ſcrupulum, ac re-

cla-

clamantem conscientiam tranquillent. Væ autem Doctoribus, qui, ut loquitur Scriptura Ezech. cap. 13. v. 18. *consuunt pulvillos sub omni cubito manus, & faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis ad capiendas animas*: quales sunt qui probabilitatibus suis pravæ hominum cupiditati blandiuntur, ut eorum conscientiæ, veluti subjectis omni ex parte pulvillis, quietæ sint, & vana spe salutis capiantur, deludanturque: cum revera æternos sibi cruciatuum thesauros compleant. En quo ducit probabilitatis doctrina.

Huc adde, quod status quæstionis in opposito argumento accurate non exprimitur. Nam quæstio non est tantum, utrum sequi liceat opinionem probabilem: quis enim negat hoc licere? dummodo nulla obstet vel auctoritas, vel ratio contraria, ut observavimus Coroll. 3. Sed quæstio est, utrum etiam amplecti quis possit opinionem minus probabilem cum alia probabiliori, imo cum tutiori concurrentem? Deinde an Doctor vel Pastor consultus respondere possit, & consilium dare secundum opinionem vel suam, vel alterius Doctoris, quæ minus probabilis sit, ut cupiditati contra legem suffragetur; an vero stare debeat in parte tutiore, ac pro lege contra cupiditatem respondere? Hoc autem postremum contra *Probabilismi* defensores propugnant melioris notæ Theologi. Etenim non excusaretur medicus, qui omissis remediis tutioribus & efficacioribus probabilia tantum & minus tuta proponeret: non excusaretur judex, qui reum nec confessum, nec convictum, probabilibus duntaxat argumentis nocentem, probabilioribus insontem declaratum & agnitum, capite damnaret, &c. Cur ergo in iis, quæ ad æternam salutem spectant, quæque proinde omnium maximi sunt momenti, minus probabile probabiliori ac tutiori anteponere liceret? Cur non potius hæc regula usurpatur, quam tradit Sanctus Augustinus sermone 393. alias 41. ex homiliis 50. in fine? *Dimitte incertum, tene certum*. Quæstio vertebatur, an salvandus, an vero damnandus sit ille, qui ad extremum vitæ momentum pœnitentiam differt: sic autem loquitur Sanctus Doctor: *Pœnitentiam dare possum, securi-*

tatem dare non possum........si ad ultimum vitæ steterit, nescit si ipsam pœnitentiam accipere, ac Deo & sacerdoti peccata sua confiteri poterit...... numquid dico, damnabitur? Non dico. Sed nec dico etiam, liberabitur. Et quid dicis mihi? nescio: non præsumo, non promitto, nescio. Vis te dubio liberare? Vis quod incertum est evadere? Age pœnitentiam, dum sanus es. Probabiliorem igitur, tutioremque partem suadet S. August. & quisquis prudenter se geret, idem non tantum sibi, sed etiam aliis faciendum judicabit.

Objicies tertio. Si necesse foret opinionem tutiorem semper amplecti, nullus non deberet aut in eremum secedere, aut ingredi monasterium: quoniam via ad salutem in iis locis est tutior, quam alibi. Hactenus tamen id nemo docuit: nam quæ sunt *consilii* tantum, ut votum virginitatis, ingressus in sacrum cœnobium, &c. citra culpam omittuntur; & ea sola, quæ *præcepti* sunt, necessario debent observari.

Respondeo negando propositionem. Cum enim dicitur pars tutior esse tenenda, id in iis locum habet, quæ non sunt utrimque tuta. Exempli causa, putant aliqui, Parochianos posse impune diebus dominicis, & festis majoribus a suis Parochiis abesse: alii vero strictius adhærent verbis Concilii Trident. Sess. 22. in decreto *de observandis & evitandis in celebratione missæ*, ubi jubentur Episcopi populos monere, *ut frequenter ad suas Parochias, saltem diebus dominicis, & majoribus festis accedant*. Quod etiam repetitur Sess. 24. c. 4. de reform. his verbis: *Moneatque Episcopus populum diligenter, teneri unumquemque Parochiæ suæ interesse, ubi commode id fieri potest, ad audiendum verbum Dei*. Nemo autem non videt, nullum iis imminere periculum, qui Concilii decretum, prout jacet, observaverint, magnum vero impendere iis, qui Doctoris alicujus, vel aliquorum auctoritate freti, non ei religiose fuerint obsecuti. Unde in ea specie non dubitabit vir prudens, quin pars tutior sit eligenda, & in regula communi, a qua nemo privatus nec se, nec alios præstare potest immunes, sibi sit omnino permanendum.

Si-

Similiter ſancitum eſt in Concilio Lateranenſi ſub Innocentio III. ut *Omnis utriuſque ſexus fidelis , poſtquam ad annos diſcretionis pervenerit , omnia ſua ſolus peccata ſaltem ſemel in anno fideliter confiteatur proprio ſacerdoti .... ſi quis autem alieno ſacerdoti voluerit juſta de cauſa ſua confiteri peccata , licentiam prius poſtulet , & obtineat a proprio ſacerdote , cum aliter ipſe illum non poſſit abſolvere , vel ligare .* Ita refertur cap. *Omnis utriuſque ſexus* , Extra , *de pœnitentiis & remiſſionibus* , qui titulus eſt 38. l. 5. decretalium Gregor. IX.

Per *proprium ſacerdotem* intelligi oportere Paſtorem , ſeu Eccleſiæ Parochialis Rectorem , meridiana luce clarius patet . Si quis igitur tempore Paſchali , quo annua illa confeſſio fieri ſolet , & Euchariſtiæ Sacramentum , (prout tum eodem decreto , tum Seſſ. 13. Conc. Trident. can. 9. fidelibus injungitur) recipi , ad proprium ſacerdotem , vel *de ipſius licentia* ad alium accedat , ipſi minime timendum eſt , ne Concilii generalis conſtitutionem , & proinde Eccleſiæ legem ullatenus violet aut infringat . Sed ſi probabilem viri gravis opinionem ſequutus , ſine Parochi conſenſu , alienum adeat ſacerdotem , quis dubitat , quin ſe ipſe gravi periculo vanæ & irritæ abſolutionis exponat? Unde in eo caſu quiſquis ſanus erit , tutiorem partem amplecti , hoc eſt generali Eccleſiæ legi conſtanter adhærere non dubitabit .

Quod ſi utraque pars tuta ſit , quamvis altera dicatur tutior , hæc ſine periculo poteſt omitti , cum ad conſilium tantummodo pertineat , non vero ad præceptum . Exempli cauſa , ſtatus *conjugalis* , ſtatus *monaſticus* , & ſtatus *ſacerdotalis* reipſa tuti ſunt , cum providentia divina ſint inſtituti . Igitur poteſt quilibet ad eum ſtatum accedere , quem ſibi maxime convenire judicabit . Ac licet major in monaſterio ſecuritas promittatur quam in ſeculo , ea ſecuritas conſilii tantum eſt , non præcepti . Aliunde etiamſi generatim ac veluti *ſpeculative* monaſtica aut cœnobitica vita tutiori loco poſita credatur , quam vita ſecularis : non tamen ſpeciatim & *practice* , habita nimirum ſingulorum hominum ratione , ſemper ſecurior eſt

pro-

pronuntianda. Nam quilibet suam habet vocationem, in qua secundum Apostolum manere ipsum oportet. Hinc accidit, ut in cœnobiis aliquando pereant, qui in seculo fuissent salutem consecuti; aut qui minus male inter seculares vixissent, in monasteriis fiant pessimi. Idque observavit Sanctus Augustinus Epist. 78. alias 137. num. 9. *Difficile*, inquit, *sum expertus meliores, quam qui in monasteriis profecerunt; ita non sum expertus pejores, quam qui in monasteriis ceciderunt*.

Instabis. Ex eo quod multa generatim & *speculative* pro veris vel pro falsis habentur, de quibus tamen in *praxi* aliter sit judicandum, recte sequitur, doctrinam probabilitatis non esse utilem, ut legis generalis asperitas diversis prudentium virorum interpretationibus leniatur. Exempli causa mendacium generatim lege divina prohibitum est: attamen multi occurrunt casus, quibus ea lex Doctorum gravium judicio & auctoritate est inflectenda, ut homines variis vitæ officiis satisfaciant; puta ut quorumdam famæ parcant; ut aliorum fortunæ & vitæ prospiciant, sive officiosis mendaciis, sive ambiguo sermone, ac vocibus æquivocis, sive restrictionibus mentalibus utentes: quemadmodum in sacris tum veteris, tum novi testamenti literis factum & approbatum contendebant Priscillianistæ, qui referente S. Augustino lib. de hæresibus cap. 70. hanc imprimis sententiam in ore habebant.

Jura, perjura, secretum prodere noli.

Cassianus item Collat. 17. cap. 17. docet, licitum esse mentiri propter bonum finem. Quod assumentes, & suo modo interpretantes Semipelagiani, ubicumque sua, suorumve fama id postulavit, mentiendum sibi crediderunt.

Respondeo negando propositionem. Quamvis enim quandoque leges generales benignius sint interpretandæ, non tamen probabilitate versatili, per quam opiniones oppositæ perinde probantur, unquam eludendæ sunt: sed naturali æquitate, qua magis ad legis mentem attenditur, quam ad verba, sunt temperandæ. V. g. præcipit lex naturalis generatim, ut *suum cuique reddatur:* non ta-

tamen furioso, vel ebrio suus gladius restituendus est: quoniam eadem ratio immutabilis, quæ reddi jubet suum cuique, negat furioso, vel ebrio, quamdiu furiosus aut ebrius erit, ensem restitui, ne vel sibi, vel alteri violentas manus inferat.

Quod spectat ad *mendacium*, id non *speculative* tantum reprobari, sed etiam *practice* ab omni hominum commercio, tanquam societatis pestis, debet proscribi. Ipsum certe non minus quam horrendas Plutoniæ domus fauces execratur Homerus sub Achillis persona Iliad. 9. v. 312.

Haud minus ille mihi exosus, quam janua Ditis,
Mens aliud cui tecta premit, quam lingua loquatur.

Defensores vero mendacii *Priscillianistas*, qui Origenis, & Ægyptiorum quorumdam Anachoretarum errorem ex tertio Platonis libro de Rep. male depromptum sequebantur, eumque exemplis e veteri testamento allegatis confirmare frustra nitebantur, plene perfecteque ex Scripturis sacris confutavit S. Augustinus, tum lib. *de mendacio*, tum præsertim lib. *contra mendacium*. Nam Plato quidem, qui mendacium tanquam Civitatis perniciem detestatur lib. 3. de Republica, concedit tamen ei, qui Reipub. præest, mendacio uti uno casu, scilicet ad evitandam Civitatis ruinam, ut peritus medicus insolito utitur remedio ad vitam hominis servandam. Quod Cassiano, cæterisque Semipelagianis vehementer probatur. Sed multo simplicius, & sublimius sentit sanctioris Ethicæ Schola, quæ omne mendacium in quocumque casu, omnem fictionem, aut dissimulationem, vel restrictionem mentalem, qua decipi possint homines, & candor Christianus infici, suis penitus interdicit. Sic enim præcipitur Exod. 20. v. 16. *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium*. Quibus verbis omne mendacii genus, omnis fraus, omne artificium sive in dictis, sive in factis prohibetur, ut aliis testimoniis liquido constat. Nam Sapientiæ cap. 1. v. 11. sic habetur: *Os autem quod mentitur, occidit animam*. Psalm. 5. v. 7. *Perdes omnes qui loquuntur men-*

mendacium. Matth. 5. v. 37. *Sit autem sermo vester, est, est: non, non: quod autem his abundantius est, a malo est.* Ad Ephes. cap. 4. v. 25. *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: quoniam sumus invicem membra.*

Dum autem lex certa est, ut hic certa esse intelligitur, si quæ occurrant hominum, etiam sanctitate spectabilium, facta ipsi contraria, de iis secundum legem judicandum, non vero propterea lex est infringenda. Atque ita se gessit Sanctus Augustinus contra Priscilliani sectatores, cum varia proferrent exempla mendaciorum ex veteris testamenti libris desumpta. *Hæc*, inquit lib. contra mendacium, num. 21. alias cap. 9. *quando in Scripturis sanctis legimus, non ideo quia facta credimus, etiam facienda credamus: ne violemus præcepta, dum passim sectamur exempla. An vero quia juravit David se occisurum esse Nabal, & clementia consideratiore non fecit, propterea illum imitandum esse dicemus, ut temere juremus nos esse facturos, quod non esse faciendum postea videamus?*

Hæc igitur regula tenenda est: si revera mendacium sit, quod in Scripturis legimus, nullatenus id nobis tanquam imitandum proponi. Sed accidit aliquando, ut quod mendacium creditur, reipsa non sit tale, si recte intelligatur: idque duobus præsertim contingit modis.

Primo quidem, cum veri quidpiam occultatur duntaxat, non vero falsum profertur. Nam, ut ait Sanctus Augustinus eod. lib. num. 23. alias cap. 10. *Non hoc est occultare veritatem, quod est proferre mendacium. Quamvis enim omnis, qui mentitur, velit celare quod verum est, non tamen omnis qui vult, quod verum est celare, mentitur. Plerumque enim vera non mentiendo occulimus, sed tacendo...... Unde qui asserunt aliquando esse mentiendum, non convenienter commemorant Abraham hoc fecisse de Sara, quam sororem suam dixit. Non enim dixit, non est uxor mea; sed dixit, soror mea est: quod erat revera tam propinqua genere, ut soror non mendaciter diceretur. Quod & postea jam sibi ab illo qui abduxerat, ea reddita,*

ta, confirmavit, respondens illi, & dicens, & vere soror mea est de patre, non de matre: hoc est, de paterno genere, non de materno. Aliquid ergo veri tacuit, non falsi aliquid dixit, quando tacuit uxorem, dixit sororem. Hoc & filius ejus fecit Isaac: nam & ipsum novimus propinquam suam conjugem fuisse sortitum. Non est ergo mendacium, cum silendo absconditur verum; sed cum loquendo promitur falsum.

Secundo modo accidit mendacium non esse quod ut tale apparet, cum illud quod fit aut dicitur, non absolute & in se spectandum est, sed quatenus est alterius rei signum aut figura. Sic quæ contingebant in veteri testamento, prænuntiabant ea, quæ erant in novo testamento futura. Quare idem Sanctus Doctor ibid. num. 24. alias cap. 10. ita scribit: *Jacob autem quod matre fecit auctore, ut patrem fallere videretur, si diligenter & fideliter attendatur, non est mendacium, sed mysterium.... Quod Jacob fecit, attende. Hædinis certe pellibus membra contexit: si causam proximam requiramus, mentitum putabimus: hoc enim fecit, ut putaretur esse, qui non erat: si autem hoc factum ad illud, propter quod significandum revera factum est, referatur; per hædinas pelles, peccata; per eum vero, qui eis se operuit, ille significatus est, qui non sua, sed aliena peccata portavit. Verax ergo significatio nullo modo mendacium recte dici potest. Ut autem in facto, ita & in verbo. Nam cum ei pater dixisset, quis es tu fili? ille respondit, ego sum Esau primogenitus tuus. Hoc si referatur ad duos illos geminos, mendacium videbitur: si autem ad illud, propter quod significandum ista gesta dictaque conscripta sunt, ille est hic intelligendus in corpore suo, quod est ejus Ecclesia, qui de hac re loquens ait, Cum videritis Abraham & Isaac & Jacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab Oriente & Occidente & Aquilone & Austro, & accumbent in regno Dei, & ecce sunt novissimi, qui erant primi, & sunt primi qui erant novissimi. Sic enim quodammodo minor majoris primatum frater abstulit, atque in se transtulit fratris. Cum igitur tam vera, tam-*

que significentur veraciter, quid hic debet putari factum, dictumve mendaciter? Cum enim quæ significantur, non utique non sunt in veritate, sed sunt seu præterita, seu præsentia, seu futura; procul dubio vera significatio est, nullumque mendacium.

Quæ igitur in Scripturis sacris veteris testamenti occurrunt figuræ, quamvis prima specie mendacium continere videantur, eæ si bene intelligantur, non mendacium continent, sed mysterium; nec proinde ad consequentias trahendæ sunt, ut in usu communi vel suadeantur mendacia, vel saltem excusentur. Idque contra Priscillianistas ostendit idem Sanctus Doctor eodem lib. num. 26. alias cap. 12. *De Propheticis ergo factis seu dictis*, inquit, *ideo sibi videntur habere quod proferant, quia figuras prænuntiativas putant esse mendacia, eo quod mendaciis sint aliquando similia. Sed cum referuntur ad eas res, propter quas significandas ita facta vel dicta sunt, reperiuntur significationes esse veraces, ac per hoc nullo modo esse mendacia. Mendacium est quippe falsa significatio cum voluntate fallendi. Non est autem falsa significatio, ubi etsi aliud ex alio significatur, verum est tamen quod significatur, si recte intelligatur.*

Quod spectat ad obstetrices Hebræas, de quibus Exod. cap. 1. & Rahab Jerichuntinam, de qua Josue cap. 2. fatendum eas fuisse mentitas, non quidem animo fallendi, sed misericordiam præstandi. At nullo modo est mentiendum. Unde cum dicuntur mercedem recepisse, respondet Sanctus Augustinus ibid. num. 32. alias cap. 15. *non ideo factum, quia mentitæ sunt, sed quia in homines Dei misericordes fuerunt. Non est itaque in eis remunerata fallacia, sed benevolentia; benignitas mentis, non iniquitas mentientis.* Et inferius num. 34. alias cap. 17. *Sed dicet aliquis, ergone obstetrices illæ, atque Rahab melius fecissent, si nullam misericordiam præstitissent, nolendo mentiri? Imo vero illæ mulieres Hebrææ, si essent tales, de qualibus quærimus, utrum sit eis aliquando mentiendum, nec aliquid falsi dicerent, & fœda ministeria de parvulis occidendis liberri-*

me

me recusarent. Sed, inquies, ipsæ morerentur. At vide quid sequatur: morerentur enim cœlestis habitationis incomparabiliter ampliore mercede, quam domus illæ, quas sibi fecerunt in terra, esse potuerunt: morerentur futuræ in æterna felicitate, mortem perpessæ pro innocentissima veritate. Quid illa in Jericho, numquid hoc posset? Nonne si quærentes cives mentiendo non falleret, verum dicendo latentes hospites proderet? An posset interrogantibus dicere, scio ubi sunt; sed Deum timeo, non eos prodo? Posset hoc quidem dicere, si jam esset vera Israelitis, in qua dolus non esset; quod futura erat per misericordiam Dei... Verum illi, hoc audito, inquies, illam perimerent, domum scrutarentur. Sed numquid consequens erat, ut illos etiam, quos diligenter occultaverat, invenirent? Prospexerat enim cautissima mulier, & ibi eos posuerat, ubi latere potuissent, etiamsi ei mentienti creditum non fuisset.... Quid si mulieri vilissimæ atque turpissimæ, non solum mentienti, verum etiam pejeranti credere noluissent? Nempe etiam sic consecutura fuerant, quæ timendo mentita est. Et ubi ponimus voluntatem ac potestatem Dei? An forte non poterat & illam nec civibus suis mentientem, nec homines Dei prodentem, & illos suos ab omni pernicie custodire? ...... Faciat ergo homo etiam pro temporali hominum salute quod potest: cum autem ad hunc articulum ventum fuerit, ut tali saluti consulere nisi peccando non possit, jam se existimet non habere quid faciat, quando id reliquum esse perspexerit, quod non recte faciat.

His igitur casibus imitandum est exemplum, quod idem Sanctus Doctor proponit lib. de mendacio n. 23. alias cap. 13. de Episcopo Tagastensis Ecclesiæ, cui nomen *Firmus*, voluntas firmior. *Nam cum ab eo quæreretur homo jussu Imperatoris per apparitores ab eo missos, quem ad se confugientem diligentia quanta poterat, occultabat; respondit quærentibus nec mentiri se posse, nec hominem prodere; passusque tam multa tormenta corporis (nondum enim erant Imperatores Christiani) permansit in sententia. Deinde ad Imperatorem ductus, usque adeo mirabilis apparuit, ut ipsi ho-*

homini, quem servabat, indulgentiam sine ulla difficultate impetraret.

Occurrunt tamen occasiones difficillimæ, in quibus humana infirmitas labascit, nisi gratia divina potenter sustineatur. Neque id S. August. latebat. Nam citato sæpius lib. contra mendacium, n. 36. alias c. 18. hæc habet. *Verum quia homines sumus, & inter homines vivimus, fateorque me nondum esse in eorum numero, quos compensativa peccata* (idest ii actus, quibus inesse videtur aliquid boni, quod malitiam eorum compenset) *non turbant; sæpe me in rebus humanis vincit sensus humanus, nec resistere valeo, cum mihi dicitur: Ecce gravi morbo periclitatur ægrotus, cujus jam vires ferre non possint, si ei mortuus unicus & charissimus filius nuncietur; a te quærit an vivat, quem vitam finisse tu nosti; quid respondebis, quando quidquid aliud dixeris præter unum de tribus, aut mortuus est, aut vivit, aut nescio, nihil aliud credit ille, quam mortuum; quod te intelligit timere dicere, & nolle mentiri? Tantundem valet, etiamsi omni modo tacueris. Ex illis autem tribus duo falsa sunt, vivit, & nescio; nec abs te dici possunt nisi mentiendo. Illud autem unum verum, id est mortuum esse, si dixeris, & perturbati hominis mors fuerit subsecuta, abs te occisus esse clamabitur. Et quis ferat homines exaggerantes, quantum sit mali salubre mendacium devitari, & homicidam diligi veritatem? Moveor his oppositis vehementer, sed mirum si etiam sapienter .... Numquid enim, si stuprum expetat impudica, & te non consentiente, sævo amore perturbata moriatur, homicida erit & castitas? ..... huc accedit ..... quod si concesserimus, pro salute illius ægri de vita filii ejus fuisse mentiendum, ita paulatim minutatimque succrescit hoc malum, & brevibus accessibus ad tantum acervum mendaciorum sceleratorum sensim subintrando perducitur, ut nunquam possit penitus inveniri, ubi tantæ pesti per minima additamenta in immensum convalescenti possit obsisti. Unde providentissime scriptum est: Qui modica spernit, paulatim decidit. Quid, quod vitæ hujus tales amatores, ut eam non dubitent præponere veritati, ne homo moriatur, imo ut homo*

mo quandoque moriturus aliquanto serius moriatur, non tantum mentiri, sed etiam pejerare nos volunt, ut videlicet ne aliquanto citius transeat vana salus hominis, nomen Domini Dei nostri accipiamus in vanum? Et sunt in eis docti, qui etiam regulas figant, finesque constituant, quando debeat, quando non debeat pejerari. O ubi estis fontes lacrymarum? Et quid faciemus? quo ibimus? ubi nos occultabimus ab ira veritatis, si non solum negligimus cavere mendacia, sed audemus insuper docere perjuria? .....

Et numero 38. alias capite 19. *Sed agit partes suas infirmitas, & causam invincibilem faventibus turbis se habere proclamat. Ubi contradicit, & dicit, quomodo apud homines, qui procul dubio si fallantur, avertuntur a pernicie vel aliena vel sua, periclitantibus subvenitur hominibus, si nos humanus ad mentiendum non inclinet affectus? Si patienter me audiat turba mortalitatis, turba infirmitatis, respondebo aliquid pro negotio veritatis: Certe pia, vera, sancta castitas non nisi ex veritate est: & quisquis adversus eam facit, profecto adversus veritatem facit. Cur ergo etsi non possit aliter periclitantibus subveniri, non committo stuprum, quod ideo est contrarium veritati, quia contrarium est castitati; & ut periclitantibus subveniatur, loquor mendacium, quod ipsi apertissime est contrarium veritati? Quid nos tantum promeruit castitas, & offendit veritas? cum omnis ex veritate sit castitas, & sit non corporis, sed mentis castitas, veritas, atque in mente habitet etiam corporis castitas* .....

Et num. 39. alias cap. 19. *Sed perfectorum est, ait aliquis, solidus cibus. Multa enim secundum veniam relaxantur infirmitati, quamvis sincerissimæ nequaquam placeant veritati. Dicat hoc quisquis non metuit, quæ consequentia metuenda sunt, si fuerint aliquo modo aliqua permissa mendacia. Nullo modo tamen in tantum sunt permittenda conscendere, ut ad perjuria blasphemiasque perveniant; nec aliquam causam prorsus oportet obtendi, cur debeat pejerari, vel, quod est execrabilius, cur Deus debeat blasphemari* .....

Et num. 40. alias cap. 20. *Sed aliquando nobis*

ipsius quoque salutis æternæ periculum opponitur, *quod nostro mendacio, si aliter non potest, depellendum esse clamatur: velut si quisquam baptizandus in potestate sit impiorum atque infidelium constitutus, ad quem perveniri non possit, ut lavacro regenerationis abluatur, nisi deceptis mentiendo custodibus. Ab hoc invidiosissimo clamore, quo cogimur, non pro cujusquam opibus vel honoribus in hoc seculo transcurrentibus, non pro ipsa hujus temporis vita, sed pro æterna hominis salute mentiri, quo confugiam, nisi ad te, veritas? Et mihi abs te proponitur castitas. Cur enim si custodes isti, ut nos ad baptizandum hominem admittant, stupro illici possunt, non facimus contraria castitati, & si mendacio decipi possunt, facimus contraria veritati? cum procul dubio nulli esset fideliter amabilis castitas, si non eam præciperet veritas* .....

Et num. 41. alias cap. 21. *Aut ergo cavenda mendacia recte agendo, aut confitenda sunt pœnitendo: non autem cum abundent infeliciter vivendo, augenda sunt & docendo*, ... *& si tantum sibi usurpat infirmitas, ut ei aliquid venialiter permittatur, quod improbat veritas, tamen ut inconcusse teneas & defendas in divina religione nunquam omnino esse mentiendum*.

Hæc paulo fusius ex Sancto Augustino sumus prosecuti: quoniam res magni momenti nobis visa est, & inquisitionis difficilis ac salebrosæ, in qua si tandem errandum sit, tutiorem partem sequendo errandum est. Ut enim ejusdem Doctoris verbis libro de mendacio n. seu cap. 1. concludam, *nunquam errari tutius existimo, quam cum in amore nimio veritatis, & rejectione nimia falsitatis erratur*.

CAPUT VIII.

De Lege Divina.

Exitiosa res peccatum. Creaverat Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam: huic mentem dederat ratione pollentem, & in bonum natura sua conversam, sed suo permissam arbi-

arbitrio, ut quocumque vellet se se ad libitum inflecteret. Ipse vero accepta ab omnipotenti Conditore lege observatu facillima, qua ligni scientiæ boni & mali fructus ipsi interdicebatur, externa duntaxat suggestione mulieris, non interna concupiscentiæ, quæ nondum ipsi inerat, sollicitatione victus, primum Dei mandatum gustato fructu vetito violavit. Hinc omnis mali origo. Hinc Adamus & Eva nudos esse se erubuerunt. Hinc cœpit concupiscentia contra rationem pugnare; durumque deinceps in omnes homines, qui ab iis prognati sunt, imperium exercuit. Hujus rei exemplum inter primos ipsorum filios luculentum apparuit. Cainus quippe invidia succensus Abelem fratrem, quasi universus orbis utrique continendo par non esset, interfecit. Horum posteri impietatem ad summum perduxere: adeo ut tempore Noe, viri justi, omnis caro viam suam corrupisse dicatur: nec aliter quam perpetuis quadraginta dierum imbribus, totiusque terræ eluvione flagrans ubique hominum libido fuerit restincta. At vix a filiis Noe reparatum est genus humanum, cum rursus in flagitia & sordes ruere: neglectoque solius Dei veri cultu, idolis cœpit servire. Aucto hominum numero, de discessu in varias terræ regiones cogitatum est. Sed prius turris *Babel*, sive *confusionis*, audaci mortalium conatu inchoata, potentiori Dei nutu fuit interrupta. Quippe *ibi confusum est labium universæ terræ*, & lingua communis in plures divisa: adeo ut sublato, quo inter se devinciebantur, loquelæ commercio, alii in alias terras commigrare sint coacti. Sed etiamsi locis dissiti, & sermone diversi forent, in hoc tamen conveniebant, quod moribus perditis, omnibus scelerum generibus essent mancipati. Nonnullos tamen in tanta malorum colluvie illibatos & puros servavit sibi Deus, *qui dives est in misericordia*, & cujus bonitas hominum nequitiæ prævalet. Inter cæteros eminet Abrahamus, qui specialiter electus est, ut esset credentium pater. Is cum natus esset in Ur Chaldæorum, seu in Chaldæa Mesopotamiæ finitima, quæ etiam Mesopotamia dicitur, utpote Mesopotamiæ provincia; & cum

patre suo Thare habitatum venisset in Haran, seu Charan in Chaldæa; is, inquam, mortuo patre, eductus est a Deo de terra & cognatione sua, deductusque in terram *Chanaam*. Cumque ipsi superandus fuisset Euphrates, ut in eam terram veniret, vocatus est *hebræus*, id est *transitor*. Gen. cap. 14. v. 13. Hincque ipsius posteri appellati sunt Hebræi, & lingua eorum hebraica. Josephus tamen lib. 1. antiquit. Judaic. cap. 6. putat ab Hebero, e cujus stirpe ortus est Abrahamus, ut legitur Gen. cap. 11. Hebraicam gentem & linguam esse cognominatam. Utcumque illud sit, cum & Abrahamus & uxor ejus Sara ætate essent provecti, sic eum allocutus est Dominus. *Suspice cœlum, & numera stellas, si potes; & dixit ei, sic erit semen tuum. Credidit Abram Deo, & reputatum est illi ad justitiam*. Gen. cap. 15. v. 5. Postea vero non *Abram*, sed *Abraham* appellatus est; quia pater multarum gentium fuit constitutus. *Et signum accepit Circumcisionis, signaculum justitiæ fidei:* & genuit filium Isaac, *& circumcidit eum octavo die, sicut præceperat ei Deus*. Unde quamvis Circumcisio transierit in legis Mosaicæ Sacramentum his verbis Levit. cap. 12. vers. 3. *Die octavo circumcidetur infantulus*: non tamen a Moyse primum orta est; sed Patres seu Patriarchæ Moyse antiquiores eam ab Abrahamo acceptam observarunt, prout Judæos admonet ipse Christus Joan. cap. 7. v. 22.

Ut autem Abrahamus illustre sui erga Deum amoris præberet exemplum, quo certum fieret, ipsum soli Deo, ut summo bono adhærere, cætera vero ab eo non diligi, nisi propter Deum, paratus erat eundem filium suum Isaac, triginta septem annos jam natum, secundum Hebræorum traditionem, jubenti Domino in holocaustum offerre. Jam ambo pervenerant ad montem, quem iis monstraverat Deus, qui dicitur esse mons Moria, cujus in altero vertice templum fuit extructum: in altero, cui nomen *Calvaria*, Christus fuit cruci affixus. Jam Isaac, figura Christi, humeris suis holocausti ligna in Calvariæ montem, ut credere fas est, portaverat. Cumque ipsum altari supra lignorum struem imposuisset Pater,

in

in eum ſtricto gladio manum extendebat ; eratque illum immolaturus, niſi miſſus de cœlo Angelus obſtitiſſet. Tunc vero vidiſſe dicitur diem Chriſti, ſive ſpeciali revelatione intellexiſſe Chriſtum humani generis redemptorem ex poſteris ſuis ſecundum carnem eſſe naſciturum. Quippe hujus typum gerebat non tantum Iſaac, ſed & aries, quem inter vepres cornibus hærentem vidit Abrahamus, & in holocauſtum pro filio obtulit. Tunc celebre promiſſum, quod jam acceperat a Deo, rurſus audivit, his verbis Geneſeos 22. v. 18. *benedicentur in ſemine tuo* (Chriſto) *omnes gentes terræ*. Idem repetitum eſt ejus filio Iſaac Geneſ. cap. 26. verſ. 4. & confirmatum ipſi Jacob Iſaaci filio Geneſ. 28. verſ. 14. quocirca idem Jacob, qui etiam dictus eſt Iſrael Geneſ. 32. v. 28. pater duodecim Patriarcharum (quorum ſex nati ſunt ex Lia, ſcilicet Ruben, Simon, Levi, Judas, Iſſachar, Zabulon ; duo ex ancilla Liæ, nempe Gad & Azer; duo ex ancilla Rachelis, ſcilicet Dan, & Nephtali ; & tandem duo ex Rachele, nempe Joſeph & Benjamin) cum jam morti proximus foret, degens in Ægypto, quo ſe tempore famis contulerat, accerſitus a filio ſuo Joſeph, qui a fratribus venditus, volente Deo, ad ſummum gloriæ & poteſtatis apicem pervenerat, totique Ægypto a Rege erat præfectus: Jacob, inquam, congregatis filiis paulo ante mortem, hoc illuſtre de Chriſto vaticinium edidit, Geneſ. 49. v. 10. *Non auferetur ſceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium*.

Ac re quidem ipſa natus eſt Chriſtus Meſſias tempore Herodis Magni, qui, cum eſſet alienigena, nempe Antipatri Aſcalonitæ filius, Regnum Judææ a Senatu populoque Romano petiit, & accepit, circa autumnum anni Juliani 6. Periodi Julianæ 4674. mundi 3964. A quo tempore regnavit annis 37. ex Joſepho lib. 7. antiquit. Judaicarum, cap. 10. ita ut diem objerit ſupremum menſe Novembri an. 42. Juliani, mundi 4001. Hunc primum Judæi Regem externum habuere.

Ut vero promiſſionem Abrahamo, Iſaac, & Jacob factam impleret Deus, numeroſam iis poſte-

ritatem post mortem Joseph in Ægypto dedit. Sed cum Israelitæ seu Hebræi ab Ægyptiis durissime haberentur, ita ut edicto Regio constitutum esset, ut filii eorum, statim ac erant nati, projicerentur in flumen, ne si magis cresceret ipsorum numerus, tandem Ægyptiis fierent superiores, & se se in libertatem assererent: Deus qui tempore & loco per providentiam suam prædefinitis, nunquam suis defuit, Hebræis paravit Moysen, qui adhuc infans cæterorum more in Nilum fuit projectus; sed ex aquis a filia Regis Pharaonis divino consilio servatus est & enutritus. Ab eo postea Hebræi seu Israelitæ aut Judæi in desertum ducti sunt, pandente sinum suum mari rubro, iisque viam aperiente, ut sicco vestigio transirent: sicque ab Ægyptiaca servitute sunt liberati. At Ægyptii, dum eos persequuntur, relabentibus maris fluctibus, cum turribus, armis, & instrumentis sunt oppressi. Idem Dux Hebræam gentem in deserto rexit; ac misso cœlitus divino pabulo, figura Corporis Christi, per quadraginta annos aluit.

Sed populus duræ cervicis ad quotidiana Dei beneficia minime attentus, effrænatisque naturæ per primi hominis peccatum corruptæ motibus potius, quam rationi obtemperans, a Deo sæpius avertebatur ad res creatas, & in ducem suum non raro rebellabat. Deinde privati & in seipsos contumeliosi, & in alios injusti, criminum omne genus, Gentilium more, contra naturæ legem patrabant: adeo ut dominante in iis non secus ac in Ethnicis concupiscentia, ferocientibus pravæ libidinis motibus, & omnino inferiori parte contra superiorem sese altius efferente, opprimeretur animi vis, labefactaretur libertas, conticesceret ratio. Unde ut lex naturalis, quæ apud Judæos, ut apud reliquos populos per peccatum erat pene extincta, in hominum animis reviviseceret, ac rationi contra cupiditatem suppetias ferret, positiva lege fuit renovanda.

Igitur cum ventum fuit ad montem Sinai, mandatum accepit Moyses a Deo, ut juberet *sanctificari* populum, quoniam Dei vocem erat auditurus. Tunc vero nube densissima montem cin-

cingente, cum tonitru ac fulguribus, clangore buccinarum vehementius perstrepente, audita est vox Domini *Decalogum*, seu decem præcepta populo annuntiantis, ut refertur Exod. cap. 20. & Deuteron. cap. 5. in quibus decem præceptis, quæ moralia sunt, sive quæ ad regendos mores sunt comparata, quæcumque ad legem naturalem & immutabilem pertinent, breviter comprehenduntur: ita ut Decalogus nihil aliud sit, nisi lex naturalis scriptis consignata. Sunt autem hæc præcepta hujusmodi.

1. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis. Non habebis Deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, .. non adorabis ea, neque coles ...

2. Non assumes nomen domini Dei tui in vanum ...

3. Memento ut diem Sabbati sanctifices ... Qui dies Sabbati in Diem Dominicum a Christianis est commutatus.

4. Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi.

5. Non occides.

6. Non mœchaberis.

7. Non furtum facies.

8. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

9. Non concupisces uxorem proximi tui.

10. Non domum, non agrum, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, & universa, quæ illius sunt.

Quæ omnia his versibus memoriæ causa solent includi.

Unum crede Deum, nec jures vana per ipsum,
Sabbata sanctifices, habeas in honore parentes:
Ne sis occisor, mœchus, fur, testis iniquus:
Alterius nuptam, nec rem cupias alienam.

Cum vero populus præsentia Dei foret perterritus, rogavit Moysen, ut ipse tanquam internuntius Deum solus adiret, & quæcumque didicisset a Deo, hæc ad suos referret. Itaque accessit Moyses ad caliginem, qua Majestas Divina conte-

tegebatur; ibique judiciales leges accepit, ut videre licet Exod. cap. 21. 22. 23. quibus ea, quæ jus inter Judæos reddendum spectant, fuse exponuntur. Hujusmodi leges transcribere nihil attinet: præcipuas tantum referam.

Servus Hebræus pecunia emptus sex annis serviet, postea liber erit. Quod si sponte in servitute permanserit, auris ipsi perforabitur, & erit servus in seculum.

Qui hominem prudens occiderit, capite pœnas luet; qui imprudens, exilio mulctabitur.

Qui patrem matremve pulsaverit, conviciumque iis dixerit, capitali supplicio afficitor.

Qui percusserit servum suum, vel ancillam, ita ut vel hæc, vel ille ex ictu obierit, reus judicio fiet.

Si quis prægnantem feriens fœtum ipsi excusserit, tum vel ipsa vivet, & hic damno erit obnoxius, quantum mariti intererit: vel eadem morietur, & reddet animam pro anima. Si oculo, vel dente, vel manu eam mutilaverit, reddet oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, &c.

Quo quidem loco generalis sancitur lex *Talionis*, ut qualem quisque intulit injuriam, tale pendat supplicium. Idque in legem XII. Tabular. transiit, ut patet ex Institut. Justinian. l. 4. titulo 4.

Si fur noctu domum effringens vulneratus fuerit, & ex vulnere moriatur, percussor non erit reus sanguinis. Aliter se res habet, si fur per diem furetur. Nam, ut inquit S. Augustinus, quæst. 84. in Exod. potest *discerni, quod ad furandum, non ad occidendum* venerit. Itaque lex divina statuebat hoc loco quemlibet hominem justitiæ vindicem contra furem nocturnum quomodocumque vim inferentem. Quod etiam transmissum est in legem XII. Tabular. Nam ea lege *vim vi repellere licebat*, ut refert Tullius in Oratione pro Milone. Idque ad jus gentium pertinere, auctor est Florentinus leg. 3. ff. de Justitia. & Jure. At hinc male quis inferret, bona temporalia nunc defendi posse, etiam interdiu, cum occisione rapientium: id quippe omnino est prohibitum. Et in ipsis Juris Romani Institutionibus

lib. 4.

lib. 4. tit. 3. paragraph. 2. cum dicitur, *qui latronem insidiatorem occiderit*, actione injuriarum *non teneri*, adduntur hæc verba, *utique si aliter periculum effugere non potest*. Imo nemini per Christi legem licet etiam se defendendo animum habere quemquam occidendi. Sed si, dum alterius ictum avertit, hunc ense feriat, non ipsi est imputandum, eo quod nihil in ea re faciat, nisi *cum moderamine inculpatæ tutelæ*, ut loquitur sanctus Thomas 2. 2. quæst. 64. art. 7. *Et ideo si aliquis ad defendendam propriam vitam utatur majori violentia quam oporteat, erit illicitum*. Quem sancti Thomæ locum explicans Sylvius ait, *moderamen inculpatæ tutelæ in eo consistere, ut non plus facias in tui defensionem, quam sit opus ad evadendum malum, quod tibi intentatur*.

Hanc doctrinam communem habet S. Thomas cum sui temporis Doctoribus, Alexandro Halensi, D. Bonaventura, & aliis. Sed severiores fuere præcedentes Ecclesiæ Patres. nam Sanctus Augustinus lib. 1. de libero arbitrio, num. 13. alias cap. 5. a peccato liberos esse inficiatur, *qui pro iis rebus, quas contemni oportet, humana cæde polluti sunt*. Et Epist. 47. alias 154. num. 5. *De occidendis hominibus, ne ab eis quisque occidatur, non mihi placet consilium; nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis*. Idque S. Augustinus didicerat cum ex S. Ambrosio lib. 3. de Officiis cap. 4. ubi sic loquitur: *Non videtur, quod vir Christianus & justus & sapiens quærere sibi vitam aliena morte debeat, utpote qui etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referire non possit, ne dum salutem defendit, pietatem contaminet*: tum etiam ex S. Cypriano, qui Epistola 56. sic pronuntiat: *occidere non licet, sed occidi necesse est*. Et Epist. 57. *occidere innocentibus nec nocentem liceat*. Nunc ad legum Judaicarum enarrationem redeamus.

Si quis virginem nondum desponsatam corruperit, dotabit eam, & in uxorem accipiet. Si pater puellæ nuptias recusaverit, raptor dotem dabit.

Si quis nefandum & abominabile crimen commiserit, morti dabitur. Sacrificans idolis pereat. Viduæ & pupillo non nocendum. Non urgendus

pau-

pauper debitor, nec usuris opprimendus. Non accipiendum pauperis vestimentum pro pignore: *ipsum enim est solum, quo operitur.*

Principi populi non maledicendum.

Primogenita omnia Domino offerenda.

Inimici pecus errans reduces: sub onere jacens sublevabis, ut se erigat.

Innocentem & justum non occides. Nec accipies munera, *quæ etiam excæcant prudentes, & subvertunt verba justorum.*

Advenam seu peregrinum bene habebis. Sex diebus operaberis, septimo cessabis. Anno septimo non colliges fructus, sed pauperibus relinques.

Ter in anno apparebit omne masculinum in conspectu Domini, in loco quem elegit, scilicet in Templo Hierosolymitano. Tria enim erant festa singulis annis, quibus Judæi sistebant se in templo, in quo solo sacrificia poterant offerri. Nunc enim jam inde a Templi destructione non sacrificant; sed tantum in Synagogas ad orandum conveniunt.

Primum ex istis festis erat solennitas *Azymorum*, seu *Paschatis*, Æquinoctio verno, in memoriam liberationis a servitute Ægyptiaca. Secunda solennitas erat *Hebdomadarum*, seu *Pentecostes*, quæ die quinquagesimo post Pascha celebrabatur, ad offerendas primitias operum seu frugum. Hoc die quinquagesimo post primum Pascha data fuerat lex Moysi in monte Sinai. Eodem die, post ascensum Christi in cœlum, descendit Spiritus Sanctus in Apostolos, ut refertur Act. Apost. cap. 2.

Tertia denique solennitas erat *Scenopeja*, seu festum *Tabernaculorum*; circa Æquinoctium autumnale, ad agendas Deo gratias pro acceptis toto anno beneficiis, & pro speciali auxilio, quo per quadraginta annos in deserto Israelitas sub tentoriis servaverat.

Hæc cum Moyses ad populum retulisset, altare ex duodecim lapidibus sub monte constituit.

Rursum ascendit in montem, ibique quadraginta diebus, totidemque noctibus intra nubem commoratus est. Quo tempore præcepta cæremonialia, circa tabernaculum ædificandum, circa

foede-

fœderis arcam, circa sacrificandi ritum ab ipso Deo accepit.

At immorante diutius Moyse, ingratus populus, in malum pronus, Aaron compulit ex fusis mulierum inauribus vitulum conflare, cui divinum exhibuit cultum, hostiasque obtulit. Quod cum Moyses in reditu comperisset, tabulas lapideas, quas afferebat, scriptas digito Dei, & continentes præcepta, quæ in monte de medio ignis intonuerat ipse Deus, ad radices montis confregit; accersitisque ad se Levitis præcepit ut strictis gladiis populum cæderent: quo impetu *quasi viginti tria millia hominum* cecidisse, tradit versio nostra vulgata Exod. cap. 32. v. 28.

Postea reversus est Moyses in montem, *& per* alios quadraginta dies fusis pro populo precibus Deum placavit, Deuter. c. 9. v. 18. & 25.

Denique obtenta venia, & disposito ad pœnitentiam populo, novas tabulas præcidit, montemque repetiit, unde scriptum a Deo secunda vice Decalogum, transactis tertio quadraginta diebus, ad populum retulit, fronte ipsius propter consortium, quod propius cum Domino habuerat, renidente, & duo veluti luminis cornua spargente: quem splendorem cum Israelitæ ferre non possent, velamento vultum suum tegere Moyses coactus est.

Ita Lex tradita dicitur in Scripturis sanctis, & populo Judaico imposita: Deus tamen his præceptis, quæ scripsit in Monte Sinai, alia deinceps addidit plurima, Moysen alloquens in tabernaculo, ut toto Levitico legitur. Nam hoc libro specialiter tractantur ea, quæ spectabant ad res sacras, quarum Ministri e Tribu Levi sumebantur: quandoquidem in eo agitur de ritu sacrificiorum, de variis præparationibus ad sacrificia, de munditiis & immunditiis legalibus; & consequenter de ciborum delectu, de purificatione puerperarum, de circumcisione puerorum, de festis, de votis, &c.

Verum hæc omnia in mercedem duntaxat terrenam & temporalem collineabant, non in æternam felicitatem; neque ex amore Dei, sed ex timore pœnæ perficiebantur. Unde lex vetus in

hoc erat imperfecta, quod circa res externas duntaxat versaretur; quod umbras tantum proponeret futurorum bonorum, nec mentem intrinsecus afficeret. Quapropter indicabat quidem malum; sed non afferebat remedium. Vulnerata & ægra natura indigebat Medico, ut sanaretur. Indigebant homines terræ adhærentes cœlesti duce, qui viam ipsis ad cœlum, veram nempe illorum patriam, aperiret. Hunc expectabant in Limbis non tantum Abrahamus, & qui ex eo secundum carnem erant prognati, quique sub Lege Mosaica vixerant; sed & ipse Adamus omnium Parens, & alii: qui licet ortum non ducerent ex Abrahamo, tamen humani generis Salvatorem aliquando venturum divinitus acceperant, in eumque crediderant, ac speraverant.

Eumdem prænuntiabant identidem Prophetæ; multa & ante legem, & sub lege apud Hebræos gesta præfigurabant.

Primo enim Moyses, traducto per mare rubrum populo, figura fuit Christi Domini, non secus ac successor ipsius Josue, qui eumdem populum superato Jordane in terram promissam deduxit. Nam Christus verus Moyses & verus Josue per lavacrum regenerationis, salutaresque Baptismi aquas ex peccati servitute in libertatem filiorum nos asserit, & in beatam mansionem ac quietis sedem traducit.

Secundo. Quæ contingebant tum sub Hebræorum Judicibus, tum etiam sub Regibus, res prænotabant futuras; ac vel ipsum Christum, vel ipsius sponsam Ecclesiam adumbrabant. Id patet in Gedeone, Samsone, aliisque Judicibus; id etiam maxime in Davide, Salomone, aliisque Regibus, ut cuilibet Scripturas sacras attente legenti, & vetus cum novo Testamento conferenti, erit perspicuum.

Tertio. Multi ex Prophetis clare & aperte absque ulla figura redemptorem humani generis annuntiarunt. Nam præter vaticinium Jacob, cujus paulo ante meminimus, Isaias cap. 7. v. 14. hanc instinctu Divino de Christi Ortu prædictionem edidit. *Ecce Virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen ejus EMMANUEL*. Peperit autem

autem Maria, Virgo Sanctissima, Beato Joseph desponsata, formatum in se Spiritus Sancti virtute Salvatorem *JESUM CHRISTUM*, tempore Herodis magni Judæorum Regis, qui, ut diximus 2. part. Physices Sect. 2. cap. 9. mortuus est circa 25. Novemb. diem ann. 42. Juliani: adeo ut Christi nativitas tardius evenire non potuerit, quam 25. die Decembris anni 42. Juliani, a mundo condito 4000. Ex quo sequitur, dudum completam fuisse Isaiæ prædictionem.

Item Daniel ab Archangelo Gabriele ita est edoctus, Dan. cap. 9. v. 24. *Septuaginta hebdomades* (annorum, quæ faciunt annos 490) *abbreviatæ sunt*, (id est breves & paucæ decretæ sunt) *super Populum tuum, & super Urbem Sanctam tuam, ut consumetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio & Prophetia, & ungatur Sanctus Sanctorum. Scito ergo & animadverte: ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem*, (id est ab eo tempore quo ab Artaxerxe Longimano Rege Persarum exibit edictum, quo concedet Nehemiæ & aliis Judæis, ut Jerusalem instaurent; quod edictum latum est Mense *Nisan*, qui Martio nostro fere respondet an. 20. Regni Artaxerxis Longimani, ut legitur Esdræ lib. 2. cap. 2. qui annus incidit in annum Periodi Julianæ 4260. Mundi 3550.) *usque ad Christum ducem hebdomades septem & hebdomades sexaginta duæ erunt*, id est hebdomades 69, quæ continent annos 483, qui si addantur nu. 3550, quo notatur annus edicti Artaxerxis, dabunt annum mundi 4033, quo diximus in Physica baptizatum fuisse Christum, completo ætatis anno 33, & inchoato anno 34, Ducisque ac Legislatoris officio defunctum. *Et rursum*, non completis sed currentibus illis annorum hebdomadibus, *ædificabitur platea, & muri in angustia*, seu difficultate, *temporum*, propter obstantium vicinorum populorum incursus. *Et post hebdomades sexaginta duas*, additis septem memoratis, idest post hebdomades 69, *occidetur Christus*, scilicet circa medium hebdomadæ septuagesimæ, quæ nempe, sicut edictum Artaxerxis exiit mense *Ni-*

san,

san, incipere debuit ab eodem mense hujus anni mundi 4033. Æræ Christianæ 30, hoc est a Primo Paschate, quod Christus post baptismum suum celebravit. *Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est:* Id est Judæi, qui clamabunt Pilato, *non habemus Regem nisi Cæsarem, Crucifige, crucifige eum*, non erunt amplius ipsius populus. *Et Civitatem & Sanctuarium dissipabit populus* (Romanus) *cum duce venturo*, (Tito Vespasiani filio) *& finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio*, id est, decreta desolatio populi Judaici carentis templo & Prophetis, virisque Doctis destituti, ac per orbem vagi & contempti, nec unquam ad pristinum statum restituendi. *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una*, nimirum septuagesima, qua Christus novam legem promulgabit: *Et in dimidio hebdomadis*, scilicet anno ejus quarto, Mundi 4037, ipsius Christi 37, Æræ Christianæ 33, die 3 Aprilis, feria 6. in solennitate Paschæ, hora more Judaico nona, nostro vero tertia pomeridiana, *deficiet Hostia & Sacrificium*, seu per mortem Christi abrogabuntur sacrificia & hostiæ veteris seu Mosaicæ legis. *Et erit in templo abominatio desolationis*, sive postea templum polluetur ab impiis Judæis, qui se *Zelotas* nominabunt, quorum facinora & Urbis & ipsius templi vastationem, quæ accidit anno Æræ Christianæ 70., provocabunt. *Et usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio*, id est hæc desolatio erit perpetua, sive usque ad seculorum consummationem perseverabit.

Hujus prædictionis veritatem non tantum adventu suo, & morte, sed etiam nova prædictione confirmavit Christus Dominus Matth. c. 24.

Nec omnino de ea dubitare sinit populi Judaici status & conditio. Nam eorum Civitas eversa est, templum dirutum, dispersa gens. Ubicumque degunt, ibi tolerari magis, quam admitti videntur. Nullum habent Ducem aut Principem, nulla sacrificia, nullam Reipublicæ formam. Remota & plerumque muris vicina iis assignatur regio in urbibus, ut a reliquis incolis omnino segregentur. Ad munera civilia vocantur nunquam; nul-

nullos gerunt Magistratus; nullam habent administrationis partem in Republica; & quasi forent diversa hominum species, a cæterorum consortio penitus excluduntur. E contrario in immensum crevit Ecclesia Christi, tum miraculis, quæ fecit ipse, cum adhuc in terris viveret, tum iis, quæ ipsius nomine ab Apostolis & Martyribus toto orbe terrarum sunt patrata. Viles abjectique homines, sine opibus, sine armis, sine ullo humano præsidio, relictis retibus, aggressi sunt prædicare *Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam*. Horum inceptis Judæi Gentilesque junctis viribus obstiterunt: atque ut eos prorsus attererent, omnem humanam sapientiam, omnem seculi potentiam advocarunt, sed frustra: *Nam quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret: ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.*

Itaque potestas humana Divinæ concessit, ac Gentiles Judæorum testimonio, Judæi vero confessione Gentilium a Christianis sunt debellati. Nam fatebantur quidem Gentiles completas esse prophetias, quæ proferebantur de Christo, si modo essent veræ; sed eas falsas esse contendebant, & a Christianis confictas. Verum Judæi, quorum testimonium, quasi plus æquo favens Christianis recusari non poterat, prophetiarum veritatem, tanquam illarum custodes perpetui, propugnabant. Unde S. Augustinus in Psalmo 57. v. 22. & alibi sæpe, *Per omnes gentes*, inquit, *dispersi sunt Judæi, testes iniquitatis suæ, & veritatis nostræ. Ipsi habent codices, de quibus prophetatus est Christus, & nos tenemus Christum; & si quando forte aliquis Paganus dubitaverit, cum ei diximus prophetias de Christo, quarum evidentiam obstupescit, & admirans putaverit a nobis esse conscriptas; de codicibus Judæorum probamus, quia hoc tanto ante prædictum est. Videte, quemadmodum de inimicis nostris alios confundimus inimicos*; nimirum Gentiles testimonio Judæorum, & Judæos confessione Gentilium. Ergo tandem vicit veri-

tas,

tas, Regesque & Imperatores aurea sua sceptra ligno Crucis subjicere magno duxerunt honori. *A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris*; Christus orbem terrarum inspirata dilectione, non incusso terrore domuit. Lex ejus, lex gratiæ est, quæ non servis datur, sed filiis; quæ non indicat tantum quid agendum sit, sed ad illud implendum voluntatem viresque tribuit. Hanc legem solus poterat ferre, qui solus poterat concupiscentiam nostram vincere, & eximere nos a tyrannide peccati, scilicet Christus, homo-Deus, qui infinito Sanguinis sui pretio abundantem pro nobis omnibus satisfactionem Patri obtulit, & gratiam medicinalem, qua languores nostri sanarentur, & mala vinceretur cupiditas, obtinuit. Hæc est gratia Salvatoris, qua non tantum velle possumus, sed qua volumus bonum, illudque sancto amore perficimus.

Igitur lex gratiæ, lex nova, lex Euangelica, multo potentior est & efficacior, quam lex vetus, & Mosaica, tametsi utraque ab eodem principio, nempe Deo, sit profecta, nec differat a lege naturali renovata, & inculcata, quæ docente Christo Domino Matth. cap. 22. v. 37. duobus his præceptis comprehenditur: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua .... Diliges proximum tuum sicut te ipsum*. Sed lex vetus per Moysen servum accepta fuit; lex nova per Christum Dominum lata: Lex vetus terrena duntaxat pollicebatur, exteriores tantum regebat actus, interiores non attingebat: lex nova æternam felicitatem promittit; homines non exterius modo, sed etiam interius ad præceptorum observationem disponit. *Ibi*, inquit Sanctus Augustinus, lib. de Spiritu, & Litt. num. 29. alias cap. 17. *in tabulis lapideis digitus Dei operatus est, hic in cordibus hominum. Ibi ergo lex extrinsecus posita est, qua injusti terrerentur: hic intrinsecus data est, qua justificarentur*.

Hoc discrimen in Epistolis suis passim inculcat Divus Paulus. *Quoniam autem*, inquit ad Galatas cap. 3. v. 11. *in lege* (scilicet Mosaica) *nemo justificatur apud Deum, manifestum est, quia justus*

ſtus ex fide vivit. Deinde v. 19. *Quid igitur lex? propter transgreſſiones* (declarandas) *poſita eſt: donec veniret ſemen* (ſeu Chriſtus) *cui promiſerat* Deus, ſe in ipſo homines eſſe juſtificaturum. Declarandæ autem erant per legem transgreſſiones, ut homines ſuperbi peccata ſua agnoſcentes Chriſti gratia ſibi opus eſſe ad legem implendam faterentur: atque ita lex tacite homines ad Chriſtum tranſmitteret. Quod docet idem Apoſtolus ibidem verſu 23. *Prius autem, quam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur, concluſi in eam fidem, quæ revelanda erat*. Tandem cap. 4. v. 4. *At ubi venit plenitudo temporis, miſit Deus Filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege, ut eos, qui ſub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus*.

Lex igitur vetus, non ſecus ac lex naturalis, Deum ſummo amore diligendum docebat: ſed eam dilectionem non præſtabat. Unde per ſolam legem veterem aut naturalem impleri non poterant legis præcepta, cum ad id opus ſit charitate, quæ non eſt a natura, ſed a gratia, ſive a Spiritu Sancto, ut docet Apoſtolus ad Romanos cap. 5. v. 5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum, qui datus eſt nobis*. Non tamen legis naturalis vel Moſaicæ præcepta erant impoſſibilia: ſed per ea monebantur homines & facere quod poſſent, & petere quod non poſſent. *Magnum aliquid Pelagiani ſe ſcire putant*, inquit Sanctus Auguſtinus, lib. de gratia & libero arbitrio, num. 32. alias cap. 16. *quando dicunt: non juberet Deus quod ſciret non poſſe ab homine fieri. Quis hoc neſciat? Sed ideo jubet aliqua quæ non poſſumus, ut noverimus quid ab illo petere debeamus. Ipſa eſt enim fides, quæ orando impetrat quod lex imperat*. Et numero 37. alias cap. 18. *Hæc omnia præcepta dilectionis, ideſt charitatis, quæ tanta & talia ſunt, ut quidquid ſe putaverit homo facere bene, ſi fiat ſine charitate, nullo modo fiat bene; hæc ergo præcepta charitatis inaniter darentur hominibus non habentibus liberum voluntatis arbitrium; ſed quia per legem dantur & veterem, & novam, (quamvis in nova venerit gratia, quæ promittebatur in vetere, lex autem ſine*

ne gratia litera est occidens , in gratia vero spiritus vivificans) unde est in hominibus Charitas Dei & proximi , nisi ex ipso Deo ? Nam si non ex Deo, sed ex hominibus , vicerunt Pelagiani : si autem ex Deo , vicimus Pelagianos . Sedeat ergo inter nos judex Apostolus Joannes , & dicat nobis : Charissimi , diligamus invicem . In his verbis Joannis cum se illi extollere cæperint , & dicere , ut quid nobis hoc præcipitur , nisi quia ex nobis habemus ut invicem diligamus ? sequitur continuo idem Joannes confundens eos , & dicens , quia dilectio ex Deo est . Non itaque ex nobis , sed ex Deo . Cur ergo dictum est, diligamus invicem , quia dilectio ex Deo est , nisi quia præcepto admonitum est liberum arbitrium , ut quæreret Dei donum ? Quod quidem sine suo fructu prorsus admoneretur , nisi prius acciperet aliquid dilectionis , ut addi sibi quæreret , unde quod jubebatur impleret . Cum dicitur , diligamus invicem , lex est : cum dicitur , quia dilectio ex Deo est , gratia est .

Itaque legis veteris & naturalis complementum est in lege nova , ut testatur ipse Christus Matth. cap. 5. v. 17. *Nolite putare , quoniam veni solvere legem aut Prophetas ; non veni solvere , sed adimplere .*

Quoniam tamen triplicis erant generis præcepta in lege veteri, scilicet *moralia* , quæ nempe ad mores spectabant , quæque Decalogo continentur ; *cæremonialia* , quæ ad ritum divini cultus , ad festa , ad sacrificia , ad altaria , ad varias purificationes , &c. pertinebant ; ac demum *judicialia* , quæ jus civile Judæorum , & judiciorum formam inter eos observandam præscribebant ; sola præcepta moralia in nova lege remanserunt ; judicialia vero , quoniam Judæis solis erant posita, & cęremonialia , quoniam adumbrabant Ecclesiæ Sacramenta , Christumque venturum significabant, novo fœdere , quod umbras & figuras veteris legis destruit, sunt abrogata .

Quo vero tempore lex vetus omnino abolita sit , & mortua , non conveniunt Theologi . Probabilius tamen est, id factum non fuisse, nisi in morte Christi , postquam nempe in Cruce pronuntiavit Joan. 19. v. 30. *Consummatum est* : id

est,

est , perfecta & ad finem adducta sunt omnia , quæ ad implendam Patris voluntatem , ad homines redimendos, ad legis , & sacerdotii veteris , figurarumque omnium complementum erant necessaria .

At quamvis inter Christianos dubium non sit , quin post Christi mortem lex vetus fuerit *mortua* ; contentio tamen non levis inter Sanctos Hieronymum , & Augustinum exarsit , utrum simul fuerit *mortifera* , id est , utrum statim post Christi mortem peccati lethalis reos fecerit illos omnes , a quibus est observata . Etenim Sanctus Hieronymus putabat , eam legem , per quam significabatur Christus venturus , non potuisse sine culpa servari , postquam Christus venisset , ac sese pro generis humani salute hostiam Patri obtulisset . Nam observationes legales fuissent significationes falsæ , & consequenter reprehendendæ tanquam malæ : *finis enim legis* , *Christus* , *ad justitiam omni credenti* , ex Apostolo ad Romanos cap. 10. vers. 4. Unde idem ad Galatas cap. 5. vers. 2. *Ecce ego Paulus dico vobis* , *quoniam si circumcidamini* , *Christus vobis nihil proderit* . His & aliis hujusmodi scripturarum testimoniis nitebatur Sanctus Hieronymus Epist. 75. inter Augustinianas num. 14. alias cap. 4. ac demonstratum arbitrabatur , statim post Christi mortem *cæremonias Judæorum & perniciosas esse* , *& mortiferas Christianis* ; *& quicumque eas observaverit* , *sive ex Judæis* , *sive ex Gentilibus* , *eum in barathrum diaboli devolutum* . Cumque ipsi opponebatur exemplum Apostolorum Petri , Pauli , & Jacobi , qui post Christi mortem cæremonias Judaicas aliquando observaverant , respondebat , Apostolos de hac œconomia seu dispensatione inter se ad tempus convenisse , ac se legis , a qua abhorrebant , sectatores simulasse , ne Judæos offenderent , & in Euangelicæ legis odium adducerent . Unde cum Apostolus Paulus ad Galatas cap. 2. vers. 11. restitisse se dicit in faciem Petri , *quia reprehensibilis erat* , eo quod cum essent simul Antiochiæ , ubi Christi discipuli circa annum æræ Christianæ 41. dicti primum fuerant *Christiani* , ex Act. Apost. cap. 11. v. 26. ipse Divus Petrus

se se

se se a convictu Gentilium, legis observandæ gratia, subtraxisset; id totum ficte & simulate inter eos gestum ajebat Divus Hieronymus, ut nimirum exemplo Sancti Petri Divo Paulo morem gerentis, non in ipsum contendentis discerent omnes abolendas esse legis cæremonias, nec gentibus ad fidem conversis imponendas. Quomodo enim Divus Paulus serio ac sincere Divum Petrum arguere potuisset, quod Judæorum metu subtraxisset se a convictu Gentilium, quibuscum libenter edebat, antequam Antiochiam advenissent Judæi? cum etiam ipse Divus Paulus eodem Judæorum metu Timotheum patris Gentilis & matris Judææ filium circumciderit Act. Apost. cap. 16. vers. 3. & votum Nazaræatus nuncuparit Act. 18. v. 18. Quo voto qui tenebantur, a populo, Religionis causa, separabantur. Nam *Nazaræatus* separationem significat, quæ vel erat perpetua, qualis fuit Samsonis & Samuelis, qui fuerunt Nazaræi perpetui: vel erat ad tempus, quod dum currebat, Nazaræi abstinebant ab eo omni, quod inebriare potest; capillos non tondebant, aliaque observabant, quæ referuntur Numeror. cap. 6. At elapso tempore, quod sibi præstituerant, templum, purgandi sui causa, petebant; radebant capita; sacrificia offerebant: quæ omnia, suadente Divo Jacobo, præstitit Sanctus Paulus cum aliis Judæis Act. Apost. cap. 21. v. 26. Unde infert Divus Hieronymus, utrumque Apostolum, scilicet Petrum & Paulum *bene quidem sensisse de abolitione legis Mosaicæ; sed ad simulationem observandæ ejus timore compulsum*.

Aliter sentiebat Divus Augustinus, ut patet Epistola ipsius 82. ad Sanctum Hieronymum. Nam tria distinguit tempora: primum, ante Christi mortem: secundum, a morte Christi ad sufficientem legis Christianæ promulgationem: tertium, post sufficientem Euangelii prædicationem.

Primo tempore, scilicet ante Christi mortem, præcepta legalia observanda fuisse statuit; idque exemplo Christi Domini, qui a parentibus circumcisus est, Luc. 2. v. 21. qui leprosum mandatum ad Principem Sacerdotum misit, Marci cap. 1. v. 44. qui ascendit ad diem festum, Joan. 7. v. 10. &c.

Se-

Secundo tempore, nimirum post mortem Christi Domini, usque ad sufficientem Euangelii prędicationem, quamvis mortua esset lex, eam tamen eadem Epist. 82. num. 15. alias cap. 2. negat statim fuisse mortiferam: ac licet Gentibus non esset imponenda; non existimat eam a consuetudine Judęorum auferri debuisse tanquam detestandam, & damnandam: siquidem ab Apostolis Petro & Paulo legitur observata. In eo quippe maxime distinguenda fuit lex sancta, quam Deus ipse dictaverat, ab impio idolorum cultu, quod hic repente a Gentilibus, qui ad Christi fidem transibant, fuerit ejurandus tanquam detestabilis; illa vero paulatim duntaxat abolenda per novam legem fuerit, & velut ad tumulum cum honore deducenda. Licet enim illius cęremoniæ nullam haberent vim aut vitam; siquidem *amiserant tanquam vitam officii sui: veruntamen sicut defuncta corpora necessariorum officiis deducenda erant quodammodo ad sepulturam, nec simulate, sed religiose, non autem deserenda continuo, vel inimicorum obtrectationibus tanquam canum morsibus projicienda.* Eadem Epist. n. 16. alias cap. 2.

Cum ergo Divus Paulus arguit Sanctum Petrum, quod Judæorum metu abstineret a cibis sumendis cum Gentilibus Antiochiæ, quibuscum libere ante Judęorum adventum convescebatur, id factum est serio, non simulate: non quod legis observatio tunc lethalis foret Judęis, dummodo eam non spectarent ut necessariam; sed quod Divus Petrus exemplo suo contra propriam scientiam Gentiles illos induceret ad credendum, Judaicos ritus esse adhuc in lege Euangelica ad salutem necessarios: sicque iis erat offendiculo, & hanc Divi Pauli objurgationem merebatur ad Galatas cap. 2. v. 14. *Si tu cum Judæus sis, Gentiliter vivis, & non Judaice, quomodo Gentes cogis judaizare?*

Ac re quidem vera cum Apostolus circumcidit Timotheum, cum votum Nazaræatus suscepit, ac se oblato sacrificio in templo purgavit, in iis omnibus solos spectabat Judęos; iisque ostendere volebat, non abhorrere se a lege Mosaica tanquam mala & detestanda, ut multi calumniaban-

tur: sed hæc non ideo præstitit, quod legis Mosaicæ observationes ad salutem hominum post Christi mortem ac Resurrectionem necessarias judicaret. *Si enim per legem justitia*, inquit ad Galatas cap. 2. v. 21. *ergo gratis Christus mortuus est*. Et cap. 5. v. 2. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini* (scilicet spem ponentes in circumcisione velut Christianis ad salutem necessaria,) *Christus vobis nihil proderit*. Unde quamvis circumciderit Timotheum, scilicet ex matre Judęa natum, ne Judęis esset invisus: non tamen Titum Gentilem circumcidit, nec ullo modo Gentiles ad fidem conversos Judaicis ritibus subjici passus est. Eadem Epistola ad Galatas c. 2. v. 3. & sequentibus.

Itaque aliud est consulere dignitati legis Mosaicæ, eamque cum honore post Christi mortem sepelire, atque ab impio falsorum numinum cultu distinguere; aliud eam spectare ut necessariam. Primum ab Apostolo Paulo factum legimus, non item secundum. Ideoque putamus cum Sancto Augustino, non simulate, non *ex compacto*, sed vere & ex animo reprehensum Divum Petrum a Divo Paulo, utpote exemplo suo offendentem Gentiles ad Christianam Religionem conversos, nec *recte ambulantem ad veritatem Euangelii*. Idque eo certius haberi debet, quod Sanctus Paulus ibidem coram Deo testetur verum se dicere, non mentiri, ad Galatas cap. 1. v. 20. *Quæ autem scribo vobis*, inquit, *ecce coram Deo, quia non mentior*. At mentitus esset, si reprehensio fuisset tantum simulata, ut optime observat Sanctus Augustinus laudata Epistola num. 7. alias cap. 2. *Si hoc fecit Petrus quod facere debuit; mentitus est Paulus, quod eum viderit non recte ingredientem ad veritatem Euangelii. Quisquis enim hoc facit, quod facere debet, recte utique facit. Et ideo falsum de illo dicit, qui dicit eum non recte fecisse, quod eum novit facere debuisse. Si autem verum scripsit Paulus, verum est, quod Petrus tunc non recte ingrediebatur ad veritatem Euangelii. Id ergo faciebat, quod facere non debebat: & si tale aliquid Paulus ipse jam fecerat, correctum potius etiam ipsum credam Coapostoli sui correctio-*

nem

nem non potuisse negligere, quam mendaciter aliquid in sua Epistola posuisse: & si in Epistola qualibet; quanto magis in illa, in qua prælocutus ait, Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior?

Tanti autem ponderis Divo Hieronymo visæ sunt hæ Sancti Augustini rationes, ut ipse in hujus sententiam postea descenderit, quemadmodum intelligitur ex Epistola 180. Sancti Augustini ad Oceanum, num. 5.

Tertio tandem tempore, scilicet ex quo ab Apostolis prædicatum fuit Euangelium, non ambigitur inter Christianos *mortiferam* esse legis Mosaicæ observationem, quoad cæremonias nimirum, quæ Christum venturum figurabant. Unde affirmare non dubitat S. August. prædicta Epist. 82. n. 18. alias c. 2. *quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex Gentibus, non solum veraciter, verum etiam simulate, eum in barathrum diaboli devolutum.*

At si hæ legales cæremoniæ temporales tantum fuerint, certum est præcepta moralia, quæ legem naturalem renovant, ut diximus, quæque novo fœdere sunt confirmata, nullum unquam finem esse habitura. Quamobrem cum hujusmodi præcepta non tantum in novo Testamento, quod Christi Sanguine signatum est, sed etiam in veteri multis modis proposita sint, & inculcata, nihil melius ac utilius suaderi potest Fidelibus, quam ut in divinis tum veteris tum novi Testamenti libris legendis ac meditandis assidue ac diligenter versentur. Nam præterquam quod ad docendum accommodatæ & scitu dignissimæ sunt sacrorum Bibliorum historiæ, quibus mundi creatio, primorum parentum lapsus, hominum propagatio, electio populi Judaici, ejusdem liberatio, victoriæ de Infidelibus divinitus reportatæ, lex constituta, & innumera omnipotentiæ divinæ miracula commemorantur, præter vaticinia Prophetarum de Christo venturo, de ipsius morte, & Resurrectione, de Ecclesia ab ipso constituenda; quæ omnia in novo Testamento completa novimus, & quibus utriusque Testamenti consensio apprime demonstrantur: præter hæc, inquam,

omnia, quæ a Christianis accurate sciri expedit, accedunt divina documenta ad morum sanctimoniam comparata, in sacris paginis ubique sparsa, præsertimque in libris, ut vocant, *sapientialibus* tradita, quæ si quis legere & animo imprimere studuerit, nihil habebit amplius ad salutarem morum scientiam desiderandum.

Quoniam vero utile est sacrorum librorum seriem memoriæ præsentem habere, ut facilius cum opus est, adeantur, eos hoc loco breviter enumerare non pigebit, prout referuntur in Conc. Trid. Sess. 4. in decreto de Scripturis.

Igitur in veteri Testamento statim occurrit *Pentateuchus*, sive volumen quintuplex Moysis, cujus primus liber inscribitur *Genesis*, id est generatio, quia primam mundi creationem refert. Secundus est *Exodus*, sive exitus, quia exitum filiorum Israel ex Ægypto commemorat. Tertius dicitur *Leviticus*, quo Levitarum officia & munia describuntur. Quartus liber est *Numerorum*, qui varias populi Hebręi numerationes recenset. Quintus denique dicitur *Deuteronomium* seu secunda lex, quia legis repetitionem & inculcationem continet.

Pentateuchum excipit liber *Josue*, qui historiam Josue successoris Moysis complectitur; tum liber *Judicum*, qui Judices post Moysen & Josue fuerunt populi Judaici duces; liber *Ruth*; quatuor libri *Regum*, qui Reges post Judices populum rexerunt; duo *Paralipomenon*, id est derelictorum, qui supplent, quæ in Regum libris erant derelicta seu prętermissa. Accedunt *Esdræ* liber primus, & liber secundus, qui *Nehemias* etiam vocatur. Postea veniunt *Tobias*, *Judith*, *Esther*, *Job*, *Psalterium* Davidicum 150. Psalmis constans. Sequuntur libri *Sapientiales*, qui Salomoni communiter tribuuntur, scilicet Parabolæ seu *Proverbia*, *Ecclesiastes*, seu Concionator; *Canticum Canticorum*, *Sapientia*, & *Ecclesiasticus* a Jesu filio Sirach compositus. His cohęrent majores Prophetæ, nimirum Esajas, sive *Isajas*, *Jeremias* cum *Baruch*, *Ezechiel*, *Daniel*: Tum duodecim Prophetæ minores, videlicet *Osee*, *Joel*, *Amos*, *Abdias*, *Jonas*, *Michaeas*, *Nahum*, *Habacuc*,

cuc, *Sophonias*, *Aggæus*, *Zacharias*, & *Malachias*: opus concludunt duo libri *Machabæorum*. Vocantur autem Machabęi a pręcipuo sacrorum bellorum duce *Juda Mathabæo*, ut ait S. Hieronymus. Ad horum recordationem non inutiles videntur sequentes versus.

Genesis, *Exo*, *Levi*, *Numerorum*, *Deuteronomi*,
Tum Josue, *Judi*, *Ruth*, *Regum*, *Paralip*, *Esdræ*,
Tobias, *Judith*, *Esther*, *Job*, *Psalteriumque*,
Proverb, *Ecclesiast*, *Cantic*, *Sapi*, *Ecclesiastic.*
Esai, *Jeremi*, *Baruch*, *Ezech*, *Danielque*,
Ose, *Joel*, *Amos*, *Abdias*, *Jona*, *Michæas*,
Atque Nahum, *atque Habacuc*, *Sophon*, *Aggæ*, *Zachariasque*,
Atque Malachias, *binique libri Machabæi*.

In novo autem Testamento primum locum habet *Tetrateuchus*, seu quatuor voluminum liber, continens quatuor Euangelia, scilicet secundum Matthęum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem. Deinde Actus Apostolorum a beato Luca Euangelista scripti. Tum quatuordecim Epistolæ Beati Pauli Apostoli. Postea septem Epistolæ Catholicæ, scilicet non ad unum duntaxat hominem aut populum, sed ad omnes Christifideles directe; quarum una Divi Jacobi, duæ Sancti Petri, tres Beati Joannis Euangelistæ, & una Divi Judæ, seu Thaddei. Postremus librorum sacrorum est *Apocalypsis* ejusdem Sancti Joannis Euangelistæ, quam scripsit in insula *Pathmos*, in quam ab Imperatore Domitiano propter Christi fidem fuerat relegatus.

Hæc ut memoriæ facilius hærerent, versiculis pariter fuerunt inclusa., quorum secundo numerus & ordo Epistolarum D. Pauli declaratur. Nam vocula monosyllaba, *Ro*, significat unicam esse Epistolam ad Romanos. Tum vocula dissyllaba, *Cori*, duas ad Corinthios exprimit, &c.

Matthæi, *Marci*, *Lucæ*, *Joannis*, & *Acta*,
Ro, *Cori*, *Gal*, *e*, *Phi*, *Col*, *Thessa*, *Timo*, *Ti*, *Phil*, *Heb*,
Jacobi una, *duæ sunt Petri*, *tresque Joannis*,
Judæ una: *extremum est Apocalypsis opus*.

Atque hæc quidem de lege divina, deque veteris & novi Testamenti libris.

CAPUT IX.

De Legibus humanis.

SI ratio ita vigeret in nobis, ut motibus corporeis minime turbaretur, nullis opus esset humanis legibus, quæ pœnas contra delinquentes, & a lege naturali aut divina recedentes decernerent: omnes ad ea, quibus tenemur, attenti, constanter adhærentes bono, malum aversantes, erga nos ipsos æquitatem servantes, erga alios benevoli, officia nostra solo virtutis seu ordinis amore impleremus. Sed hominum mentes variis affectibus agitatæ, variis erroribus implicitæ, a recta regiaque virtutis, ac simplicitatis via deflectunt, obliquos calles sectantur, ambages quærunt: cumque sui ipsorum plus æquo sint amantes, in alios injuste se gerunt, ipsorum fortunæ invident, dolent de præclare factis, lætantur de adversis; perfidi, obtrectatores, rapaces, fædifragi, parati semper ad nocendum, nunquam fere ad benefaciendum. Quocirca necessariæ fuerunt leges humanæ, quæ propositis pœnis legem naturalem ac divinam sustinerent, errantes corrigerent, rebelles comprimerent, omnes in officio continerent. Nam sublato pœnarum metu, vel remittente eorum, qui aliis præpositi sunt, perpetuo nisu, leges sanctissimæ in contemptum veniunt; ab ignavis negliguntur; ab improbis infringuntur; ab audacibus proculcantur.

.... sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri.
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amne.

Leges igitur humanæ ab iis, qui legitimam potestatem habent, in hunc finem sunt conditæ ut lex naturalis, qua certis officiis erga Deum, erga nos ipsos, & alios tenemur, majorem habeat

beat vim; nec impune ab injustis hominibus aut omittatur aut violetur.

Duplicis autem generis sunt illæ leges: scilicet vel Ecclesiasticæ, vel Civiles.

De Legibus Ecclesiasticis.

Lex Ecclesiastica est ea, quæ a Legislatoribus Ecclesiasticis, quatenus hoc nomine populis sunt præpositi, constituitur. Hæc autem potestas Ecclesiæ, hoc est sacris Conciliis, Summo Pontifici, & Episcopis, qui nempe sunt Apostolorum successores, fuit concessa: iisque obedientiam debet quilibet Fidelis, propter ipsius Christi mandatum, qui sic Apostolos alloquitur Luc. 10. v. 16. *Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit.* Quare Apostolus Paulus cum esset Mileti, accersivit ad se Ephesinæ Ecclesiæ Prælatos, quibus hunc habuit sermonem, Act. Apost. cap. 20. v. 28. *Attendite vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.* Vana autem esset hæc potestas, si quod ad ædificationem Ecclesiæ fidelibus populis volentibus, & ultro accipientibus præstituunt, id impune ac citra culpam a nonnullis floccifieret. Hinc est quod idem Apostolus Paulus 1. ad Corinthios cap. 4. v. 21. hujus potestatis meminit, cum ait, *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Et eam in nomine Christi confirmavit excommunicatione incestuosi Corinthii sequenti capite v. 3. *Ego quidem*, inquit, *absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi, ut præsens, eum, qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu, tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.* Eidem tamen postea pœnitenti veniam indulsit 2. ad Corinthios cap. 2. v. 10. his verbis. *Cui autem aliquid donastis, & ego: nam & ego quod donavi, si quid donavi, propter vos, in persona Christi*, id est nomine & auctoritate Christi, cujus personam gero, qui dixit Apostolis suis Matth. cap. 18. v. 18. *Quæcumque alliga-*

veritis super terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cœlo. Non diffiteor, pœnam hanc incestuoso Corinthio fuisse ab Apostolo impositam, quod is contra Divinam, non vero contra humanam legem peccasset: sed certum est, multa sancita esse ab Apostolis, quæ nec naturali, nec Divino jure continebantur. Nam in primo omnium Concilio, scilicet Hierosolymitano Act. Apost. cap. 16. lata est lex; qua cautum fuit quod lege Divina minime pręcipiebatur, ut a sanguine & suffocatis carnibus abstinerent Gentiles ad Fidem conversi. Eaque lex tamdiu stetit in Ecclesia, quamdiu constitere rationes, quæ ad illam condendam Apostolos moverant, ut videri potest apud S. August. lib. 32. contra Faustum cap. 13. Item D. Paulus 1. ad Timoth. c. 3. v. 2. vetat bigamos ad Episcopatum promoveri: quod tamen in lege Divina scriptum non invenitur. Multa denique eorum exemplo in Canonibus, qui dicuntur Apostolorum, in Conciliis, in Constitutionibus Pontificiis leguntur sapienter constituta, de quibus altum est in legibus Divinis silentium.

Distinguenda sunt autem maxime quæ ab Ecclesia circa fidem definita sunt, ab iis quæ circa disciplinam tantum sunt constituta. Nam prioris generis sanctiones, quibus non conduntur quidem novi fidei articuli, sed qui sunt a Deo revelati tanquam ad fidem pertinentes, declarantur, eæ nulli mutationi sunt obnoxiæ, sive sunt *irreformabiles*, ut loquitur Tertullianus lib. de Virginibus velandis cap. 1. sed decreta posterioris generis, cessantibus causis prioribus, accedentibus novis reformationem identidem patiuntur. Quamdiu vero vim obtinent, iis quemlibet fidelem subditum esse oportet, alioquin spirituales pœnas incurrit. Nam lex Ecclesiastica spiritualibus duntaxat pœnis, scilicet vel excommunicatione, vel dejectione a gradu, vel aliis similibus in contumaces animadvertit. Hinc lex Ecclesiastica dicitur *spiritualis*: & quamvis externos duntaxat actus præcipere videatur; tamen ad internos etiam pertinet. Nam cum v. g. præcipit ut certis diebus ab esu carnium abstineant Fideles, quæ ab-

abstinentia est tantum extrinseca, præcipit consequenter, ut id fiat propter Dei gloriam, quod lege naturali & divina est imperatum: alioqui non omnino servaretur lex Ecclesiastica. Similiter cum præcipit, ut quilibet fidelis rebus sacris intersit diebus Dominicis ac festis, non externum duntaxat fidelis actum petit, sed etiam internum, quo nempe debita pietate & animi reverentia huic Christianæ Religionis muneri satisfaciat. Hinc Apostolus sollicite servos admonet ad Ephesios cap. 6. v. 6. ut obediant Dominis *ex animo cum bona voluntate*. Quanto magis Deo obtemperandum est ex animo? Quocirca S. Augustinus in Psalm. 118. Serm. 17. num. 1. *Quando autem bonum opus, quod lex imperat, fit timore pœnæ, non delectatione justitiæ, cum Deus metuitur, non amatur, serviliter fit, non liberaliter*. Et lib. de Spiritu & Litera num. 26. alias c. 14. *mandatum si fit timore pœnæ, non amore justitiæ, serviliter fit, non liberaliter: & ideo nec fit. Non enim fructus est bonus, qui de charitatis radice non surgit*.

Quamvis autem in ministro Sacramentorum ordinario requiratur una cum intentione faciendi quod facit Ecclesia, primo fides, deinde probitas & recta voluntatis affectio, ut licite ministerio suo fungatur: satis tamen est, ut ratum fiat Sacramentum, si sciens & volens serio ritum servet externum ab Ecclesia præscriptum, quacumque prava dispositione intus laboret. Exempli causa, dum Episcopus ordinationis ritum loco & tempore palam servat, quantumvis perversum intus gerat animum, si perversitatem suam exterius non prodat, sed serio facere videatur, quod facere jubet Ecclesia, fieri censetur ordinatio; nec ea propter latentem pravam ministri dispositionem, aut fidei vel probitatis defectum est iteranda. Enimvero non potest Ecclesiæ minister facere serio quod facit Ecclesia, quin intentionem etiam interiorem, seu voluntatem habeat illud faciendi. Ac si apud se diceret nolle se facere, quod facit Ecclesia, dum illud serio faceret, sibi certe foret omnino contrarius, ejusque prava *voluntas facto* ipsius *contraria nihil operaretur*: ut ajunt Jurisconsulti. Legatur ea de re Vincentii Contensonis

ſonis e Dominicanorum Ordine Presbyteri ac Theologi excellentiſſima Diſſertatio, quæ eſt ſecunda libri undecimi Theologiæ mentis, & cordis.

Cum autem leges Eccleſiaſticæ partim ex Scripturis ſacris, partim ex Conciliis, partim etiam ex ſanctorum Patrum ſententiis ac Pontificum Conſtitutionibus ſint deſumptæ: varias earum collectiones variis temporibus dederunt Scriptores tum Græci, tum Latini, ante compoſitum Juris Canonici ſive Pontificii ſyſtema, quale nunc in Eccleſia Romana receptum eſt. Et in vetuſtioribus quidem collectionibus Canones ad ſua quique Concilia ſuoſve Pontifices relati, eadem ſerie poſiti legebantur, qua in Synodis ipſis, & Epiſtolis Pontificiis extabant. Ex quo fiebat, ut quæ de eadem re fuerant conſtituta, diverſis locis eſſent quærenda; nec facile ab unoquoque reperiri, ac inter ſe conferri poſſent. Unde utilius poſtea viſum eſt diverſas de unaquaque re conſtitutiones, materiarum habita ratione, ad certa capita redigi: quod ſuo quiſque modo diverſis temporibus præſtiterunt, Ferrandus Carthaginenſis Diaconus circa exordia Juſtiniani Imperatoris; Creſconius Epiſcopus Africanus ſeptimo ſeculo; Regino Abbas Prumienſis in ditione Electoris Trevirenſis ſeculo decimo; Burchardus VVormatienſis in Germaniæ & Galliæ confinio Epiſcopus, circa annum 1020. Ivo denique Carnotenſis in Gallia Præſul circa annum 1100.

His omnibus ſucceſſit Corpus Juris Canonici, ſeu Pontificii, quod nunc in Scholis Catholicis explicatur; quodque tribus voluminibus, & ſex collectionibus continetur.

Primum volumen priſcorum Canonum collectionem, & conſequenter Jus antiquum complectitur, quo per undecim ſecula uſa eſt Eccleſia. Hæc collectio ab auctore Gratiano inſcripta eſt *Concordantia diſcordantium Canonum*, quod ipſi non tantum ſacros Canones colligendi, verum etiam quæ in iis pugnare videbantur, auxilio diſciplinæ Scholaſticæ, in qua verſatiſſimus erat, conciliandi eſſet animus. Vulgo tamen dicitur *Decretum Gratiani*, id eſt, Decretorum Eccleſiæ compilatio facta a Gratiano circa annum 1151.

ſub Eugenio III. Pontifice Romano. Fuit autem Gratianus Italus, Patria Cluſinus, ſive Cluſio Etruriæ oppido oriundus; profeſſione Monachus Benedictinus, e Cœnobio ſancti Felicis Bononienſis.

Dividitur *Decretum* illud Gratiani in tres partes.

Prima illius pars centum, & una diſtinctionibus conſtat, quarum quælibet ſuos habet Canones.

In primis viginti diſtinctionibus agitur de Jure ipſo, & variis Juris ſpeciebus; de Jure naturali & poſitivo; de Jure Divino & humano; de Civili & Eccleſiaſtico; de partibus ex quibus Jus Eccleſiaſticum conſurgit, ſcilicet de Conciliorum Canonibus, de Patrum ſententiis, de Pontificum Decretis. In ſequentibus diſtinctionibus exponuntur ea, quæ ad perſonas Eccleſiaſticas ſpectant, ubi agitur de iis, qui in Clero inſtituti ſunt, Ordinibus & gradibus; de primatu Eccleſiæ Romanæ; de eo, quem aliæ Patriarchales Eccleſiæ inter ſe obſervant, loco; de Clericorum ordinationibus; de ordinationum impedimentis, de virtutibus Clericorum propriis; de vitiis, a quibus potiſſimum debent abhorrere; denique de univerſa hierarchia, diverſiſque juriſdictionis Eccleſiaſticæ gradibus.

Secunda pars Decreti triginta & ſex cauſas complectitur, quæ ſic appellatæ ſunt, quod in earum qualibet veluti lis quædam dijudicanda proponatur. Singulæ cauſæ dividuntur in quæſtiones & Canones, ut quod in judicium venit, accuratius per partes expendatur. In cauſa trigeſima tertia quæſt. 3. includitur tractatus *de Pœnitentia*, ſeptem diſtinctionibus comprehenſus.

Tota igitur hæc ſecunda pars Decreti eſt de Judiciis Eccleſiaſticis, de quibus eruditos eſſe expedit eos omnes, qui de ſcientia morali conſulentibus debent ex officio reſpondere.

Prima cauſa quæ continet ſeptem quæſtiones, agit de *Simonia*, Eccleſiaſticorum criminum graviſſimo, quo ad imitationem *Simonis magi* Act. Apoſt. cap. 8. v. 18. aliquid ſpirituale vel ſpirituali annexum venditur vel emitur. Sequentes cauſæ uſque ad decimam ſextam criminalia judicia exequuntur: in iiſque agitur de accuſationibus, de teſtibus, de modo judicandi Epiſcopos,

de ordinationis vitiis; de jurisdictione Episcoporum in Clericos ; ubi de excommunicatione ; de bonis & peculio Clericorum ; de Decimis & funeribus ; de usuris &c.

Postea transit Gratianus ad Monachos a causa decima sexta ad vigesimam primam , agitque de jure patronatus, de statu Monachorum & Monasteriorum, &c. Causa vigesima prima est de vita & honestate Clericorum. Quae deinceps sunt causae, communia Clericorum, & laicorum crimina persequuntur. Itaque causa vigesima secunda est de crimine falsi, & perjurio. Causa vigesima tertia de homicidio & bello. Causa vigesima quarta de haeresi. Causa vigesima quinta de privilegiis Ecclesiae non violandis. Causa vigesima sexta de sortilegio. Denique a causa vigesima septima ad finem usque agitur de judiciis , quae ad matrimonia pertinent, inserto, ut jam admonuimus , causae 33. quaest. 3. tractatu de *Paenitentia* in septem distinctiones diviso.

Tertia pars *Decreti* inscribitur de *Consecratione*, ac quinque distinctiones habet, quarum prima est de consecratione Ecclesiarum , & Missarum celebratione. Secunda de Eucharistia. Tertia de Festis, quae per annum celebrantur. Quarta de Baptismo. Quinta de Confirmatione & jejunio.

Existimant nonnulli , hoc Gratiani Decretum Eugenii III. mandato in lucem prodiisse, vel saltem a Gregorio XIII. fuisse confirmatum , cum Juris Canonici corpus edi curaverit. Sed verisimilius est, ipsum esse privati hominis opus , videlicet Gratiani. Itaque non aliam habet auctoritatem, quam quae ipsis Scriptoribus, ex quibus collectum est , competit. Enimvero mandatum Eugenii III. nullibi extat ; Apostolicum vero Gregorii XIII. mandatum pertinet tantum ad emendatiorem Corporis Canonici editionem , non ad ejus confirmationem. Cum enim Juris Canonici corpus, & praesertim *Decretum* innumeris scateret erroribus, convocati sunt viri docti ad eos emendandos, iique vulgo *Correctores Romani* nominantur. Nihil igitur aliud praecepit Gregorius XIII. nisi ut corpus Juris Canonici sic emendatum in posterum ederetur , ut colligere licet ex

moni-

monitione ad Lectorem Decreto Gratiani præmissa.

Secundum Juris Canonici volumen comprehendit quinque libros *Decretalium* Gregorii IX. sive collectionem Epistolarum Pontificiarum, quibus quidpiam decernitur; earum maxime, quæ ab anno Christi 1150. ad annum 1230. emissæ sunt, adjectis Conciliorum præsertim Generalium Lateranensium tertii & quarti, necnon quibusdam priorum Synodorum Decretis, tum etiam sententiis Patrum a Gratiano prætermissis. Hanc collectionem digessit Raymundus de Pennaforti, Barcinonensis, ex Ordine Prædicatorum, Gregorii IX. Capellanus, & Pœnitentiarius, eamque tum in Scholis, tum in judiciis vim legis obtinere voluit idem Pontifex Epistola, quam operi præfixit, ad Doctores & Scholares Bononiæ commorantes an. 1230.

Extabant iis temporibus quinque Decretalium collectiones, quæ *veteres* dicuntur, quarum quatuor priores Antonii Augustini Tarraconensis Archiepiscopi; quintam vero Innocentii Cironii Juris utriusque Professoris, Canonici ac Cancellarii Ecclesiæ & Academiæ Tolosanæ curis & laboribus debemus.

Ex iis quinque antiquis collectionibus, & quibusdam Gregorii IX. Epistolis prodiit hæc Gregoriana compilatio, in qua Raymundus non retulit antiquas Decretales integras, sed plerumque earum duntaxat initium, cum ea parte, qua definitio propositæ quæstionis continetur, addita illa voce, *& infra*, quæ denotat recisa fuisse ea, quæ superflua, vel certe minus necessaria videbantur: ideoque *pars decisa* seu resecta dicitur, quæ in plerisque editionibus ad calcem capituli subjecta est. Ea de causa, ut plenior facti notitia habeatur, ad veteres quinque collectiones est recurrendum.

Ordo servatus in Decretalibus Gregorii IX. hic est. Primus liber continens titulos 43. initio ducto a doctrina de summa Trinitate, atque expositis variis Juris speciebus, agit de judicibus sive Prælatis Ecclesiæ, & personis Ecclesiasticis, earumque ordinatione. Secundus, qui titulos 30. complectitur, agit de causis disceptandis in genere, ac de servando ordine judiciario in rebus civili-

vilibus. Tertius, titulis 50. constans, est de rebus Ecclesiasticis. Quartus, cui insunt tituli 21. est de Matrimonio; in eoque fere includuntur causæ Laicorum Ecclesiasticæ, quæ extra crimen sunt in Episcopali foro disceptandæ. Quintus denique titulos 41. complectens, in criminalibus judiciis, & criminibus ac censuris Ecclesiasticis consistit. Quæ omnia exprimuntur hoc versiculo.

Judex, judicium, Clerus, sponsalia, crimen.

Tertium Juris Pontificii volumen includit quatuor reliquas collectiones, nimirum *Sextum* librum Decretalium, Clementinas, Extravagantes Joannis XXII. & Extravagantes communes.

Sextum Decretalium librum Guillelmi præsertim Archiepiscopi Ebrodunensis, aliorumque eruditorum opera concinnatum edidit Bonifacius VIII. an. 1298. Dictus est *Sextus*, quod quinque libris Gregorii IX. esset additus. Constat autem tum emissis a Gregorio IX. post ejus compilationem, tum etiam subsequentium Pontificum & ipsius Bonifacii Epistolis, ac præterea duorum Generalium Conciliorum Lugdunensium Decretis. Hic liber in quinque minores libros divisus est eadem titulorum serie dispositos, qua Gregoriana collectio. Idem pariter ordo in sequentibus collectionibus est observatus.

Quartam collectionem ex Concilii Viennensis celebrati anno 1311. Decretis, atque ex quibusdam suis Epistolis composuit Clemens V. Gallus ex Aquitania oriundus: quam tamen non ipse, sed Joan. XXII. etiam Aquitanus sub *Clementinarum* appellatione edidit.

Quinta collectio continet constitutiones *Extravagantes* ejusdem Joannis XXII. quæ sunt num. 20.

Sexta & ultima collectio complectitur *Extravagantes communes* aliorum Pontificum. Hæ tum Joannis XXII. tum sequentium Pontificum Decretales Epistolæ, vulgo *Extravagantes* nominatæ sunt, quod *extra* Juris Canonici corpus vagarentur, nec in eo essent inclusæ. Jam autem in ipsum sunt relatæ. Sed cum a Doctoribus privatis collectæ fuerint, vim & robur non habent, nisi fides iis ex scriniis Apostolicis astruatur.

Iis omnibus addi possunt libri quatuor Institutio-

tionum Juris Canonici a Joanne Paulo Lancelotto Jurisconsulto Perusino conscripti: quibus nulla pariter auctoritas publica est attributa.

Observa, non tantum collectionibus Canonicis, quæ post Gregorium IX. editæ sunt, sed ipsi quoque Gregorianæ compilationi nullum in Gallia nostra robur inesse, nisi quatenus Ecclesiæ Gallicanæ libertatibus, & usibus nostris non adversantur.

Similiter novissimæ sanctiones & Bullæ, quæ identidem ab Apostolica sede emanant, tunc tantum habent aliquam vim in hoc Regno, cum Regio diplomate in supremo Senatu viso & recognito admissæ, a Galliæ Episcopis receptæ sunt.

Habemus autem jus Ecclesiasticum nobis proprium, quod constat tum veteribus Ecclesiæ Universæ institutis, quibus Ecclesia Gallicana tenacius cæteris adhæsit, quæ vulgo *Immunitates*, seu *Libertates* Ecclesiæ Gallicanæ dicuntur: tum *Pragmatica sanctione*, quam in Bituricensi conventu ex decretis fere Basiliensis Concilii promulgavit Carolus VII. Rex Christianissimus, ann. 1438. tum denique *Concordatis* inter Leonem X. Pontificem Romanum, & Franciscum I. Galliarum Regem ann. 1515. initis. Germani pariter sua habent Concordata inter Nicolaum V. Pontificem & Fridericum III. Imperatorem ann. 1447. sancita. Debet quisque jus in ea, quam habitat regione, receptum observare: sed jus Canonicum Romanum ubique a Catholicis magno loco habendum est, quia licet vim legis ubique non obtineat, est tamen communis quædam morum regula, quæ multorum præceptorum sanctitate per universam Ecclesiam toto orbe diffusam magnopere commendatur.

Quoniam autem speciali modo allegantur loca ex jure Canonico Romano petita, hunc modum in Tyronum gratiam breviter libet exponere.

Ex prima parte Decreti sic proferuntur Canones. *Can. Presbyter dist.* 32. id est Canone, qui incipit ab hoc vocabulo, *Presbyter*, qui canon reperitur dist. 32.

Ex secunda parte sic allegantur. *Can. Quoniam*, 12. *quæst.* 1. id est, canone *Quoniam*, Causa 12. quæstione prima.

Ex

Ex tertia parte. *Can. Nemo*, 9. *dist.* 1. *de consecratione*. Adduntur hæc vocabula *de consecratione*, ut intelligatur proferri canon ex tertia parte Decreti, quæ quinque tantum habet distinctiones, & quæ inscribitur *de consecratione*.

Decretalium Gregorii IX. sic loca laudantur. *cap. sollicite* 2. extra, *de restitutione spoliatorum*. Id est, capitulo *sollicite*, secundo, quod est *extra* Decretum Gratiani, nempe in Decretalibus Gregor. IX. tit. *de restitutione spoliatorum*. Qui titulus est 13. libri secundi.

Cæterarum compilationum loca citantur hoc modo: *cap. Discretioni*, *de decimis in* 6. idest, capitulo *discretioni*, tit. de *decimis*, in 6. lib. Decretalium; hicque titulus est 13. lib. 3. hujus lib. 6. Item *cap. unico de homicidio in Clementinis*: vel *Clementina*, *si furiosus*, *de homicidio voluntario vel casuali*. Similiter *cap. execrabilis*, *de Præbendis & dignitatibus*, *in Extravag. Joan. XXII.* Et *cap. super cathedram de sepulturis in Extravag. commun.*

De Consuetudine.

Præter has leges seu Constitutiones Canonicas, quæ scriptum Ecclesiæ Romanæ jus fere continent, quæque plus minusve per universum orbem Christianum observantur, peculiares in singulis Ecclesiis occurrunt consuetudines non scriptæ, quæ cum nec legi naturali aut divinæ derogent, nec bonis moribus contrariæ sint, a locorum incolis, imo ab iis qui per hæc loca transeunt, ne ulla detur indigenis offensio, sunt custodiendæ. Id sapienter monet D. August. Epist. 54. alias 118. ad Januarium, num. 2. alias cap. 2. *Quod neque contra fidem, neque contra bonos mores esse convincitur, indifferenter est habendum, & propter eorum, inter quos vivitur, societatem servandum est ..... Mater mea Mediolanum me consecuta invenit Ecclesiam Sabbato non jejunantem: cœperat perturbari & fluctuare quid ageret ..... propter ipsam consului de hac re beatissimæ memoriæ virum Ambrosium: respondit mihi ..... Cum Romam venio, jejuno Sabbato: cum hic sum, non jejuno. Sic etiam tu, ad quam for-*

te

te Ecclesiam veneris, ejus morem serva, si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi. Hoc cùm matri renuntiassem, libenter amplexa est. Ego vero de hac sententia etiam atque etiam cogitans, ita semper habui, tanquam eam cœlesti oraculo acceperim. Sensi enim sæpe dolens & gemens, multas infirmorum perturbationes fieri per quorundam fratrum contentiosam obstinationem, vel superstitiosam timiditatem, qui in rebus hujusmodi, quæ neque scripturæ sanctæ auctoritate, neque universalis Ecclesiæ traditione, neque vitæ corrigendæ utilitate ad certum possunt terminum pervenire (tantum quia subest qualiscumque ratiocinatio cogitantis, aut quia in sua patria sic ipse consuevit, aut quia ibi vidit, ubi peregrinationem suam quo remotiorem a suis, eo doctiorem factam putat,) tam litigiosas excitant quæstiones, ut nisi quod ipsi faciunt, nihil rectum existiment.

Igitur *consuetudo* pro lege tenenda est, quoties nec veritati, nec justitiæ aut æquitati est contraria. Est enim, ut habetur Can. *Consuetudo* 5. distinct. 1. *Jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex*. Quod quidem de ea duntaxat intelligitur consuetudine, quæ neque divino juri, neque canonicis contradicit institutis. Si enim iis repugnet, *impedire non debet quominus veritas prævaleat & vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est*. Ita loquitur D. Cyprianus Ep. 74. ad Pompejum, relata Can. 8. dist. 8. Unde Tertullianus lib. de velandis Virginibus cap. 1. *Dominus noster Christus veritatem se, non consuetudinem cognominavit*. Et ipse Christus Matth. cap. 23. v. 3. de Scribis & Pharisæis loquens hæc ait. *Secundum opera .... eorum nolite facere*. Quibus verbis significat non exemplo tantum & consuetudine esse vivendum: sive ut loquitur lex 13. *Nemo* Cod. de Sententiis & interlocutionibus, *non exemplis, sed legibus judicandum*. Et lex *Sed licet* 12. ff. de Officio Præsidis, *non tam spectandum quid factum sit, quam quid fieri debeat*. Etenim quotidiana docet experientia, nimis verum esse, quod notat Cardinalis Joannes Bona Pedemontius ex Ordine Cisterciensi, Rerum Liturgicarum lib. 1. cap. 7. num. 3.

num. 3. in fine, *multa hodie pro lege haberi in his quæ pertinent ad Ecclesiasticas observationes, quæ sensim ex abusu irrepserunt, quorum originem cum recentiores ignorent, varias conantur congruentias & mysticas rationes invenire, ut ea sapienter instituta vulgo persuadeant. Porro isti, ut scite Hieronymus de Origene dixit, ingenii sui adinventiones faciunt Ecclesiæ Sacramenta.*

Legatur S. Augustinus Ep. 55. alias 119. num. 35. alias cap. 19.

De Legibus Civilibus.

Lex civilis dicitur quæ lata est a Legislatore civili, puta a Principe, vel a Republica; eaque illos omnes obligat, qui Principi vel Reipublicæ sunt subjecti. Neque enim patitur ordo, ut qui sunt inferiores, superioribus non obediant in iis, quæ ad commune societatis bonum ab ipsis sunt constituta.

Quocirca qui aliis præsunt, animadvertendi jus habent in eos, qui leges suas contemnunt. Ita enim statuit Apostolus ad Romanos cap. 13. v. 1. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi a Deo: quæ autem sunt a Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Et ut ostendat eos graviter peccare, qui legitimæ potestati, ea, qua par est, ratione, morem non gerunt, hæc addit: *qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt .... Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.*

Ex quibus verbis intelligere licet, legem civilem externam quidem esse, politicam, & temporalem, quoad objectum, seu res imperatas: sed obligationem, quæ ex ea nascitur, internam esse, spiritualem, & ad animum pertinentem; nec illius observationem salva conscientia posse contemni; sed ea quemque teneri, sive Clericus sit, sive Laicus, sive indigena, sive peregrinus. Nam Clericus membrum est civitatis, non secus ac Laicus. Item peregrinus dum alicubi moratur, fit pars saltem transiens & temporaria societatis eorum hominum, apud quos vivit; & con-

consequenter legibus & usibus, seu consuetudinibus illius loci, nempe quatenus nec legi naturali nec legi divinæ repugnant, sese debet submittere. Unde illud tritum:

Dum fueris Romæ, Romano vivito more.

Nulla quidem unquam fuit natio aut gens tam barbara, quin aliquas sibi proprias leges habuerit, ut ex veterum historiarum monumentis accipimus.

Primo enim antehac vidimus præcepta civilia a Deo ipso fuisse Judæis dictata. Deinde novimus apud vetustiores populos, maxime vero apud Græcos, scripto traditas & digestas fuisse leges civiles, quales sunt leges Solonis, Lycurgi, & aliorum, quæ omnes a lege naturali manant; imo quæ forte magna ex parte a lege Mosaica, cujus copiam fecerant Judæi, fuerunt petitæ. Verum majus cæteris studium in hac parte posuerunt Romani; artemque populos non tantum armis subigendi, sed etiam justis legibus continendi cæteris diligentius excoluerunt: quod innuit Virgilius l. *6.* Æneid. elegantibus his versibus.

Excudent alii spirantia mollius æra:
Tu regere Imperio populos Romane memento.

Igitur præter Romuli, aliorumque Regum Romanorum leges, quæ stante Regia potestate Romæ obtinebant, placuit post Reges exactos certum constitui jus in Republica, quo civium discordiæ componerentur. In hanc rem missi sunt anno circiter 300. ab Urbe condita tres legati Athenas, & in alias Græcorum civitates, qui leges ab his populis servatas describerent, & Romam referrent. Iis vero post triennium reversis adjuncti fuere septem Viri prudentes, qui una cum ipsis earum legum delectum haberent. Atque ita decem viri legibus scribendis creati, per quos leges in decem tabulas digestæ: quibus paulo post, propter multarum rerum defectum, additæ sunt aliæ duæ tabulæ: adeo ut omnis publici privatique juris fons ex duodecim illis tabulis scaturiret.

His tabulis accesserunt *Leges*, quæ ab universo Populo; *Plebiscita*, quæ a plebe; *Senatusconsulta*, quæ a Senatu fiebant. Accesserunt item

Edi-

Edicta Prætorum, ex quibus prodiit jus, quod *honorarium* dicebatur, quod magnus esset Prætoribus honos in Republica. Cumque hæc edicta in unum corpus fuissent collecta, corpus illud nominatum fuit *Edictum perpetuum*.

Mutata Reipublicæ facie, & delato ad unum hominem imperio, variæ prodierunt Imperatorum Constitutiones, quæ per quingentos circiter annos, scilicet ab Augusto ad Justinianum, mirum in modum excreverunt. Magnæ quoque auctoritatis fuerunt *Responsa prudentum*: nam non tantum illorum consilio jus dicebant Imperatores; sed eorum quoque nonnullis publicam de jure respondendi facultatem concesserunt.

Ex his Imperatorum, ab Adriano ad Constantinum constitutionibus, compositi sunt duo codices tempore Diocletiani, alter a Gregorio, alter ab Hermogene viris privatis. Tertium codicem dedit Imperator Theodosius Junior, octo prudentium virorum laboribus usus, in quo Imperatorum a Constantino ad seipsum constitutiones inclusit.

Tandem Imperator Justinianus summam manum Jurisprudentiæ Romanæ imposuit. Is enim anno Christi 528. cum *Imperatoriam Majestatem non solum armis decoratam, verum etiam legibus vellet esse armatam*, illustres viros delegit, quibus *maximum illud, & ad Reipublicæ sustentationem respiciens opus* commisit, ut ex tribus legum Codicibus *Gregoriano*, *Hermogeniano*, & *Theodosiano* amputata prolixitate, alium Justiniani nomine inscribendum componerent. Horum igitur excellentium virorum opera Codicem Justinianæum perfecit; & data hanc in rem constitutione confirmavit anno 529.

Deinde innumeras pene veterum leges unico complexus est opere, in quinquaginta libros diviso, quod *Digestorum* seu *Pandectarum* nomine donatum est.

Postea Juris Civilis Epitomen in quatuor libros distributam edidit in gratiam adolescentium Jurisprudentiæ studiosorum, quam Epitomen *Institutionum Juris Civilis* nomine insignivit.

Sed cum nonnulla in Codice vel omissa, vel non satis accurate pertractata deprehenderet, i-

ipsum in multis emendari, & primæ ejus editioni secundam accuratiorem succedere voluit: hicque est *repetitæ prælectionis Codex*, quem jam in corpore Juris Civilis legimus.

Additæ sunt *Novellæ*, seu novæ constitutiones 168. Adeo ut *integrum Juris Civilis*, ut vocant, *Corpus*, quatuor constet *collectionibus*, videlicet quatuor *Institutionum* libris; quinquaginta libris *Digestorum* seu *Pandectarum*, duodecim libris *Codicis*, & *Novellis* 168. Ex quibus Novellis excerptæ sunt breves sententiæ, quæ in recognoscendo Codice variis illius locis insertæ sunt, eæque *Authenticæ* dicuntur, quod auctoritate Imperatoria fulciantur Novellæ.

Jam cum quinquaginta *Digestorum*, seu *Pandectarum* libri una cum *Glossis* unico volumine comprehendi non possent, in tria divisi sunt volumina a Librariis, qui primum volumen, *Digestum vetus*, nominarunt, quoniam prius editum est, secundum *Infortiatum*, quia fortiorem ac pleniorem legum cognitionem suppeditat; tertium denique *Digestum novum*, seu postremo editum nuncuparunt.

Singuli *Pandectarum* & *Codicis* libri in titulos, tituli in leges, & leges in paragraphos distribuuntur. Cum ergo allegatur lex aliqua Digestorum, seu Pandectarum, nomen *Digestorum* significatur per litteram majusculam D. *Pandectarum* vero per græcum, π̃, cum accentu circumflexo, in cujus locum Librarii duplex ff. substituunt. Exempli gratia si quis allegare velit paragraph. tertium legis primæ tituli primi Digestorum, seu Pandectarum, qui titulus est *de justitia & jure*, sic dicet: Jus naturale est quod natura omnia animalia docuit, ex l. 1. parag. 3. D. seu ff. *de justitia & jure*; id est, lege prima, parag. 3. ff. seu Pandectis, titulo *de justitia & jure*.

In Codice autem L. Nemo 2. Cod. de Sacrosanctis Ecclesiis: idest, lege, quæ incipit ab hoc vocabulo, *nemo*, quæ lex est secunda, in Codice, titulo *de Sacro-sanctis Ecclesiis*. Hic titulus est secundus libri 1. Si agatur de Authentica, dicetur *Authent.* Cassa, *Cod. de Sacro sanctis Ecclesiis*, &c. *Novellæ* propriis nominibus & nume-

ris

ris allegantur, & Novellarum capita indicantur. Institutiones quoque Juris Civilis per titulos & paragraphos laudari solent. Hæc nota §. est ϖ græcum depravatum, & paragraphum significat.

Primo paragrapho præmittitur *principium*, quod sic allegatur *in pr.* id est, in principio. Simpliter *in f.* id est, in fine. *in sum.* id est, in summa, quæ nempe legi aut paragrapho præfixa est. Item *arg.* id est, argumento, scilicet ex aliqua lege deducto. *h. t.* id est, hoc titulo. *gl.* id est, glossa. *j. g.* id est, juncta glossa, scilicet cum notis, &c.

Quamvis Jus Civile Romanorum tanta arte & opera a Justiniano, tum ex optimis quibusque Jurisconsultorum responsis & observationibus; tum etiam ex sanctissimis Imperatorum Constitutionibus compositum fuerit, non tamen statim a subsequentibus Imperatoribus est approbatum, & in forensibus controversiis usurpatum. Sed ipsius auctoritas paulatim crevit, prout magis apud homines innotuit: tandemque apud cunctas fere nationes, vel ex toto, vel ex parte, cœpit observari. Nunc magnum habet pondus in tota fere Europa, ubi *jus* simpliciter nominatur.

Nam etiamsi nulla fere sint Europæ Regna, nullæ Provinciæ, quæ peculiares non habeant usus & consuetudines; in iis tamen *Jus scriptum*, id est *Jus Romanorum* pro regula est, quotiescumque *Jus*, ut vocant, *consuetudinarium* deficit. Idque Obertus de Orto Jurisconsultus Mediolanensis recte observat lib. 2. de Feudis tit. 1. his verbis: *Strenuus legisperitus, sicubi casus emerserit, qui consuetudine feudi non sit comprehensus, absque calumnia uti poterit lege scripta.*

In Gallia quædam sunt provinciæ, in quibus *Jus scriptum* obtinet, ut Regio Lugdunensis, Gallo-Provincia, Occitania. In aliis suæ vigent consuetudines ab antiquo observatæ, quas tamen constitutione Caroli VII. an. 1454. scriptis mandatas esse oportet, ac in supremis Curiis comprobatas, ut omnis tollatur variatio, quæ ex testimoniorum diversitate oriebatur, ac facilius constet Judicibus, quid inter judicandum sequi debeant. Ubique tamen fere Jus Romanum velut

com-

communis quædam hominum regula merito spectatur. Nam vera & genuina continet æquitatis ac justitiæ naturalis principia: nec aliunde melius Jurisprudentiæ præcepta & definitiones, quam ex Jure Romano repetuntur. Quamobrem cum iis aliquatenus informatos esse oporteat scientiæ moralis studiosos, nihil ab instituto nostro abhorrens facturos esse nos putamus, si selectas quasdam ex Institutionibus Justiniani notiones cum ea, quam tractamus, scientia magis conjunctas hic proponamus.

CAPUT X.

Selectæ Juris notiones ex Imperatoris Justiniani Institutionibus desumptæ, cum variis observationibus ad scientiam morum spectantibus.

INstitutiones juris Civilis Romani sunt veluti Jurisprudentiæ Romanæ elementa, a quibus hujusce studii sumendum est exordium.

Inscribuntur *Divi Justiniani sacratissimi Imperatoris Institutiones*. Etenim solebant Romani *Divos* & *sacratissimos* appellare suos Imperatores. Cur autem id facerent, nulla justa ratione, sed sola pudenda & impia adulatione movebantur. Nos vero, cum de jure Romano agentes sic eos nominamus, auctore Deo id facimus, qui de ministris suis sic ait, Psal. 81. v. 6. *Ego dixi, dii estis*. Eoque sensu testimonium illud allegat Christus Dominus Joan. c. 10. v. 34. Itaque possumus *Divi* Justiniani institutiones cum veteribus dicere; earumque synopsim exhibere.

In quatuor *libros* dividuntur, quorum singuli variis constant *titulis*; rursusque tituli *principio*, ac *paragraphis* dirimuntur.

EX LIBRO PRIMO.

Liber primus tradita justitiæ & jurisprudentiæ definitione, expositisque diversis juris speciebus, de *personis* agit: quarum varias divisiones recenset.

Ad Tit. 1. *De justitia & jure.*

Justitia est *constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.*

Dicitur *constans & perpetua voluntas*; quibus verbis habitus voluntatis designatur; nam voluntas constans & perpetua non est sine habitu. Additur *Jus suum cuique tribuendi*; quia justitiæ objectum est jus cuique reddendum.

Jurisprudentia est juris notitia. Aliquando tamen *Jus* sumitur pro ipsa Arte, seu scientia juris: quo sensu definitur *ars boni & æqui*, ut ante dictum est.

Præcepta juris sunt tria, *honeste vivere*; *alterum non lædere*; *suum cuique tribuere.*

Jus vel publicum est, vel privatum. Publicum dicitur, quod ad statum Reipublicæ, vel ad Principem primario spectat; cujusmodi est Jus sacrum, quo nititur religio; jus belli & pacis. Apud nos lex Salica, qua fœminæ a sceptro excluduntur, est Juris publici. Item in Germania, quæ pertinent ad electionem Imperatoris, sunt Juris publici, &c.

Privatum jus dicitur, quod ad singulorum utilitatem pertinet, de quo solo agit Justinianus; illudque collectum esse dicit ex Jure naturali, gentium, & civili.

Ad Tit. 2. *De Jure naturali, gentium, & civili.*

Jus naturale hoc titulo definitur *quod natura omnia animalia docuit*: sive quod hominibus & belluis commune est: Quanquam belluæ ut rationis, sic juris expertes merito habentur. Sed si quod belluæ instinctu naturali, id homines ratione faciunt, jure naturali facere dicuntur. Cujus in exemplum vulgo afferunt maris & fœminæ conjunctionem, prolis educationem, &c.

Jus Gentium est *quo gentes humanæ utuntur*, ut loquitur Ulpianus leg. 1. ff. de Justitia & Jure: illudque vel primarium, vel secundarium est.

Primarium dicitur, quod ratio naturalis inter omnes homines constituit: ad quod pertinent religio, quam quisque habet erga Deum; amor erga patriam & parentes, &c. hocque jus revera

est

est Jus naturale, quatenus hominibus solis convenit, & ita nominatur ab Imperatore Justiniano lib. 2. Inst. tit. 1. parag. 11. *Secundarium* est, quod *usu exigente & humanis necessitatibus* constitutum est. Quo jure omnes pene contractus sunt introducti, ut *emptio-venditio*, *locatio-conductio*, *societas*, *depositum*, *mutuum*, *& alii innumerabiles*.

Jus Civile est quod quisque populus liber sibi ipse constituit: idque vel *scriptum* est, vel non scriptum, seu *consuetudinarium*. Quanquam jus consuetudinarium nunc scriptis mandatum est in Gallia ex constitutione Caroli VII. an. 1454. ne detur variationi locus, & certiora sint judicia, ut dictum est.

Ad Tit. 3. de Jure personarum.

De personis agere incipit Justinianus hoc titulo: primamque personarum divisionem hanc esse dicit, quod omnes homines aut *liberi* sint, aut *servi*.

Libertas sumpta pro hominis statu, seu conditione, ut hic sumitur, est *Naturalis facultas ejus quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut jure probibetur*. ex l. 4. ff. de statu hominum.

Dicitur *naturalis facultas:* quia omnes homines nascuntur liberi; servitus vero *Jure gentium invasit*. Etenim postquam introducta sunt bella, *captivitates* quoque, seu *servitutes* sunt secutæ, quas etiam jus Civile sustinuit, & quibus effectum est, ut nonnulli dominio aliorum, qui in ipsos jus vitæ ac necis haberent, contra naturam, seu contra jus naturale primarium subjicerentur.

Deinde dicitur *ejus, quod cuique facere libet:* effectus quippe libertatis est facere quod libet. Hinc a Cicerone Paradoxo quinto hujusmodi *libertas* definitur *potestas vivendi ut velis*. Idem Tullius lib. 1. *de officiis*, libertatis proprium esse ait, *sic vivere ut velis*.

Additur, *nisi si quid vi aut jure prohibetur*. Nam liber homo his duabus rebus *vi* & *jure*, ne, quod lubet, faciat, impeditur. Non tamen idcirco fit servus, sed liber remanet: quod innuit Servius ad versum 28. Eclogæ 1. Virgilii, his ver-

bis. *Aliter dicit servus, libertatem cupio, aliter ingenuus*, (id est, qui statim ac natus est, liber est:) *ille enim vult carere servitute: hic vult habere liberam vitam, pro suo scilicet arbitrio agere.*

Igitur homo liber pro suo arbitrio quandoque agere prohibetur, tametsi remaneat liber: ut pupillus qui sub tutoris potestate est, cum agitur de illius bonorum dispositione, *nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium*, ut ait Apostolus ad Galatas cap. 4. v. 1. Similiter qui a latronibus vinctus est, *servus* non efficitur, licet agere non possit, quod lubet. Multo minus libertatem naturalem amittimus, quod lege quædam facere prohibeamur: nam potius, ut ait eleganter Cicero, orat. pro Cluentio, *legum idcirco servi sumus, ut liberi esse possimus.*

Servitus definitur leg. 4. ff. de statu hominum, *Constitutio Juris Gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur*. Dicitur *Constitutio Juris Gentium*, aut etiam Juris Civilis. Nam servi apud Romanos vel nascebantur, vel fiebant. Nascebantur ex ancillis: fiebant vero vel Jure Gentium, scilicet ex captivitate, vel Jure Civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum sese venundari patiebatur.

Servi autem ex eo nominati sunt, quod Imperatores vendere ac *servare* captivos, non vero eos occidere solerent: unde etiam *mancipiorum* nomen ipsis datum est, quod ab hostibus *manu caperentur*, non occiderentur.

In servorum conditione nulla est differentia: sed liberi vel sunt ingenui, vel libertini.

Ingenuus, ut modo diximus, vocatur, qui statim ut natus est, liber est: sive qui ex matre libera nascitur: nam hoc casu *partus sequitur ventrem*, seu conditionem matris.

Libertinus dicitur, qui ex servitute manumissus est, qualis erat Horatii pater, ut ipse ait lib. 1. Serm. Sat. 6. *Manumissio* autem est *de manu missio*, sive *datio libertatis*, quæ multis modis fiebat, iisque vel solemnibus, vel minus solemnibus.

Solemnes modi erant tres; scilicet vindicta, census, & testamentum.

Vindicta fiebat manumissio apud Magistratum.

Vin-

Vindicta erat virgula seu festuca, qua manumittendi in capite pulsabantur a Prætore, sic dicta a Vindicio servo, qui cum nobilium adolescentium conjurationem contra Rempublicam patefecisset, libertate & Civitate donatus est; ut scribit T. Livius lib. 2. cap. 5.

Censu fiebat manumissio, cum dominus servum producebat in campum Martium, ut ibi censum, id est bona inter reliquos cives profiteretur: cui manumittendi modo successit is, quo manumittebantur servi in Ecclesia coram fidelium cœtu, donec omnino sublata est servitus inter Christianos.

Testamento denique fiebat manumissio, cum quis servum suum testamento liberum esse jubebat.

Minus solemnes manumittendi modi erant item tres; scilicet *inter amicos*, cum nempe quis præsentibus amicis servum manumittebat: *per mensam*, cum ipsum convivio admittebat: *per Epistolam*, quando aliis in locis agenti servo missis litteris concedebat, ut liber viveret.

Libertinorum autem seu manumissorum tripartito divisa erat conditio. Nam aliqui fiebant *Cives Romani*, & gaudebant juribus Civitatis Romanæ, cujusmodi erant *jus connubii*, *jus testamenti faciendi*, *jus patriæ potestatis*, &c. Alii dicebantur *Latini Juniani*, qui ex lege Junia Norbana, quam tulere M. Junius Silanus, & L. Norbanus coss. eodem donabantur jure, quo Latini populi ante bellum Italicum, quibus *Jus Latii* concessum erat, quo cum Romanis commercia exercebant: non tamen erant jurium Civitatis, puta *connubii*, *patriæ potestatis*, & cæterorum participes; sed *peregrini* habebantur. Alii denique erant *Dedititii*, quorum conditio erat pessima, utpote qui similes tantum erant iis populis, qui cum in Romanorum fidem concessissent, & postea rebellibus animis ab iis descivissent, denuo fuerant ab iis superati, seseque dediderant, ut imaginariam quamdam libertatem consequerentur. Hæc omnia libertinorum discrimina sustulit Justinianus, ut constat ex tit. 5. hujus libri, quem consule.

Ad Tit. 8. *De his qui sui vel alieni juris sunt.*

Secunda personarum divisio est in eos, qui sunt sui juris, quique dicuntur *Patres-familias*, sive puberes sint, sive impuberes; & in eos, qui sunt juris alieni, qui nempe vel sunt sub potestate dominica, ut *servi*, de quibus dictum est; vel sub potestate patria, ut filiifamilias.

Ad Tit. 9. *De patria potestate.*

Patria potestas est jus quod habet pater Jure Romano in liberos tum ex justis nuptiis procreatos, tum in legitimatos, tum etiam in adoptatos. Qui sint filii ex legitimis nuptiis procreati, satis notum est. Si extra legitimas nuptias nascantur, dicuntur *naturales*, non legitimi, quia leges eos non agnoscunt: sed per subsequens matrimonium possunt legitimari. Adoptivi denique apud Romanos dicebantur, qui per adoptionem tantum, non natura erant liberi. Duplex erat adoptionis species: altera dicebatur *Adrogatio*, qua patresfamilias, id est, qui erant sui juris, & extra patriam potestatem, sive essent puberes, sive impuberes; altera *Adoptio* specifice, qua filiifamilias, qui nempe non erant sui juris, in potestatem patris adoptivi transibant.

Summa autem erat patris potestas in liberos, lege XII. tab. Ideoque scribit hic Justinianus, *nullos esse homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem habebant Cives Romani*. Sic enim lex XII. tab. præcipit. *In liberos suprema patrum auctoritas esto. Venundare, occidere liceto. Si pater filium ter venunduit, filius a patre liber esto.*

Itaque cum pater filium alicui vendiderat, a quo filius fuerat manumissus, non idcirco hic filius sui juris efficiebatur, sed in patris potestatem recidebat, qui eum rursus ac tertio poterat vendere. Verum post tertiam venditionem, si filius manumittebatur, fiebat sui juris, & paterfamilias.

Hinc factum est, ut *emancipationes* liberorum veteri jure Romano per tres imaginarias venditiones, & totidem manumissiones fierent. Quippe pater naturalis adibat Prætorem cum aliquo sibi

ſibi amico, cui maxime confidebat, quique idcirco pater *fiduciarius* appellabatur. Huic vendebat ſeu mancipabat filium, certam habens fiduciam fore, ut filius ab eo libertatem reciperet. Igitur pater fiduciarius coram Prætore & quinque teſtibus, ac *libripende*, ſic vocato quod libram, ſeu ſtateram ferret cum duobus nummis aureis, filium emebat a patre naturali, dabatque ei in ſimilitudinem pretii unum vel duos nummos, quos ferebat libripens: atque ita filius in poteſtatem illius tranſibat. Ipſe vero ſtatim eum manumittebat. Manumiſſus vero in patris naturalis poteſtatem recidens, rurſus ab eo mancipabatur; & a patre fiduciario manumittebatur; idemque tertio fiebat, ut tandem poſt tertiam mancipationem & manumiſſionem filius e patria poteſtate dimitteretur.

Verum hæ ſolemnitates poſtea ſublatæ ſunt; iiſque ſucceſſit 1. Emancipatio *Anaſtaſiana*, quæ fiebat ex reſcripto principis ut conſtituerat Imperator Anaſtaſius lege 5. Cod. de emancipationibus: deinde *Juſtinianæa*, quæ fiebat coram Magiſtratu, prout ſtatuit Juſtinianus leg. 6. Cod. eodem titulo.

Ex his intelligitur, Emancipationem in jure Romano eſſe actum, quo pater e manu ſeu mancipio, id eſt ex poteſtate & dominio filium, etiam impuberem & tutore indigentem, dimittebat. Sed apud nos Emancipatio eſt actus, quo minor 25. annis, altero, vel utroque parente orbatus, ex conſanguineorum conſilio, auctoritate Principis judicibus cognita, e tutoris poteſtate dimittitur, ut ſuorum bonorum uſumfructum habeat ſub curatoris auctoritate, donec completo anno 25. plenum habeat rerum ſuarum dominium.

Alii erant modi præter Emancipationem, quibus patria poteſtas ſolvebatur jure Romano: ſcilicet ſumma filii dignitas; mors *Civilis* patris, aut filii; ſive *maxima & media capitis diminutio*, non *minima*.

Capitis diminutio dicitur *ſtatus prioris mutatio*, quæ triplex eſt, ſcilicet maxima, media, & minima. Minima capitis diminutio eſt tantum familiæ mutatio, ſalva Civitate & libertate, ut con-

contingebat filiis adoptivis, qui in aliam familiam transibant. Media capitis diminutio est amissio Civitatis, & consequenter familiæ, retenta tamen libertate, ut iis accidebat, quibus *aqua & igni interdicebatur*; sive qui, ut postea mos obtinuit, ob maleficium in insulam *deportabantur*.

Maxima capitis diminutio est amissio libertatis, & consequenter Civitatis ac familiæ, ut eveniebat iis, qui majores 20. annis se se ad pretium participandum venundari patiebantur; vel qui *servi pœnæ* efficiebantur, id est qui ob maleficia ad metallum e fodinis eruendum damnabantur, aut bestiis subjiciebantur.

Captivitate vero non tam tollebatur, quam suspendebatur patria potestas propter jus *Postliminii*. Cum enim pater *postliminio* redibat, fingebatur semper in Civitate fuisse. *Postliminio reversus* dicitur, qui ab hostibus captus ad patriam remeavit.

Nota, hoc esse discrimen inter *Deportationem* & *Relegationem*, quod Deportati Civitatem amitterent, & fierent *peregrini*, retentis dumtaxat iis quæ sunt ex jure gentium: ideoque vendebant, emebant, locabant, & cæteros contractus qui sunt juris gentium inibant, non secus ac cives Romani: sed testamenti factionem, jus connubii, jus patriæ potestatis, &c. non habebant. Relegati vero remanebant cives Romani, & omnibus Civitatis Romanæ juribus gaudebant. Unde minus erat in relegatione, quam in deportatione, seu exilio. Hinc Ovidius de sententia Cæsaris, qua relegatus fuerat, sic scribit Trist. lib. 2. Eleg. 1.

Adde quod edictum, quamvis immite minaxque,
Attamen in pœnæ nomine lene fuit.
Quippe relegatus, non exul dicor in illo:
Parcaque fortunæ sunt data verba meæ.

Vide titulos XI. XII. XVI.

Ad Tit. 10. *De Nuptiis*.

Nuptiæ, sive matrimonium est *viri, & mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens*. Hæc conjunctio est animorum potius, quam corporum. Nam *matrimonium consensus facit, non concubitus*.

Ad

Ad legitimas nuptias Jure Civili Romano requiruntur quatuor.

Primo, ut contrahentes ſint cives Romani. Nam olim nec peregrini, quales erant qui jus Latii tantum habebant, ut diximus; nec ſervi juſtas apud eos nuptias contrahebant. Jure tamen Canonico omnes homines tam cives quam peregrini, tam liberi quam ſervi juſtas nuptias contrahunt: quoniam apud Deum non eſt diſcrimen inter liberum & ſervum, Epiſt. ad Gal. cap. 3. v. 28.

Secundo, requiritur ut maſculi ſint puberes, & fœminæ viri potentes: ſive, ut illi compleverint annum decimum quartum, hæ vero annum duodecimum.

Tertio, ut habeant conſenſum parentum, in quorum poteſtate ſunt: *nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio ſuadet.* In eoque Regum Chriſtianiſſimorum ſanctiones Jus Civile Romanum confirmant. Jus tamen Canonicum hunc parentum conſenſum non deſiderat, ut videri poteſt apud Lancelottum lib. 2. Inſtitut. Juris Canon. Tit. XI. paragraph. 1. cui conſentaneum eſt Concil. Trident. Seſſ. 24. c. 1. *de Reform. matrimonii.*

Quarto denique requiritur, ut contrahentes abſtineant a vetitis & nefariis nuptiis: quales ſunt inter perſonas, quæ vel affinitate vel cognatione conjunguntur.

Cognatio, ſive conſanguinitas, eſt vinculum perſonarum ex eodem ſtipite & ſanguine deſcendentium.

Affinitas vero eſt neceſſitudo per matrimonium contracta inter conjugem, & alterius conjugis cognatos.

Duæ ſunt conſanguinitatis *lineæ*, ſcilicet *recta*, & *obliqua*, ſeu *collateralis*.

Linea recta eſt ea, in qua alter alterum genuit; eaque vel eſt aſcendentium, in qua numerando a filio aſcendimus ad patrem, ad avum, & proavum, abavum, atavum, tritavum &c. vel *deſcendentium*, in qua deſcendimus a patre ad filium, ad nepotem, ad pronepotem, abnepotem, atnepotem, trinepotem, &c.

Obliqua linea eſt eorum qui a latere veniunt.

In recta linea, v. g. inter patrem, filium, ne-

 potem,

potem, &c. prohibentur nuptiæ in infinitum. Prohibentur item in linea collaterali inter personas, quarum aliquæ parentum loco sunt, respectu aliarum: ut non potest quis amitam aut materteram, vel magnam amitam, & magnam materteram uxorem ducere, quia parentum loco habentur. Eadem ratione patruus fratris sui filiam, aut neptem, uxorem ducere non potest.

In aliis personis, quæ sunt in linea collaterali, distingui debet gradus seu distantia unius personæ ab alia.

Diverso modo numerantur isti gradus Jure Civili, & Jure Canonico.

In Jure Civili *quot sunt generationes, tot sunt gradus*; nam utrimque numerantur generationes, ascendendo ab una persona genita ad communem stipitem; & descendendo a communi stipite ad alteram personam genitam. Verbi gratia si Titius genuit Mævium, & Sempronium, hi duo, nempe Mævius & Sempronius, qui fratres sunt, dicuntur esse in secundo gradu. Siquidem Mævius genitus est a Titio communi utriusque parente; en unum gradum. Titius genuit Sempronium; en alterum gradum. Eaque ratione filius Mævii, & filia Sempronii sunt in quarto gradu. Nam filius Mævii genitus est a Mævio, en unum gradum: Mævius a Titio communi parente; en secundum. Deinde Titius genuit Sempronium: en tertium: & Sempronius filiam suam genuit: en quartum gradum.

In Jure Canonico enumerantur tantum generationes ex una parte, descendendo a communi parente ad personam genitam, vel ascendendo a persona genita ad stipitem communem. Unde fratres & sorores secundum Jus Canonicum, quod ubique ea in re sequitur Ecclesia Catholica, sunt in primo gradu; fratrum & sororum liberi in secundo, &c. Quocirca in exemplo allato Titius genuit Mævium & Sempronium: deinde Mævius filium habuit, & Sempronius filiam: si fiat ascensus ex una parte, puta a filio Mævii ad Titium communem parentem; vel descensus a Titio ad filium Mævii, aut ex altera parte ad filiam Sempronii, occurrent tantum duæ generatio-

tiones, & proinde duo gradus.

Itaque Jure Civili consobrini, id est fratrum, vel sororum liberi, utpote in quarto gradu, nuptias contrahere possunt.

Sed Jure Canonico, non tantum consobrini non possunt nuptias contrahere, sed neque eorum filii & filiæ; neque nepotes & neptes: quia consobrinorum nepotes & neptes sunt tantum in quarto gradu secundum Jus Canonicum, quo quidem Jure prohibentur nuptiæ in linea collaterali usque ad quartum gradum *inclusive*, id est incluso eo gradu intra prohibitionem.

Hic quæritur, quid juris sit respectu personarum collateralium, quarum una est tantum in tertio gradu a communi stipite, v. gr. est tantum vel pronepos, vel proneptis; altera vero ex altera parte est in quinto gradu. Cui quæstioni respondetur, hanc esse regulam generalem, ut personæ collaterales in eo inter se dicantur gradu constitutæ, in quo persona remotior: v. gr. in specie proposita, ubi una persona distat tribus gradibus, altera quinque a stipite communi, hæ duæ personæ inter se dicuntur esse in quinto gradu; & proinde matrimonio licite conjunguntur.

Quod diximus de cognatione, id etiam de affinitate statuendum. Verbi gratia si Titius Cajam duxerit, non potest ea mortua conjungi cum Cajæ cognatis intra quartum gradum *inclusive*. Ubi notandum, etiamsi affinitas morte unius conjugum dissolvatur Jure Civili, ut constat paragr. *socrum 7. Institut. de nuptiis*; eam tamen remanere Jure Canonico; cui juri nihil addidit Tridentina Synodus, nisi quod affinitatem, quæ ex fornicatione oritur, ad secundum duntaxat gradum porrexit Sessione 24. cap. 4. *de reformatione matrimonii*.

Liberi, qui nascuntur ex fornicatione, dicuntur *naturales*, sive spurii, non *legitimi*; quia leges eos non agnoscunt, ut advertimus; sed possunt per subsequens matrimonium *legitimari*, seu fieri legitimi, ut etiam dictum est.

Est alia species affinitatis inter Christianos, quæ spiritualis dicitur; qualis intercedit inter

personam quæ baptizavit, & eam quæ baptizata est, illiusque parentes. Patrinus quoque & matrina, qui de sacro fonte personam susceperunt, contrahunt affinitatem spiritualem, non quidem inter se, sed cum persona suscepta, illiusque parentibus, quæ affinitas matrimonium impedit.

Sunt aliæ personæ, quæ Jure Civili Romano nuptias contrahere prohibentur: ut tutor ducere non potest pupillam, cujus tutelam gessit, nisi tutelæ rationem reddiderit, &c. Vide Titulum de ritu nuptiarum, qui secundus est libri vigesimi tertii Digestorum.

Ad tit. 13. De Tutelis.

Personæ *sui juris* dicuntur, quæ nec patriæ, nec herili potestati sunt subjectæ. Eæ autem vel sunt in tutela, vel in curatione, vel neutro genere tenentur.

Tutela definitur hoc titulo, *vis & potestas in capite libero ad tuendum eum qui per ætatem se defendere nequit, Jure Civili data ac permissa*. Dicitur vis & potestas *in capite libero*: dici etiam potest in *caput liberum*: id est, potestas in persona libera ad aliam personam liberam, quæ per ætatem defendere se non potest, tuendam. In hoc quippe tutela a curatione discrepat, quod tutor personæ primario detur, deinde rebus; curator vero solis rebus detur, non personæ.

Additur, Jure Civili *data, ac permissa*, quia triplex est tutelæ species in Jure Romano. Primo quidem est *testamentaria*, cum v. gr. pater testamento tutorem dat liberis adhuc impuberibus, & proinde infirmis ac tutore indigentibus. Deinde *legitima*, quæ deficiente testamentaria agnatis defertur lege XII. tabul. Agnati autem sunt qui per virilis sexus cognationem sunt juncti: cognati vero qui per fœminini sexus personas conjunguntur. Denique *dativa* tutela cessante testamentaria & legitima dabatur in Urbe a Prætore Urbano, & majore parte Tribunorum plebis, ex lege Attilia, quam nempe Attilius Tribunus plebis tulerat; in Provinciis vero a Præsidibus provinciarum ex lege Julia & Titia.

Itaque tutela legitima *datur* seu defertur lege

XII.

XII. tabul. testamentaria *permittitur*; dativa denique ex lege Attilia, & ex aliis legibus descendit.

Hæc postrema tutelæ species sola apud nos locum habet: nam tutor vel testamento designatus, vel consanguineorum judicio electus a Judice datur.

Auctoritas tutoris est approbatio ejus, quod cum pupillo geritur. Qua quidem opus non est, ut pupillus conditionem suam meliorem faciat: sed cum periculum est, ne conditionem suam faciat deteriorem, omnino est necessaria.

Ad Tit. 22. *De Curatoribus*.

Cum tutor personæ detur propter infirmam ætatem, solis impuberibus datur: ideoque adveniente pubertate tutela finitur jure Romano. Tum qui prius dicebantur *Pupilli*, & sub tutela constituti, dicuntur *Minores*; iisque dantur curatores, qui ipsorum res tueantur, donec annum vigesimum quintum compleverint, quo tempore fiunt *Majores*, & plenum habent rerum suarum dominium.

Apud nos durat tutela usque ad hunc annum vigesimum quintum, nisi qui minor est, literas a Principe obtineat circa annum 18. per quas e tutoris potestate fuerit dimissus, sive emancipatus, ut sub curatoris auctoritate bonorum suorum usumfructum habeat.

Nonnunquam ipsis etiam *Majoribus* tum Jure Romano, tum nostro dantur curatores propter animi vel corporis vitium, puta mente captis, prodigis, mutis, surdis, iisque omnibus, qui rebus suis superesse non possunt.

Ad Tit. 25. *De excusationibus tutorum & curatorum*.

A tutela & cura excusantur,

Primo, qui quinque liberos habent vivos.

Secundo, pauperes. Tertio, qui sunt infirmæ valetudinis. Quarto, Professores liberalium Artium, &c.

Clericos quoque ab onere tutelæ immunes fecit Justinianus lege *Generaliter* 52. Cod. *de Episco-*

scopis & Clericis. Non tamen interdicta est Clericis pupillorum & orphanorum tutela, vel curatio, dummodo sola charitatis ratione, non ulla lucri cupiditate moveantur, ut constat ex Can. *Pervenit* 26. *distinct.* 87. & Can. *Decrevit* 1. *distinct.* 88.

EX LIBRO SECUNDO.

Hactenus de personis, nunc de rebus agendum.

Ad Tit. 1. *De rerum divisione, & acquirendo earum dominio.*

Res omnes vel sunt in patrimonio seu dominio singulorum, vel sunt extra singulorum patrimonium.

Extra singulorum patrimonium sunt res communes, res publicæ, res Universitatis, res nullius.

Res communes dicuntur, quarum proprietas nullius est, usus vero jure naturali, sive jure gentium est omnium, ut sunt aer, aqua profluens, mare, littus maris, feræ bestiæ, pisces, &c.

Res vocantur publicæ, quarum proprietas est alicujus populi, usus tamen Jure Gentium omnibus communis est, ut sunt flumen, ripa, qua flumen continetur, portus, &c.

Res Universitatis sunt eæ, quarum proprietas est Universitatis aut Collegii alicujus, usus verò omnium qui sunt ex ea Universitate aut Collegio; ut sunt theatra, stadia, balnea, &c.

Res nullius sunt res Divini Juris, quæ nempe regulariter alicujus fieri non possunt; eæque vel sacræ sunt, vel religiosæ, vel sanctæ.

Res sacræ dicuntur, quæ rite per Pontifices Deo sunt consecratæ, ut Ædes sacræ, Altaria, & vasa usui divino dicata, &c. Quæ quidem Jure Canonico non licet alienare, nisi ob necessitatem vel utilitatem Ecclesiæ, puta ad dissolvendum æs alienum, quo premitur Ecclesia, ad captivos ex infidelium potestate redimendos; ad pauperes tempore famis alendos. Vide Tit. Decretal. de rebus Ecclesiæ alienandis vel non, qui est decimus tertius libri tertii.

Re-

Religiosa res apud Romanos Jure Civili dicebatur locus, in quem quis mortuum intulerat, sive propria duntaxat voluntate, si suus esset locus; sive volente aut consentiente domino, si locus esset alterius. Jure Canonico religiosus non fit locus, nisi ab Episcopo, vel a Sacerdote, quem Episcopus delegaverit, rite fuerit consecratus: hujusmodi sunt cœmeteria, seu conditoria, in quibus defunctorum corpora tumulantur.

Res sanctæ sunt eæ, quæ sanctione aliqua adversus hominum injurias sunt munitæ; ut sunt muri, portæ civitatis, & leges.

In patrimonio singulorum sunt res, quarum dominium singulis est acquisitum.

Dominium est facultas de re disponendi, nisi lex aut conventio impediat, ut dicemus inferius, ad tit. 8.

Modi acquirendi dominii Jure Gentium sex statui possunt: scilicet occupatio, accessio, specificatio, confusio, fructuum ex aliena re perceptio, traditio.

Primus igitur modus acquirendi dominii jure Gentium est *occupatio*, qua res quæ nullius sunt, primo occupanti cedunt.

Ad occupationem pertinent acquisitio animalium ferorum, non vero mansuetorum; acquisitio rerum in bello partarum; inventio; acquisitio rei pro derelicto habitæ.

Itaque feræ bestiæ, volucres, & pisces, simul atque venatione, aucupio, piscatione in manus alicujus venerunt, jure Gentium illius esse incipiunt. Quicquid autem eorum ceperis, si tuam evaserit custodiam, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Illud quæsitum est, an, si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur: & placuit non aliter tuam esse, quam si eam ceperis; *quod multa accidere soleant, ut eam non capias*.

Apium quoque fera natura est. Itaque apes, quæ in tua arbore consederint, non magis tuæ intelliguntur esse, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eo usque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec diffici-

cilis persecutio ejus est: alioquin occupantis fit. Pavonum item, & columbarum, & cervorum fera est natura: & postquam abierunt, eo usque tantum tua esse intelliguntur, donec *animum revertendi* habeant, id est donec revertendi consuetudinem non deseruerint. Gallinarum autem, & anserum non est fera natura. Ideoque licet ea animalia ab aliquo turbata conspectum tuum effugerint, tua esse intelliguntur; & qui lucrandi animo ea detinet, furtum committere intelligitur.

Jam in bello acquirimus Jure Gentium non tantum res hostium, sed & ipsos hostes, qui, quod manu *capiantur*, non occidantur, *captivi* nominantur.

Inventione pariter acquiruntur jure naturali eæ res, quæ nunquam cujusquam fuerunt, ut sunt lapilli & gemmæ, quæ in littore maris inveniuntur.

Thesaurus autem, si ab aliquo inveniatur in loco, cujus ipse dominium habeat, totus est inventoris. Idem statuendum, si inveniatur in loco sacro vel religioso, dummodo id fiat fortuito, non data opera. Sed si in solo alterius, vel in publico, aut fiscali loco inveniatur, idque fortuito casu, dimidium illius fit inventoris, & alterum dimidium Domino soli, vel Civitati, vel fisco, seu Principi conceditur Jure Civili Romano hoc titulo, paragrapho 39.

Definitur Thesaurus a Jurisconsulto Paulo leg. *Nunquam* 31. ff. de acquirendo rerum dominio, *vetus quædam depositio pecuniæ, cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat*. Tum addit: *sic enim fit ejus, qui invenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri causa, vel metus vel custodiæ condiderit sub terra, non est thesaurus, cujus etiam furtum fit*. Huc pertinet Scævolæ responsum leg. 67. ff. De rei vindicatione. *A tutore pupilli domum mercatus ad ejus refectionem fabrum induxit. Is pecuniam invenit. Quæritur ad quem pertineat. Respondi, si non thesauri fuerunt, sed pecunia forte perdita, vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata, nihilominus ejus eam esse, cujus fuerat*.

Vide constitutionem Leonis Imperatoris Cod. lib. 10. tit. 15. ubi thesauros definit, *condita ab ignotis dominis tempore vetustiori mobilia*; ac thesauri inventionem, *beneficium Dei* appellat.

Acquisitio rerum pro derelicto habitarum fit, cum Dominus eas res abjicit eo animo, ut eas nolit in numero rerum suarum habere: unde primi occupantis fiunt.

Secundus acquirendi modus jure naturali, seu gentium dicitur *accessio*, per quam nempe is fit Dominus accessorii, qui Dominus est rei principalis.

Accessio autem duplex, scilicet *naturalis*, quæ fit sine facto hominis; & *artificialis*, quæ fit cum hominis industria.

Ad accessionem naturalem referuntur fœtura, alluvio, insula in flumine nata, alvei mutatio.

Igitur quæ ex animalibus dominio tuo subjectis nascuntur, jure naturali tibi acquiruntur.

Item quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, eodem jure tibi acquiritur. Est autem *alluvio* incrementum latens, ut intelligi non possit, quantum quoque temporis momento adjiciatur.

Insula in medio mari nata dicitur esse primi occupantis. Si nata sit in medio flumine, dividitur inter eos, qui ex utraque parte fluminis prope ripam prædia possident. Quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident.

Si flumen mutaverit alveum suum, vetus alveus acquiritur iis, qui prædia habent vicina, pro modo latitudinis cujusque prædii.

Ad accessionem artificialem referuntur inædificatio, intextura, implantatio, satio, scriptura, pictura.

Quod spectat ad ædificationem, *omne quod solo inædificatur, solo cedit*: id est, dominus soli est dominus ædium in eo ædificatarum. Si quis autem sciens ex aliena materia in solo suo ædificaverit, datur in eum actio, quæ vocatur *de tigno juncto*, non quidem ut materia ipsa restituatur, quia lex XII. tabul. *tignum* alienum, quod quis rei suæ junxit, eximi prohibuit, ne ædificia diruerentur; sed ut damnetur reus in duplum. Si

ta-

tamen bona fide ex aliena materia, putans esse suam, ædificaverit, non in duplum, sed in simplum damnabitur, *Tigni* appellatione in lege XII. tabul. omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur ex leg. 62. ff. *de verborum significatione*.

Per *intexturam* purpura aliena vestimento tuo intexta, accessionis vice tibi cedit. Item *per implantationem*, planta, cum radices egit, fit ejus cujus est solum. Idem dicendum tum de semine, quod agro, in quo satum est; tum de literis, quæ licet aureæ sint, chartæ cedunt. Pictura tamen non cedit tabulæ, sed tabula picturæ, propter picturæ pretium.

Tertius acquirendi modus jure naturali dicitur *specificatio*, per quam nempe si quis bona fide ex aliena materia, vel partim ex sua, partim ex aliena, speciem fecerit, fit ejus Dominus; si modo ea species ad priorem rudemque materiam reverti non possit. Ut si quis bona fide ex uvis alienis, vel partim ex suis, partim ex alienis vinum fecerit, quod non potest in priorem materiam reverti, ipse fit vini Dominus, soluto tamen materiæ pretio priori Domino. Sed si res in priorem materiam reverti possit, ut puta si vas ex auro alieno factum sit, quod nempe reverti potest in priorem rudemque materiam, Dominus materiæ est Dominus speciei: eoque casu videtur habenda ratio laboris artificis secundum viri prudentis arbitrium, propter bonam ipsius fidem.

Quartus acquirendi modus jure naturali est *confusio*, vel *commixtio*, per quam duorum dominorum materiæ, vel ipsorum voluntate, vel fortuito confusæ aut commixtæ, fiunt amborum communes. *Confusio* de rebus liquidis dicitur, ut de vino; *Commixtio* vero de aridis, ut de tritico.

Quintus modus est fructuum ex aliena re perceptio. Ut si quis a non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura & cura. Aliter se res habet, si quis fuerit malæ fidei possessor; sive si alienum fundum sciens possederit: nam fructus cum fundo debet restituere; sive ii fructus sint *natura-*

les,

les, qui nempe sine cultu & cultura hominis crescunt, ut mala, pyra, &c. sive *industriales*, qui culturam hominis desiderant, ut frumenta, uvæ, &c. sive sint adhuc pendentes in radice vel arbore; sive collecti & extantes; sive collecti & consumpti. Is vero, ad quem usufructus fundi pertinet, non aliter fructuum Dominus efficitur, quam si ipse eos perceperit: & ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, ad hæredes ejus non pertinent, sed Domino proprietatis aquiruntur.

Sextus denique acquirendi modus jure naturali est *traditio*. Nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem Domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. *Traditio* proprie est rei mobilis, puta libri, equi, &c. sed ipsi æquivalet *quasi-traditio*, quæ est rerum immobilium, ut fundi, ædium, &c. imo & in rebus mobilibus locum habere potest *quasi-traditio*, quæ fit vel per *fictionem brevis manus*, vel per *symbolum*.

Fictio brevis manus dicitur, cum actus qui intervenire debebat, occultatur. Veluti si rem, quam tibi quis commodaverit, vel locaverit, postea tibi vendiderit: quamvis eam non accipiat, ut tibi tradat: eo tamen ipso quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur illius proprietas, perinde ac si eam accepisset, tibique deinde tradidisset.

Per symbolum quoque fit quasi traditio: ut si quis merces in horreo depositas vendiderit, sola traditione clavium horrei transfert proprietatem mercium ad emptorem.

Ad Tit. 2. De rebus corporalibus & incorporalibus.

Altera est rerum divisio in res *corporales*, quæ nempe tangi possunt; sive mobiles sint, ut equus, aurum, &c. sive immobiles, ut domus, fundus, &c. & in res *incorporales*, quæ tangi non possunt, ac in jure consistunt, ut hæreditas, usufructus, obligationes quoquo modo contractæ. Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum & rusticorum, quæ etiam *servitutes* vocan-

cantur. Etenim præter servitutem, qua persona personæ ad nutum servit, de qua superius actum est, alterius hic meminit Jurisconsultus, quæ dicitur esse jus, quo res aliena nobis aut nostræ rei servit: unde vel realis est, quando rei nostræ; vel est *personalis*, quando nobis servit.

Ad Tit. 3. De servitutibus prædiorum rusticorum, & urbanorum.

Servitus realis seu prædialis est vel urbana, vel rustica.

Urbana dicitur, quam prædium sive rusticum sive urbanum debet prædio urbano.

Rustica, quam prædium sive rusticum sive urbanum debet prædio rustico.

Urbanum prædium vocatur, quod hominis habitationis causa extructum est, sive sit in urbe, sive ruri.

Rusticum est quod ad usum rusticum est comparatum, sive etiam ruri sit, sive in urbe.

Rusticæ servitutes sunt *iter*, quo per vicini fundum homo solus sine jumento vel vehiculo; *actus*, quo homo cum jumento vel vehiculo jus habet eundi; *Via*, quæ est jus eundi & agendi jumentum vel vehiculum, & hastam rectam vel trabem ferendi; *aquæ ductus*, sive jus aquæ ducendæ per fundum alienum, &c.

Urbanæ servitutes sunt jus tigni in vicini parietem immittendi; jus stillicidii, quo vicinus pati cogitur, ut aqua pluvialis e prædio meo in suum guttatim cadat, jus fluminis, quo aqua mei prædii, per tubos seu canales collecta, in prædium vicinum decidit; jus altius non tollendi, quo vicinus prohibetur altius extollere ædificium, ne prospectui meo officiat, &c.

Ad Tit. 4. De Usufructu.

Servitutes personales sunt ususfructus, usus, & habitatio.

Ususfructus est *jus alienis rebus utendi, fruendi, salva rerum substantia.*

Dicitur *jus utendi, fruendi*, ut distinguatur ususfructus a nudo usu. Nam utimur rebus alienis ad necessitatem tantum; fruimur vero etiam

ad

ad commoditatem & voluptatem, salva tamen rerum substantia: quia cum usufructuarius non sit Dominus rei, cavere debet, ne ipsa deterior evadat.

Ad Tit. 5. De Usu, & habitatione.

Usus est *jus rebus alienis utendi, non fruendi*: unde minus est in usu, quam in usufructu.

Habitatio est jus alienas ædes habitandi, quod jus ad alios transferri non potest.

Hæ omnes servitutes personales multis modis, sed præsertim morte naturali vel civili personæ finiuntur. Quid sit mors civilis, dictum est antea.

Ad Tit. 6. De Usucapionibus, & longi temporis præscriptionibus.

Vidimus hactenus modos acquirendi jure naturali, nunc dicendum de modis acquirendi jure civili. Ex iis alius est universalis, ut hæreditatis aditio: alius particularis, ut usucapio, ut donatio, legatum, &c.

Usucapio est modus acquirendi jure civili, quo quis rem alienam bona fide, justo titulo, & legitimo, seu *præscripto per leges* tempore possessam, suam efficit: unde etiam *præscriptio* nominatur.

Ad usucapionem, seu longi temporis præscriptionem requisita sunt quinque.

Primo, bona fides, quam quidem initio tantum usucapionis desiderat jus Civile: sed jus Canonicum per totum tempus. Unde malæ fidei possessor non usucapit.

Secundo, justus titulus, quales sunt emptio, donatio, legatum, &c.

Tertio, ut res non sit vitiosa: cujusmodi sunt res sacra, res furtiva, vel vi possessa, &c. quæ non possunt usucapi.

Quarto, ut possessio sit continuata, non per litis contestationem, aut alio modo interrupta.

Quinto denique requiritur tempus legitimum, seu per leges *præscriptum*, scilicet triennium pro rebus mobilibus, decennium inter præsentes, & vicennium inter absentes pro rebus immobilibus. Bona Ecclesiastica non præscribuntur nisi 40. annorum spatio.

Ad

Ad Tit. 7. De Donationibus.

Donatio est *mera liberalitas, quæ nullo jure cogente in aliquem exercetur*: eaque fit vel *mortis causa*, vel *inter vivos*.

Donatio *mortis causa* fit propter mortis suspicionem; & similis est legato: unde ipsa, cessante mortis periculo, vel etiam pœnitentia donatoris, aut si præmoriatur donatarius, revocatur.

Donatio *inter vivos* fit sine ulla mortis cogitatione, quæ si quingentos solidos excedat, *debet insinuari*, id est in acta publica referri. Non autem revocatur, nisi vel donatori superveniant liberi, vel insigniter ingratus sit donatarius.

Tertia est donationis species, quæ *propter nuptias* dicitur, quam maritus uxori facit ad remunerationem dotis. Huic simile est quod Imperatores Justiniano posteriores dixere *Hypobolon*, id est incrementum dotis, vel quod mortuo marito uxori superstiti redditur supra dotem, ut ait Cujacius lib. 5. observat. cap. 4. Ab iis discrepare constat, quod *Donarium* appellamus.

Ad Tit. 8. Quibus alienare licet, vel non.

Qui rei dominium acquisivit, potest eam alienare: id est, potest dominium ejus in alium transferre. Maritus tamen, qui dominus est prædii dotalis, non potest illud sine uxoris consensu alienare. Item *Minores*, quamvis sint rerum suarum domini, eas sine tutorum auctoritate alienare nequeunt. *Quanto tempore*, inquit Apostolus ad Galatas cap. 4. v. 1. & 2. *hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium: sed sub tutoribus & actoribus est, usque ad præfinitum tempus a patre*. Vertunt aliqui sub *tutoribus & curatoribus*; idque non male: sed potest retineri vulgata versio, sub *tutoribus & actoribus*.

Dicitur *actor*, quem tutor vel curator ad agendum quasi procuratorem, auctore Prætore, constituit, *Institut. de Curatorib. paragraph. ultimo*. E contrario creditor, qui dominus non est pignoris, potest illud alienare, si debitum ipsi non solvatur.

Ad Tit. 9. Per quas personas cuique acquiritur.

Acquiritur nobis dominium non tantum per nos ipsos, sed etiam per servos nostros & liberos, qui sunt in nostra potestate, imo per procuratorem. Servi tamen & filii *Peculium* habent jure Romano, id est, *pusillam pecuniam a rationibus dominicis & paternis separatam*. Peculium servorum unius est rationis. At peculium liberorum est quadruplicis generis, scilicet *profectitium*, quod ex re, vel occasione patris; *adventitium*, quod vel donatione, vel successione matris; *castrense*, quod in militia; *quasi castrense*, quod in foro vel officio publico acquiritur. Pater habet proprietatem & usumfructum peculii profectitii, solum usum adventitii, nihil vero in castrensi, & quasi castrensi.

Ad Tit. 10. De Testamentis ordinandis.

Hereditas est modus acquirendi dominii universalis. Est enim *successio in universum jus, quod defunctus habuit*. Ea autem vel *testamento* defertur, vel ab *intestato*.

Testamentum est *voluntatis nostræ justa sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit*.

Dicitur *justa sententia*, id est legibus consentanea. Deinde *nostræ voluntatis*: quæ verba a testamenti factione excludunt filiosfamilias & servos, qui sunt in potestate patria & herili, nec propriam habent voluntatem; item mente captos, prodigos, &c. Additur, *de eo quod quis post mortem suam fieri velit*, quia ut testamentum valeat, *mors necesse est intercedat testatoris*, ut ait Apostolus ad Hebræos cap. 9. v. 16. nam quamdiu vivit testator, mutare potest voluntatem. *Ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitæ supremum exitum*. L. 4. ff. *de adimendis vel transferendis legatis*.

Testamentum Jure Romano vel solenne est, vel nuncupativum.

Testamentum solenne in scriptis fit coram septem testibus, civibus Romanis, puberibus, subscribentibus, & consignantibus. Aliud enim est

sub-

subscribere, aliud est *signare* : illud calamo, hoc annulo seu sigillo perficitur. *Subsignare* tamen pro *subscribere* sumitur leg. 39. ff. *de verborum significatione*.

Testamentum nuncupativum fit viva voce testatoris heredem suum coram septem testibus nuncupantis. Vide legem *Hac consultissima*. 21. Cod. *de Testamentis*. Testamentum militare, quod nempe a milite stipendia merente in expeditionibus militaribus conficiebatur, ab omnibus juris solennitatibus erat immune.

Apud nos testamentum *holographum*, seu quod totum manu testatoris conscriptum est & subscriptum, nullos testes desiderat. Fieri etiam potest coram Notariis publicis. Nonnunquam excipitur a Pastore seu Rectore Ecclesiæ Parochialis, coram duobus testibus, ubi deficiunt notarii. Idque non tantum ex jure Canonico cap. *cum esset* 10. Extra *de Testamentis* : verum etiam ex Constitutionibus Aurelianensi, art. 27. ac Blesensi, art. 63. Quomodocumque fiat, non debet esse suggestum, sed a testatore scriptum aut dictatum : deinde si a notariis exceptum fuerit, opus est ut semel, atque iterum ipsi testatori legatur.

Ad Tit. 12. Quibus non est permissum facere Testamentum.

Testamentum facere possunt omnes qui non prohibentur. Prohibentur autem servi, filiifamilias, mente capti, &c. ut modo diximus.

De Clericis ita statuit Alexander III. cap. *Quia nos* Extra, *de Testamentis*. *Clerici de his quæ paternæ successionis vel cognationis intuitu, aut de artificio sunt adepti, seu dono consanguineorum aut amicorum, non habito respectu ad Ecclesiam, pervenerunt ad ipsos, libere disponere valeant. De his tamen quæ consideratione Ecclesiæ perceperunt, nullum de jure possunt facere testamentum*. Moribus tamen nostris receptum est, ut de hujusmodi bonis, quæ ab Ecclesia perceperunt, testari valeant : sed eorum est omnem curam adhibere, ut ea bona in pios usus cedant : alioqui graviter peccant.

Ad

Ad Tit. 13. *De Exheredatione liberorum.*

Possunt parentes liberos exheredare justis de causis, quæ vulgo numerantur quatuordecim,

Bis septem causis exheres filius esto.
Si patrem feriat: si maledicat ei.
Carcere conclusum si negligat, aut furiosum
Criminis accuset: vel paret insidias.
Si dederit damnum grave; si nec ab hoste redemit;
Testarive vetet: se sociatve malis.
Si mimos sequitur; vitietque cubile paternum:
Non orthodoxus; filia si meretrix.

Ad Tit. 14. *De heredibus instituendis.*

HEredis institutio est *designatio successoris in universum jus quod defunctus habuit.* leg. 24. ff. *de verborum significatione*. Possunt autem Jure Romano institui heredes vel liberi, vel servi: vel unus, vel plures. Si plures sint, inter illos dividenda est hereditas. Ideoque in hereditate, ut in *asse*, duodecim distinguuntur partes, quæ *unciæ* vocantur. Unde dicitur heres *ex asse*, qui heres est ex toto, heres *ex semisse*, qui dimidiam tantum hereditatis partem habet, &c. *Uncia* igitur est pars hereditatis duodecima. *Sextans*, seu sexta pars hereditatis, continet duas uncias. *Quadrans*, seu quarta pars continet tres uncias. *Triens*, seu tertia pars continet quatuor. *Quincunx*, quinque. *Semis*, sex. *Septunx*, septem. *Bes*, (quasi *bis*, id est, bis triens) octo habet uncias. *Dodrans* (cui deest quadrans) novem. *Dextans*, (quasi deest sextans) decem. *Deunx* (cui deest uncia) undecim. *As* duodecim uncias complectitur.

Si duo instituti essent heredes, alter ex semisse, alter ex quadrante: quoniam superesset quarta pars, ipsa heredibus illis *accresceret*, sive *jure accrescendi* accederet pro rata cujusque portione: quia jus non patitur, ut quis pro parte testatus, pro parte intestatus decedat. l. 7. ff. *De Regulis Juris*. E diverso, si quatuor essent heredes scripti, unus ex semisse, & tres ex tertiis portioni-

bus

bus hereditatis: cum plus scriptum esset, quam in hereditate contineretur; tacite singulis aliquid pro rata parte decresceret.

Apud nos locum non habet heredis institutio. Nam in Consuetudine Parisiensi art. 318. *mortuus vivum munit*, id est proximum suum heredem suis omnibus bonis instruit, eumque sua morte illorum dominum facit.

Ad Tit. 15. *De Substitutionibus.*

Substitutio est *hæredis institutio in locum prioris deficientis*; eaque duplex est, scilicet vel *vulgaris*, vel *pupillaris*.

Vulgaris fit a quocumque testatore cuicumque heredi instituto, puta hoc modo: Titius heres esto: si Titius heres non erit, Mævius heres esto.

Pupillaris fit a solo patre liberis suis impuberibus, qui vel heredes non sunt; vel si heredes sunt, intra pubertatis annos moriuntur: veluti si quis dicat hoc modo: Titius filius meus heres mihi esto. Ac si filius meus heres mihi non erit; sive heres erit, & prius moriatur, quam in suam tutelam venerit, tunc Seius heres esto.

Ad pupillarem substitutionem accedit *quasipupillaris* substitutio, quæ etiam *exemplaris* dicitur: quæque ab utriusque sexus parente fit liberis tam puberibus quam impuberibus, etiam emancipatis, qui sunt furiosi, mente capti, prodigi, &c. In Gallia non tantum testamento, sed etiam contractu matrimonii fiunt substitutiones, per quas quædam bona ad descendentes cujusdam familiæ, ut puta ad primogenitos masculos transeunt, ita ut hujusmodi bonorum fructus duntaxat ab iis percipi, non vero proprietas alienari possit, quamdiu durat substitutio, quæ tertio gradu finitur Constitutione Aurelianensi art. 59.

Ad Tit. 17. *Quibus modis testamenta infirmentur.*

Infirmatur testamentum, vel dum rumpitur, vel dum fit irritum, vel dum rescinditur.

Rumpitur testamentum, vel adgnatione sui heredis; vel posteriori testamento, dummodo jure perfectum sit, nec quidquam in eo desideretur.

Irri-

Irritum fit testamentum, si nullus heres existat.
Rescinditur per querelam inofficiosi testamenti.

Ad Tit. 18. *De inofficioso testamento.*

Inofficiosum dicitur testamentum, *quo contra pietatis officium parentes sine causa filios suos exheredant*. Quo casu liberis datur *querela inofficiosi testamenti*, seu actio in rem adversus heredem scriptum in testamento inofficioso, ut testamentum rescindatur.

Cessat hæc querela, si exheredato relicta sit portio legitima. Est autem hæc legitima portio antiquo Jure Romano quarta pars ejus portionis, quam quis habuisset ab intestato: sed jure novo est triens, si liberi sint quatuor vel pauciores; sin vero sint plures, legitima est semis. Authent. Novissima, Cod. hoc tit.

Quatuor, aut infra dant natis jura trientem,
Semissem vero dant natis quinque, vel ultra.

Ad Tit. 19. *De heredum qualitate & differentia.*

Heres dicitur *necessarius* Jure Romano, qui, velit, nolit, adire debet hereditatem. Tales erant servi: nam heredes instituebantur a dominis qui non erant solvendo, ut ipsorum potius quam defuncti nomine a creditoribus distraheretur hereditas, ne defuncti nomen ignominia afficeretur.

Heres *voluntarius* dicitur qui abstinere potest ad hereditate: isque vel *suus* est, vel *extraneus*.

Heres vocatur *suus*, qui est in potestate testatoris, & proximum in familia gradum obtinet, ut filius, vel filia; itemque nepos & neptis, dummodo sint in avi potestate, & pater eorum in sui patris potestate, vivo eo, esse desierit. Cæteri omnes sunt extranei.

Heredibus voluntariis duplex datur beneficium, scilicet *Jus deliberandi*, & beneficium *Inventarii*.

Jus deliberandi dicitur, quo tempus heredi competit ad videndum, an sibi expediat adire hereditatem; an potius eam repudiare. Sed interim *immiscere* se bonis hereditariis non debet.

Inventarium est repertorium seu catalogus eorum omnium quæ sunt in hereditate; illiusque bene-

ficio heres non tenetur erga creditores ultra vires hereditatis.

Ad Tit. 20. *De Legatis.*

Legatum est *donatio quædam a defuncto relicta ab herede præstanda*. Nota, hunc loquendi modum Jurisconsultis familiarem, *legare aliquid ab aliquo*, id est, legare aliquid ab alio, puta ab herede, præstandum, ut fundum, villam, &c.

Vetat lex *Falcidia*, quam tulit Falcidius Tribunus plebis, ne quis ultra dodrantem hereditatis legare possit; ut saltem quarta pars hereditatis heredi, vel heredibus salva remaneat, quæ *Quarta Falcidia* nominatur.

In consuetudine Parisiensi, & aliis Provinciarum Galliæ Consuetudinibus, in quibus distinguuntur bona *Gentilitia* seu *propria* ab *acquisitis* ante matrimonium, & *conquisitis* a viro & uxore simul, constante matrimonio, legare quis potest tantum quintam partem bonorum propriorum; adeo ut quatuor reliquas quintas penes heredem remanere necesse sit: art. 295. Consuetud. Paris.

Ad Tit. 23. *De fidei-commissariis hereditatibus.*

Si quis nec heres, nec legatarius per leges esse valeat, huic non aliter quam per *fidei commissum* relinqui potest: quatenus nempe quod relinquitur, fidei committitur ejus, cui relinquitur, ut id alteri restituat. Quod nostris moribus omnino est prohibitum.

Ad Tit. 25. *De Codicillis.*

Codicilli Jure Romano sunt *testati vel intestati voluntas minus solemnis*. Apud nos nihil aliud fere sunt, nisi appendix ad testamentum, per quam nonnulla vel supplentur, vel demuntur, vel quacumque ratione mutantur.

EX LIBRO III.

Ad Tit. 1. *De hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur.*

Intestatus decedit, qui aut omnino testamentum

tum non fecit, aut non jure fecit, aut id quod fecerat, ruptum irritumve factum est, aut si ex eo nemo heres extiterit.

Intestatorum autem hereditates ex lege XII. Tabul. primo loco ad *suos* heredes pertinent, id est ad eos qui in potestate morientis fuerint: quales sunt filius, filia, &c. Secundo loco ad *agnatos*, id est ad cognatos per virilis sexus personas conjunctos. Tertio loco Prætor vocat proximos *cognatos*, qui nempe per fœminei sexus personas junguntur. Verum hoc agnatorum & cognatorum discrimen sustulit Justinianus Novella 118. cap. 4.

Igitur primo ordine secundum jus Novellarum ab intestato succedunt descendentes, *Novella* 118. *cap.* 1. Successio illa vel *in capita* fit, vel *in stirpes*.

Successio fieri dicitur *in capita*, quando hereditas secundum personarum succedentium numerum defertur. Hoc modo succedunt liberi primi gradus, puta filius, & filia, sine ullo sexus discrimine.

Successio *in stirpes* fit per *jus repræsentationis*: ut si quis moriens filium relinquat vivum, & nepotes ex altero filio defuncto, nepotes patrem suum mortuum *repræsentabunt*, & omnes simul æquam cum patruo suo hereditatis portionem habebunt: quia proximiores in linea descendenti nunquam excludunt remotiores alterius lineæ descendentis.

Si nulli sint descendentes, ascendentibus tribuitur hereditas, ita ut proximior remotiorem semper excludat, dicta Novella cap. 2.

Deficientibus autem ascendentibus admittuntur collaterales. Et primo quidem fratres germani *in capita*. Cum his vocantur fratrum germanorum defunctorum liberi *in stirpes*: qui ipsi, si soli sint, hereditatem quoque dividunt in capita, eadem Novell. cap. 3.

Post fratres germanos, eorumque liberos, veniunt fratres uno parente conjuncti; itemque liberi fratrum præmortuorum, qui uno parente conjuncti erant. Si nec fratres nec fratrum liberi adsint, reliqui agnati & cognati vocantur: & ex iis, qui pares sunt gradu, pariter admittuntur;

ac proximior remotiorem excludit, *ibid.*

Deficientibus & his, succedit conjux conjugi, leg. 1. Cod. *Unde vir & uxor*: cujus defectu fiscus hereditatem vacantem occupat.

Quis fuerit ordo successionum in lege Mosaica Deus ipse declarat Numerorum cap. 27. v. 8. his verbis. *Homo cum mortuus fuerit absque filio, ad filiam ejus transibit hæreditas. Si filiam non habuerit, habebit successores fratres suos. Quod si fratres non fuerint, dabitis hereditatem fratribus patris ejus. Sin autem nec patruos habuerit, dabitur hereditas his, qui ei proximi sunt.*

Variant Consuetudines nostræ in diversis Galliæ Provinciis circa successiones ab intestato.

Ad Tit. 14. *De obligationibus.*

Obligatio est *juris vinculum, quo astringimur ad aliquid præstandum*: estque vel naturalis, vel civilis.

Naturalis est, *quæ sola æquitatis ratione sustinetur*, nec efficax est ad producendam actionem. Exempli causa, naturali obligatione teneor ei opem ferre, cujus auxilium sensi: sed ille nullam in me habet actionem, qua me ad par sibi referendum adigat.

Civilis est *juris vinculum, quo necessitate astringimur alicujus rei solvendæ, secundum nostræ Civitatis jura*: & ea parit actionem.

Obligatio civilis oritur vel ex contractu, aut quasi contractu; vel ex maleficio seu delicto, aut quasi ex maleficio seu delicto.

Contractus est species conventionis. Conventio autem est *duorum aut plurium in eamdem rem placitum seu consensus*. Dicitur item pactio, vel pactum, vel conventum: nisi malis dicere pactionem aut conventionem esse actum pacifcentium; pactum vero, aut conventum esse id, quod ex pactione, vel conventione resultat.

Conventio igitur seu pactum est veluti genus, quod in species tribuitur. Nam conventio, si nec nomen habet speciale a jure Civili, nec causam, ea generale conventionis aut pacti nomen retinet; & obligationem tantum parit naturalem, id est ex fide data, & æquitate naturali ortam, quæ

quæ licet non ſit efficax ad producendam actionem, non tamen apud virum probum minoris eſſe debet roboris, quam obligatio civilis. Si vero conventio vel nomen habet vel cauſam, contractus appellatur, & obligationem ad agendum efficacem producit.

Quare contractus eſt *conventio, quæ vel nomen habet vel cauſam*: unde alius eſt *nominatus*, alius *innominatus*.

Contractus *innominatus* eſt ille, qui cauſam tantum habet, non nomen ſpeciale. Cauſa autem eſt datio, vel factum. Ut ſi duo inter ſe de re aliqua convenerint, & conventio initium ſumpſerit alterius datione vel facto, contractus eſt innominatus, ex quo ſequitur actio in eum, qui non dedit aut fecit id, de quo dando aut faciendo convenerat. Hujuſmodi contractus ad quatuor capita reducitur: ſcil. *do ut des*, *do ut facias*, *facio ut des*, *facio ut facias*.

Contractus *nominatus* dicitur, qui nomen proprium habet a jure Civili: cujuſmodi ſunt ex Lege XII. Tab. *mutuum*, *commodatum*, *depoſitum*, *pignus*, *emptio-venditio*, *locatio-conductio*, *ſocietas*, & *mandatum*. Cum enim horum contractuum uſus ſit frequentiſſimus, nec ſine iis humana ſocietas conſiſtere poſſit; his nomen proprium ac vim tribuit jus Civile, ut obligationem & actionem civilem parerent.

Dicendum nunc de obligationibus quæ naſcuntur ex contractu: poſtea de iis agendum erit, quæ ex quaſi contractu; itemque ex delicto & quaſi-delicto oriuntur.

Contractus autem fiunt quatuor modis, nempe vel *re*, vel *verbis*, vel *literis*, vel *conſenſu*.

Ad Tit. 15. Quibus modis re contrahitur obligatio.

Re perficiuntur contractus, in quibus rei interventio neceſſaria eſt: ſuntque mutuum, commodatum, depoſitum, pignus.

Mutuum eſt *contractus, qui re perficitur, quo rei noſtræ dominium in alium transferimus, ea lege ut eadem non in ſpecie, ſed in genere reddatur*, ut loquuntur Juriſconſulti: id eſt, juxta modum loquendi Philoſophorum, ut eadem non numero,

 ſed

fed fpecie reddatur . Exempli caufa , tritici vel olei menfuram tibi mutuo dedi, non ut eamdem numero, fed ut eamdem tantum fpecie mihi redderes . Unde mutuum in iis proprie rebus confiftit, quæ pondere, numero, & menfura conftant, quæ ipfo ufu confumuntur, five quarum ufus eft ipfa rerum confummatio, & quarum una alterius vice fungi poteft. Hujufmodi funt triticum, vinum, oleum, &c. Pecunia quidem numerata *directe*, ac per feipfam non confumitur; fed tamen confumitur *indirecte*, & quatenus datur in pretium earum rerum, quæ ipfo ufu confumuntur.

Gratuitum igitur debet effe mutuum : id eft, nihil percipi poteft ex mutuo, præter rem ipfam, aut valorem rei, quæ mutuo data eft, quæque vel *caput*, vel *fors capitalis*, vel, cum agitur de pecunia, *fumma capitalis*, aut *principalis* appellatur. Nam mutuum quamdam femper indigentiæ fpeciem arguit in eo cui datur; & ex officio charitatis aut humanitatis procedit. Non enim, v.g. triticum, aut vinum, aut pecuniam mutuo damus ei, cui fuperfunt, fed ei tantum, qui quomodocumque iis opus habet . Quocirca peccant contra *jus naturale*, qui quidpiam ex mutuo propter ipfum mutuum exigunt, cum ipfi ex aliorum indigentia quæftum faciant. Idque ita vifum eft ipfis Ethnicis, quos minime latuit notiffimum illud juris naturalis præceptum.

Quod tibi non fieri cupias, ne feceris ulli.

Hinc eft, quod Ariftot. lib. 1. Politic. c. 10. docet, hanc comparandæ pecuniæ rationem omnium maxime a natura abhorrere. Et Cato apud Cicer. lib. 2. de offic. in fine putat *fœnerari* non minus contra naturam effe, quam *occidere*. Ab ipfo enim *cum quæreretur quid maxime in re familiari expediret? refpondit, bene pafcere. Quid fecundum? fatis bene pafcere. Quid tertium? bene vitire*, feu vites colere. *Quid quartum? arare. Et cum ille, qui quæfierat, dixiffet, quid fœnerari? Tum Cato, quid hominem, inquit, occidere?* In hujufmodi negotiationem graviter quoque invehitur Plutarchus, commentariolo *de vitando ære alieno*.

Quod vero Ethnici contra jus naturale effe ftatuerunt,

tuerunt, id legi Divinæ adverſari conſtat multis Scripturæ ſacræ teſtimoniis. Exod. cap. 22. v. 25. *Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum; non urgebis eum quaſi exactor, nec uſuris opprimes*. Levit. cap. 25. v. 36. *Ne accipias uſuras ab eo, nec amplius quam dediſti*. Pſalmo 14. inter cæteras viri probi dotes, hæc recenſetur, v. 5. *qui pecuniam ſuam non dedit ad uſuram*. Pſalm. 54. v. 12. id injuſto tribuitur, *Et non defecit de plateis ejus uſura & dolus*. Ezechielis cap. 18. v. 17. juſto neceſſarium eſſe dicitur, ut *uſuram & ſuperabundantiam non acceperit*. Et c. 22. v. 12. increpat Deus civitatem ſanguinum his verbis, *uſuram & ſuperabundantiam accepiſti, & avare proximos tuos calumniabaris*.

Equidem ſicut ad duritiam cordis libellus repudii Judæis permittebatur, ne videlicet uxores occiderent; ita, ne fratres opprimerent, fœnus apud exteros exercere ſinebantur. Cum autem Chriſtiani cæteros homines habere debeant ut fratres, non iis licet fœnore quemquam gravare, ſed auſcultandum illud Chriſti documentum, Luc. cap. 6. v. 35. *Mutuum date nihil inde ſperantes*, id eſt, etiam ſine ſpe recuperandæ ſortis capitalis, nedum cum ſpe percipiendæ *uſuræ*, quæ eſt *lucrum ex mutuo vi ipſius mutui præter ſortem capitalem collectum*.

Conſuetudo tamen apud Romanos, ut de aliis taceam populis, invaluerat, ut pecuniam ſuam non tam mutuo darent, quam utendam, aut quomodolibet impendendam pro certo pretio traderent, nempe locupletioribus, a quibus præter ſortem capitalem uſuras accipiebant, ut teſtatur Horatius Ep. 1. l. 2. ubi ait, *dulce* ac *ſolenne* iis fuiſſe

Cautos nominibus certis expendere nummos.

Qui mos etiam ſub Imperatoribus Chriſtianis ad tempora uſque Juſtiniani locum habuit, ut patet ex titulis Digeſtorum & Codicis Juſtiniani, *de uſuris*.

Quamvis enim *ſterilis* ſit nummus, nec per ſe nummum pariat: ipſum tamen in manibus periti negotiatoris *fœcundum* evadere; & quemadmodum ſaltem *indirecte* conſumi poteſt, ut puta cum ad comparanda ſive alimenta ſive indumenta impenditur, ſic ipſum indirecte quoque alios

 num-

nummos in variis hominum commerciis producere ; huncque illius usum pretio æstimari posse, Jurisconsultis Romanis, aliisque visum est. Ideoque usura græce τόκος dicitur, id est partus ; Latine vero *fœnus*, quasi *fœtus nummi*, ut ex Varrone notat A. Gellius noct. attic. lib. 16. cap. 12.

Communior porro illarum usurarum modus in jure Civili Romano sic constituebatur, ut unum pro centum quovis mense acciperetur : nam singulis mensibus repetebant Romani summas creditas una cum usuris, easque rursus in sequentem mensem collocabant. Quare idem Horatius Epod. 2. in fine,

Hæc ubi loquutus fænerator Alphius,
Jam jam futurus rusticus,
Omnem relegit Idibus pecuniam,
Quærit Calendis ponere.

Hujusmodi usura *centesima*, quæ singulis mensibus exigebatur, dabat in singulos annos *duodecim* pro *centum* supra sortem capitalem. Quamobrem ad denarium fere octavum nostro numerandi more reducitur : siquidem octies 12. sunt 96. id est centum minus quatuor. Ad hanc usuram centesimam, qua duodecim nummi pro centum, singulis annis, præter ipsum caput, pendebantur, reliquæ æstimabantur usuræ. Etenim *semisses* erant cum pro centum nummis sex tantum quotannis solvebantur ; *quincunces*, cum quinque ; *trientes*, cum quatuor, juxta divisionem assis superius traditam, &c.

Verum post tempora Justiniani omnis generis usura inter Christianos jure Canonico fuit interdicta, ut videre licet 2. parte Decreti Gratiani causa 14. qu. 3. & toto tit. Decretal. Greg. IX. *de usuris*, & alibi. Idem jus Christiani Principes amplexi sunt, ut maxime constat Regum nostrorum, puta Sancti Ludovici, Philippi IV. Lud. XII. Caroli IX. Henrici III. constitutionibus ; imo Senatus Parisiensis decreto facto die 26. Julii anni 1565.

At si pro certa summa annuam pensionem a te, juxta taxationem Principis, emam, ita ut eam summam a te repetendi facultas mihi sublata sit, tu vero, cum libuerit, illam mihi per-

sol-

ſolvere, teque proinde ab annua penſione mihi numeranda liberare poſſis, cujuſmodi ſunt contractus, quibus in Baſilica Pariſienſi, & alibi collocantur ſummæ, ut annuus tantum reditus acquiratur, ſublata facultate repetendæ ſortis capitalis, tum nulla committitur uſura, cum non ſit mutuum, ſed emptio, ut declaratum eſt a Martino V. Pontif. Rom. *Extravag. commun.* lib. 3. tit. 5. *de empt. & vendit.* cap. *Regimini* 1. hancque Juriſprudentiam Chriſtiani Principes ſequuntur.

Quamvis autem ex mutuo nihil percipere liceat *vi mutui*, præter ſortem ipſam capitalem: licet tamen vel propter *lucrum ceſſans*, vel propter *damnum emergens*.

Primo enim, ſi quis damnum aliquod propter mutuum datum patiatur; verbi gratia ſi reficere non potuerit ædificium, quod ruinam minabatur, quodque ideo fuerit collapſum: vel ſi debitum ſolvere nequiverit, ac ſententia judicis non tantum in ſummam, quam debebat, ſed etiam in impendia fuerit damnatus, poteſt acceptum detrimentum, accipiendo quidpiam ultra ſortem principalem, reſarcire.

Secundo, cum quis habebat occaſionem paratam pecuniæ ſuæ utiliter collocandæ, puta in negotiatione juſta, vel in fundi acquiſitione, aut alio quocumque modo: lucrum illud ceſſans juſta eſt cauſa aliquid ultra ſortem principalem percipiendi ex mutuo, dummodo bona fides adſit. Sed plerumque mala fide utuntur homines, ut alios decipiant: ſupremum tamen Judicem decipere non poſſunt. Vide S. Thomam 2. 2. qu. 78.

Mutuo accedit promutuum, cum nempe aliquid ſolutum eſt, quod non debebatur. Id enim perinde reddendum eſt, ac ſi mutuum fuiſſet datum.

Commodatum eſt. *Contractus, quo res gratis utenda datur ad certum tempus, ad certum finem, aut modum, ea lege ut finito ſecundum tempus, & modum præſtitutum rei uſu, eadem ipſa reddatur.*

Commodatarius *præſtat dolum & culpam etiam leviſſimam*: ideſt, tenetur erga commodantem de dolo & culpa etiam leviſſima, adeo ut damnum, quod commodato accidit, debeat ſarcire. Non tamen tenetur de caſu fortuito, ideſt de vi majo-

re, cui humana imbecillitas resistere non potest.

Dolus est omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita, *lege.* 1. *ff. de dolo malo*, *paragr.* 2.

Culpa hic nihil aliud est, quam negligentia, quæ triplex est, nimirum *lata*, *levis*, & *levissima*. Committitur culpa lata, cum non adhibetur ea diligentia, quam vel negligens paterfamilias adhiberet. Fit culpa levis, cum ea non adhibetur diligentia, quam diligens paterfamilias; fit levissima, cum non adhibetur ea, quam diligentissimus paterfamilias adhiberet.

Commodato affine est *precarium*, quod, quotiescumque libuerit, non expectato certo tempore, repeti potest.

Depositum est *contractus, quo res aliqua gratis custodienda traditur & accipitur, ea lege ut repetenti eadem restituatur*. Est tamen casus, inquit Sanctus Thomas 2. 2. quæst. 57. art. 2. ad 1. in quo depositum non est reddendum, ne homo perversam voluntatem habens, male eo utatur: ut puta si furiosus, vel hostis Reipublicæ arma deposita reposcat. *Depositum miserabile* nominatur, quod naufragii, incendii, tumultus causa deponitur. *Sequestratio* vero dicitur, cum duo vel plures rem litigiosam apud tertium deponunt, ea lege ut ipse finita lite rem victori restituat.

Is, apud quem res aliqua deposita est, seu *depositarius*, tenetur actione depositi, ut rem restituat. Sed ex eo solo tenetur, si quid doli commiserit: nam culpæ nomine, id est desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit; quia qui negligenti amico rem custodiendam tradidit, non ei, sed suæ facilitati id imputare debet.

Pignus est *contractus re perfectus, quo res in securitatem crediti ea lege creditori traditur, ut eadem soluto debito restituatur*. In hoc autem differt pignus ab *hypotheca*, quod pignoris appellatione ea proprie res contineri dicatur, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si res *mobilis* sit, ut vestis, liber, &c. At quæ sine tra-

ditio-

ditione, nuda conventione tenetur, quæque est *immobilis*, ut ager, aut fundus, proprie *hypothecæ* appellatione contineri dicitur. Vide Inst. lib. 4. tit. 6. parag. 7.

Si quis mala fide rem alienam, vel alicui jam pigneratam alii obliget; vel in pignore dando pro auro æs subjiciat, aut alio modo fallat, *stellionatus* crimen committit. *Stellio*, a quo *stellionatus* dicitur, est animal simile lacertæ, *quo*, si credimus Plinio hist. natur. lib. 30. cap. 10. *nullum fraudulentius homini invidet*. Nomen habet a similitudine stellarum, quoniam ejus corium varium est, & veluti stellulis respersum.

Ad Tit. 16. De verborum obligationibus.

Verbis olim fiebant contractus, qui *stipulationes* dicebantur, deducto nomine a *stipulo*, id est *firmo*, ut ait Justinianus hoc tit. in princip. *Stipulum* autem fortasse a *stipite* descendit, ut idem adnotat.

Stipulatio igitur est *solennis verborum conceptio, qua quis interrogatus daturum facturumve se id, de quo est interrogatus, respondet*. Nam stipulari nihil aliud est, quam ab alio petere ut aliquid nobis promittat. Fiebant autem stipulationes hoc modo. Spondes? spondeo. Promittis? promitto. Dabis? dabo. Nostris moribus hujusmodi stipulationes non tantum nudis verbis inter contrahentes fiunt; sed etiam scripto apud Notarium publicum consignantur. Neque tantum per nos ipsos, sed etiam per procuratores nostros stipulari possumus.

Stipulatio fit quavis lingua, dummodo cognita sit interrogatio & responsio. In eam deducuntur res omnes, quæ sunt in commercio: item facta possibilia, & honesta; propria, non aliena.

Ad Tit. 21. De Fide-jussoribus.

Pro eo qui promittit, solent alii obligari qui *Fide-jussores* appellantur. Atque ita *Fide-jussio* est verborum obligatio, qua quis alienam obligationem in fidem suam suscipit, ita ut debitor principalis maneat obligatus.

Fide-jussor non tantum ipse obligatur, sed et-

iam heredem relinquit obligatum. Fide-jubere possunt omnes, qui se possunt obligare. Vetat Senatus-consultum *Vellejanum*, quod auctore Vellejo Consule latum est, ne mulieres alienam obligationem in se suscipiant. Si plures sint Fide-jussores, quotquot erunt numero, singuli *in solidum* tenentur. Itaque liberum est creditori, a quo velit solidum debitum petere. Sed ex Epistola Imp. Adriani compellitur creditor a singulis, qui modo solvendo sunt litis contestatæ tempore, partes petere: quod vocatur *beneficium divisionis*. Præterea ex Novel. 4. Justin. cap. 1. Fide-jussores habent *beneficium ordinis* seu *excussionis*, quo creditor prius debet convenire principalem debitorem, & ejus facultates excutere, quam ad Fide-jussorem veniat. Denique habent *beneficium cedendarum actionum*, Authent. *Præsente*, Cod. hoc tit. quo beneficio unus ex Fide-jussoribus, qui totum solvere paratus est, a creditore petit, ut sibi actiones suas cedat adversus confide-jussores, & reum principalem.

Ad Tit. 22. De litterarum obligationibus.

Fiebant olim litterarum obligationes, cum quis in exploranda nummorum qualitate non satis versatus, mensarium seu argentarium adibat; de cujus mensa potius quam de domo creditoris pecuniam, utpote probatam, volebat sibi numerari. Ipse igitur spe futuræ numerationis scribebat in tabulis argentarii debere se, quod sibi non erat numeratum: sed poterat intra biennium exceptionem *non numeratæ pecuniæ* opponere: quæ exceptio id operabatur, ut probatio numerationis incumberet petenti, nimirum argentario: eaque deficiente reus absolvebatur. Vide Cujacium observ. l. 10. c. 14.

Hæc obligationis species jam tempore Justiniani desierat esse in usu, prout ipse admonet hoc titulo.

Ad Tit. 24. De emptione & venditione.

Exposuimus contractus qui fiunt vel re, vel verbis, vel literis: supersunt ii, qui solo consensu perficiuntur, scilicet ad quorum substan-

tiam non pertinent verba, nec scriptura, nec rei traditio: suntque emptio-venditio, locatio-conductio, societas, mandatum.

Emptio-venditio est *contractus solo consensu perfectus, quo emptori rem a venditore pro certo pretio habere licet*. Quippe certum esse debet pretium, & in pecunia numeraria consistere: nam si res pro re detur, non est *emptivenditio*, sed *permutatio*. Ab eo contractu, cum sit bonæ fidei, abesse debet omnis dolus, per quem emptor inducatur ad emendum, qui alias non esset empturus. Unde Cicero lib. 3. de Officiis ad fidem bonam statuit pertinere notum esse emptori vitium, quod in re nosset venditor. *Nam cum ex* XII *tabulis*, inquit, *satis esset cautum ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret, a Jurisconsultis etiam reticentiæ pœna est constituta. Quicquid enim inest prædio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari*, idest, sarciri *oportere*.

Cum emptio-venditio contracta est, hoc est cum de pretio inter contrahentes convenit, sive id cum scripto, sive sine scripto, sive cum *arrha*, sive sine *arrha* factum sit, periculum rei venditæ, tametsi emptori nondum sit tradita, ad emptorem pertinet, nisi dolus venditoris intervenerit, vel in se custodiam ejus rei, usque ad traditionem, susceperit. Unde si fundus vi fluminis vel totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, emptoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium solvere. Sed si post emptionem fundo aliquid per alluvionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet: nam *&* *commodum ejus esse debet, cujus periculum est*.

Loca sacra vel religiosa frustra quis sciens emerit Jure Civili Romano. Sed grande nefas est inter Christianos res spirituales aut spiritualibus annexas, puta dona Spiritus sancti, sacros Ordines, aut Beneficia iis annexa vendere vel emere. Hæc enim est *Simonia* seu crimen *Simonis* Magi, qui Act. Apostol. cap. 8. v. 19. obtulit pecuniam Apostolis, ut ejusdem ac ipsi potestatis fieret particeps; in quem sanctus Petrus ignita hæc verba con-

contorsit: *pecunia tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri*.

Pluribus aliis modis in emptione, & venditione contra justitiam peccant. Sunt enim qui vel merces depravatas, vel diminutas vendunt; vel qui in vendendo justum pretium longe excedunt. Quidam ex aliena miseria quæstum captantes nihili fere æstimant, quod a nonnullis necessitate pressis comparant, licet hoc ipsum magno pretio aliis vendant.

Notissimus est contractus, cui nomen *Mohatra* apud Hispanos, quo enormis continetur usura. In hoc consistit, quod quis pecuniæ indigens, obstricta duntaxat fide, non numerata pecunia, merces a mercatore carissime emit, quas statim vili pretio, sed præsente pecunia eidem mercatori cedit. Hanc negotiationem suis probabilitatibus fulciebant laxioris Ethicæ Doctores: at Innocentius XI. illam omnino reprobavit & damnavit Decreto dato die 2. Martii anno 1679.

Ad Tit. 25. De Locatione-conductione.

Locatio-conductio est *contractus, quo res utenda datur, vel facienda promittitur, certa mercede constituta. Locator* dicitur, qui dat aliquid utendum vel faciendum: *conductor* vero, qui aliquid utendum vel faciendum suscipit.

Locationi-conductioni affinis est *Emphyteusis*, qua dominus prædium suum vel ad perpetuum, vel ad longum tempus ea lege utendum concedit, ut *Emphyteuta* ipsum cultius reddat, certumque *canonem*, idest exiguum pretium in recognitionem dominii annuatim præstet.

Ad Tit. 26. De Societate.

Societas est *contractus inter duos pluresve, vel ad certum tempus, vel quoad voluerint, initus, de communicando lucro & damno alicujus negotiationis, vel omnium bonorum*. Sic autem dividi debent lucrum & damnum, ut singulos contrahentes pro rata portione respiciant. Nam iniri non potest societas, qua unus totum lucrum percipiat, alter totum damnum sentiat, quæ societas dicitur *Leonina*, leg. 29. ff. *pro Socio*, relatione

ne scilicet facta ad Æsopi Apologum, quo leo communem ex venatione prædam sic dividebat cum vulpe, ut ferme sibi totam retineret.

Justiores videri non debent ii, qui beneficio *trium contractuum* certam summam pro pecunia in societatem collata stipulari se posse a mercatoribus existimant. Inventum est e *Casuistarum* cerebro ad usuram occultandam profectum; cujus hæc est species. Adis mercatorem, cui in negotiationem inter utrumque vestrum communem mille libellas tradis, paratus tam damnum quam lucrum cum eo partiri, & omnem periculi aleam subire. Hic est primus contractus, qui *societas* merito dicitur.

Deinde mercator comparat merces, ex quarum distractione sperat summam centum quinquaginta libellarum præter sortem principalem ex lucro tibi esse accessuram. Tu vero, ut securitatem tibi concilies, summam quinquaginta libellarum ex lucro sperato mercatori cedis, ea lege, ut centum libellas, quicumque futurus sit negotiationis exitus, tibi persolvat. Hic est secundus contractus priori contrarius, quo certum lucrum ex societate contra ipsius naturam stipularis.

Quoniam vero anxius adhuc tibi est animus circa summam principalem, ac tranquillitatem amas: idcirco tertio contractu cedis insuper ex centum libellis, quæ tibi certæ sunt, alteras quinquaginta; sed stipularis a mercatore, ut sua cautione securam tibi præstet mille libellarum summam, quam in societatem contulisti. Id vero quid aliud est, quam longo circuitu ex summa mille libellarum in societatem tradita quinquaginta libellas fœnoris nomine sine ullo periculo consequi? Ita certe judicatum est a Sixto V. Pont. Rom. qui ridiculam hanc usuræ obtegendæ rationem constitutione data die 21. Octob. 1586. damnavit.

Injuste quoque initur societas a nonnullis, qui aliorum detrimento monopolia exercent. *Monopolium* fit, vel cum unus solus, vel cum pauci inter se aliquod genus mercaturæ universum comparant, ut illud suo arbitrio vendant, eique quod libuerit pretium imponant. Ii flagellare seu ve-

nia-

xare & ſtrangulare annonam dicuntur, dum fruges ex omni parte collectas horreis clauſas tenent. Tales erant *Dardanarii*, de quibus l. *6*. ff. de *Extraordinariis criminibus*, ſic dicti a Dardano quodam mago, ut putat Turnebus Adverſar. lib. 9. cap 17. Iidem *Seplaſiarii* dicuntur a Seplaſia, Capuæ foro: item Pantopolæ, Pantometaboli: quo genere hominum nihil fraudulentius eſt, nihil iniquius in oneranda annona mercium quarumlibet, ut ait Cujacius Obſervat. lib. 10. cap. 19. Ideoque variis conſtitutionibus fraudes eorum, calliditates, ſtellionatus coercentur. *Plerumque ſi negotiantes ſunt*, inquit lex illa *6*. ff. de Extraord. Crim. *negotiatione eis tantum interdicitur, interdum & relegari ſolent, humiliores ad opus publicum dari*. Et lex unica *Jubemus*, Cod. *de monopoliis*, ſic habet: *Si quis autem Monopolium auſus fuerit exercere, bonis propriis expoliatur, perpetuitate damnetur exilii*.

Quantum diſtabat Cicero ab inſatiabili hujuſmodi hominum lucrandi cupiditate. Cum enim ipſe l. 3. de Offic. fateatur incidere ſæpe cauſas, cum repugnare honeſtati utilitas videatur, oſtendit tamen multis exemplis bonam fidem eſſe ſemper retinendam. Ex quibus hoc maxime ad rem noſtram facit, quod ita proponit. *Si vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit, in Rhodiorum inopia & fame, ſummaque annonæ caritate: ſi idem ſciat, complures mercatores Alexandria ſolviſſe, naveſque in curſu frumento onuſtas, petentes Rhodum, viderit, dicturuſne ſit id Rhodiis, an ſilentio ſuum quam plurimo venditurus?* Poſtea concludit, ſi ſit vir bonus, eum non debere celare emptores, ſed admonere alios mercatores frumentarios brevi eſſe adventuros.

Ad Tit. 27. De mandato.

Mandatum eſt contractus, quo quis alterius negotia gratis gerenda ſuſcipit; idque vel ſolius mandantis cauſa; vel cauſa mandantis, & alterius: vel ſua & mandantis cauſa, &c. Quocumque modo illud fiat, debet mandatarius mandati fines diligenter cuſtodire, nec eos excedere,

&

& mandatum susceptum quamprimum explere. Liberum enim est mandatario mandatum non suscipere, sed susceptum, dummodo contra bonos mores non sit, debet perficere. Quod eleganter tradit Tullius in Orat. pro Sexto Roscio Amerino. *In privatis rebus, si quis rem mandatam non modo malitiosius gessisset sui quæstus, aut commodi causa, verum etiam negligentius: eum majores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est judicium, non minus turpe, quam furti. Credo propterea quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operæ nostræ vicaria fides amicorum supponitur; quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium, & quantum in ipso est, disturbat vitæ societatem. Non enim possumus omnia per nos agere. Alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officis, & obstas? Recede de medio, per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat; amicitiam, & fidem. Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset.*

Atque hæ sunt omnes contractuum species, de quibus in Institutionibus agit Justinianus. Ex iis autem quidam sunt *Juris Gentium*, sive jure gentium introducti; scilicet mutuum, commodatum, depositum, pignus, emptio-venditio, locatio-conductio, societas, mandatum: alii *Juris Civilis*, ut stipulationes omnes.

Deinde alii sunt *bonæ fidei*, ex quibus nimirum simplici quadam ratione boni & æqui, absque ulla subtilitatis disputatione, præstanda sunt etiam ea, quæ non fuerunt nominatim inter contrahentes dicta; alii sunt *stricti juris*, qui nempe angustis finibus conclusi, nihil admittunt, nisi id

cu-

cujus facta est mentio. Bonæ fidei sunt commodatum, depositum, pignus, emptio-venditio, locatio-conductio, societas, mandatum. Stricti juris sunt mutuum, & stipulatio.

Præterea sunt, qui ex una tantum parte obligant, ut mutuum: alii ex utraque parte, qui idcirco *Synallagmata* vocantur, ut commodatum, depositum, &c. Cum ex una tantum parte obligant, uni duntaxat contrahentium competit actio adversus alterum: v. g. in mutuo datur tantum actio ei, qui mutuum dedit adversus eum qui accepit, ut damnetur rem mutuo datam in genere restituere. Cessat hæc actio, si quis pecuniam mutuo dederit filiosfamilias. Nam Senatusconsulto *Macedoniano*, de quo agitur Inst. lib. 4. tit. 7. paragr. 7. cautum est, ne quis filiofamilias mutuam det pecuniam: aut si dederit, denegatur ipsi actio; etiam post mortem patris: ut sciant, qui pessimo exemplo adolescentium luxuriam alunt, nullum sibi a Jure expectandum esse subsidium.

Huic Senatusconsulto locum dedit Macedo quidam, quem putat Theophilus Paraphrastes Institutionum Juris Civilis, fuisse adolescentem perditum, qui, cum ære alieno premeretur, patris fata deproperavit. Aliis Macedo fuit insignis fœnerator.

Si utrimque contractus obligent, utrique contrahentium datur actio, uni quidem *directa*, alteri vero *contraria*: v. gr. datur commodanti actio directa adversus commodatarium, ut rem commodatam restituat; commodatario vero contraria adversus commodantem, ut servetur indemnis. Idem dicendum de deponente & depositario; de mandante, & mandatario.

Ad Tit. 28. *De obligationibus quæ ex quasi contractu nascuntur.*

Non tantum ex contractu nascitur obligatio, sed etiam ex quasi contractu. Exempli gratia si absentis & ignorantis negotia sine mandato gesserim, quasi cum eo contraxisse videor: unde sequitur actio *negotiorum gestorum* directa & contraria: *directa* quidem, quæ datur domino, cu-

jus negotia gesta sunt, adversus negotiorum gestorem, ut eorum rationem reddat; *contraria* vero, quæ negotiorum gestori competit adversus eum, cujus negotia gessit, ut ab eo recipiat impensas necessarias & utiles in rem ejus factas. Simili modo tutor cum pupillo, cujus tutelam administravit, quasi contraxisse intelligitur. Unde pupillo tutelæ actio directa in tutorem, & tutori contraria in pupillum datur. Item si res sit multorum communis sine societate prius inita, puta si ea res illis donata sit, vel legata, veluti inter se contraxisse videntur. Hincque oritur actio, quæ *communi dividundo* dicitur, per quam unus adversus alterum petit, ut res communis dividatur. Eadem est ratio hereditatis communis, quæ inter plures *ercifcendæ*, seu dividenda est: nam singulis heredibus adversus coheredes datur actio *familiæ ercifcundæ* ad divisionem rerum hereditariarum. Heres quoque ex quasi contractu legatariis obligatur: & is, cui indebitum solutum est, quasi ex contractu debere videtur. Tollitur obligatio multis modis: sed præsertim solutione debiti, vel *novatione*, id est *prioris debiti in aliam obligationem sive naturalem sive civilem transfusione, sive translatione*. Vide hujus libri tit. 30.

EX LIBRO QUARTO.

Ad Tit. 1. De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.

Obligationes ex delicto natæ dicuntur, quæ vel ex furto, vel ex rapina, vel ex injuria, vel ex damno oriuntur.

Furtum est *contrectatio fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei, vel etiam usus ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.*

Cum dicitur *contrectatio*, intelligitur esse rerum mobilium tantum. Est autem contrectatio *fraudulosa*, quia sine fraude, id est sine animo injuste id, quod alterius est, invito eo, occupandi, non fit furtum. Et hoc quidem non tantum admittitur respectu proprietarii seu domini, cui res ipsa aufertur; sed etiam respectu ejus, qui

qui usum tantum habet rei, vel respectu possessoris bonæ fidei. Ideoque depositarius utens re deposita; creditor utens pignore; commodatarius aliter utens re commodata, quam concessum est, &c. furtum admittunt, quod legi naturali adversatur, ut antea dictum est. Pœna furti manifesti jure Romano quadruplum est; non manifesti duplum.

Ad Tit. 2. *De vi bonorum raptorum.*

Rapina dicitur *violenta rei mobilis ablatio dolo malo facta, animo lucri faciendi*: contra quam datur actio, quæ dicitur *vi bonorum raptorum*: & est intra annum, *quadrupli*; post annum vero, *simpli*.

Ad Tit. 3. *De Lege Aquilia.*

Legem Aquiliam tulit C. Aquilius Gallus, Tribunus plebis, ut scribit Ulpianus *leg.* 1. *ff. ad legem Aquiliam*. Unde plebiscitum melius appellaretur. Tria hujus fuerunt capita.

Primum est hujusmodi. Si quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, injuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.

Dicitur is *injuria occidere*, qui nullo jure occidit. Itaque qui latronem insidiatorem occiderit, actione injuriarum non tenetur, *utique si aliter periculum effugere non potest*.

Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modo culpa ejus nulla inveniatur. Puta *si quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecerit, distinguitur. Nam si id a milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa ejus intelligitur. Si alius tale quid admiserit: culpæ reus est..... Item si putator ex arbore dejecto ramo servum tuum transeuntem occiderit: si prope viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamavit, ut casus evitari posset, culpæ reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Æque extra culpam esse intelligitur, si seorsum a via forte, vel in medio fundo*

do cædebat, licet non proclamavit: quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat verſandi.....

Imperitia quoque culpæ annumeratur; veluti ſi Medicus ideo ſervum tuum occiderit, quia male eum ſecuerit, aut perperam ei medicamentum dederit. Ubi *Medici* nomen etiam pro *Chirurgo* uſurpatur. Nam olim Medici medicamenta præſcribebant & conficiebant, & curabant vulnera, & cucurbitas admovebant, &c. leg. *Qua actione* 7. paragraph. ultimo ff. *ad legem Aquiliam*. Leg. 4. in fine, *ad legem Corneliam de ſicariis*, & alibi.

Secundum caput legis Aquiliæ, quia jam ſuo tempore deſierat eſſe in uſu, non ediſſerit Juſtinianus.

Tertio hujus legis capite de omni cætero damno cavetur. Ut ſi quis vel ſervum, vel pecudem alterius vulneraverit; vel vinum ipſius corruperit, aut aliquid fregerit, is, qui damnum dedit, tantum domino dare tenetur, quanti ea res valuerit intra triginta dies retro computandos.

Ad Tit. 4. *De injuriis.*

Injuria dicitur *omne quod non jure fit*. Specialiter ſumitur pro *contumelia*, quæ a *contemnendo* dicta eſt ſecundum Juſtinianum hoc titulo: quia per eam alicujus dignitas vel exiſtimatio ab alio per contemptum, & malam voluntatem læditur.

Fit autem injuria vel re, vel verbis, vel ſcriptis. Re quidem, ut cum quis alterum pulſat, aut verberat, aut ejus veſtimenta ſcindit, aut domum vi ingreditur, aut matrem-familias, vel virginem frequenter adſectatur, &c. Verbis fit injuria, cum convicium alteri datur, vel cum calumnioſe ejus fama læditur, &c. Scriptura, cum libellus famoſus in aliquem editur, &c.

Patitur autem quis injuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed etiam per uxorem, per liberos, per ſervos, & per eos omnes, quibus vel conſanguinitate, vel affinitate eſt conjunctus.

Pœna injuriarum ex leg. XII. tab. propter membrum ruptum erat talio: ſed jure novo pœna eſt arbitraria; & gravius, vel mitius punitur injuriam inferens, prout major vel minor fuerit inju-

juria, quæ æstimatur ex causa, persona, loco, tempore, quantitate, qualitate, & eventu. Aliquando *Palinodiam* tantum recantare cogitur reus, & veniam flexis genibus a Deo, a judice, & a parte læsa petere.

Ad Tit. 5. De obligationibus quæ ex quasi delicto nascuntur.

Vocatur *quasi-delictum*, quod non ex dolo & intentione agentis, ut delictum; sed ex ignorantia, vel imprudentia, & plerumque propter factum alterius committitur. Hujus quatuor proferuntur exempla hoc titulo.

Primum, cum Judex per imprudentiam male judicando *litem suam facit*, id est, cum ejus, quem male absolvit, causam in se suscipere, & contra ipsius adversarium defendere cogitur. Ut autem ignorantia in Judice vituperabilis est; ita & in Rectore Ecclesiæ, in Confessario, in Notario, &c. Nam omnes in ea, quam elegerunt professione, debent esse eruditi.

Secundum est de *dejectis & effusis*: cum nempe ex alicujus ædibus aliquid dejectum vel effusum est, quod alteri nocuerit, quasi ex maleficio, seu delicto obligatus intelligitur.

Tertium, quando quid positum, vel suspensum est, qua vulgo iter fit, quod nocere possit.

Quartum, si furtum factum sit, vel damnum datum in navi, caupona, vel stabulo ab iis, quorum opera utitur, qui navim, cauponam, vel stabulum exercet, ex quasi delicto censetur obligatus.

Imo si *quadrupes*, puta equus, vel bos, *pauperiem fecisse dicatur*, tenetur dominus. Est autem *pauperies* hoc loco, *damnum sine injuria facientis datum*. Vide tit. 9. hujus lib. 4.

Ad Tit. 6. De actionibus.

Cum jus versetur circa personas, circa res, circa actiones; nobis tandem explicandum superest tertium juris objectum, quod in actionibus consistit.

Actio est *jus persequendi in judicio quod sibi debetur*.

Di-

Dicitur *jus*, id eſt, remedium juris. Deinde *perſequendi in judicio*, id eſt, in legitima cauſæ diſceptatione ex parte actoris & rei, coram Judice, litis finiendæ gratia. Nam in omni judicio requiruntur *Actor*, qui reum *convenit*, ſeu vocat in jus; *Reus*, qui *convenitur*, ſeu in jus vocatur; & *Judex*, qui de cauſa cognoſcit. Convenitur autem reus ante ſuum judicem: nam *Actor Rei forum ſequitur*, ex leg. 2. Cod. *de Juriſdict. omni. judic. & de foro competenti*. Denique eſt jus perſequendi *quod ſibi debetur*, id eſt, id omne, quod ſuum eſt.

Actio eſt vel in rem, vel in perſonam, vel mixta.

Actio in rem, quæ etiam dicitur *vindicatio*, eſt ea, qua rem noſtram petimus ab eo, qui illam poſſidet, quique nullo jure nobis eſt obligatus: & hæc actio ſemper adverſus eum eſt, qui rem poſſidet.

Actio in perſonam, quæ etiam dicitur *condictio*, eſt, qua in eum agimus, qui ad faciendum aliquid vel dandum nobis eſt obligatus, ſive ex contractu, aut quaſi contractu, ſive ex delicto, aut quaſi delicto.

Actio mixta dicitur, quæ partim eſt in rem, partim in perſonam, qualis eſt actio familiæ erciſcundæ inter coheredes, actio finium regundorum, &c. Vide alias actionum diviſiones hoc titulo.

Ad Tit. 13. *De exceptionibus.*

Actioni opponitur *Exceptio*, quæ eſt *actionis jure competentis excluſio*. Exempli cauſa exceptio *doli mali* opponitur ab eo, qui dolum paſſus eſt, adverſus eum, qui dolum commiſit, ut actio ejus reddatur inutilis. Exceptio *quod metus cauſa*, opponitur ab eo, qui metu gravi ad aliquid dandum, vel faciendum, vel promittendum compulſus eſt, adverſus eum, qui metum intulit. Exceptio *rei judicatæ* opponitur ab eo, qui ſententia Judicis eſt abſolutus, adverſus eum, qui non obſtante abſolutoria ſententia, de eadem re, ex eadem cauſa, in eumdem agit, contra id quod vulgo dicitur deſumptum ex Prophet. Nahum

cap.

cap. 1. v. 9. secundum versionem 70. Interpret. *non bis in idem*, &c.

Ad Tit. 14. *De replicationibus*.

Replicatio est actoris responsio, per quam exceptionem solvit, adversus quam iterum datur reo duplicatio, & actori triplicatio, &c.

In his aliquando agitur de rei proprietate, aliquando de possessione tantum. Si de possessione agatur, intervenit prævia quædam Judicis sententia, quæ in jure Romano *Interdictum*, quasi *inter duos dictum* appellatur: per quam sententiam quis vel restituitur in possessionem rei, *unde vi* expulsus est; vel prohibetur actor reum turbare in rei sive mobilis, sive immobilis possessione. Hinc nata sunt *Interdicta* duo; scilicet *Uti possidetis*, & *Utrubi*. Ait enim Prætor Romanus, *uti possidetis* rem immobilem, *quominus ita possideatis vim fieri veto*. Vel, *utrubi*, seu apud utrumvis ex contendentibus res mobilis invenietur, ibi remaneat, donec lis finita sit. Vide tit. 15. hujus lib. 4. & leg. 1. ff. *uti possidetis*.

Ad Tit. 16. *De pœna temere litigantium*.

Multis modis coercentur improbi litigatores, qui temere & sine probabili causa litigant. Primo enim pœna pecuniaria mulctantur, præter litis expensas. Secundo, notantur infamia, qua honestorum virorum numero excluduntur, &c. Neque id immerito, præsertim apud Christianos, quos optandum esset ad judicum tribunal nunquam comparere, ut morem gererent Christi verbis Matth. cap. 5. v. 39. *Ego autem dico vobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram: & ei qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium*. Quam Magistri doctrinam repetit fidelis ipsius Interpres, ac Minister D. Paulus Epistola 1. ad Corinthios cap. 6. v. 7. *Jam quidem omnino delictum est*, (id est defectus) *in vobis, quod judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?* Ex quo sequitur, si judicio nonnunquam contendamus, justa nos ad

id

id necessitate adigi oportere, sine qua Divini Legislatoris nostri monitis non satis essemus obedientes. Deinde bonam fidem, æquum animum, & justitiæ amorem in causarum nostrarum disceptationibus servemus necesse est: alioquin incideremus in temere litigantium improbitatem, quæ si legibus humanis reprimatur, multo magis divino judicio est castiganda.

Sed abhorrendum omnino a litibus; ac sive jam motæ sint, sive prævideantur movendæ, ad *Transactionis* remedium, si fieri possit, confugiendum est, & de jure nonnihil remittendum potius, quam litigandi insaniæ indulgendum.

Transactio autem est *conventio, qua a lite mota vel movenda, aliquo dato, retento, vel promisso receditur*.

Titulus 17. est de officio Judicis, de quo postea.

Ad Tit. 18. *De publicis judiciis.*

Judicium, ut diximus ad tit. *6.* hujus libri, est legitima causæ disceptatio ex parte Actoris & Rei coram Judice litis finiendæ gratia. Dividitur in *Civile*, quod nempe ex causa civili; & in *Criminale*, quod ex causa criminali oritur. Hoc postremum vel *privatum* est, vel *publicum*. In privatis judiciis ii tantum accusant, quorum privatim interest. In publicis, quæ proprie *Crimina* vocantur, cuivis ex populo licitum est accusare.

Publicorum judiciorum quædam dicuntur capitalia, quædam non capitalia.

Capitalia vocantur, quæ ultimo supplicio afficiunt homines, vel etiam aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo: qualia censentur hoc titulo crimina læsæ Majestatis, adulterii, homicidii, veneficii, parricidii, falsi, de vi publica, & peculatus. Non capitalia infamiam cum damno pecuniario irrogant, cujusmodi numerantur crimina plagii, ambitus, repetundarum, de annona, de residuis.

Crimen læsæ Majestatis est, cum quis adversus Principem & statum Reipublicæ quid molitur. Et quidem si hostili animo id faciat; v. g. si arma cum hostibus sumat, vocatur *perduellis*, &

ejus crimen *perduellio*: si citra hostilem animum, ut puta si falsam monetam cudat, dicitur simpliciter crimen læsæ Majestatis.

Adulterium est alieni thori violatio. Huic adjunguntur, cum incestus, quo consanguinea vel affinis; tum *stuprum*, quo virgo vel vidua honeste vivens corrumpitur; tum etiam nefanda & abominabilis libido. Hæc crimina variis pœnis pro ratione personarum & circumstantiarum coercentur.

Homicidium admittitur ab eo, qui hominem dolo malo occidit, vel cujus dolo malo factum est, ut occideretur.

Veneficium est, cum quis vel venenis, vel magicis artibus homines occidit. Homicidii & veneficii pœna est capitalis.

Parricidium appellatur, cum quis vel parentum, vel liberorum fata properavit. Parricidæ pœna singularis hoc loco statuitur ab Imperatore Justiniano. Is enim, inquit, *neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii solenni pœnæ subjiciatur, sed insutus culeo, cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia; & inter eas ferales angustias comprehensus, (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, & terra mortuo auferatur*. Hoc quidem parricidii supplicium moribus confirmatum non est, sed ipsum tamen oportet esse gravissimum.

Falsi crimen commissum dicitur vel *verbo*, ut puta cum quis falsum testimonium tulit: vel *facto*, ut cum mensuram, aut pondus, aut monetam adulteravit; vel *scripto*, cum vel testamentum, vel aliud instrumentum aut contractum falsum pro vero suppofuit. Hujus pœna varia est pro falsitatis varietate.

Vis publica est ea, quæ armis fit: privata, quæ sine armis. Illa punitur deportatione; hæc tertiæ partis bonorum ademptione. Sed capitali pœna statuitur in eum, qui vel virginem, vel viduam honestam per vim rapuerit, sicut etiam in eos, qui raptui opem dederunt.

Peculatus est furtum pecuniæ ad Republi-

cam,

cam, vel ad fiscum pertinentis. *Sacrilegium* est furtum vel pecuniæ, vel alterius rei sacræ.

Plagium est liberi hominis, vel alieni servi dolosa suppressio.

Ambitus crimine tenetur, qui honores, vel Magistratus corruptis suffragiis ambit.

Repetundarum crimen est, cum Magistratus Provinciarum ipsos Provinciales pecuniis & facultatibus spoliarunt. Hujus criminis pœna est quadruplum ablatæ pecuniæ.

In legem *de annona* incidunt, qui faciunt, ut carior sit annona, sive monopolium instituendo, sive avertendo naves onerarias, &c. Hi *annonam flagellare* dicuntur.

Lex *de residuis* contra eos lata est, qui pecuniam, quæ ipsis ad certum usum credita erat, lucrandi animo retinent, ac in suos usus convertunt. Pœna hujus criminis fuit, ut qui eo teneretur, tertia parte amplius quam debebat, mulctaretur.

CAPUT XI.

An omnis actus humanus ita cum morum regulis consentiat, aut ab iis discrepet, ut semper bonus sit, vel malus moraliter, nunquam indifferens.

CUm omnis actus humanus suis regulis, hoc est legi naturali, aliisque legibus, quarum brevem tradidimus notitiam, consentiens, bonus sit, dissentiens vero, malus; videndum an aliquis extare possit actus, qui nec regulis morum consentiat, nec iis adversetur. Quod ut consueto more expendatur, duplici modo spectandi sunt actus humani, scilicet vel *in specie*, vel *in individuo*.

Actus humanus *in specie* consideratus dicitur *actus generatim spectatus, & comparate ad objectum tantum*. Nam actus humanus ab objecto *moraliter* sumpto speciem suam desumit, ut diximus. Quare si objectum nihil includat *Ordini*, seu legi naturali repugnans, sed potius ei consentiat: tum actus humanus erit bonus *secundum speciem*,

qualis *est actus quo Deus colitur*, cujus objectum est *Deus ut colendus*. Si objectum includat aliquid pugnans cum lege naturali; seu recta ratione, actus erit *secundum speciem* malus, ut *falsum testimonium*, cujus objectum est *veritas læsa*. Denique si objectum nihil includat pertinens ad rationis ordinem, ut *ambulare*, *tibia canere*: tum actus neque bonus erit, neque malus *secundum speciem*, sed indifferens: quo sensu intelligendus est S. August. lib. 2. de sermone Domini in monte, n. 60. alias cap. 18. cum sic loquitur. *Sunt*, inquit, *quædam facta media, quæ ignoramus quo animo fiant, quia & bono & malo fieri possunt, de quibus temerarium est judicare, maxime ut condemnemus*.

Nec quidquam refert., quod earum actionum objecta metaphysicam seu transcendentalem, vel physicam, seu naturalem habeant bonitatem; cum ea sint vel *Deus*, qui summe bonus est, vel *creatura*, quæ bona est per participationem: nam ab objecto non *metaphysice*, *aut physice*, sed *moraliter* bono repetenda est bonitas moralis, de qua hic disputamus.

Sunt igitur quidam actus indifferentes secundum speciem, id est, prout considerantur generatim & comparate ad objectum tantum: sed utrum dentur actus humani indifferentes in *individuo*, disputari solet in Scholis.

Actus autem humanus *in individuo* est *actus singularis & individuus comparate ad objectum, finem, & circumstantias consideratus*: qualis fuit oratio divi Pauli ad Athenienses, vel proditio Christi a Juda. Sit igitur

PROPOSITIO.

OMnis actus humanus *in individuo* spectatus bonus est vel malus, nullus indifferens. Hæc propositio est Divi Thomæ 1. 2. q. 18. ar. 9. & a majori parte Philosophorum ac Theologorum contra Scotum defenditur.

Probatur. Omnis actus qui fit vel propter bonum, vel propter malum finem, id est propter finem rationi vel consentientem, vel repugnantem,

tem, bonus est, aut malus, non vero indifferens: nam *moralitas*, id est bonitas vel malitia moralis actus humani *in individuo* spectati a fine potissimum repetitur.

Atqui omnis actus humanus in individuo spectatus fit semper propter bonum, vel propter malum finem, cum oriatur a voluntate, quæ semper movetur a fine.

Ergo omnis actus humanus in individuo spectatus est bonus, vel malus, nullus indifferens.

Respondent adversarii negando minorem. Quoniam actio humana, ut ipsis videtur, ad finem indifferentem referri potest.

Verum hæc responsio duplici argumento, quo probationem nostram confirmandam volumus, penitus evanescet, omnemque humanæ actionis finem semper vel bonum esse, vel malum constabit. Itaque

Confirmatur primo nostra propositio hoc modo. Omnis actio, quæ conquiescit in Deo, aut in creatura, vel bona est, vel mala. Nam cum solus Deus per se & propter se sit amandus, cætera vero propter ipsum; si actio in Deo conquiescat, bona est, secus vero est mala; siquidem nefas est actionem ullam in creatura tanquam in fine ultimo conquiescere; aliter quippe *frui utendis* liceret, quod legi naturali repugnare superius ex Sancto Augustino observavimus.

Atqui omnis actio humana *in individuo* spectata vel in Deo, vel in creatura conquiescit; cum enim fiat propter finem; vel iste finis est Deus, & tum voluntas in Deo hæret, ac bonus est illius finis: vel est creatura; tumque aut voluntas in ea sistitur, ac proinde quiescit in creatura, & malus est finis; aut creaturam refert ad Creatorem, & finis bonus est, cum *Ordini* seu legi naturali, aut rectæ rationi consentiat. *Duo amores sunt*, inquit S. Leo Magnus Sermone 5. de jejunio septimi mensis cap. 3. *ex quibus omnes prodeunt voluntates, ita diversæ qualitatibus, sicut dividuntur auctoribus. Rationalis enim animus, qui sine dilectione esse non potest, aut Dei amator est, aut mundi. In dilectione Dei nulla nimia: in dilectione autem mundi cuncta sunt noxia*: nempe,

pe, cum mundus propter se solum, non propter Deum duntaxat diligitur. Et S. August. lib. 9. de Trinitate, n. 12. alias cap. 7. *Nemo volens aliquid facit, quod non in corde suo prius dixerit. Quod verbum amore concipitur sive creaturæ, sive Creatoris, id est aut naturæ mutabilis, aut incommutabilis veritatis. Ergo aut cupiditate, aut charitate: non quo sit amanda creatura; sed si ad Creatorem refertur ille amor, non jam cupiditas, sed charitas erit. Tunc enim est cupiditas, cum propter se amatur creatura.* Similia vide apud D. Gregorium lib. 18. Moral. cap. 8. & apud D. Fulgentium lib. 1. ad Monimum, cap. 18.

Ergo omnis actio humana in individuo considerata est bona, vel mala; nulla indifferens.

Confirmatur secundo hoc primo & maximo legis mandato, quod ex Deuteronomii cap. 6. refert & confirmat Christus Dominus Marci cap. 12. v. 30. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua.* Ubi cordis nomine significatur intentio nostræ voluntatis, quæ minime inter Deum & res creatas dividi debet, sed tota in Deum propendere. Per *animam* intelligitur principium vitæ sentientis, seu *Appetitus* qui *sentiens* dicitur; cujus omnes motus, qui interni sunt, *tota virtute*, seu vi motrice, quæ *Fortitudinis* nomine exprimitur, Deuteron. cap. 6. vers. 5. quæque partes corporis exteriores ad usum applicat, in Deum sunt dirigendi. Denique per *mentem* intelligendæ veniunt cogitationes omnes, quæ mentem subeunt. Adeo ut hoc præcepto omnes cordis nostri, hoc est nostræ voluptatis motus, omnes vitæ nostræ actus, sive interiores, sive exteriores, omnes demum mentis nostræ cogitationes in Deum niti debeant. Quare S. August. libro primo de Doctrina Christiana n. 21. alias cap. 22. ait, *nullam vitæ nostræ partem* hoc præcepto relinqui, *quæ vacare debeat, & quasi locum dare, ut alia re velit frui.* Ex quibus verbis confici potest hic syllogismus.

Eo præcepto tenemur omnes actus nostros ad Deum referre, quo tenemur Deum diligere supra omnia, & cætera tantum propter ipsum.

Atqui

Atqui hoc primo præcepto tenemur Deum diligere ſupra omnia, & cætera tantum propter ipſum: nam ſi Deum ex toto corde diligamus, non debet cor noſtrum inter Deum & creaturas eſſe diviſum, nec in creaturis conquieſcere. Unde Apoſt. 1. ad Corinth. c. 10. ver. 31. *Sive ergo manducatis*, inquit, *ſive bibitis*, *ſive aliud quid facitis*, *omnia in gloriam Dei facite*. Quod quidem non tantum conſilium, ſed præceptum eſſe afferit S. Thomas.

Primo, quia proponitur *abſolute*, ut proponi ſolent præcepta: v. g. *Diliges Dominum*, &c. *Honora patrem*, &c. non vero *ſub conditione*, ut proponuntur conſilia: quale eſt illud Matthæi c. 19. v. 21. *Si vis perfectus eſſe*, *vade*, *vende quæ habes*, *& da pauperibus*, *& habebis theſaurum in cœlo*, *& veni*, *ſequere me*.

Secundo, quia cum Deus ſit primum principium, a quo omnia profecta ſunt, æquum eſt ut ad ipſum tanquam ad finem ultimum omnia referantur.

Igitur actus omnes noſtros ad Deum referre tenemur, nec citra peccatum in creatura poſſumus conquieſcere. Quamobrem vel actus noſtros ad Deum referimus, tumque boni ſunt; vel non referimus, ideoque ſunt mali: nec ullus proinde eſt indifferens in individuo.

Enimvero ſi quis eſſet actus humanus indifferens *in individuo*, maxime verbum otioſum, id eſt, *quod utilitate rectitudinis*, *aut ratione juſtæ neceſſitatis*, *aut piæ utilitatis caret*, ut ex Divo Gregorio explicat ſanctus Thomas loco laudato.

Atqui verbum otioſum non eſt indifferens, cum de eo reddituri ſint homines rationem in die judicii, teſtante Chriſto Domino Matth. cap. 12. v. 36.

Ergo nullus actus humanus in individuo ſpectatus eſt indifferens.

Reſponſiones ad objecta.

Objicies primo. Sunt quidam habitus indifferentes, ſive qui nec boni ſunt, nec mali. Nam obſervat Ariſtoteles libro 4. Ethicorum cap. 3. prodigos eſſe minus malos. Idem etiam ſentit de placidis cap. 11.

 Sed

Sed habitus sunt similes actibus, quibus comparantur.

Ergo actus, quibus illi habitus comparantur, sunt etiam indifferentes.

Respondeo negando majorem. Omnis enim habitus moralis vel bonus est, vel malus: nam de solo habitu morali hic sermonem habemus. Quod autem spectat ad *placidos*, seu nimium remissos animos, vel ad *prodigos*, ii revera sunt mali, quia non sunt secundum rectam rationem: sed ab Aristotele dicuntur minus mali, quod sibi solis noceant, non vero aliis.

Objicies secundo. Ex S. Hieron. Epist. 75. alias 11. inter Augustinianas, n. 16. alias c. 4. *Bonum est continentia, malum est luxuria, inter utrumque indifferens ambulare.*

Ergo extat aliquis actus indifferens.

Respondeo distinguendo consequens. Extat actus indifferens, si spectetur *in specie*, & comparate ad objectum tantum, concedo: Extat actus indifferens *in individuo*, idest actus singularis spectatus ratione objecti, finis, & circumstantiarum, nego: hoc enim sensu non potest esse indifferens, ut probavimus.

Subsumes. Nulla est species, cui non subjaceant individua.

Atqui datur actio humana indifferens *in specie*, puta *ambulare*.

Ergo datur etiam actus indifferens in individuo.

Respondeo distinguendo majorem. Nulla est species, quae non habeat sub se individua, quibus individuis plura conveniunt, quam speciei, concedo: quibus plura non conveniunt, quam speciei, nego: quare concessa minore, nego consequentiam. Esto igitur omnis species habeat sub se individua, certe illis individuis plura conveniunt, quam speciei generatim sumptae. Exempli causa, numerus generatim, & secundum speciem suam neque est par, neque impar, sed tamen quilibet numerus in individuo vel par est, vel impar. Item quaedam sunt actiones humanae, quae *secundum speciem* & ratione objecti nihil omnino includunt, quod rectae rationi seu *Ordini* consentiat, vel repugnet: sed eae tamen cum fiunt, finis

finis intuitu fiunt, & in quibusdam circumstantiis: unde ratione finis & circumstantiarum bonæ sunt, vel malæ, minime indifferentes. Sic *ambulare* generatim neque consentaneum est regulis morum, neque dissentaneum: at si quis ambulet, ac humano modo agat, necesse est ut finis intuitu ambulet, v. gr. propter sanitatem: quo casu vel conquiescit in sanitate tanquam in fine ultimo, & tum *fruitur creatura*, proindeque malus est finis, & mala actio; si sanitatem ulterius referat, nempe ad officium promptius ac melius obeundum, idque in honorem Dei, tanquam finis ultimi, bonus est finis, & bona ambulatio. Adeoque omnis actus humanus *in individuo* spectatus semper bonus est, vel malus, nullus indifferens. Apposite ad id loquitur S. August. tract. 10. in Epist. 1. D. Jo. num. 5. *Quis est finis? Mihi autem adhærere Deo bonum est. Adhæsisti Deo, finisti viam: permanebis in patria. Intendite. Pecuniam aliquis quærit, non sit tibi finis ..... salutem corporis quæris, adhuc noli ibi remanere. Quæ est enim ista salus corporis, quæ morte perimitur, quæ ægritudine debilitatur, frivola, mortalis, fluxa? .... Quæris honores .... Noli ipsum honorem amare, ne ibi remaneas. Quæris laudem? Si Dei quæris, bene facis: si tuam quæris, male facis; remanes in via.*

Sed inquies: Tam datur actio indifferens *in individuo*, quam omissio indifferens.

Atqui datur omissio indifferens, v. gr. omissio ejus actionis, quæ non imperatur, qualis est omissio recitationis Officii Ecclesiastici a laico.

Ergo datur etiam humana actio indifferens in individuo.

Respondeo primo negando majorem, & paritatem. Qui enim omittit actum non imperatum, v. g. qui abstinet a vovenda paupertate Evangelica, nulli facit injuriam, nec ullum meretur vituperium. Sed qui agit, etiam cum id agit, quod sibi non est imperatum, debet convenienti modo agere, id est propter bonum finem: alioqui justitiam naturalem violat, & ejus actus malus est, non indifferens: v. g. si quis laicus Officium Ecclesiasticum recitet, necesse est primo,

ut attente & modeste, non jocando, non negligenter; secundo, ut propter Deum illud recitet, non propter inanem gloriam, & ut religiosus hominibus appareat: aliter quippe oratio ipsius non modo nullam mercedem, verum etiam poenam promeretur.

Respondeo secundo distinguendo minorem. Datur omissio indifferens, quæ ab expressa voluntatis deliberatione non oritur, concedo: quæ a voluntatis deliberatione expresse proficiscitur, nego: quare nego consequentiam. Multa igitur non imperata quotidie omittuntur, quorum omissio nec laudem nec vituperium meretur, quoniam citra ullam expressam voluntatis deliberationem omittuntur: v. g. laicus, qui necessariis negotiis vacat, minime recitat breviarium ecclesiasticum, minime vovet paupertatem evangelicam, multaque non imperata prætermittit, de quibus neque cogitat quidem, nec cogitare tenetur, cum aliis rebus & quidem sæpissime justis ac necessariis animum adjungere debeat; unde istis omissionibus nec peccat coram Deo, nec salutis suæ negotium promovet; sed tantum peccat, si res, quibus interim vacat, vel malæ sint, vel male ab eo fiant: ut vicissim Deo gratus est, si res bonas bene, atque ut decet, id est propter gloriam Dei operetur.

Sed si omissio aliqua ab expressa voluntatis deliberatione oriatur, necesse est, ut vel bona sit, vel mala: nam ordo postulat non tantum ut recte agamus, sed etiam ut quæcumque cogitato omittimus, juste omittamus, scilicet vel quia nobis non conveniunt, vel quia melioribus vacare possumus. *Unusquisque* enim, inquit Apostolus 1. ad Corinthios cap. 7. v. 7. *proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic*. Unde si quis dedita opera apud se statuat non vovere paupertatem evangelicam, vel virginitatem, vel obedientiam, is ab hujusmodi votis emittendis justa de causa debet abstinere: nempe vel quia hæc graviora viribus suis judicat, vel quia manifestis argumentis ac signis ad aliud vitæ institutum vocatur. Similiter si laicus certa quadam occasione ac tempore apud seipsum sic dicat; *nolo recitare breviarium ecclesiasticum, quan-*

da-

doquidem ab eo sum immunis : illius finis proximus est *gaudere* ea libertate, vel immunitate, quam habet a recitatione breviarii ecclesiastici : non debet autem frui illa immunitate, ut interim male agat, neque præcise ut nihil agat; sed vel ut officio suo vacet, vel certe ut honeste quiescat, scilicet ad novas vires colligendas, ut postea ad laborem alacrius revertatur. Unusquisque enim temporis sui rationem debet reddere; ipsique inertes, & otiosi homines, qui totos dies nihil agunt, imo qui totam vitam in otio transigunt, hoc ipso quod nihil agunt, non sunt a culpa immunes; cum homo ad laborem sit natus, & quilibet *in sudore vultus sui*, hoc est suo modo labori incumbendo, *pane suo vesci* debeat. Itaque si quid non imperatum consulto omittamus, necesse semper est, ut boni finis gratia ipsum omittamus.

Instabis. Si nulla actio, vel omissio deliberata sit indifferens, id profecto ex eo contingit, quod actus nostros ad Deum referre teneamur.

Atqui non tenemur omnes actus nostros ad Deum referre.

Ergo existit quædam actio vel omissio indifferens.

Respondeo negando minorem. Ad illum quippe referre tenemur omnes actus nostros, a quo omnia accepimus. Sed a Deo accepimus omnia. Ergo ad Deum tenemur omnes actus nostros referre: & consequenter eos etiam actus, quibus nos ad aliquid omittendum determinamus: nulla enim extat omissio libera, quæ voluntatis actum seu determinationem non sequatur, ut est antea demonstratum. Unde si quid omittamus, id justa de causa, & propter Deum omissum esse oportet.

Probabis minorem. Si tenemur omnes actus nostros ad Deum referre, utique vel præcepto naturali, vel præcepto positivo.

Atqui neque præcepto naturali, neque præcepto positivo tenemur omnes actus nostros ad Deum referre.

Ergo nullò modo tenemur omnes actus nostros ad Deum referre.

Respondeo negando minorem. Utroque enim præcepto, tum naturali, tum positivo omnes actus nostros ad Deum referre tenemur. Primo, tenemur id facere præcepto naturali, nempe *æterna lege*, seu recta ratione, quæ dictat omnes actus nostros ad illum referri oportere, a quo omnia accepimus. Secundo, tenemur præcepto positivo, nempe hoc primo Decalogi præcepto, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, *&c.* Siquidem eo præcepto tenemur Deum diligere supra omnia, & cætera tantum propter ipsum, ut ostendimus.

Probabis primo, nullum esse hujusmodi præceptum naturale hoc argumento. Præceptum naturale debet esse non modo Theologis, verum etiam omnibus & singulis Fidelibus ex plebe notum.

Atqui præceptum illud de referendis actionibus nostris ad Deum non est omnibus Theologis, nedum quibuslibet Fidelibus ex plebe notum; nam multi Theologi ipsum pertinaciter negant.

Ergo nullum extat hujusmodi præceptum naturale de referendis actionibus nostris ad Deum.

Respondeo negando minorem. Nemini quippe non tantum Theologo, sed sanæ mentis homini etiam ex plebe ignotum esse potest, teneri nos omnes actus ad illum referre, cui omnia debemus: nam ad id intelligendum sola ratio sufficit. Sed tamen in eo præcepto explicando variant, aut etiam aliquando vitilitigant nonnulli, etiam inter eos, qni sibi *Sapientes* videntur, quos justo judicio finit Deus hallucinari & errare; dum vanis suis subtilitatibus plus æquo indulgentes, cupiditati contra rationem patrocinium quærunt. Palmare vero argumentum, quo vim rationum nostrarum eludere conantur, est hujusmodi.

Præceptum naturale non obligat ad id quod est impossibile. Etenim, ut ait lex 185. ff. de Regulis Juris, *Impossibilium nulla est obligatio*.

Sed impossibile est, ut omnes & singulos actus nostros ad Deum referamus.

Ergo nullum extat præceptum naturale de referendis omnibus & singulis actionibus ad Deum.

Cujus quidem argumenti distinguenda est minor propositio hoc modo. Impossibile est ut o-

omnes & singulos actus nostros ad Deum referamus, *actu* & *expresse*, concedo: *virtualiter*, seu virtute prioris intentionis, aut decreti antecedentis, nego: quare nego consequentiam. Fatemur igitur fieri non posse, ut omnes & singulas actiones nostras *actu* & *expresse* ad Deum referamus; tum quia de Deo semper cogitare non possumus; tum etiam quia actio, per quam quævis alia *nominatim* ad Deum referretur, per aliam pariter deberet referri, & hæc adhuc per aliam, sicque in infinitum, quod absurdum est & impossibile; sed fieri potest ut *virtualiter*, seu virtute prioris intentionis, omnes nostras actiones ad Deum referamus.

Agere porro quis dicitur propter Deum *virtualiter*, seu virtute primæ intentionis, aut decreti antecedentis, cum prius apud se decrevit propter Deum agere: v. g. si domo exiens pecuniam paratam teneat, ut eam pauperibus, qui occurrent, propter Dei gloriam distribuat, is postea, vi istius primæ intentionis, propter Deum agere censebitur; etiamsi de Deo *actu* non cogitet. Similiter viator qui Romam petit, non tenetur propositum suum de Roma invisenda singulis passibus repetere: siquidem ei sufficit *prima intentio*, qua omnes suos passus Romam dirigit. At tenemur saltem *virtualiter*, idest virtute primæ intentionis, sive decreti antecedentis & generalis, omnes actiones nostras, seu corpus, ut ita dicam, actionum nostrarum, vel vitæ nostræ *summam* Deo consecrare. Imo cum hujus vitæ peregrinatio plena sit difficultatibus & obicibus, vires novas identidem sumere, atque expressis actibus ardorem nostrum paulatim remittentem exsuscitare nos oportet: idque recte præstabimus

Primo, si nos ipsos, omnesque actus nostros certis temporibus, v. gr. *mane*, *meridie*, *vespere* Deo offeramus.

Secundo, si identidem Deum invocemus, nempe cum quidpiam gravioris momenti aggredimur. Idque exemplo primorum Christianorum, qui omnes suos actus & motus in nomine Sanctissimæ Trinitatis exercebant, fronte nimirum signaculo Crucis obsignata, ut refert Tertull. lib. *de coron. milit.*

milit. c. 3. his verbis . *Ad omnem progressum atque promotum , ad omnem aditum & exitum , ad vestitum & calceatum , ad lavacra , ad mensas , ad lumina , & cubilia , ad sedilia , quæcumque nos conversatio exercet , frontem* Crucis Signaculo *terimus*.

Tertio, si nulla in re, quantum in nobis est, a divina illius lege deflectamus; vel, si propter infirmitatem ab ea recesserimus, statim factum nostrum emendare, & ad Deum redire studeamus.

Hoc modo omnes & singulos actus nostros, sive vitæ nostræ summam ad Deum referre censebimur.

Probabis secundo, nullum esse præceptum *positivum* de referendis omnibus & singulis actionibus ad Deum, hoc modo. Si quod sit *præceptum positivum* de referendis actionibus nostris ad Deum, maxime istud, *Diliges Dominum Deum tuum*, &c.

Atqui hoc præcepto non tenemur omnes actus nostros ad Deum dirigere.

Ergo nullum extat præceptum positivum de referendis actionibus nostris ad Deum.

Respondeo negando minorem. Eo quippe præcepto tenemur omnes actus nostros saltem *virtute primæ intentionis* ad Deum dirigere, quo tenemur diligere Deum supra omnia, & cætera tantum propter ipsum. Sed eo præcepto tenemur Deum diligere supra omnia, & cætera tantum propter ipsum, ut semel iterumque advertimus. Ergo eo præcepto tenemur omnes & singulos actus nostros ad Deum referre.

Probabis minorem. Eo præcepto non tenemur omnes & singulos actus in Deum dirigere, quod non obligat semper, & in omne tempus, sive quod non obligat *semper, & pro semper*, ut loquuntur Theologi.

Sed præceptum istud non obligat semper, & in omne tempus.

Ergo eo præcepto non tenemur omnes & singulos actus in Deum dirigere.

Respondeo negando minorem. Nam illud præceptum obligat semper & in omne tempus, cujus vis omni tempore viget, & a quo nullus unquam potest esse immunis. Sed istius præcepti vis omni tem-

tempore viget, nec quisquam ab eo immunis fieri potest. Ergo præceptum illud obligat semper, & in omne tempus.

Probabis minorem. *Præceptum affirmativum* non obligat *semper & pro semper*: id enim intercedit discriminis inter *præceptum affirmativum*, & *negativum*, quod hoc obliget *semper & pro semper*, non item illud.

Sed hoc præceptum, *Diliges Dominum*, &c. est *affirmativum*.

Ergo non obligat *semper & pro semper*.

Respondeo disting. major. Præceptum affirmativum non semper obligat & *pro semper*, absolute, concedo: facta hypothesi, quod agamus, nego: quare concessa minore, nego consequentiam. Cum igitur docent Theologi, *præcepta affirmativa* non obligare semper & *pro semper*, sensus est, non iis præceptis non teneri singulis momentis agere, quod ipsa jubent: nam v. gr. non tenemur singulis momentis actum amoris erga Deum exercere, vel parentes actu colere: id enim fieri non potest, cum singulis momentis agere non possimus, nedum plura simul agere: sed ex hypothesi quod agamus, debemus propter gloriam Dei agere; ex hypothesi quod res nobis sit cum parentibus, necesse est ut debitum illis honorem exhibeamus. Simili modo si quodlibet aliud aggrediamur, id semper boni finis intuitu operari, & ad Deum tandem, ut ad finem ultimum ordinare tenemur.

Igitur magnum discrimen intercedit inter præcepta affirmantia & negantia: siquidem negantia obligant semper, & in omne tempus *absolute*: v. g. hæc duo præcepta, *Non occides*, *Non furaberis*, obligant semper & *pro semper* absolute, quia semper, & quovis tempore ab occidendo & furando tenemur abstinere: affirmantia vero obligant semper & in omne tempus *hypothetice* tantum, seu facta hypothesi, quod agamus: non enim semper & omni momento agere possumus, ut jam dictum est. Verbi gratia, non possumus semper & omni momento manducare & bibere propter gloriam Dei: sed ex hypothesi quod *manducemus*, *aut bibamus*, *aut aliud quid faciamus*, *omnia in gloriam Dei facere* debemus.

Un-

Urgebis. Si teneretur homo suas omnes actiones ad Deum referre, omnia Infidelium opera essent peccata: cum ea ad Deum referre non possint Infideles.

Atqui falsum est, omnia Infidelium opera esse peccata: nam v. g. jus inter contendentes dicere, inopi subvenire, &c. in Infidelibus non sunt peccata.

Ergo non tenetur homo omnes suas actiones ad Deum referre.

Respondeo distinguendo majorem. Omnia Infidelium opera essent peccata, ut plurimum, concedo: essent peccata semper, ita ut nullus unquam eorum actus esse posset bonus, nego: quare concedo minorem, & nego consequentiam. Igitur opera Infidelium ut plurimum, ac fere semper sunt mala, saltem ratione finis, quoniam hærent in creatura, puta vel in fallacibus divitiis, vel in vana gloria, vel in aliis *miseriæ nostræ figmentis*, nec ad Creatorem referuntur. Unde S. Augustinus lib. de Spiritu & Litera, num. 48. alias cap. 27. *Si discutiantur quo fine fiant, vix inveniuntur, quæ justitiæ debitam laudem defensionemve mereantur*. Sed tamen impossibile non est, ut actus quidam hominis Infidelis, non tantum *quoad officium*, sed etiam *quoad finem* aliquando fit bonus, & aliquatenus propter Deum fiat. Nam, ut nihil dicam de Ninivitis, qui *pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ*, per quam ab imminenti exitio Civitatem suam liberarunt: potuit certe judex ethnicus speciali Dei auxilio adjutus, etiam ante adventum Christi, solo justitiæ ac veritatis & ordinis amore jus inter contendentes dicere: potuit dives inopi subvenire studio humanitatis, quia id rationi & ordini convenit.

Atqui hoc casu uterque suam actionem aut opus ad Deum aliquo modo retulit: nam *veritas*, vel *justitia*, vel *ordo*, vel *æquitas*, quid aliud est, nisi Deus, aut certe quidam divinitatis radius, quo Deus sese quoquo modo mentibus nostris exhibet? Quid aliud amor ordinis, nisi amor Dei inchoatus saltem & imperfectus?

Ergo actio illa fuit bona, non quidem ea bonitate, quæ salutem æternam mereretur, (quoniam

niam deerat fides in Christum Mediatorem, & *gratia habitualis*, seu *justificans*, sine qua nemo salvari potest,) sed saltem ea bonitate, quæ digna erat mercede aliqua temporali, ut docet sanctus August. l. 5. *de Civitate Dei*, cap. 12. vel obtinere poterat remissiorem pœnam in inferis, ut ait idem sanctus Doctor, lib. de Spir. & Litera, num. 48. alias cap. 28. & lib. 4. contra Julianum n. 25. alias cap. 3. quod consentaneum est doctrinæ ipsius Christi Dom. Matth. cap. 11. v. 22. ubi loquitur, *verumtamen dico vobis: Tyro & Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis*.

Cum ergo dicuntur Infideles esse arbores malæ, quæ bonos fructus proferre nequeunt, quoniam carent fide, sine qua *impossibile est placere Deo*, docente Apostolo Epist. ad Hebræos cap. 11. vers. 6. respondendum, Infideles non esse ex omni parte vitiatos; sed nonnihil boni naturalis retinuisse: nam, ut docet S. August. lib. de Spiritu & Litera, num. 48. alias cap. 28. *non usque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectuum labe detrita est, ut nulla in ea velut lineamenta extrema remanserint, unde merito dici possit etiam in ipsa impietate vitæ suæ facere aliqua legis, vel sapere*. Et infra. *Sicut enim non impediunt a vita æterna justum quædam peccata venialia, sine quibus hæc vita non ducitur: sic ad salutem æternam nihil prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillime vita cujuslibet pessimi hominis invenitur*. Itaque quamvis ibi regnet cupiditas, ubi non regnat charitas; non tamen omnia quæ fiunt ab eo, in quo cupiditas regnat, ex cupiditate semper oriuntur. Id enim contrarium est doctrinæ Sancti Augustini, ut modo videbimus; & damnatum fuit a Concilio Tridentino Sess. 6. Can. 7. Certum est quidem sine fide impossibile esse placere Deo: sed quemadmodum homo fidelis remanere potest Deo gratus, etiamsi aliquod ipsius opus Deo displiceat: ita potest Infidelis displicere Deo, etiamsi quoddam ipsius opus non sit penitus Deo ingratum; v. g. actus, quo Infidelis fert opem laboranti, puta quo esurientem & sitientem sublevat amore ordinis, & quia in pari casu idem sibi præstari auxilium cuperet, non est Deo ingratus:

siqui-

siquidem non fit ab homine quatenus Infidelis est, sed quatenus aliquid retinet boni illius, quod in prima sua origine a Deo accepit, & ab ipso per gratiam ad agendum adjuvatur. Cum enim Gentes dicuntur ab Apostolo ad Romanos cap. 2. v. 14. ea, quæ legis sunt, *naturaliter* facere, id non est ita intelligendum, ut *sine gratia* hæc faciant, sed tantum *sine lege* scripta seu Mosaica, ut docet Sanctus Augustinus lib. de Spiritu & Litera, num. 48. 49. &c. alias cap. 28. Idem sanctus Doctor lib. 4. contra Julianum n. 32. alias cap. 3. ait, *bona opera quæ faciunt Infideles, non ipsorum esse, sed illius qui bene utitur malis.*

Enimvero non desunt nobis exempla hominum Infidelium, quos Deus gratia sua *actuali* nimirum & *transeunte* prævenit, & paulatim per actus bonos disposuit, ut fidem in Christum susciperent. Talis fuisse videtur Sergius Paulus proconsul in Cypro insula, qui vir prudens dicitur Act. Apost. cap. 13. v. 7. qui accersivit Barnabam & Saulum, ut audiret verbum Dei, cum ipse adhuc in tenebris gentilitatis versaretur. Talis Zachæus cum ascendit in arborem Sycomorum, ut Jesum prætereuntem videret, Luc. cap. 19. Talis etiam Cornelius Centurio, de quo mentio fit Actuum Apostolorum cap. 10. qui dicitur fuisse *religiosus, ac timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, & deprecans Deum semper.* Cum enim Deo acceptæ fuerunt saltem primæ ejus eleemosynæ, nondum credebat in Christum: nam ne ipsum quidem adhuc noverat, cum post multas ejusmodi eleemosynas & orationes admonitus fuit ab Angelo Dei, ut Apostolum Petrum accerseret, a quo doceretur quæ esset via, qua sola liceret ad Deum accedere. Si enim tunc temporis cognitus ei fuisset Christus mediator, frustra ad ministerium Divi Petri confugisset. *Nec tamen sine aliqua fide donabat & orabat*, ut ait S. Augustinus lib. de *prædestinatione Sanctorum* num. 12. alias cap. 7. verum ea fides erat tantum in Deum creatorem, conservatorem, & remuneratorem, qualem Plato & Platonici agnoscebant. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit*, Ep. ad Heb.

cap.

cap. 11. v. 6. Itaque per qualemcumque illam fidem, qua Cornelius in Deum remuneratorem credebat, præparata fuit illius mens & voluntas, ut fidem acciperet in Christum mediatorem, quem nondum intellexerat esse viam unicam, qua possint homines in Deum tendere, tametsi *hujus eleemosynæ acceptæ mundaverant eum ad quemdam modum*, ut loquitur idem S. Augustinus serm. 149. de verbis Act. Apost. alias 24. *de diversis* num. 7. alias cap. 6. Infideles igitur, quibus ignotum est salutis per merita Christi Evangelium, dum paulatim a Deo præparantur ad recipiendam fidem in Christum, quædam exercent opera bona, non tantum quoad officium, sed etiam quoad finem, nempe propter amorem *Justitiæ*, quamvis nondum fidem in Christum habeant. Imo fieri potest, ut multi ex iis, qui ad Christi fidem nunquam pervenere, certis occasionibus justitiam rebus omnibus prætulerint, id est Deum sub *Justitiæ* nomine cognitum supra omnia dilexerint: quoniam Deus eam voluntatem iis inspiraverit. Nam Deus non potest ab hominibus supra omnia diligi, nisi ipse auxilium tribuat. *Existimamus*, inquit Bellarm. l. 6. de grat. & liber. arb. c. 7. *non posse Deum sine ope ipsius diligi, neque ut auctorem naturæ, neque ut largitorem gratiæ & gloriæ, neque perfecte, neque imperfecte ullo modo: atque hanc non dubitamus esse sententiam sancti Augustini, imo etiam Scripturarum & Conciliorum, quicquid aliqui minus considerate in hac parte scripserint.*

Quod si quis opponat illud Apostoli Epistolæ ad Romanos cap. 14. v. 23. *Omne quod non est ex fide peccatum est*; hincque colligat omnes omnino Infidelium actiones esse peccata:

Respondeo primo, secundum expositionem sancti Chrysostomi & Interpretum Græcorum, *fidei* nomine *fiduciam* potius, quam *fidem* proprie dictam, quæ Christianos facit, hoc loco intelligi. Adeo ut sensus hujus loci sit, *omne quod non fit ex ea fiducia, qua persuasum sit alicui se recte agere, peccatum est*. Ibi quippe de ciborum delectu agitur ab Apostolo, ut Juliano adversario suo concedit sanctus Augustinus lib. 4. contra Julianum.

num.

num. 24. alias cap. 3. Non autem latuit Infideles, omne, quod non est ex certa fiducia & persuasione animi, peccatum esse contra Justitiam. *Quocirca*, inquit Cic. lib. 1. de Offic. *bene præcipiunt qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum sit an iniquum: æquitas enim lucet ipsa per se, dubitatio autem cogitationem significat injuriæ*.

Respondeo secundo, si fidei nomen proprie sumatur, nempe pro virtute infusa, qua in Christum creditur, propositionem negantem, scilicet *quod non est ex fide*, accipiendam esse pro affirmante opposita, scilicet, *quod fit ex infidelitate*: adeo ut sensus sit, *omne quod fit ex infidelitate, peccatum esse*. Eoque sensu sumpta videtur a S. Aug. lib. 4. contra Julian. num. 30. alias cap. 3. ubi quærenti Juliano, *si Gentilis nudum operuerit, nunquid, quia non est ex fide, peccatum est?* Respondet: *Prorsus, in quantum non est ex fide, peccatum est*. Cujus responsionis sensum postea explicans num. 32. ait: *ipsorum esse peccata, quibus & bona malefaciunt; quia ea non fideli, sed infideli, hoc est stulta & noxia faciunt voluntate*. Intelligit igitur S. August. ea demum non fieri ex fide, quæ fiunt *infideli & noxia voluntate*, id est mala intentione, quæ veræ fidei opponitur.

Eidem sententiæ suffragatur sanctus Prosper Carmine de ingratis, ubi sic ait:

Omne etiam probitatis opus, nisi semine veræ
Exoritur fidei, peccatum est, inque reatum
Vertitur, & sterilis cumulat sibi gloria pœnam.

Quare sanctus Thomas 2. 2. quæst. 23. art. 7. ad 1. *Dicendum*, inquit, *quod actus alicujus charitate carentis potest esse duplex. Unus quidem secundum hoc, quod charitate caret, utpote cum facit aliquid in ordine ad id, per quod caret charitate: & talis actus semper est malus: sicut Augustinus dicit in quarto contra Julianum, quod actus infidelis, in quantum est infidelis, semper est peccatum, etiamsi nudum operiat, vel quicquid aliud hujusmodi faciat ordinans ad finem suæ infidelitatis. Alius autem potest esse actus charitate carentis, non secundum id quod charitate caret, sed secundum quod habet aliquod aliud donum Dei, vel fidem, vel spem, vel etiam naturæ bonum, quod non totum*

per

per peccatum tollitur ..... & secundum hoc sine charitate potest quidem esse aliquis actus bonus ex suo genere, non tamen perfecte bonus: quia deest debita ordinatio ad ultimum finem.

Cum vero Ethnici ita forent concupiscentiæ mancipati, ut vix aliquando ab ejus tyrannide respirarent, si quando quidpiam boni agere videbantur, id fere ad finem illicitum, puta ad vanam gloriam, aut ad commodum aliquod, tanquam ad finem ultimum referebant, sicque hærebant in creatura, nec ad Creatorem assurgebant. Eamque ob causam ejusmodi actiones, quæ *officio*, seu exercitio & objecto videbantur bonæ, malo plerumque fine gerebantur. Unde eas proscribit S. August. li. 4. contra Julian. n. 21. alias c. 3. *Noveris itaque*, inquit, *non officiis, sed finibus a vitiis discernendas esse virtutes. Officium est autem quod faciendum est, finis vero propter quod faciendum est. Cum itaque facit homo aliquid, ubi peccare non videtur, si non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare convincitur. Quæ ut non attendens, fines ab officiis separasti, & virtutes veras, officia sine finibus, appellandas esse dixisti ...... Siquidem manus abstinere ab alieno, si officium cogites, potest videri esse justitiæ: sed cum quæritur quare fiat, & respondetur, ne plus pecuniæ litibus pereat; quomodo jam hoc factum veræ poterit esse justitiæ, cum serviat avaritiæ?* Et postea num. 22. *Bonum est enim ut subveniatur homini periclitanti, præsertim innocenti: sed ille qui hoc facit, si amando gloriam hominum magis quam Dei facit, non bene bonum facit: quia non bonus facit, quod non bona voluntate facit.*

Nihil autem fere bona voluntate faciebant Gentiles; quoniam ad Deum usque non erigebant animum: sed qui inter ipsos sapientiæ gloria florebant, dum virtutem ipsam sectari se profitebantur, vanum duntaxat nominis splendorem, aut famam quærebant.

Aristoteles quidem libro 1. Ethicorum cap. 1. summi boni cognitionem magnum habere ait ad vitam degendam momentum: sed summum illud bonum in præstantissima animæ actione secundum vir-

virtutem in vita perfecta, & diuturna collocat.

Soli Platonici viderunt quo esset eundum, sed non viderunt qua eundum esset, ut ait S. August. lib. 10. de *Civitate Dei*, c. 29. & alibi sæpe: nam Christum, qui est *via*, *veritas & vita*, ignorarunt. Sine fide autem in Christum nulla est vera virtus, scilicet quæ ad æternam felicitatem ducat; nulla bona actio, quæ præmium illud æternum, hoc est summi boni fruitionem obtineat; nulla bona voluntas, quæ Deum explicite, & expresse, constanter & perseveranter supra omnia diligat. *Absit*, inquit Sanctus August. lib. 4. contra Julianum, num. 17. alias cap. 3. *ut sit in aliquo vera virtus, nisi fuerit justus. Absit autem ut sit justus vere, nisi vivat ex fide .... sit licet ille Fabricius, sit licet Fabius, sit licet Scipio, sit licet Regulus, ... Et si ad Scholam Pythagoræ provoces, vel Platonis, ubi eruditissimi atque doctissimi viri multo excellentiore cæteris Philosophia nobilitati veras virtutes non esse dicebant, nisi quæ menti quodammodo imprimuntur a forma illius æternæ immutabilisque substantiæ, quod est Deus ... nec in istis est vera justitia .... quo enim propinquaverunt intelligentia, inde superbia recesserunt, quia cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt: sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Quomodo est in eis vera justitia, in quibus non est vera sapientia?*

Et paulo post. *Christus gratis mortuus est, si homines sine fide Christi ad fidem veram, ad virtutem veram, ad justitiam veram, ad sapientiam veram, quacumque re alia, quacumque ratione perveniunt.*

Et infra num. 19. *Neque enim omnes homines naturali instinctu immortales & beati esse vellemus, nisi esse possemus. Sed hoc summum bonum præstari hominibus non potest, nisi per Christum, & hunc crucifixum, cujus morte mors vincitur, cujus vulneribus natura nostra sanatur. Ideo justus ex fide Christi vivit. Ex hac enim fide prudenter, fortiter, temperanter, & juste, ac per hoc .... recte sapienterque vivit, quia fideliter vivit.*

Sed

Sed neque quisquam poteſt proximum diligere, ut par eſt, ſine charitate, quæ eſt in Chriſto. Nam etſi officiis ſe ſe mutuo identidem occupent Gentiles, licet ab inferendo aliis damno ſaltem gravi abſtineant, ac Cic. judicio lib. 5. Tuſculanarum quæſt. *accipere quam facere præſtet injuriam*: non tamen omnem ulciſcendi affectum ex propria voluntate evellere nituntur, nec proximi dilectionem in Deum ſic dirigunt, ut ei injuriarum acceptarum ultionem relinquant. Quippe ipſe Cicero libro 3. de Offic. ſic loquitur. *Juſtitiæ primum munus eſt, ut ne cui quis noceat niſi laceſſitus injuria*. Chriſtus autem Salvator noſter Matth. 5. v. 44. & ſequentibus, longe aliter præcipit: *Diligite*, inquit, *inimicos veſtros, benefacite iis, qui oderunt vos; & orate pro perſequentibus, & calumniantibus vos, ut ſitis filii Patris veſtri, qui in cælis eſt: qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos, & pluit ſuper juſtos & injuſtos*, &c. Et Apoſt. Paulus Epiſt. ad Rom. cap. 12. v. 19. *Non voſmetipſos defendentes, cariſſimi, ſed date locum iræ; ſcriptum eſt enim, Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus*. Legatur ſanctus Auguſtinus lib. 4. contra Julianum num. 14. 15. 16. & ſequentibus, alias cap. 3. Videri etiam poſſunt ſanctus Thomas 2. 2. quæſtione 10. articulo 4. & quæſt. 23. art. 7. & Eſtius in librum ſecundum Magiſtri ſententiarum diſtinct. 41.

CAPUT XII.

Utrum affectus animi diſciplinæ Moralis præceptis ſubjiciantur, & quis eorum ſit uſus.

NOn exigua Moralis diſciplinæ pars circa paſſionum, ſive affectuum animi moderamen verſatur: idque ſatis declarat Ariſt. toto fere lib. 2. Ethicorum. Quare cum de affectuum natura, cauſis, & diviſione diſputatum ſit 3. parte Phyſices, nunc de eorum uſu ac moderamine breviter ſaltem dicendum. Sed prius dirimenda nobis eſt celebris controverſia magno quondam animorum æſtu Peripateticos inter & Stoicos ventilata; *utrum affectus animi per ſe, & natura ſua mali ſint*,

ſint, ut Stoici contendebant, an vero Moralis regulis ſubjici poſſint, ut Peripateticis videbatur. Si enim affectus omnes ita ſint ſecundum naturam ſuam mali, ut ex animo ſapientis extirpari debeant, non regi, fruſtra de eorum uſu ac moderamine regulas tradet Ethica; nam quod per ſe malum eſt, id Ethicæ regulis reformari nequit.

In hoc autem certamine, ut fere fit, de nominis potius ſignificatione, quam de re ſignificata pugnabatur: ſiquidem *affectuum* appellatione ſolas animi perturbationes & ægritudines, hoc eſt immoderatos affectus intelligebant Stoici, quos affectus malos eſſe nemo inficiatur; Peripatetici vero hoc nomine omnes animi motus intelligebant, quos ad rationis normam componi poſſe conſtat.

Cum ergo Peripateticorum opinio ad communes hominum ideas, & uſitatum loquendi modum magis accommodata ſit, quam Stoicorum, ideo cum Peripateticis contra Stoicos ſit

PROPOSITIO I.

NOn omnes affectus animi natura ſua mali dici queunt; nec proinde ſunt extirpandi, ſed regendi, & intra rationis fines continendi, ac in virum ſapientem & probum cadere poſſunt.

Probatur. Quæcumque poſſunt ad rectum finem ordinari, hominemque ad honeſta munia obeunda inclinant, ea non debent extirpari, ſed regi; nec mala dici queunt, cum intra rationis fines continentur, ſed in virum ſapientem cadere poſſunt.

Atqui affectus animi magna ex parte ſunt ejuſmodi. Nam amor v. g. delectatio, cupiditas, metus, aliique affectus poſſunt ad bonum finem dirigi, & hominem ad honeſta munia inclinant. Ut enim ait Sanctus Auguſtinus lib. 14. de Civit. Dei capite 9. Juſti *metuunt peccare, cupiunt perſeverare, dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis.*

Ergo affectus animi magna ex parte regendi ſunt, non extirpandi, ac in virum ſapientem cadere poſſunt.

Deinde quidam animi affectus dati ſunt velut ſtimuli, quibus homo ad ſtrenue agendum excitetur;

tetur: iique adeo non sunt mali, ut etiam sint necessarii. Nam. v. g. admiratio curiositatem parit, seu inquirendi desiderium: quod quidem ad disciplinarum assecutionem, & augmentum plurimum conducit. Certis tamen limitibus coercendum est illud desiderium: nec nobis in rebus inutilibus examinandis, nec in sublimioribus mysteriis perscrutandis immorari fas est, ut recte Sapiens admonet Eccli. c. 3. v. 22. *Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, & in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus*. Idem dicendum de ira. Etenim qui non irascitur cum opus est, vituperio dignus censetur. Siquidem ut observat D. Gregorius lib. 5. moral. in Job cap. 30. *sciendum est, quod alia est ira, quam impatientia excitat; alia, quam zelus justitiæ format: illa ex vitio, hæc ex virtute generatur*. Unde Christus Dominus iratus est contra vendentes & ementes in templo, cæterosque animi affectùs suscepit, ubi opus fuit; ut cum tristis erat ejus anima usque ad mortem in horto Olivarum, cum infremuit spiritu, &c.

Præterea quæ ad honestam mediocritatem redigi possunt, ea non sunt ex natura sua mala.

Sed affectus animi ut plurimum ad honestam mediocritatem reduci possunt, ut modo de admiratione, de sciendi desiderio, de ira notatum est. Similiter audacia & timor ad fortitudinem, prodigalitas & avaritia ad liberalitatem, cæterique fere affectus sunt præcipua virtutum materies, ut 3. parte liquebit. Quare ut optime Lactant. lib. *6*. divinar. Instit. c. 15. *Si virtus est cupiditatem ab alieni appetitione frænare, nullam certe virtutem potest habere, qui caret eo, ad quod cohibendum virtutis usus adhibetur*, sc. cupiditate, quæ passio est, seu affectus animi, quæque ratione temperari potest: quamvis quæ dicitur *libido*, semper sit immoderata cupiditas; ut invidia est immoderata æmulatio.

Ergo sine affectibus animi nulla pene virtus extaret; neque adeo affectus animi sunt omnes radicitus extirpandi, sed ratione regendi, & ad justam mediocritatem revocandi.

Responsiones ad objecta.

Objicies primo. *Concupiscentia* peccati nomine exprimitur ab Apost. ad Rom. c. 7. v. 20.

Atqui omnis affectus est *Concupiscentia*.

Ergo omnis affectus est malus.

Respondeo distinguendo mai. *Concupiscentia* peccati nomine ab Apostolo designatur, quatenus ex peccato est, & ad *peccatum* nos pellicit, concedo: quatenus ipsa *peccatum* est, nego. Nam nisi voluntatis consensus accedat, non fit peccatum, quamvis concupiscentia, seu concupiscentiæ motus ad peccandum nos sollicitet. Hæc responsio petitur ex Concil. Trident. Sess. 5. in Decr. de peccato origin.

Distingui adhuc potest minor alio modo. Omnis affectus animi est *concupiscentia*, si concupiscentiæ nomine quemlibet appetitus sentientis motum intelligas, concedo: si per *concupiscentiam* intelligas *libidinem*, seu motum effrænatum appetitus sentientis, nego. Quare nego consequentiam.

Itaque omnis affectus animi vocari potest concupiscentiæ motus, dummodo per *concupiscentiam* nihil aliud, quam appetitus sentientis motus intelligatur. Sed appetitus sentiens (qui nihil aliud est in homine, nisi anima rationalis, quatenus occasione motus spirituum animalium circa objectum aliquod corporeum ac sensibile certa ratione afficitur) vel circa objectum moraliter bonum versatur, & tunc illius motus secundum speciem suam bonus est, ut *commiseratio*, qua quis erga justum oppressum movetur, est rationi consentanea: vel versatur circa objectum moraliter indifferens; tumque illius motus secundum speciem suam est quoque indifferens: vel denique circa objectum moraliter malum occupatur, motusque illius secundum speciem suam malus est, ut *invidia*, & *mala libido*. Sed cum motui spirituum animalium resistere possit voluntas: hinc fit ut ille motus *peccatum* non sit, nisi cum voluntas ei consensit: sin autem ei voluntas restiterit, ipsa laudem meretur.

Objices secundo cum Stoicis, Affectus, sive, ut

ut vocant, perturbatio animi, eſt *averſa a ratione contra naturam animi commotio*: quare ab iiſdem *morbus* & *ægritudo* animi vocatur.

Atqui hujuſmodi commotio vel ægritudo animi per ſe mala eſt.

Ergo omnis animi paſſio ex ſe mala eſt.

Reſpondeo diſtinguendo majorem. Affectus effrænatus & immoderatus, qui & libido dicitur, eſt animi morbus aut ægritudo naturæ contraria, concedo: affectus moderatus, ſeu ratione temperatus, nego. Unde conceſſa minore, nego conſequentiam. Affectus igitur ſecundum ſe plerumque neque bonus eſt, neque malus; ſed bonus fit, ſi ratione regatur, malus vero, ſi rationis regimini non ſit ſubjectus. Sic æmulatio, ſi ſit *imitatio virtutis* tantum, tunc a ratione minime recedit, imo laudi tribuitur. Verum ſi ſit ægritudo ſuſcepta, quoniam eo, quod concupieris, alius potiatur, tu vero careas; immoderatus erit affectus, & conſequenter malus. Unde *invidia*, quæ eſt ægritudo ſuſcepta propter alterius res ſecundas, quæ nihil noceant invidenti, eſt ſemper immoderata, & mala, quia rationis fines ſemper excedit. Libidinis item nomen in malam partem ſumitur. Eſt enim ſecundum Tullium lib. 2. de Inventione, *Impetus quidam animi non rectus*, quo ſcilicet animus non cum corpore tantum, & iis, quæ ad corporis ſalutem pertinent, conjungitur, ſed quo ipſi corpori & rebus infra ſe poſitis quodammodo ſubjicitur, ac mancipatur. Non autem omnis affectus animi eſt libido hoc ſenſu accepta, cum bene quis uti poſſit affectu aliquo, nunquam vero *libidine*, & effrænata cupiditate.

Inſtabis. Affectus animi non ſunt in noſtra poteſtate, nec ratione regi poſſunt.

Ergo ſunt rationi contrarii, ac inimici.

Reſpondeo diſtinguendo antecedens. Non ſunt in noſtra poteſtate quoad ſpirituum animalium & ſanguinis motum, eſto: quoad voluntatis conſenſum, nego. Quare nego conſequentiam. Non igitur corporeis motibus ſic imperat ratio, ut eos impedire poſſit: nam illius in ipſos imperium *politicum* tantum eſt, *non deſpoticum*, ut

antea diximus : sed tamen assensum suum sustinere potest ; ac se suamque attentionem ad alia convertendo motum illum paulatim minuit, dum alium motum tanquam causa occasionalis in corpore excitat ; atque ita animi affectus ratione temperantur. De his legatur Tullius libris 3. & 4. Tusculanarum quæstionum.

Nunc de affectuum usu pauca sunt dicenda : nam propter naturæ nostræ corruptelam, quæ ex primi parentis peccato in nos derivata est, multi quotidie in nobis contra voluntatem nostram assurgunt motus: sed iis tamen assensum vel dare vel denegare, imo iis uti in bonum finem possumus. In Adamo quidem innocente, necdum peccati labe infecto non ferociebant hujusmodi motus, sicut in nobis, quoniam pars inferior seu corporea superiori seu menti erat plane subdita. Sanguinis tamen & spirituum motio ipsius voluntati præbere poterat occasionem consentiendi in malum ; cum ipsius voluntas non esset in bono immobiliter confirmata, ut est in beatis : verum id placide tantum & citra inordinatos motus poterat accidere. Christus autem Salvator noster ac Dominus, qui simul *viator* erat & *comprehensor*, & cujus humanitas cum Verbo Divino erat *hypostatice* conjuncta, nullos in se affectuum motus expertus est, quin eos ipse voluerit pati ; nec ullatenus eorum occasione, aut ulla alia ratione potuit in peccatum inclinari. Nos vero, qui cum originali nascimur labe, carnisque contra spiritum rebellionem sentimus, continuis fere affectuum motibus conflictamur, & impellimur ad malum ; unde maxima laboris nostri pars in hac vita sedandis iis insultibus impendenda est, ut iis tandem rationis jugo subjectis, velut stimulis quibusdam ad propositum nobis finem assequendum ex præscriptis Ethicæ regulis utamur. Sit igitur

PROPOSITIO II.

Rectus affectuum usus ex Ethicæ, seu morum disciplinæ regulis in eo maxime positus videtur, ut ii vel ratione temperentur, vel ad boni prosecu-

ſecutionem fugamque mali, comparate ad ultimum hominis finem, adhibeantur.

Probatur. In eo conſiſtit rectus affectuum uſus in Ethica, ut quantum fieri poteſt, & quoad præſentem, & quoad futuram vitam nobis ſint utiles. Quis enim alius eſſe poteſt rectus eorum uſus, ſi diſciplinæ Moralis regulæ conſulantur?

Atqui ſi vel ratione temperentur, vel ad boni proſecutionem, aut mali fugam intuitu finis ultimi adhibeantur, tum maxime nobis & quoad vitam præſentem, & quoad futuram erunt utiles: quippe qui præbituri ſunt nobis occaſionem vel conciliandi animis noſtris tranquillitatem atque pacem, ſi nempe inordinatos & tranquillitati contrarios motus compeſcat ratio; vel nitendi fortius in propoſitum nobis finem, ſi iis velut ſtimulis ad proſequendum bonum, & declinandum malum excitemur: quod per ſe ſatis innoteſcit.

Ergo rectus affectuum uſus in Ethica poſtulat maxime, ut ii vel ratione temperentur, vel ad boni proſecutionem fugamque mali, comparate ad ultimum hominis finem, adhibeantur.

Ad quod quidem obtinendum non inutilia erunt, quæ de affectuum natura & cauſis diſputata ſunt in Phyſica. Nam non tam ad effectus ipſos, quam ad eorum cauſas, id eſt ad ſpirituum motus eſt attendendum. Temperandus quippe eſt, & regendus ille motus, ſi affectus, qui ex eo naſcuntur, temperatos & rectos eſſe volumus.

At facile non eſt concitatum ſemel objectorum quorundam occaſione ſpirituum motum, quo viget *concupiſcentia*, ſive *appetitus ſentiens*, & omnis *animi affectus*, vel ſiſtere, vel ſedare, vel in finem bonum & honeſtum dirigere. Nam tanto nonnunquam impetu efferuntur ii ſpiritus, tam violenter cerebrum, cor, pulmones, aliaſque partes organicas concutiunt, excitatis hinc inde ex omni viſcerum genere humoribus ad efferveſcentiam promptiſſimis, ut iis perculſa voluntas tandem obſequatur. Itaque longo ſtudio ac pertinaci labore hujuſmodi pugnæ eſt aſſueſcendum: nec tantum vigilantia, verum etiam arte opus eſt, ut cum concupiſcentia, tanquam cum hoſte non

 forti

forti solum, sed & versuto & callido, qui perpetuas nobis struit insidias, non plane inæqualibus armis congrediamur. Quamobrem ubi primum in nobis quamdam excitari spirituum commotionem sentimus, omnis adhibendus est mentis conatus, ut se contra illam voluntas sustineat ac libret, assensumque suum cohibeat. Etenim si in res turpes, aut quocumque modo cum ratione pugnantes per eam induceremur, atque expectaremus, dum fortior vehementiorque facta esset concitatio, tum multo difficilius evaderet certamen. Unde perennes nobis agendæ sunt excubiæ, ne nos ex improviso hostis noster adoriatur.

Cum autem vel bonum sit objectum, in quod affectus nostri nos impellunt, vel malum, vel indifferens: si bonum sit, affectu ipso utendum est, ut ardentius in illud feramur: si sit indifferens, accersenda est ipsi ex fine bonitas, & eo affectu, quo in ipsum movemur, ad illius assecutionem validius pariter nitendum. Quis exempli causa neget admirationem, quam inter affectus animi primo loco recensuimus, utiliter adhiberi ad excitandam curiositatem, studiumque inquirendi roborandum, ut abdita veritas eruatur, artesque & disciplinæ naturales incrementum accipiant? Similiter amore, cupiditate, ira, cæterisque affectibus ad boni prosecutionem uti possumus. *Cupiditas*, inquit Lactantius lib. 6. Divin. Institut. cap. 19. *ad ea comparanda nobis data est, quæ sunt ad vitam necessaria ...... Ira affectus ad coercenda peccata eorum, qui sunt in nostra potestate, id est ut arctiore disciplina minor ætas ad probitatem, justitiamque formetur..... Sed verum imperiti & rationis ignari, eos affectus, qui sunt homini ad bonos usus dati, exterminaverunt; & latius quam ratio postulat, evagantur. Inde injuste atque impie vivitur. Utuntur ira contra pares: hinc diffidia ..... Utuntur cupiditate ad congregandas opes: hinc fraudes, hinc latrocinia, hinc omnia scelerum genera orta sunt ..... Quicumque igitur illos affectus intra fines suos redegerit ..... hic patiens, hic fortis, hic justus est.*

Sed de recto affectuum usu multo copiosius dispu-

sputat eodem lib. cap. 17. eosque materiam virtutibus præbere, & ad id comparatos esse demonstrat. *Nemo dubitat, quin timidi, & imbecilli sit animi, aut dolorem metuere, aut egestatem, aut exilium, aut carcerem, aut mortem: quæ omnia quisquis non exhorruit, fortissimus judicatur. Qui autem Deum metuit, illa universa non metuit. Ad quod probandum argumentis opus non est. Spectatæ sunt enim, spectanturque adhuc per orbem pœnæ Cultorum Dei, in quibus excruciandis nova, & inusitata tormenta excogitata sunt. Nam de mortis generibus horret animus recordari, cum immanium bestiarum ultra ipsam mortem carnificina sævierit. Has tamen execrabiles corporum lacerationes felix atque invicta patientia sine ullo gemitu pertulit. Hæc virtus omnibus populis, atque provinciis, & ipsis tortoribus miraculum maximum præbuit, cum patientia crudelitas vinceretur. Atqui hanc virtutem nihil aliud, quam metus Dei fecit. Itaque .... non evellendus ....; timor ...: sed in veram viam dirigendus est; auferendique sunt metus, sed ita, ut is solus relinquatur, qui quoniam legitimus, ac verus est, solus efficit, ut possint cætera omnia non timeri. Cupiditas quoque inter vitia numeratur: sed si hæc quæ terrena sunt, concupiscat, vitium est; virtus autem, si cœlestia. Qui enim justitiam, qui Deum, qui vitam perpetuam, qui lucem sempiternam, eaque omnia, quæ Deus homini pollicetur, consequi cupit, opes istas & honores & potentatus, & regna ipsa contemnet. Dicet fortasse Stoicus, voluntate opus esse ad hæc consequenda, non cupiditate. Imo vero parum est velle. Multi enim volunt, sed cum dolor visceribus accesserit, voluntas cedit, cupiditas perseverat: quæ si efficit, ut contemptui sint omnia, quæ a cæteris appetuntur, summa virtus est, siquidem continentiæ mater est. Ideoque illud potius efficere debemus, ut affectus, quibus prave uti vitium est, dirigamus in rectum. Nam istæ concitationes animorum juncto currui similes sunt, in quo recte moderando summum rectoris officium est, ut viam noverit: quam si tenebit, licet quam concitate ierit, non offendet. Si autem aberraverit, licet placide ac leniter eat, aut per confragosa vexabitur, aut*

per præcipitia labetur, aut certe, quo non est opus, deferetur. Si cursus ille vitæ, qui affectibus velut equis pernicibus ducitur, si viam rectam teneat, fungetur officio. Metus igitur & cupiditas, si projiciantur in terram, vitia fient; virtutes autem, si ad divina referantur.

Quod de metu & cupiditate docet Lactantius, id de cæteris affectibus, quorum objectum indifferens est, intelligi oportere nemo non videt.

Jam si affectus in rem per se malam nos incitet, puta in blasphemiam, in ebrietatem, in luxuriam, non potest in finem bonum & honestum inflecti. Neque enim res per se mala, id est legibus contraria, & proinde vetita, boni finis intuitu emendatur. His igitur casibus labor omnis in eo ponendus est, ut spirituum motus vel frangatur, vel alio deflectatur. Idque generatim propter legem, qua motus ille spirituum cum cogitatione semper est conjunctus, præcipi potest, quoties vehemens nos agitat hujusmodi affectus, mentem ad aliud plane diversum omni studio esse adjungendam, ut cursus ille spirituum, qui mentem nostram fortius quatit, in aliam partem dirigatur. Quocirca permagni nostra interest ad eas res diligenter attendere, quarum recordatio promptam admodum & sensibilem in nobis commotionem excitat, ut prior affectus vel minuatur, vel prorsus abigatur. Qua in re opus est prudentia, attentione, vigilantia. Nec tamen sperandum ita vinci posse eos corporis insultus, ut plane conquiescant. Nam quemadmodum post tempestatem, cum cœlum maxime serenum videtur, novæ paulatim colliguntur nubes, quæ in majorem molem congestæ, & aliæ aliis agglomeratæ violentius interdum ingruunt, ac emissis ignibus subjectas arbores, ædificia, homines sternunt: sic dum maxime affectuum æstus sopitos esse in nobis putamus, majore vi accenduntur, latiusque & acrius spargunt incendium. His malis conflicta mens, & pene oppressa propriis viribus frustra confideret; quid enim sola præstare potest, nisi cœlitus mittatur auxilium? Non deerit autem illud auxilium, si ardenter, si fideliter, & perseveranter poscatur, exemplo magni

gen-

gentium Apoſtoli, qui, ut ipſe refert Epiſt. 2. ad Corinth. cap. 12. v. 8. *ter Dominum rogavit*, ut a ſe diſcederet Angelus Satanæ, quod ad malum ſtimulabatur: cui reſpondit Dominus, *ſufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur*.

Itaque præter modum generalem ex ſcientiæ naturalis principiis depromptum, alia occurrit multo efficacior affectibus noſtris medendi ratio, ſcilicet gratia divina, quæ proinde omnibus vitæ momentis, omni ſtudio, & conatu, continuiſque nec intermiſſis precibus eſt flagitanda. Non tamen deſerenda ſunt humana ſubſidia ſcilicet quæ labore & exercitatione comparantur, cujuſmodi ſunt habitus boni ſeu virtutes: nam magna ex parte circa moderamen affectuum occupantur. Sed de virtutibus, ſeu bonis habitibus, ac conſequenter de malis, ſeu vitiis nunc eſt diſputandum.

PARS TERTIA
ETHICÆ.

De virtutibus, & vitiis.

DUplicis generis principia actuum humanorum diſtingui ſolent in Scholis, *congenita* ſcilicet & *acquiſita*: illa nobis a natura conceſſa ſunt, ſcilicet *intellectus*, & *voluntas*, de quibus dictum eſt ſuperiori parte; hæc ſtudio & repetitis actibus comparantur, ſuntque habitus boni & mali, ſeu *virtutes* & *vitia*, de quibus hic agendum tum generatim, tum ſpeciatim; ac primo quærendum, quid ſit virtus, quid vitium.

CAPUT I.

Quid sit virtus, quid vitium.

TRia sunt in animo spectanda, inquit Aristoteles lib. 2. Ethicorum, cap. 4, scilicet cogitationes & motus animi, ut *perceptio*, *amor*, &c. deinde facultates seu potentiæ naturales ad agendum vel patiendum concessæ, ut *intellectus* & *voluntas*: denique habitus sive boni sive mali, hoc est qui vel ad bonas, vel ad malas cogitationes, aut actiones inclinant, ut explicatum est tertia parte Metaphysices capite ultimo. Habitus boni, *virtutes*; habitus mali, *vitia* nominantur.

Virtutes vel sunt supernaturales & infusæ, vel sunt naturales & acquisitæ.

De virtutibus infusis.

Virtutes infusæ dicuntur, *quas Deus nobis infundit sine nobis*: cujusmodi sunt virtutes quæ *Theologicæ* nominantur, scilicet *fides*, *spes*, & *charitas*, quæ Deum directe & immediate respiciunt. His quodam affinitatis vinculo conjunguntur gratia habitualis & sanctificans, donum perseverantiæ seu gratia perseverandi in bono usque in vitæ finem, dona Spiritus Sancti, &c.

Fides.

Fides est virtus Theologica, quæ versatur circa Deum, ut verum, seu veracem. Vel, est virtus divinitus infusa, per quam mens creata firmiter assentitur iis omnibus tanquam veris, quæ Deus revelavit, etiamsi intelligentiam nostram superent. Unde objectum *materiale* fidei Deus est, *formale* vero, sive ratio, qua Deus a fide spectatur, exprimi solet his vocabulis, *quatenus Deus est prima veritas*: hoc est quatenus nec fallere potest, nec falli; & consequenter voluntatis nostræ assensum, ac intelligentiæ subjectionem meretur in iis omnibus, quæ credenda proponit. Ex quo patet, quod alibi diximus, naturalem notitiam Dei, imo & nostræ mentis, esse fidei præviam.

viam. Etenim nisi sciremus Deum esse summe verum, & summe potentem; mentem vero nostram in suis conceptionibus admodum limitatam, non facile nos ad assentiendum mysteriis subjiceremus.

Quæ autem nobis credenda sunt, ea verbo sive scripto sive tradito continentur, & ab Ecclesia Catholica, quæ est *columna & firmamentum veritatis*, proponuntur. Atque ita quæ nos aliquando clare visuros speramus, ea per fidem in mente nostra consistunt, & veluti præsentia fiunt. Unde Apost. ad Hebr. c. 11. v. 1. *Est autem*, inquit, *fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*. Græce est *hypostasis*, idest, fundamentum & basis rerum, quas speramus: quia nempe dat illis subsistentiam in mente nostra, perinde ac si præsentes essent, cum tamen sint tantum futuro tempore apparituræ. Ideoque est *argumentum*, seu convictio, aut demonstratio rerum, quæ non apparent, quatenus illas menti nostræ præsentes reddit, adeo ut illas jam cernere nobis videamur.

Spes.

Spes est virtus Theologica, quæ versatur circa summum bonum, prout absens, & certa cum fiducia aliquando obtinendum, seu possidendum. Vel, est virtus divinitus infusa, per quam certa cum fiducia nostræ salutis & æternæ vitæ bona expectantur. Objectum illius *materiale*, non secus ac fidei, est Deus; objectum vero *formale* his verbis exprimitur, *quatenus Deus certa cum fiducia futuro tempore est obtinendus, seu possidendus*.

Itaque spes desiderium includit absentis boni, ac citra illud desiderium nulla foret spes.

Charitas.

Charitas est virtus Theologica, qua Deus supra omnia, & propter se, sive propter summam suam bonitatem diligitur; cætera vero propter Deum. Hic enim est ordo amoris, ut summum bonum propter se, cætera propter ipsum diligantur. Qui ordo cum sua pulchritudine nos moveat, nec aliud sit proprie nisi Deus, nihil quo-

que aliud est charitas, quam supernaturalis amor ordinis, quo Deus propter se, quia summe bonus est, amatur; cætera vero propter ipsum. Qua quidem definitione patet, objectum *materiale* charitatis esse Deum ipsum: *formale* vero sic exprimi, *quatenus Deus est summe bonus*, sive quatenus est summum bonum, in quo nobis quiescendum est, & ad quod cætera sunt referenda.

Igitur Dei bonitas est ratio, quæ nos ad eum amandum movet: bonitas quidem absoluta primario, *& remote*: bonitas vero relativa secundario, *& proxime*. Nam, ut ait Sanctus Thomas 2. 2. qu. 26. ar. 13. ad 3. si Deus esset tantum bonus *absolute* & in seipso, non vero *comparate*, & respectu nostri, voluntatem nostram minime ad sui amorem excitaret. Nam sine illicio quodam non excitatur voluntas ad amandum: quemadmodum sine luminis impressione non fit visio.

Quamobrem Deus a nobis propter se *absolute* non diligitur eo sensu, quod spectetur duntaxat prout in se perfectus est; removendo *convenientiam*, quam habet cum natura nostra, per quam nos ad se allicit. Nam eo modo a nobis æstimari quidem posset Deus, & magno loco haberi, non tamen videretur posse amari. Etenim ad amorem requiri videtur convenientia quædam objecti amati cum eo qui amat, per quam is, qui amat, allicitur, & ad amandum excitatur. Est autem respectus, seu *relatio* inter movens & motum, alliciens & allectum: Proindeque Deus a nobis diligi non videtur, nisi spectetur *relative* seu comparate ad nos, nempe quatenus nos ad se allicit, & certa quadam suavitate, saltem in imo, ut ita loquar, mentis nostræ fundo, quod in tormentis experiebantur Martyres, nos perfundit.

Distinguitur tamen actus charitatis ab actu spei: siquidem aliud est *motivum* unius, aliud alterius. Motivum actus charitatis, seu objectum illius formale est Deus, prout, summe bonus, hoc est prout summa sua bonitate nos ad se alliciens, ut nempe ipsum rebus omnibus anteponamus, & omnia ad ipsius gloriam, quia id ordo postulat, referamus. Motivum vero actus spei est idem

Deus,

Deus, prout aliquando a nobis possidendus. Aliud autem est summum bonum, tanquam nobis conveniens, maximeque nos alliciens, ac sibi quodammodo conjungens, amare; aliud possessionem illius tanquam quid absens & arduum adepturos esse nos sperare, ut docet idem S. Thom. 2. 2. quæst. 23. ar. *6.* ad 3. Nam v. gr. si pauper quidam divitis alicujus ædes ingrediatur, in quibus laquearia auro splendentia, pretiosam supellectilem, numerosissimam familiam, lautissimam mensam videat, poterit iis rebus, tanquam sibi gratissimis ac convenientissimis affici, & ad earum amorem excitari, etiamsi non speret illas se adepturum: non tamen ab hujusmodi amore spem omnem excludi necesse est: siquidem & amor & spes in eodem vitæ statu maxime quoad habitum una possunt conjungi. At amplius quiddam est in charitate & spe supernaturali quoad præsentis vitæ statum: etenim non tantum charitas non excludit a nobis spem supernaturalem: sed cum ea necessario conjungenda est in hac vita, ut docet Apost. 1. ad Cor. c. 13. v. 13. *Nunc autem manent fides, spes, charitas*, quia si vere Deum amamus, ad ipsum anhelare nos oportet, & spe beatitudinis ad bene agendum nos excitare. Præcipuum quippe charitatis *studium* secundum S. Thom. 2. 2. qu. 24. ar. *9. est, ut homo ad hoc principaliter intendat, ut Deo inhæreat, & eo fruatur: & hoc pertinet ad perfectos, qui cupiunt dissolvi, & esse cum Christo.*

Unde Concil. Trident. Sess. *6.* cap. 11. sic loquitur. *Constat, eos Orthodoxæ Religionis Doctrinæ adversari, qui dicunt, justum in omni bono opere saltem venialiter peccare, aut quod intolerabilius est, pœnas æternas mereri: atque etiam eos, qui statuunt in omnibus operibus justos peccare, si in illis suam ipsorum socordiam excitando, & sese ad currendum in stadio cohortando, cum hoc, ut in primis glorificetur Deus, mercedem quoque intuentur æternam; cum scriptum sit: Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas propter retributionem; & de Mose dicat Apostolus, quod respiciebat in remunerationem.* Et c. 16. postquam allegavit hæc Apostoli verba ad Hebræos

cap.

cap. 10. v. 35. *Nolite amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem* : sic prosequitur : *atque ideo bene operantibus usque in finem, & in Deo sperantibus proponenda est vita æterna, & tanquam gratia filiis Dei per Christum JESUM misericorditer promissa, & tanquam merces ex ipsius Dei promissione bonis ipsorum operibus & meritis fideliter reddenda*.

Ex quibus verbis constat, charitatem, etiamsi bonitate Dei absoluta, tanquam motivo, seu objecto formali primario, quod convenientiam sive bonitatem relativam, sive, ut loquuntur Scholæ, *amabilitatem* respectu nostri, tanquam motivum secundarium & proximum non excludit, moveri dicatur cum Scotistis, adjuvari nihilominus, confirmari, & corroborari tum motivo spei, tum aliarum virtutum motivis; ita tamen ut hæc aliarum virtutum motiva, seu objecta formalia ad motivum charitatis referantur, eique subordinentur: quia charitas est cæterarum virtutum forma, quatenus earum actus ad ultimum finem dirigit secundum Sanctum Thomam 2. 2. quæst. 23. ar. 8. Finis autem ille ultimus est *gloria divina*, quam quærunt unice, qui Deum ut par est diligunt. Quærere vero gloriam Dei, est quærere ut glorificetur Deus. Id porro nulli magis habent cordi, quam qui *nihilum sui* agnoscentes, omnem suam perfectionem a Deo expectant: eique idcirco dant gloriam. Hinc fit ut ceteris contemptis, hoc unum sibi necessarium judicent, scilicet ut ad Deum tanquam ad summum suum bonum, per præceptorum ejus observationem, perveniant, & ipsius gloriam cum cæteris justis, qui *in perpetuum vivent*, per totam æternitatem celebrent, & dicant cum Propheta Rege Psal. 113. v. 17. & 18. *Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes, qui descendunt in infernum: sed nos qui vivimus, benedicimus Domino, ex hoc nunc & usque in seculum*.

Gratia habitualis.

Gratia generatim dicitur omne donum, quod gratuito datur. Unde quod Deus nos creaverit, quod multis tum animi tum corporis dotibus nos or-

ornaverit, naturalis est gratia, quam admittebat Pelagius.

Gratia vero proprie apud Scriptores sacros sumitur pro dono supernaturali sive externo, sive interno, creaturæ rationali gratis concesso, ad æternam ipsius salutem ordinato. Quare alia dicitur gratia *externa*, quæ mentem creatam extrinsecus tantum movet, cujusmodi sunt Verbi incarnatio & passio, institutio Sacramentorum, prædicatio Euangelii, miraculorum patratio, &c. Alia *interna*, quæ mentem intrinsecus afficit: quæ rursus duplex est; scilicet *actualis* & *habitualis*.

Gratia interior actualis est *inspiratio dilectionis, ut cognita sancto amore faciamus*, ut ex Sancto Augustino definitum est in Metaphysica. Eaque vel est *excitans* duntaxat; vel est per se *efficax*, ut ibidem exposuimus.

Gratia habitualis est donum divinum supernaturale menti creatæ infusum, tanquam bona quædam qualitas permanenter ipsi inhærens, eamque reddens *formaliter* sanctam, Deo gratam, & ad æternæ vitæ participationem bene comparatam. Etenim quamvis gratia actualis *efficienter* producere possit sanctitatem seu justitiam in mente creata; non tamen ipsa mens redditur *formaliter* & permanenter justa ac sancta, nisi per gratiam habitualem, quæ idcirco vocari solet gratia *sanctificans*, seu *justificans*; qualem in parvulis sacer baptismus operatur, qualem etiam obtinent quicumque reliqua Christi Sacramenta in Ecclesia Catholica digne suscipiunt.

Præter hanc gratiam habitualem, quæ, non secus ac gratia actualis, dicitur *gratum faciens*, quæque *gratis* datur, aliæ sunt gratiæ, quæ specialiter dicuntur *gratis datæ*, quæ nempe non ad ejus, cui insunt, sanctitatem, sed ad proximi salutem divinitus sunt ordinatæ; cujusmodi sunt ex Apost. 1. ad Corinth. cap. 12. v. 8. & sequentibus, *sermo sapientiæ*, ad explicanda iis, qui jam provecti sunt, sublimiora fidei nostræ mysteria, ut Sanctæ Trinitatis, Incarnationis Verbi, Prædestinationis Sanctorum, &c. *sermo scientiæ*, ad exponendam incipientibus, & rudibus,

bus, familiari quadam ratione, Doctrinam Christianam: *fides*, sive excellens intelligentia rerum fidei, & fiducia impetrandi miracula: *gratia sanitatum*, sive curatio morborum: *operatio virtutum*, sive miraculorum patratio: *prophetia*: seu donum prædicendi futura, & scripturas præsertim propheticas explicandi: *discretio spirituum*, sive cogitationum & sermonum, ad pervidendum utrum ex Deo sint, an ex malo dæmone: *genera linguarum*, sive donum loquendi variis linguis: *interpretatio sermonum*, scilicet obscuriorum Scripturæ sacræ, &c. Vide Sanctum Thomam 1. 2. a quæstione 109. ad finem.

Dona Spiritus sancti.

Dona Spiritus sancti sunt habitus supernaturales cum charitate infusi animæ, ut instinctum divinum prompte sequatur. Septem recensentur Isaiæ c. 11. v. 2. scilicet donum *sapientiæ*, quo divina æternaque contemplamur; donum *intellectus*, quo fidei & scripturæ mysteria penetramus; donum *scientiæ*, quo temporalia ad salutem conducentia cognoscimus; donum *consilii*, quo prudenter statuimus, quid factu sit optimum in rebus ad salutem nostram pertinentibus; donum *fortitudinis*, quo contra adversa omnia mentem in bono confirmamus; donum *pietatis*, quo Deo adhæremus; donum *timoris*, quo Dei offensam aversamur. Hæc dona in sacris Pentecostes solemniis a Deo flagitant fideles his verbis: *Da tuis fidelibus in te confidentibus sacrum septenarium.*

Fructus Spiritus, Beatitudines Euangelicæ, Consilia Euangelica.

His addi possunt fructus Spiritus, qui ab Apost. ad Galat. cap. 5. v. 22. & octo beatitudines Euangelicæ, quæ a Christo Domino referuntur Matth. cap. 5. v. 5. & sequentibus; ac demum consilia Euangelica.

Fructus igitur Spiritus sunt *charitas*, quæ est omnium bonorum actuum radix, *gaudium*, quod oritur ex conscientia bona, & ab omnibus perturbationum motibus libera; *pax*, seu tranquillitas mentis; *patientia*, seu lenitas animi in malis

Iis constanter tolerandis; *benignitas*, seu morum facilitas ac suavitas in convictu & conversatione; *bonitas*, qua quis ad benefaciendum semper est comparatus; *longanimitas*, quæ a patientia non multum discrepat; *mansuetudo*, qua quis ita tractabilis est, ut fere *manu* videatur *assuetus*; *fides*, seu fidelitas & veracitas in promissis; *modestia*, qua omnes hominis motus exteriores reguntur, ut sermo, risus, incessus, gestus, vestitus, &c. *continentia*, qua omnes vitiorum illecebræ removentur; *castitas*, quæ a continentia in eo differre dicitur, quod continentia sit castitas pugnans, castitas vero sit continentia in pace collocata.

Octo beatitudines sic enumerantur a Christo, loco laudato. Beati *pauperes spiritu*, id est pauperes affectu, seu animo & voluntate, qui nempe divitiarum amore non possidentur. Beati *mites*; beati qui *lugent*; qui *esuriunt*, & *sitiunt justitiam*; beati *misericordes*; beati *mundo* corde: beati *pacifici*; & qui *persecutionem* patiuntur propter justitiam: horum quippe omnium magna futura est in cœlis remuneratio.

Præcipua denique consilia Euangelica, quæ inspirante Spiritu Sancto concipiuntur, & implentur, sunt *castitas perpetua*, *paupertas voluntaria*, & *obedientia integra*. *Quoniam*, inquit D. Jo. Ep. 1. c. 2. v. 16. *omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ*: Id est, amor voluptatum carnis, amor divitiarum, amor potestatis & bonorum: quibus utique castitate, paupertate, & obedientia frænum injicitur.

Donum perseverantiæ.

Donum perseverantiæ est speciale auxilium divinum, quo Justus in gratia ad ultimum vitæ spiritum perseverat: de quo legendus liber eximius Sancti Augustini, cui titulus, de *Dono perseverantiæ*.

De virtutibus acquisitis.

Virtutes naturales & acquisitæ sunt, quæ repetitis actibus comparantur: eæque vel *intellectuales* dicuntur, vel *morales*.

Vir-

Virtutes *intellectuales* appellantur, *quæ mentis cognitionem promovent*, quæque proinde *intellectum* maxime respiciunt: cum cognitio seu perceptio ad intellectum pertineat.

Quinque autem hujusmodi virtutes recensentur ab Aristotele lib. 6. Ethic. c. 3. *intelligentia*, *sapientia*, *scientia*, *prudentia*, & *ars*, de quibus dictum est in Proœmio Philosophiæ.

Virtutes *morales* dicuntur, *quæ voluntatem ad bonum morale impellunt*, eæque sunt huic Ethices parti subjecta materies: non tamen solæ *virtutes acquisitæ*, quæ *morales* vocantur, sed virtutes etiam *infusæ* voluntatem ad *bonum morale*, hoc est ad id quod ordinatissimum est, inclinant.

Quare virtus generatim ex Cicer. lib. 2. de Invent. recte definitur a S. Augustino lib. 83. qu. quæst. 31. *animi habitus naturæ modo atque rationi consentaneus*: id est habitus inclinans ad id agendum, quod justa in mediocritate sic positum est, ut neque rationis aut ordinis modum excedat, neque ab eo deficiat. Huic definitioni similem fere tradidit Aristot. lib. 2. Ethic. cap. 5. ubi *virtus* ab ipso describitur *habitus bonum reddens habentem*, & *opus ejus bonum*. Recte pariter a Cicerone lib. 4. Tusculan. qq. dicitur *affectio animi constans conveniensque*, *laudabiles efficiens eos*, *in quibus est*, & *ipsa per se*, *sua sponte*, *separata etiam utilitate*, *laudabilis*.

In omni autem virtute seu habitu bono duæ spectandæ sunt partes; altera *superior*, quæ imperat ac regit: altera *inferior*, quæ obtemperat & famulatur.

Pars superior virtutis est *ea mentis affectio seu dispositio*, quæ honestam mediocritatem ubique sectatur, inspecta persona agente, inspecto loco, tempore, & omnibus circumstantiis: non enim eadem singulos decent, neque eadem eumdem hominem omni tempore decent. Nam, v. gr. mediocris cœna respectu Principis, haberi potest lautior respectu privati. Ac inter privatos, qui ditior est, dicitur liberalis, & lautus, si cum amicis splendidius identidem epuletur; cum tamen alius, cui res foret angustior, prodigus haberetur, ac malesanus, si eum vellet imitari.

At-

Atticus eximie si cœnat, lautus habetur:
Si Rutilus, demens.

Quin etiam idem homo in diverso conditionis genere, vel diversa ætate, aut diverso fortunæ, ac dignitatis gradu collocatus diversam prorsus tenere debet vivendi rationem. Hæc pars virtutis superior, illius velut *anima* dici potest; sive potius est *ipsa virtus*: nam ea sola rectum agendi modum præscribit, sola *Ordinem* constanter diligit, ac tuetur. Quamobrem sanctus Augustinus libro 15. de Civitate Dei cap. 22. *mihi videtur*, inquit, *quod definitio brevis & vera virtutis*, *ORDO EST AMORIS*. Nullus autem est ordo amoris, nisi cum ipse *Ordo* amatur: unde *Ordo amoris* est etiam *Amor ordinis*. Hinc est quod Auctor inquisitionis Veritatis, prima parte tractatus Moralis, cap. 2. & 3. virtutem definit *amorem ordinis*, sive *constantem & habitualem ordinis amorem*. Qui amor in homine vere Christiano, justo & sancto est ipsa charitas, per quam Deus supra omnia & propter se, reliqua vero propter Deum diliguntur. Ideoque S. Th. 2. 2. quæst. 23. art. 7. docet post S. Augustinum lib. 4. contra Julianum num. 17. & sequentibus, alias cap. 3. nullam esse veram virtutem sine charitate: quoniam sine charitate non est verus *ordo amoris*, seu verus *amor ordinis*, quo Deus creatis omnibus anteponatur, & cætera illius tantum gratia expetantur. Idem Angelicus Doctor art. 8. sequenti ait cum S. Ambrosio, charitatem esse *formam* virtutum, quod earum actus in finem ultimum per ipsam ordinentur. Ex quo colligendum, Ethnicorum virtutes mancas semper fuisse, non completas & perfectas: quia cum iis deesset charitas, non poterant constanter Deum supra omnia diligere, & ad eum omnia sua cogitata, dicta, & facta semper referre.

Pars inferior & famulans virtutis est operandi facilitas, quæ tota in corporeis affectionibus, puta in impressis cerebro vestigiis, in spirituum animalium determinatione, ac reliquis dispositionibus corporeis posita est, quæque proinde est corporea, ut capite ultimo Metaphysicæ, quod est de habitibus, ostendimus.

Ea

Ea pars haberi potest veluti virtutis *corpus*, quo sua nimirum officia exequitur: v. g. qui virtutem habet *temperantiæ*, is voluptates gustus & tactus *amore ordinis* moderatur; *facilitatem* autem sibi temperandi longo usu ac repetitis actibus acquisivit. Eaque *facilitas*, quæ tota in corpore sita est, *officium* potius virtutis, quam *virtutem* spectat. Nam citra amorem ordinis potest aliquis acquirere facilitatem exercendi actus temperantiæ, puta dum sibi temperat, vel ob infirmam corporis constitutionem, vel metu morbi, vel alia quavis de causa: ut vice versa potest habere virtutem temperantiæ, seu firmum ac constantem *Ordinis* in objecto temperantiæ *amorem*, etiamsi *officium*, aut actum temperantiæ non tam facile exerceat.

Sed homines virtutem ipsam cum virtutis officio sæpe confundunt; idque in causa fuit, cur hactenus inter se decertaverint Thomistæ, ac Scoti discipuli, tum circa virtutis essentiam, tum etiam circa subjectum, cui inhæret. Etenim si virtutem ab officio secernas, minime dubium est, quin ea sit habitus natura sua bonus, ut affirmant Thomistæ, ac in *mente*, tanquam in *subjecto* recipiatur. Siquidem *virtus*, proprie sumpta, est *habitualis amor ordinis*, sive est *amor firmus*, & *constans honestæ mediocritatis per rectam rationem in qualibet materia definitæ*: qui amor in *mente* existit, tanquam *in subjecto*, & ita *bonus* est natura sua, ut nunquam *malus* esse possit. Hic amor ab ipsa *charitate* in homine vere Christiano, justo, & sancto non discrepat: nam per charitatem Deum & creaturam ordine diligimus, nempe Deum propter seipsum, creaturam vero propter Deum. Hinc est, quod S. August. epist. 155. alias 52. n. 13. alias cap. 4. docet, *in hac vita virtutem non esse*, *nisi diligere quod diligendum est*. Et S. Th. 2. 2. qu. 23. art. 7. ait, *sine charitate nullam esse virtutem veram*, quæ nempe ad veram beatitudinem homines disponat.

Sed si *virtutis officium*, sive *agendi facilitatem* pro ipsa virtute acceperis cum Scotistis, ea sane facilitate, quæ in organis corporeis recipitur, abuti potest aliquis, dum v. gr. propter inanem glo-

gloriam jejunat, aut alium virtutis actum exercet. Quocirca *inferior virtutis pars*, hoc est agendi, seu virtutis officium exercendi facilitas, secluso ordinis amore, dici non potest *habitus essentialiter bonus:* quoniam inclinare potest ad eos actus, qui non ita sint in medio constituti, quin a recta ratione, seu ordine recedant. Cum dico actus virtutis esse in medio constitutos, intelligo *medium rationis*, non *medium rei*.

Medium rei, definiente Aristot. lib. 2. Ethic. c. 5. illud est, *quod ab extremis æqualiter distat:* estque ubique & semper idem: Ut 6. medium est inter 10. & 2. nam senarius numerus a binario, & denario æqualiter distat, nempe quatuor unitatibus. *Hoc medium*, ob rationem inferius adducendam, vocatur ab Aristotele *arithmeticum*.

Medium rationis, seu *geometricum* est illud, *quod a ratione præscribitur*, & quo statuitur, quid, quo tempore, & quibus in circumstantiis agendum sit. Nec illud medium in actionibus tantum, sed etiam maxime in affectibus animi spectatur. Nam *timere*, v. g. vel *irasci*, vel *cupere* bonum est: dummodo id fiat *ubi*, & *quando*, & *quomodo*, & *quantum* est opus. Idque præcipuum est virtutis munus, ut hanc mediocritatem a ratione definitam in affectibus animi, non secus ac in voluntatis actibus constituat. Si quis igitur ab ea mediocritate vel excedendo vel deficiendo recesserit, in vitium morale incidet.

Vitium enim morale est *habitus malus inclinans ad actus malos*, hoc est ad actus a recta ratione, seu *Ordine* per excessum aut per defectum aberrantes; quia actus *peccata* vocantur, de quibus inferius.

CAPUT II.

De divisione virtutum moralium.

SI *virtus* nihil aliud esse dicatur, quam *habitualis amor Ordinis*, sive *amor firmus & constans honestæ mediocritatis per rectam rationem in qualibet materia definitæ*, una certe est virtus generalis, quæ tamen propter diversas rationes seu

modos,

modos, quibus in diversa materia, seu diversis objectis materialibus servatur ordo, diversas in species distribuitur. Quocirca sanctus Augustinus libro de moribus Ecclesiæ num. 25. alias cap. 15. *Quod si virtus*, inquit, *ad beatam vitam nos ducit, nihil omnino esse virtutem affirmaverim, nisi summum amorem Dei. Namque illud, quod quadripartita dicitur virtus, ex ipsius amoris vario quodam affectu, quantum intelligo, dicitur. Itaque illas quatuor virtutes, quarum utinam ita sit in mentibus vis, ut nomina in ore sunt omnium, sic etiam definire non dubitem, ut* temperantia *sit amor integrum se præbens ei quod amatur*: fortitudo, *amor facile tolerans omnia propter quod amatur*: justitia, *amor soli amato serviens, & propterea recte dominans*: prudentia, *amor ea quibus adjuvatur, ab eis quibus impeditur, sagaciter seligens. Sed hunc amorem non cujuslibet, sed Dei esse diximus, id est summi boni, summæ sapientiæ, summæque concordiæ. Quare definire etiam sic licet, ut temperantiam dicamus esse, amorem Deo sese integrum incorruptumque servantem; fortitudinem, amorem omnia propter Deum facile perferentem: justitiam, amorem Deo tantum servientem, & ob hoc bene imperantem cæteris, quæ homini subjecta sunt: prudentiam, amorem bene discernentem ea, quibus adjuvetur in Deum, ab iis quibus impediri potest.*

Cum ergo diversa ratione in diversa materia statuatur ordo, hinc fit ut multiplex virtutis species distinguatur. Nam ab objecto formali seu modo, quo servatur ordo in objecto materiali, speciem suam quælibet virtus desumit. Quamobrem celebris est virtutum moralium divisio in principes, seu *cardinales*, quibus nempe tanquam *cardinibus* subnixa tota humana vita vertitur; & in *adjunctas* seu comites, quæ a cardinalibus profluunt, aut ad eas referuntur.

Cardinales vulgo quatuor numerantur, scilicet *prudentia*, *justitia*, *fortitudo*, & *temperantia*. Cujus numeri rationem affert S. Thomas 1. 2. quæst. 61. art. 2. sed auctoritate facilius, quam ratione comprobatur. Multa autem tum apud sacros, tum apud profanos scriptores reperiuntur testimonia,

nia, quibus quaternarius ille virtutum *præcipuarum* numerus astruitur. Primo enim Sapiens Sapientiæ cap. 8. v. 7. de sapientia loquens hæc habet: *sobrietatem enim*, id est temperantiam, *& prudentiam docet, & justitiam, & virtutem*, id est fortitudinem, *quibus utilius nihil est in vita hominibus*.

Huic succinit sanctus Ambrosius in caput 6. Evangelii secundum Lucam, his verbis: *Scimus virtutes esse quatuor cardinales, temperantiam, justitiam, prudentiam, fortitudinem*. Item S. August. in Psalm. 83. v. 8. *virtutes*, inquit, *agendæ vitæ nostræ quatuor describuntur a multis, & in scriptura inveniuntur. Prudentia dicitur, qua dignoscimus inter bonum & malum. Justitia dicitur, qua sua cuique tribuimus, nemini quidquam debentes, sed omnes diligentes. Temperantia dicitur, qua libidines refrænamus. Fortitudo dicitur, qua omnia molesta toleramus*. Et S. Gregorius lib. 2. Moral. cap. 36. *in quatuor virtutibus totam bonam operis structuram consurgere* testatur.

Quod spectat ad auctores profanos, ut omittam Platonem, Aristotelem, &c. omnium optime, & apertissime Tullius, libro 1. de Officiis, quatuor illas virtutum species enumerat hoc modo, *Omne*, inquit, *quod honestum est, id quatuor partium oritur ex aliqua. Aut enim in perspicientia veri, solertiaque versatur: aut in hominum societate tuenda, tribuendoque suum cuique, & rerum contractarum fide: aut in animi excelsi, atque invicti magnitudine, ac robore: aut in omnium, quæ fiunt, quæque dicuntur ordine, & modo, in quo inest modestia, & temperatia*.

Cæteræ virtutes, quæ *comites* a Tullio dicuntur, in triplici differentia sunt positæ secundum sanctum Thomam 2. 2. qu. 48. articulo unico. Aliæ enim virtuti cardinali tanquam *species* subjiciuntur, & ideo *partes subjectivæ* virtutis cardinalis vocantur: aliæ, sine quibus virtus cardinalis integra esse non potest, ut corpus humanum sine artubus seu membris non potest esse integrum, *partes* illius *integrantes* seu *integrales* appellantur: aliæ denique instar potentiarum, seu facultatum ipsis virtutibus cardinalibus subser-

viunt,

viunt, & earum *partes potentiales* nominantur.

Hæ vero virtutes, sive principes, sive adjunctæ, sic inter se connexæ sunt, ut nulla prorsus absque cæterarum comitatu in statu perfecto obtineri queat. Etenim virtus perfecta est *constans ac firmus ordinis amor*, quo quis id quod rectum est, & rationi consentaneum, in quavis materia prosequitur.

Atqui amor ille constans, firmus, & habitualis omnes plane virtutes includit, sive potius est una eademque virtus, quæ ut perfecta sit, perpetuam requirit voluntatem id semper in omni materia prosequendi, quod justum rectumque reperitur: neque enim quisquam v. g. perfecte justus est, si careat fortitudine, vel temperantia, vel liberalitate, id est si careat amore ordinis, vel in materia temperantiæ, vel in materia liberalitatis, vel in materia fortitudinis: quippe judex intemperans voluptatibus tentari, avarus pecunia corrumpi, timidus minis terreri potest, ne jus reddat. Item fortitudinem in statu perfecto nullus obtinet sine temperantia, & cæteris virtutibus. Neque enim Alexander ipse Macedonum Rex magnus data occasione fortiter se gessit, quoties vehemens intemperantiæ affectus ipsum invasit: ut ex eo liquet, quod Thaidis pellicis incantamentis fractus, & vino madidus Regiam Persarum urbem flammis tradidit, quam antea meliori consilio servatam voluerat. *Certe*, inquit S. August. Epist. 167. alias 29. n. 5. alias c. 2. *hinc persuadent, qui unam virtutem habuerit, habere omnes, & omnes deesse, cui una defuerit: quod prudentia nec ignava, nec injusta, nec intemperans potest esse; nam si aliquid horum fuerit, prudentia non erit. Porro si prudentia tunc erit, si & fortis, & justa, & temperans sit, profecto ubi fuerit, secum habet cæteras. Sic & fortitudo imprudens esse non potest, vel intemperans, vel injusta: sic temperantia necesse est ut prudens, fortis, & justa sit: sic justitia non est, nisi sit prudens, fortis, & temperans. Ita ubi vera est aliqua earum, & aliæ similiter sunt: ubi autem aliæ desunt, vera illa non est, etiamsi aliquo modo similis esse videatur.*

Ergo

Ergo una virtus esse non potest in aliquo perfecta, quin cæterarum consortio sit stipata. Dico eam non posse esse sine cæteris perfectam, tametsi imperfecta esse possit. Triplex enim vulgo post Aristot. lib. 7. Ethic. cap. 1. virtutis status distingui solet, scilicet status imperfectus, quem *continentiæ* vocant; status medius, & robustior, quem *temperantiæ*; ac demum status perfectus, quem *heroicum* nominant.

Status imperfectus virtutis dicitur is, in quo quis affectuum motibus agitur, sed iis tamen, quanquam ægre, resistit: & hic status est *incipientium*, in quibus scilicet virtus nondum est confirmata: cui quidem virtutis statui opponitur status *infirmitatis*, sive *incontinentiæ*, in quo quis nondum est vitio corruptus, & omnino perversus, sed concupiscentiæ tamen, quamvis repugnans ac resistens, succumbit.

Status medius virtutis dicitur, in quo quis ita confirmatus est *in bono*, ut tentetur quidem a concupiscentia sua, sed minus vehementer, & ei facilius ob longam assuetudinem resistat: hicque status est *proficientium*, cui opponitur status *perversitatis*, sive *malitiæ*, in quo quis ita vitio mancipatus est, ut ei fere non resistat.

Status demum *perfectionis* virtutis, sive status *heroicus*, qui scilicet virtutis culmen attigit, ille est, quo sedati sunt affectus, aut ita fracti, ut virtutem commovere non possint: qui status est *perfectorum*, cui opponitur *status feritatis*, quo quis sic infra sortem communem etiam improborum deprimitur, ut in *belluam* quodammodo degeneret; ac vulgo dicitur *status indurationis*, *obcæcationis*, & *Pharaonicus*. In utroque autem statu, medio scilicet, & perfecto, sed maxime in perfecto & heroico virtutes omnes sive primarias & cardinales, sive adjunctas & comites inter se connexas esse dicimus, non item in statu imperfecto.

Jam autem de virtutibus moralibus seorsim ita dicendum, ut singulis virtutibus cardinalibus suæ comites, sive, ut loquitur sanctus Thomas, suæ partes potentiales & integrantes adjungantur. Sit igitur

CAPUT III.

De Prudentia.

PRudentiam cum *sapientia* persæpe confundit Plato, & utramque pro cognitione optimi, seu pro notitia tum summi boni, tum modi, quo ad illud pervenitur, accipit: sed eos habitus inter se sic distinguit Aristoteles libro 6. Ethicorum c. 5. & 7. ut *sapientia* sit rerum sublimiorum scientia, sive potius omnium Philosophiæ partium complexio, *prudentia* vero sit rerum agendarum modus, aut ratio, ut jam sæpius declaravimus.

Definitur ergo *prudentia* ab Aristotele libro 6. Ethicorum cap. 5. *habitus vera cum ratione activus in iis, quæ sunt homini bona vel mala moraliter*. id est, habitus, quo non tantum quid agendum sit, & a quo abstinendum, novimus, sed etiam quo constanter amamus id agere, & agimus quod agendum est; & ab eo, a quo est abstinendum, abstinemus, quia id *ordo* postulat.

Agere autem & efficere apud eumdem Aristotelem sic distinguuntur, ut illud ad *prudentiam*, hoc ad *artem* spectet. *In actione* quippe *agentis intentio*, in *effectione* vero *industria* consideratur: quod etiam non semel annotavimus.

Eodem fere sensu definitur *prudentia* a Cicerone, libro 2. de Inventione, *rerum bonarum & malarum & utrarumque scientia*; & a sancto Augustino, libro 1. de libero arbitrio, num. 27. alias cap. 13. *appetendarum & vitandarum rerum scientia*. Quibus in definitionibus vel latius, vel strictius scientiæ nomen accipiendum est, prout vel de prudentia generali, vel de speciali intelligentur definitiones. Nam si de prudentia generali sit sermo, id est de ea prudentia, qua generatim norunt homines, quid agendum sit, quamvis sæpe id non agant, ut sunt illi qui *dicunt*, *& non faciunt*; tum scientiæ nomen proprie ac stricte sumitur, scilicet pro cognitione certa & evidenti rerum immutabilium per certas immutabilesque rationes: siquidem quod bonum est *moraliter*, seu quod *ordini* ac rectæ rationi est consentaneum,

neum, id malum esse non potest; nec viceversa malum morale fieri potest bonum. Unde res agendæ vel fugiendæ generatim sumptæ dici possunt objectum immutabile; & prudentia generalis, quæ circa eas versatur, est vere scientia practica, sive est ipsa Ethica, quæ docet quid rectum sit, quid pravum, quid appetendum, quid rejiciendum; eaque *in viros etiam improbos* cadere potest.

Sed si sermo sit de prudentia speciali, hoc est de virtute cardinali, de qua hic agimus, per quam quis non tantum novit generatim, quid agendum ratio seu ordo præscribat, sed etiam qualibet occasione, propter constantem ordinis amorem, id agit, quæque adeo *in virum improbum* cadere non potest: tum *scientiæ* nomen non stricte, & Scholastico sensu est usurpandum, nempe pro cognitione certa & evidenti rerum immutabilium per causas; sed latius sumendum est, nimirum pro notitia ejus, quod quavis occasione agendum est, vel fugiendum. Nam cum prudentia specialis, quæ voluntatem in actibus singularibus dirigit, circa res singulares versetur, utique rerum contingentium cognitio dici debet: quippe mutata rerum facie, mutatis circumstantiis, non eadem semper sunt agenda, ut norunt omnes. In eoque prudentia cum arte convenit, quæ in rebus etiam contingentibus occupatur. Discrepat tamen prudentia ab arte secundum Aristotelem, quod hæc circa *affectiones*, illa circa *actiones* occupata sit, ut diximus. Deinde per prudentiam fit *vir bonus* simpliciter; per artem vero fit *bonus cum addito*, nempe bonus *artifex*. Unde si quis sciens & volens contra prudentiam peccet, *pessimus* vocatur: sed artifex dum sciens, & volens contra regulas artis peccat, remanet bonus artifex: quia solus ignarus & imperitus peccat contra artem nolens.

Partes potentiales prudentiæ.

Tres vulgo prudentiæ partes potentiales, seu tria munia post Aristotelem & sanctum Thomam recenseri solent, nempe *bene consultare*, *recte judicare*, & quod judicatum, seu decretum est, *ad*

praxim reducere : five , ut Ariftoteles loquitur , funt *Eubulia*, feu bona confultatio de iis quæ agenda funt ; *Synefis* , feu recta intelligentia , aut potius rectum judicium, quo quidpiam agendum vel fugiendum decernitur ; & *Gnome* feu fententia, pronuntiatum, aut imperium, quo id quod judicatum eft , executioni tradi jubetur . Vide Ariftotelem lib. 6. Ethic. c. 10. 11. & 12. ac S. Thomam 2. 2. quæft. 51. integra.

Partes integrantes prudentiæ.

Octo partes integrantes prudentiæ commemorat S. Th. 2. 2. qu. 48. art. unico, eafque defumpfit partim ex Ariftotele loco laudato , partim ex Tullio, lib. 2. de Invent. partim ex Macrobio lib. 1. in Somn. Scip. c. 8. vel etiam ex S. Auguft. lib. 83. QQ. qu. 31. ubi Ciceronem ad verbum tranfcripfit . Sunt autem hæ fequentes , *memoria*, *intelligentia*, *providentia* , *ratio* , *docilitas* , *folertia* , (cui adjungenda eft *fagacitas*) *circumfpectio*, *cautio*.

Ad prudentiam igitur perfectam neceffaria eft, primo *memoria*, id eft præteritarum rerum recordatio. Secundo, *intelligentia* , id eft præfentium notitia . Tertio , *providentia* , feu , futurarum præfcientia. Quarto opus eft *ratione*, id eft illius quod agendum eft , ex præteritis , præfentibus , & futuris colligendi facilitate. Quinto , neceffaria eft *docilitas* , feu bonus affectus mentis ad aliorum monita & confilia excipienda comparatæ. Sexto, *fagacitas*, & *folertia*, id eft facilis excogitatio & applicatio mediorum ad finem ducentium: *fagacitas* enim invenit ; *folertia* vero feliciter exequitur . Septimo , *circumfpectio* requiritur , feu attenta circumftantiarum omnium confideratio . Octavo denique neceffaria eft *cautio*, feu cura, & follicitudo omnia vitandi incommoda, quæ fufceptum negotium interturbare poffunt.

Partes fubjectivæ, feu fpecies prudentiæ.

Species prudentiæ funt , *prudentia* per quam quis regit feipfum , & *prudentia* per quam regit multitudinem, inquit S. Th. 2. 2. qu. 48. artic. unico. Rurfufque prudentia, qua multitudo regitur,

tur, in alias species distribuitur. Nam vel est *œconomica*, qua regitur familia, vel *politica*, qua civitas gubernatur. Sed hæ species differunt inter se non *intrinsecus*, & ratione principii, nempe mentis ordinem amantis; sed *extrinsecus* tantum & ratione objecti, circa quod versantur. Deinde discrepant tantum ratione objecti materialis, nempe ratione actuum qui fiunt vel a familia, vel a civitate, non ratione objecti formalis; siquidem ii omnes actus a prudentia sive monastica, sive œconomica, sive politica spectantur, quatenus ad honestatis regulas sunt conformandi. Unde Aristoteles lib. 6. Ethic. c. 8. eamdem reipsa prudentiam esse ait, qua quis tum seipsum, tum alios dirigit; sive ea, qua alios dirigit, sit *œconomica*, seu familiæ gubernatrix, sive *politica*, seu civitatis directrix, sive *nomothetica*, seu legum conditrix, sive *dicastica*, seu judicatrix. Præcipuam autem prudentiæ speciem docet eam esse, qua sibi suisque rebus quis prospicit: unde eam simpliciter prudentiam appellari debere existimat.

Vitia prudentiæ opposita.

Vitia prudentiæ opposita eam lædunt vel excessu vel defectu.

Prudentiæ per excessum opponuntur. 1. *Prudentia carnis*, quæ in implendis naturæ corruptæ desideriis studiosius versatur. 2. Nimia bonorum temporalium *sollicitudo*, quæ ex immoderato habendi amore, vel amittendi timore exoritur. 3. *Astutia*, seu *calliditas*, aut *versutia*, quæ dicitur excogitatio mediorum, seu rationum perversarum ad obtinendum finem, maximeque ad alios decipiendos conducentium. Cum *astutia* in dictis tantum versatur, a nonnullis *dolus* dicitur: si factis se prodat, *fraudis* nomen habet. Quanquam *dolus* & *fraus* promiscue sæpius usurpantur.

Per defectum vero *prudentiæ* adversatur *imprudentia*, quæ sæpius ex ignorantia profluit: eaque generatim dici potest *prudentiæ carentia*. Neque vero una est specie, sed multiplex; nempe *præcipitatio*, *inconsideratio*, *inconstantia*, *negligentia*.

Præcipitatio dicitur vitium, quo quis opus aliquod citra sufficientem deliberationem aggreditur:

eaque opponitur bonæ consultationi, seu *eubuliæ*.

Inconsideratio vitium est, quo citra debitam attentionem de mediis fertur judicium: & ea opponitur *synesi*, hoc est bonæ intelligentiæ, sive potius bono judicio.

Inconstantia est sententiæ mutatio ob nullam, levemve causam, quæ contra *pronuntiatum* seu *gnomen* pugnat.

Negligentia denique est omissio diligentiæ in rei constitutæ executione urgenda, quæ etiam adversus *pronuntiatum* seu *gnomen* peccat. *Nam & priusquam incipias, consulto, & ubi consulueris, mature facto opus est*, inquit Sallustius in bello Catilinario cap. 1.

CAPUT IV.

De Justitia.

JUstitiæ nomen latius quandoque sumitur, scilicet pro sanctitate seu virtutum omnium complexione, ut in sacris literis frequentissime accipitur: v. g. Matthæi c. 1. v. 19. Joseph dicitur *justus*, idest sanctitate excellens. Et c. 5. v. 6. *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam*, &c.

Hæc prima justitiæ species vulgo *justitia generalis* appellatur, vel etiam *justitia legalis*, quæ nempe *legem omnem* comprehendit, aliasque omnes in se virtutes complectitur, ut docet Aristoteles libro 5. Ethicorum cap. 3. ubi hunc Theognidis versum refert.

Justitia in sese virtutes continet omnes.

Verum altera est justitiæ species, quæ *particularis*, vel *specialis* dicitur, de qua hic agimus, quæ secunda est inter virtutes cardinales, qua nempe suum cuique jus redditur; quæque definitur ab Imperatore Justiniano, initio Institutionum Juris Civilis, *constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*, ut antea declaravimus.

Jus vero est id quod *justum & æquum est*, sive quod inter extrema vitiosa est medium.

Quamobrem qui de re aliqua contendunt, ii ad Judicem tanquam ad *divisorem*, seu *partitorem*, δικαςὴν,

δικαστὴν, ut apud Græcos vocatur, confugiunt, qui rem illam inter ipsos ex æquo dispescit, &, quid cujusque sit, definit.

Ex quo inferre licet, *Talionem* sive *reciproci pœnam*, ut loquitur lex 3. Cod. Theodosiano, *de exhibendis reis*, non fuisse jus proprie dictum, sed tantum damni illati vindictam. Neque enim damnum homini resarcitur, cui dens confractus est, dum ei, a quo injuriam accepit, dens pariter confringitur; sed tantum reo pœna infligitur. Quocirca hæc *Talionis* pœna, cujus Scriptura sacra meminit Exodi cap. 21. v. 24. ut superius observavimus, quamque Lex duodecim Tabularum apud Romanos introduxerat, paulatim in desuetudinem abiit. Cœperunt quippe *postea Prætores* Romani *permittere* ei, *qui injuriam passus* erat, *illam æstimare*, ut Judex a Prætore datus vel *tanti reum condemnaret*, *quanti injuriam passus æstimaverat*, *vel minoris*, *prout ei visum esset*, ut legitur lib. 4. Institutionum Juris Civilis, titulo 4. §. 7. ut etiam admonuimus suo loco.

Partes subjectivæ justitiæ.

Justitia specialis, quæ est secunda inter virtutes cardinales, in *commutativam* & *distributivam* tanquam in species dividitur.

Commutativa est ea, quæ in commutationibus bonorum, in contractibus, & conventis æqualitatem servat.

Distributiva dicitur, quæ præmia & pœnas pro meritis, & conditione personarum distribuit: atque ubi pœnas reo pro delicti ratione irrogat, *vindex*, aut *vindicativa* vocatur.

Utraque æqualitatem quamdam statuit: sed in justitia distributiva servatur *proportio geometrica*, in commutativa vero *proportio arithmetica*. Cum enim justitia *distributiva* circa munera, aut pœnas distribuendas versetur, ea non meriti tantum, & præmii, vel pœnæ rationem habet, sed personas quoque inter se comparat hoc modo. Ut se habet persona ad personam, vel meritum ad meritum. sic pœna ad pœnam, & præmium ad præmium. Adeoque quantum dux v. g. militem gregarium antecedit, tanto majorem, quam

 ille,

ille, ex aliquo præclare facto mercedem meretur. Hæc *proportio geometrica* servat *medium rationis*, seu *geometricum*, de quo superius.

At justitia *commutativa* perfectam æqualitatem exigit, nec personarum, aut aliarum circumstantiarum rationem habet. Adeoque quantum valet res, quæ in commutationem, vel in contractum deducta est, tantum valere debet id quod permutationis vel pretii loco redditur, sine ullo respectu ad eos qui permutant, vel quocumque modo contrahunt: sive, quod idem est, quantum una res alteram excedit, tantum illius pretium superat pretium alterius. Unde hæc *proportio arithmetica* servat *medium rei*, seu *medium arithmeticum*, quod immutabile est, nec personarum qualitate variatur: de quo itidem superius.

Si quis igitur vel *medium rationis* in justitia *distributiva*, vel *medium rei* in *commutativa* servare omiserit, tum jus ipsum lædit, & legem, qua jus illud constituitur, violat; nisi forte casus aliquis inciderit, ubi a rigore legis recedendum æquitas naturalis suadeat. Etenim cum lex generalis singulares casus prævidere nequeat, ea nonnunquam æquitate naturali temperanda est: atque ut Celsus loquitur lege 18. ff. de Legibus, Senatusqueconsultis, & longa consuetudine, *benignius leges interpretandæ sunt, quo voluntas earum conservetur*, alioqui *summum jus*, ut vulgo ajunt, *summa injuria*. Hinc etiam Aristot. lib. 5. Ethic. c. 14. docet omnia lege non comprehendi, quod infinita sit rerum humanarum varietas: rei autem infinitæ, inquit, regula aut lex infinita esse debet; eaque, prout diversæ res occurrunt, diverso modo secundum præscriptum rectæ rationis est applicanda; illiusque rigor nonnunquam ad æquitatis normam est inflectendus, eodem fere modo ac *structuræ Lesbiæ regulæ*, quæ scilicet *plumbea* est, non *ferrea*, quæque adeo, ubi opus est, inflectitur, non rigida semper manet.

Quærit Aristot. eod. lib. 5. Ethic. cap. 11. utrum *volenti fieri possit injuria*. Cui quæstioni

Respondeo cum distinctione. Nam si injuria sumatur *pro eo omni quod non jure fit*, ut definit lex 1. ff. *de injuriis*, id est pro eo omni, quod

jus

Jus violat, & aliquem vel in propria persona, vel in familia, aut fortuna lædit, utique potest aliquis pati injuriam volens: v. g. pati potest se vexari propter justitiam, vel damno aliquo affici propter concordiam: quinetiam potest maritus stupore aliquo, vel avaritia in uxoris adulterium consentire. Sed si injuria sumatur pro *contumelia*, vel pro facto, quo quis revera offenditur, ut hic sumi videtur ab Aristotele, certe *volenti non fit injuria*: quia nemo volens offenditur, cum nemo id quod malum est, quatenus *tale*, amare possit. Unde regula 27. Juris Canonici *in Sexto* sic habet: *scienti & consentienti non fit injuria, neque dolus*.

Quærit etiam Aristoteles ejusdem libri cap. 15. utrum gravius sit pati injuriam, quam facere. Cui quæstioni respondere facillimum est. Siquidem qui facit injuriam alteri, contra jus peccat: qui vero patitur, vitio & injustitia vacat: atque ita satius est injuriam pati, quam inferre.

Partes integrantes justitiæ.

Duæ sunt ex S. Thoma 2. 2. quæst. 79. art. 1. justitiæ partes integrantes, scilicet *declinare a malo*, & *facere bonum*: quoniam ad perfectum justitiæ actum requiruntur. Sed quamvis id verum sit, æquius tamen hæ partes ad justitiam legalem, seu ad virtutem generatim, quam ad justitiam stricte sumptam, quæ secunda est ex cardinalibus, videntur referendæ, cum sine illis nullus virtutis actus perfectus esse possit. Neque omnino ab hac opinione dissentit S. Thomas. Sed cum cæteræ virtutes hominem in se & propter se perficiant, justitia vero *sit ad alterum*, ut ait idem Angelicus Doctor 2. 2. qu. 58. art. 2. hinc existimat peculiari modo ad justitiam pertinere, ut illa, dum cujusque jus constituit, a malo declinet, & faciat bonum.

Quod si quæras, utrum perpetuo verum sit justitiam esse ad alterum,

Respondeo justitiam esse semper ad alterum vel *physice* vel *moraliter*. Est semper ad alterum physice, cum quis alteri quod suum est reddit: est vero ad alterum *moraliter*, cum sibi ipsi jus con-

constituit, puta cum seipsum absolvit, aut condemnat: tunc enim duas veluti personas sustinet, *judicis* scilicet, & *rei*: quod sufficit, ut justitia ad alterum esse dicatur.

Partes potentiales justitiæ.

Octo numerat S. Thomas 2. 2. quæst. 80. art. 1. justitiæ partes potentiales, quibus veluti facultatibus aut organis actus suos exercet justitia, scilicet *religionem*, *pietatem*, *observantiam*, *veritatem*, *gratiam*, *vindicationem*, *liberalitatem*, *amicitiam*, quibus addunt *affabilitatem*: quæ omnes fere ex Ciceronis lib. 2. de Inventione sunt desumptæ.

Religio dicitur virtus moralis exhibens Deo cultum debitum, in agnitionem supremæ ipsius potestatis, & excellentiæ. Cultus ille tum interius, *devotione* nimirum & *oratione* Deo exhibetur; tum exterius, scilicet *adoratione*, *sacrificio*, *voto*, &c. de quibus consule S. Thom. loc. laud. Sed hic meminisse oportet, cultum nostrum, ut Deo sit acceptus, exhiberi debere *per Dominum Jesum Christum*: non enim est aliud nomen, per quod hominibus liceat ad Deum accedere; nec alia Religio præter Christianam, in qua salus obtineri valeat.

Pietas secundum Tullium virtus est, qua officium erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos servamus. Nam pietas ea complectitur officia, quæ debemus patriæ, parentibus, & aliis, quorum meritis paria referre non possumus. Sumitur etiam *pietas* apud Christianos pro *devotione*, id est pro fervore affectus circa ea quæ sunt cultus divini.

Observantia ex eodem Tullio est justitiæ pars, per quam homines ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reveremur ac colimus.

Veritas, ut ait idem Cicero, sive, ut loquuntur alii, *veracitas*, est virtus moralis, qua damus operam, ne quid a nobis enuntietur aliter, quam sit, vel fuerit, vel futurum sit.

Gratia, sive, ut loquuntur, *gratitudo*, dicitur, quæ amicitiarum & officiorum alterius memoriam, & remunerandi voluntatem continet.

Vindicatio, secundum Tullium, est virtus, per quam

quam vim & contumeliam defendendo aut ulciſcendo propulſamus a nobis, & a noſtris, qui nobis chari eſſe debent, & per quam peccata punimus. Sed etiamſi ab injuria & ſe & ſuos prohibere quis poſſit, obſervandum tamen cum S. Thoma 2. 2. quæſt. 108. art. 1. *vindicationem* non eſſe licitam, niſi iis ſolis, qui aliis præſunt, idque ad emendationem peccantis, vel ſaltem ad cohibitionem ejus, & quietem aliorum, & ad juſtitiæ conſervationem, ac Dei honorem. Privato enim vindictam de altero ſumere, quantumvis hoc jus naturæ eſſe, tum hic, tum alibi tueatur Cicero, non licet, ut jam oſtendimus ex Apoſt. Epiſt. ad Rom. c. 12. v. 19. Cui præiverat Sapiens Pro. c. 20. v. 22. his verbis: *Non dicas; reddam malum: Expecta Dominum, & liberabit te.*

Liberalitas definitur ab Ariſtotele libro 4. Ethicorum cap. 1. virtus, quæ circa pecunias dandas & accipiendas mediocritatem tuetur. Differre dicitur a *beneficentia*, quod hæc in quorumcumque bonorum, illa in pecuniæ tantum largitione conſiſtat.

Affabilitas vulgo dicitur virtus, qua quis in convictu & vitæ conſuetudine facilem ſe, ut decet, exhibere ſtudet. Huic opponitur *moroſitas*, ſeu aſperitas in congreſſu & converſatione.

Amicitiam definit Ariſtot. lib. 8. Etic. c. 2. mutuam benevolentiam non latentem, in aliquo bono fundatam, ſcilicet vel in bono utili, vel in bono jucundo, vel in bono honeſto: ſed ea ſola, quæ in bono honeſto fundatur, veræ ac ſolidæ amicitiæ, quæ juſtitiæ pars eſt, qua nempe amorem pro amore reddimus, appellationem meretur. Etenim cum amorem pro amore ſecundum juſtitiæ leges reddimus, amicos non noſtri tantum, ſed illorum etiam gratia diligimus. Sed qui ſolam utilitatem in amicitia conſiderant, ii vere non ſunt aliorum amici, ſed ſuis duntaxat commodis ſtudent. Qui vero propriam delectationem unice intuentur, quoniam ſuaviter afficiuntur amicorum præſentia, ſic iis frui volunt, ut nulla ipſis momenta libera relinquant, quo vel ſibi vel aliis amicis vacent. Hoc autem non eſt amicos diligere, ſed voluptati tantum propriæ ſervire,

& alios oblectationis suæ causa in servitutem velle redigere. Non ergo sola utilitas, non sola delectatio spectanda est in amicitia, quamvis utraque in ea possit adesse; sed primum in ipsa locum sibi vindicet honestas necesse est, per quam nempe amicitia fit pars justitiæ, & ad virtutis naturam evehitur.

Harum quidem, cæterarumque virtutum notionem aliquam haurire possumus, tum ex Aristotele in Ethicorum libris, tum ex Cicerone, libris præsertim philosophicis, puta *de officiis*, *de amicitia*, &c. tum ex aliis Auctoribus profanis, sive Græcis sive Latinis. Sed si eas omnes, ac maxime Religionem accurate cognoscere, debitumque iis finem præstituere velimus, non eæ alibi quam in Scripturis sacris tum veteris, tum præcipue novi Testamenti, & Scriptorum Ecclesiasticorum libris sunt quærendæ. Ethnicorum quippe virtutes ut plurimum erant splendida vitia, quæ vanam hominum existimationem aucupabantur, & gloriam, quæ soli Deo debetur, creaturis tribuebant. Vide S. August. l. 4. contra Julian.

Vitia justitiæ opposita.

Justitiæ generatim opponitur *injustitia*. Sed ea diverso modo justitiam violare potest, nempe vel *excessu*, vel *defectu*: etiamsi utrobique *injustitiæ* nomen retineat.

Primo igitur *justitia distributiva* per excessum vel per defectum lædi potest, sive de præmiis, sive de pœnis distribuendis agatur. Nam si Princeps tenui cuidam & modicæ virtutis viro plus gloriæ, vel honoris, vel mercedis tribuat, quam deceat, *excessu* peccat: si minus, defectu. Simili modo cum reo plus infligitur pœnarum, quam par sit, *excessus* est in materia *justitiæ vindicis*, & *crudelitas* dicitur: sin mitius puniatur, est *defectus*, aut *nimia indulgentia*.

Secundo, in materia *justitiæ commutativæ* locum habet *excessus* & *defectus*: v. gr. cum carius aliquid emitur & venditur; vel cum in mutuo, præter sortem principalem, aliquid datur aut accipitur, *excessu* læditur justitia: si minus solvatur, vel reddatur, quam emptum, aut mutuo ac-

acceptum fuerit, deficiendo a justitia receditur. Unde contra justitiam non tantum *defectu*, ut fatentur omnes, sed etiam *excessu* peccari potest ratione materiæ, seu objecti materialis, ut vocant: idque ita visum est Aristoteli lib. 5. Ethic. cap. 9. tametsi duo vitia, quæ *justitiam* sive *commutativam*, sive *distributivam* hinc inde obsident, propriis nominibus non sint semper designata.

Verum excessus in materia justitiæ non semper est vitium: v. gr. cum homo ditissimus urgente necessitate aliquid mutuo accepit a minus divite, potest ei gratificatione plus reddere, quam ab ipso acceperit. Quod si sit prodigus in reddendo, id est si multo plus reddat quam oporteat, peccat quidem, sed contra liberalitatem, non contra justitiam, nisi quatenus liberalitas est justitiæ pars potentialis, ut dictum est.

Utcumque ea res sit, id certum videtur, excessum admitti posse, non secus ac defectum in objecto materiali justitiæ, ut admittitur in objecto materiali cæterarum virtutum. Cumque in illius objecto formali, seu honesta mediocritate excessum fieri posse negent permulti, quod scilicet nemo possit esse nimium justus, id etiam cæteris virtutibus commune esse fatendum est: nam nemo potest esse nimium fortis, aut nimium temperans, scilicet ratione objecti formalis, seu rectæ rationis, aut ordinis, vel honestæ mediocritatis, sed tantum ratione materiæ, circa quam fortitudo & temperantia occupantur. Quare nihil vetat, quominus justitia duobus hinc inde vitiis, altero per excessum, altero per defectum obsessa dicatur, ut prudentia inter astutiam & imprudentiam, fortitudo inter audaciam & timorem est media. Idque indicat S. Augustinus, cum ait tract. 95. in Joan. Euang. num. 2. *In illo quod legimus* (Ecclef. cap. 7. verf. 17.) *divinitus dictum: noli effici justus multum: non est notata justitia Sapientis, sed superbia præsumentis. Qui vero fit multum justus, ipso nimio fit injustus.* Sed illud in ipsa justitia peculiare est, quod duo vitia, quibus obsidetur, unico injustitiæ nomine plerumque exprimantur: quod fortasse in causa fuit, cur multis visum sit hactenus per solum de-

fe-

fectum peccari posse contra justitiam, nunquam per excessum.

CAPUT V.

De Fortitudine.

Fortitudo definitur ab Aristotele libro 3. Ethicorum cap. 9. *mediocritas inter audaciam & timorem constituta*. Eadem dicitur a Cicerone libro 2. de Inventione, *considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio:* & libro 5. Tusculanarum quæstionum *animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu*.

Definiri etiam potest *virtus moderatrix audaciæ & timoris in periculis, ubi & quando ratio præcipit adeundis, aut adversis rebus sustinendis*. Quippe materia fortitudini subjecta vel sunt pericula adeunda, cum ratio seu ordo illud exigit, v. gr. in bello justo pro Religionis, Patriæ, aut Principis defensione; vel sunt res adversæ, quæ ubi ingruunt, aut repellendæ sunt aut constanti animo sustinendæ.

Quare duo sunt in fortitudine actus oppositi: nimirum *aggredi*, seu periculum adire, cum decet; & *sustinere*, seu res quaslibet adversas constanter tolerare. Utrumque actum recta ratio, sive amor ordinis moderetur necesse est. Nam neque præcipiti audacia quidquam tentandum, neque præter rationem metuendum: sed medio quodam loco inter audaciam & timorem constitutum esse virum fortem oportet.

Partes fortitudinis.

Partes subjectivas, seu *species* fortitudinis nullas assignari posse, affirmat Sanctus Thomas 2. 2. quæst. 128. ar. 1. quod circa materiam angustioribus limitibus contentam versetur. Quatuor autem recenset fortitudinis partes *integrantes*, quæ *potentiales* quoque appellari possunt, scilicet *fiduciam*, *magnificentiam*, *patientiam*, & *perseverantiam:* quarum meminit Cicero lib. 2. de Invent. Ex iis *fiduciam* ac *magnificentiam* præcipue ad

ad aggressionem, *patientiam* vero & *perseverantiam* ad sustinendi actum spectare, ait S. Thomas: quanquam singulæ utrique actui convenire videntur.

Fiducia igitur, sive, ut loquitur Tullius, *fidentia*, definiri potest pars fortitudinis, qua confidit animus posse se res difficillimas, ubi & quando decet, suscipere aut tolerare. Quod si res arduæ vulgares non sint, & actibus non vulgaribus adoriendæ, aut perpetiendæ, circa eas occupatur *magnanimitas*, quæ non tam re, quam nomine a fortitudine discrepat.

Magnificentia, ex eodem Tullio ibidem, est *rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione agitatio atque administratio:* quæ si in magnis sumptibus, ut fere fit, occupetur, non minimam habere videtur cum liberalitate necessitudinem.

Potentia aut *constantia* dicitur virtus, qua in malis tolerandis animus obfirmatur ac sustinetur.

Perseverantia denique est in ratione bene considerata stabilis ac firma permansio, sive de *aggressione* agatur, sive de *defensione* aut *perpessione*.

Quærunt hoc loco, utrum nobilius sit *sustinere*, quam *aggredi*, aut vicissim. Ac communis est sententia post S. Thomam 2. 2. quæst. 123. ar. 6. fortitudinem *in sustinendo* magis elucere, quam *in aggrediendo*. Qui enim aggreditur, cum eo pugnat, quem velut inferiorem respicit: unde ipsi tantum audacia temperanda est; qui vero alterius impetum sustinet, cum eo agit, quem ut valentiorem spectat: quare ipsi vincendus est timor, in quo major est difficultas: major adeo, magisque confirmatus fortitudinis habitus requiritur.

Quærunt rursus an fortitudo magis eluceat in *repentinis*, quam in *prævisis*. Atque ita esse affirmat S. Thomas quæstione supra laudata ar. 9. Quia in periculis repentinis necesse est, ut habitus fortitudinis sit magis confirmatus, cum nec detur deliberationi locus, nec ad repentina comparare se per tempus liceat.

Quærunt tertio, an sese occidere sit actus fortitudinis.

Re-

Respondent quotquot sunt sanæ mentis homines contra Stoicos, non esse viri fortis seipsum occidere, sed dementis & ignavi, qui vel inanis gloriæ, aut fortunæ jacturam, vel breve aliquod incommodum patienter tolerare non potest. Quocirca Sanctus August. lib. 19. de Civitate Dei cap. 4. *Utrum, obsecro, Cato ille patientia, an potius impatientia se peremit? Non enim hoc fecisset, nisi victoriam Cæsaris impatienter tulisset. Ubi fortitudo? Nempe cessit, nempe succubuit, &c.* Et infra ..... *Magna vis est in eis malis, quæ fortitudinem faciunt homicidam: si tamen adhuc dicenda est fortitudo, quæ ita his malis vincitur, ut hominem, quem sicut virtus regendum, tuendumque suscepit, non modo non possit per patientiam custodire, sed ipsa insuper cogatur occidere.*

Eadem est ratio *duelli*, seu singularis certaminis, auctoritate privata ad eluendam levissimam quandoque injuriam suscepti. Quis enim eorum impotentiam animi non miretur, qui propter rem nihili vitam & famam in apertum discrimen adducunt? Quasi vero deserenda sit vita, aut alteri eripienda, ne umbratilis offensa inulta remaneat.

Vitia fortitudini opposita.

Vix opus est vitia fortitudini opposita recensere, cum in ipsius definitione contineantur. Nam ipsi per excessum *temeritas*, seu *audacia præceps* opponitur; per defectum vero *timor*, aut *ignavia*. Sic magnanimitati, ut docet Aristoteles lib. 4. Ethicorum cap. 9. opponuntur *superbia*, seu nimia animi elatio, & *pusillanimitas*, seu animi dejectio. Virum enim fortem imperterritum esse oportet, non insanum, *quales vulgo ajunt esse Gallos Celtas*, inquit Aristoteles libro 3. Ethic. cap. 10. *qui ne ipsos quidem terræmotus, & procellas timent*. Legatur Tullius libro 1. de Officiis, & Aristoteles libris 3. & 4. Ethicorum.

CAPUT VI.

De Temperantia.

TEmperantiam vocamus cum Aristotele lib 3. Ethic. cap. 13. *Virtutem cardinalem, quæ corporeas voluptates, in gustu potissimum & tactu positas moderatur.* Dico *in gustu* potissimum & *tactu:* nam quæ aliis sensibus percipiuntur voluptates, ut *visu* ex pictura, *auditu* ex musica, *olfactu* ex odoribus, secundario tantum, non primario, si credamus Aristoteli loco laudato, & Sancto Thomæ 2. 2. quæstione 141. ar. 4. & 5. ad temperantiam referri videntur. Hinc Aristoteles in Problematis, sectione 28. quæst. 7. observat, *intemperantiæ* nomen iis tantum vitiis tribui solere, quæ nobis cum belluis sunt communia: nam belluæ *visu*, *auditu*, & *olfactu* parum delectantur, sed magis *gustui* & *tactui*. Hacque de causa homines, qui *gustui*, & *tactui* plus æquo indulgent, tanquam belluæ vulgo habentur, qualis ille fuit *Philoxenus*, quem ibidem notat Aristoteles, qui gruis collum sibi a natura concessum voluisset, quo diutius esculenta & poculenta sapere potuissent.

Frequenter tamen temperantiæ nomen latius sumitur, nempe pro ea moderatione animi, quæ ad omnes vitæ partes pertinet. Hinc Sanctus Augustinus libro *de Moribus Ecclesiæ* num. 36. alias cap. 19. *Omne igitur*, inquit, *officium temperantiæ est exuere veterem hominem, & in Deo renovari, idest contemnere omnes corporeas illecebras, laudemque popularem; totumque amorem ad invisibilia, & divina conferre.* Et num. 38. alias cap. 21. *Recte etiam curiosi esse prohibemur*, inquit, *quod magnum temperantiæ munus est*. Sed fatendum, eam virtutem ut plurimum strictius accipi, prout ab Aristotele, & Sancto Thoma fuit observatum. Quare ab eodem S. Augustino lib. 83. QQ. q. 31. post Tullium lib. 2. *de Inventione*, temperantia definitur *rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio*.

Par-

Partes subjectivæ temperantiæ.

Temperantiæ species ex Sancto Thoma 2. 2. q. 143. articulo primo, sunt *abstinentia*, *sobrietas*, *castitas*, & *pudicitia*.

Abstinentia in cibo, *sobrietas* in potu moderando versari dicitur. *Castitas* a voluptatibus illicitis; *pudicitia* ab omni aspectu & tactu impudico abstinet. *Castitatis* porro tres sunt gradus, *virginalis*, *conjugalis*, & *viduitatis*, de quibus legendus Sanctus Augustinus in libris *de sancta virginitate*, *de bono conjugali*, *de bono viduitatis*.

Pudicitia a pudore dicta est. *Pudor* est perturbatio animi de iis, quæ dedecus inferre videntur. Mos antiquæ vetustatis apud Romanos longe pulcherrimus est, quo magna eorum integritas relucet. Cum enim venderent ancillas virgines, cavere solebant, ut salvus iis esset pudor, nec prostituerentur: alioqui libertæ fierent. Hinc emersit pactum *immissionis*, seu *injectionis manuum*, quo poterat venditor manus injicere, & abducere libertam; si ab emptore fuerat prostituta. leg. *Mulierem*, Cod. si *mancipium ita venierit*, *ne prostituatur*. Enimvero in virtutibus, præsertim fœminæ, pudicitia regina est; imo in adolescentibus est fere instar omnium virtutum. Unde Ulpian. leg. 9. ff. *de injuriis* parag. 4. *Si quis*, inquit, *tam fœminam*, *quam masculum*, *sive ingenuos*, *sive libertinos impudicos facere adtemptavit*, *injuriarum* (actione) *tenebitur*. *Sed & si servi pudicitia adtemptata sit*, *injuriarum* (actio) *locum habet*.

Partes integrantes temperantiæ.

Duæ sunt hujusmodi partes, si credamus S. Thom. loc. laud., scilicet *verecundia*, & *honestas*. *Verecundiam* vocat turpitudinis ex intemperantia consequentis fugam. *Honestatem* vero sumit non generatim, pro consensione cujuslibet boni actus cum recta ratione; sed speciatim, quatenus est prosecutio decoris in temperantiæ actibus maxime elucentis. *Honestatem* igitur & *decorum* hoc loco idem significant: quo sensu eleganter ait Tullius lib. 1. de Offic. *Et quod decet*,

cet, *honestum est, & quod honestum est, decet*.

Partes potentiales temperantiæ.

Vix certus est ac definitus earum partium numerus. Primo loco ponitur *continentia*, quæ concupiscentiæ motibus ad intemperantiam provocantibus resistit. 2. *Humilitas*, quæ hominem ad sui vilitatem ingenue profitendam inclinat. 3. *Mansuetudo*, quæ iram moderatur, ut *clementia* vindictam. 4. *Modestia*, quæ Græce carere nomine dicitur ab Arist. lib. 4. Eth. cap. 10. quæque internos, externosque animi motus intra debitum modum continet. A Cic. lib. 2. de Invent. dicitur *virtus, per quam pudor honestus claram & stabilem comparat auctoritatem*. 5. Sequitur *studiositas*, quæ sciendi desiderium intra legitimos fines cohibet. 6. *Eutrapelia*, seu *urbanitas*, quæ in ludis & jocis modum statuit. 7. *Parcitas*, quæ corporis cultum, & munditiem tam in vestibus, quam in supellectili honeste moderatur. Vide S. Th. 2. 2. quæst. 143. ar. 1.

Vitia temperantiæ opposita.

Alia *excessu* a temperantia recedunt, alia *defectu*: sed eorum plurima propriis nominibus sunt destituta. Primo igitur temperantiæ per excessum opponitur *intemperantia*, qua quis voluptatibus gustus & tactus præter modum se tradit; per defectum vero *stupor*, sive, ut Sanctus Thomas loquitur, *insensibilitas*, qua delectationes corporeæ etiam ad naturæ conservationem divinitus ordinatæ contra rationem prætermittuntur. Secundo, *abstinentiæ*, *sobrietati*, *castitati*, & *pudicitiæ* opponuntur per excessum *gula*, *crapula*, *luxuria*, *impudicitia*; per defectum vero *vitia innominata*. Tertio, *verecundiæ* & *honestati*, *inverecundia* vel *impudentia*, & *turpitudo* per excessum adversantur; per defectum itidem vitia nominibus propriis carentia. Quarto, *continentiæ incontinentia*, *humilitati superbia*, *mansuetudini iracundia*, *modestiæ immodestia*, *studiositati curiositas*, *eutrapeliæ scurrilitas*, *parcitati luxus* excedendo repugnant. Quæ vero ab iis deficiendo recedunt vitia, proprias appellationes non sunt

sor-

sortita. Hactenus de virtutibus & vitiis, nunc appendicis instar sit

CAPUT VII.

De peccatis.

Actus virtutis generatim proprio nomine non designatur, sed actus vitii *peccatum* dicitur: de quo quidem pauca hoc loco, saltem ea, quæ a Philosophis ignorari non decet, subjicienda sunt.

Definitur generatim *peccatum* secundum doctrinam S. August. lib. 2. de lib. arbitrio n. 53. alias c. 19. *aversio ab incommutabili bono, seu Deo, & inordinata conversio ad commutabile bonum, seu creaturas*: idque duplicis est generis, nempe *originale*, & *actuale*.

Peccatum *originale* est labes originalis ex primi parentis delicto in nos derivata, per quam omnes *filii iræ* nascimur. *Non enim est distinctio*, inquit Apost. ad Rom. cap. 3. v. 22. & 23. *Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei*. Et cap. 5. v. 12. *propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt*.

Peccatum *actuale* ex S. August. lib. 22. contra Faustum cap. 27. *est factum, vel dictum, vel concupitum* (addi potest *vel omissum*) *contra æternam legem*. Hujusmodi peccatum rursus duplex, scilicet *commissionis*, & *omissionis*.

Peccatum *omissionis* illud dicitur, quod præcepto *affirmanti*, seu aliquid faciendum imperanti repugnat, ut si qui omittunt *carnem suam crucifigere cum vitiis & concupiscentiis*, repugnant huic Christi præcepto Matth. 4. v. 17. *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum*.

Peccatum *commissionis* præcepto *neganti*, seu aliquid facere prohibenti adversatur, & *est factum, vel dictum, vel concupitum contra æternam legem.* Etenim *cogitatione*, *verbo*, & *opere* peccatum committimus: *cogitatione* quidem, puta concupiscendo ea quæ sunt alterius, &c. *verbo*, ut mendacio, convitio &c. *opere*, ut homicidio, adulte-

rio,

rio, &c. Unde peccatum commissionis in peccatum *cordis*, *oris*, & *operis* quandoque distribuitur: idque ab homine vel in Deum committitur, ut idololatria & blasphemia; vel in proximum, ut furtum & homicidium; vel denique in seipsum, ut gula, &c.

Omnia autem peccata non sunt æqualia, ut videbatur Stoicis, referente præter cæteros Cicerone Paradoxo 3. sed alia aliis sunt graviora, sive *objectum*, sive *finis*, aut *circumstantiæ* spectentur: idque prout magis vel minus a recta ratione aut æterna lege recedunt. Unde aliud dicitur peccatum *lethale*, aliud *veniale*: illud mortem animæ infert, hoc non item; sive quia natura sua leve est, ac venia dignum, ut verbum otiosum; sive quia ipsius objectum admodum exiguum est, ut furtum nucis; sive denique quia fit sine pleno libertatis usu, ut de motibus primo primis antea diximus. Imo ex lethalibus alia aliis graviora sunt: v. gr. si *objectum* spectetur, majora sunt peccata in Deum, quam in proximum. Item si *motivum*, ut ajunt, seu *causa*, aut *incitamentum* peccati consideretur, majus est peccatum, quod fit ex *pura malitia*, seu in Spiritum Sanctum, a quo scilicet *bonitas* omnis, quæ *malitiæ* est opposita, manat, quam quod fit vel ex *infirmitate*, seu contra Patrem, cui *omnipotentia* infirmitati opposita tribuitur; vel ex *ignorantia*, seu contra Filium, ad quem *scientia* omnis aut *sapientia* refertur. Unde Christus Dominus Matth. 12. v. 32. *quicumque*, inquit, *dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro*. Vide Can. *Sciendum* de Pœnit. dist. 2.

Septem a D. Gregorio lib. 31. Moral. cap. 31. assignantur capita, ad quæ peccata prorsus omnia referantur: unde vocantur *peccata capitalia*, non quod semper *lethalia* sint: siquidem admitti possunt in materia levi, vel sine pleno voluntatis consensu: sed quod aliorum fontes esse credantur. Quanquam ea ex aliis fortasse descendunt, nempe ex *concupiscentia carnis*, seu amore voluptatum; *ex concupiscentia oculorum*, seu divitia-

rum

rum amore: & *superbia vitæ*, de quibus agit D. Joan. Epist. 1. cap. 7. verf. 16. Sunt autem *Superbia*, *Avaritia*, *Luxuria*, *Invidia*, *Gula*, *Ira*, *Acedia*.

Superbia dicitur inordinatus amor propriæ excellentiæ.

Avaritia, immoderatus divitiarum appetitus.

Luxuria, flagitiosa corporearum voluptatum prosecutio.

Invidia est tristitia de proximi bono quasi excellentiam nostram minuente concepta.

Gula, intemperantia in cibo & potu.

Ira, furor brevis est, animum ad vindictam accendens, & reipsa impellens.

Acedia denique, seu *incuria* est torpor animi opera bona, sed laboriosa fugientis inchoare, & inchoata perficere.

Sex numerantur peccata in Spiritum Sanctum, quorum tanta est malitia, ut non sit iis *neque in hoc seculo*, *neque in futuro*, nisi ægre admodum, concedenda venia, ut auctor est Christus Dominus Matth. cap. 12. verf. 32. Sunt autem præsumptio de misericordia Dei, vel de impunitate peccati, desperatio de propria salute; agnitæ veritatis impugnatio; fraternæ charitatis invidentia, seu dolor ex bonis illius operibus conceptus; obstinatio animi in malo, & impœnitentia finalis, de quibus vide S. Thomam 2. 2. qu. 14. ar. 2.

Quatuor item dicuntur peccata in cœlum clamantia, quæ nempe cœlestem vindictam exigere videntur; scil. homicidium voluntarium, peccatum Sodomorum, in quod tam sancte invehitur D. Paulus ad Rom. c. 1. v. 16. 17. oppressio pauperum, viduarum, & pupillorum; ac demum merces operariorum defraudata.

Denique *opera carnis*, quæ nempe homines secundum carnem viventes, & a spiritualibus Dei filiis degenerantes admittunt, sic enumerantur ab Apostolo ad Galat. cap. 5. v. 19. *Manifesta sunt autem opera carnis*, *quæ sunt fornicatio*, *immunditia*, *impudicitia*, *luxuria*, *idolorum servitus*, *veneficia*, *inimicitiæ*, *contentiones*, *æmulationes*, *iræ*, *rixæ*, *dissensiones*, *sectæ*, *invidiæ*, *homicidia*, *ebrie-*

brietates, *comessationes*, *& his similia*. *Fornicationis* nomen a fornice ductum est, in quo nempe stant prostibula, seu scorta: unde etiam *scortatio* vocatur. *Immunditia*, seu mollities dicitur, qua se molles contra naturam contaminant. *Impudicitia* in gestibus, osculis, & tactibus impudicis consistit. *Luxuria* est quævis lascivia, seu libido petulantior. *Idolorum servitus* est, qua gentiles *mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis*, *& volucrum*, *& quadrupedum*, *& serpentium*, ut loquitur Apostolus ad Rom. cap. 1. v. 23. *Veneficia* comprehendunt omne genus potionum aut toxicorum, quibus necantur homines. *Inimicitiæ* sunt, quibus occulta odia continentur. *Contentiones* sunt lites externæ, altercationes, & pugnæ verborum. *Æmulationis* nomen aliquando in bonam, aliquando in malam partem sumitur. Si sumatur in bonam partem, dicitur zelus, & est nisus quidam vel studium seu desiderium in amore & cultu Dei proficiendi, vel bona aliorum exempla imitandi. Hocque sensu usurpatur ab Apostolo Epist. 1. ad Corinth. cap. 12. v. 31. his verbis: *Æmulamini autem charismata meliora*. Si vero in malam partem sumatur, ut hic sumitur, significat invidiam, seu livorem, hoc est pravam animi affectionem, qua quis dolet, alium esse consecutum id, quod ipse cupiebat obtinere. *Iræ* sunt acres excandescentiæ cum vindictæ desiderio conjunctæ. *Rixæ* sunt jurgia; *dissensiones* sunt dissidia; ut cum dicunt aliqui: *Ego quidem sum Pauli*; *ego autem Apollo*; *ego vero Cephæ*. *Sectæ* seu hæreses fiunt, cum quis mavult suam opinionem in materia religionis retinere, quam Ecclesiam & Majorum traditionem sequi. *Invidiæ* quid sint, modo fuit expositum. *Homicidia* sunt hominum cædes. *Ebrietates* significant immoderationem in vino aut aliis potionibus, quæ vario modo conficiuntur: *Comessationes*, immoderationem in cibis. Ii porro *qui talia agunt*, *regnum Dei non consequentur*, inquit hic Apostolus. Nec ii solum qui talia agunt, a regno Dei excludentur, sed etiam qui consentiunt facientibus.

Etenim præter peccata propria, quæ per nos

ipsos patramus, alienorum quoque peccatorum sumus nonnunquam participes: idque novem modis potest accidere; scilicet consilio, jussione, consensu, irritatione, laudatione, seu adulatione, reticentia, indulgentia, rei alienæ participatione, & prava facti alieni defensione. Quæ quidem explicationem non desiderant.

Cæterum gravissima omnium peccata esse videntur, quæ præceptis Decalogi ex adverso sunt opposita, ut idololatria, quæ primo præcepto directe adversatur; blasphemia, quæ secundo; homicidium, quod quinto; luxuria, quæ sexto; furtum, quod septimo, &c. Unde primis Ecclesiæ temporibus, scilicet tertio Christi seculo, instituta est *publica pœnitentia* pro his peccatis, utpote quibus Divina Majestas lædi, & proximi amor maxime violari videbatur. Id discimus ex Epist. præsertim 3. Canon. S. Basilii Cæsareæ Cappadociæ Archiepiscopi ad Amphilochium Iconii Episcopum. Cum autem essent quatuor *Pœnitentium* ordines, scilicet *Deflentes*, qui stabant foris extra Ecclesiam, ubi cum gemitu se se fidelium precibus commendabant; *Audientes*, qui intra Oratorii vestibulum, ad audiendum sacrum sermonem, admittebantur; *Prostrati*, qui una cum fidelibus orabant, non tamen erecti, ut fideles, sed in terram dejecti; ac tandem *Consistentes*, qui cum fidelibus sacrificio intererant, sed illius non erant participes: certum constituerat Ecclesia numerum annorum, quos in diversis illis ordinibus traducebant Pœnitentes: puta duo erant anni constituti pro furto, septem pro fornicatione, undecim pro perjurio, quindecim pro adulterio, viginti pro homicidio. Igitur qui voluntarie homicidium patrarat, quatuor annos inter *deflentes*; deinde quinque inter *auditores*; tum septem inter *prostratos*; & tandem quatuor inter *consistentes* agebat. Expleto demum pœnitentiæ tempore, ab Episcopo solemniter absolvebatur feria quinta majoris hebdomadæ, quæ dicitur dies Cœnæ Domini. Idem in aliis servata proportione est intelligendum.

Sed cum abnegatio religionis Christianæ, & ad idola defectio Divinitatem ipsam impetat, ad e-

luen-

luendum tantum crimen integram vitam in lacrymis, & duris pœnitentiæ laboribus transigendam judicavit Ecclesia. Non enim satis est non amplius peccare; nam, ut ait S. Augustinus lib. 1. de nuptiis & concupiscentia, num. 29. alias cap. 27. *Si a peccato desistere hoc esset non habere peccata, sufficeret ut hoc nos moneret Scriptura*, (Eccli. cap. 21. v. 21.) fili peccasti? non adjicias iterum. *Non autem sufficit, sed addidit:* & de pristinis deprecare, ut tibi remittantur. *Manent ergo, nisi remittantur. Sed quomodo manent, si præterita sunt, nisi quia præterierunt actu, manent reatu?*

Interdum tamen propter pœnitentium fervorem, justis de causis relaxabantur pœnæ, & dabatur indulgentia unius, duorum, vel plurium annorum, ut intelligitur ex Epistolis præsertim 14. 15. & 51. Sancti Cypriani. Verum hæc indulgentia non concedebatur nisi causa cognita, & iis qui dignos pœnitentiæ fructus fecerant: idque exemplo Sancti Pauli, qui incesto Corinthio, post certissima contriti & ad Deum conversi animi argumenta, condonavit, Epist. 2. ad Corinth. cap. 2.

Quamobrem hallucinantur qui putant, indulgentias Ecclesiæ peccatoribus in malo perseverantibus, nec salutis suæ curam habentibus concedi; vel qui sibi in animum inducunt, se, postquam a corpore soluti fuerint, illarum fore participes. Quamvis enim intercedat communio inter fideles, tum Ecclesiæ *triumphantis*, in qua cum Christo regnant beati; tum Ecclesiæ *patientis*, in qua solutæ a corporibus animæ residuas peccatorum sordes purgatoriis ignibus eluunt; tum denique Ecclesiæ *militantis*, & visibilis, quæ constat ex iis, qui adhuc in terris vivunt, & concupiscentiam suam debellant: ad solos tamen viventes, qui sunt in statu merendi, & in quos Jurisdictionem exercet Ecclesia, pertinent indulgentiæ. ideoque etiamsi *sancta & salubris sit cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur*, quemadmodum docet Scriptura lib. 2. Machab. cap. 12. v. 46. etiamsi vivorum merita mortuis suffragentur, seu *per modum suffragii* prosint, non tamen certum est, piis quibusdam operibus indulgentia-

rum tempore factis, defunctorum animas a pœnis, quas in purgationis loco patiuntur, omnino liberari. Hoc monet *Carolus Mauritius Tellerius* Doctor Theologus Parisiensis, Archiepiscopus Dux Rhemensis, Sorbonæ Provisor, in duabus Epistolis Pastoralibus datis diebus *16.* & *31.* Octobris an. *1694.* Vide quæ diximus prima parte cap. *6.*

PARS QUARTA
ETHICÆ.

De variis vitæ officiis.

EX principiis hactenus constitutis generales deduci possunt regulæ, quibus actus humanos in quolibet vitæ genere sic instituere liceat, ut in finem omnibus hominibus propositum recte collineent. Singulas igitur hominum conditiones lustrare nihil attinet, cum his omnibus communia sint eadem morum præcepta, sed tamen præcipua hominum officia saltem generatim attingere libet; quoniam ea Philosophis penitus ignota esse nefas est. Ipsa autem vel sunt hominis erga Deum & erga seipsum; vel hominis erga alios homines, sive comparate ad familiam, sive comparate ad civitatem, seu Rempublicam: quamobrem triplici sectione varia hæc officiorum genera breviter perstringemus.

Prima quidem sectione dicemus de hominis tum erga Deum, tum erga seipsum officiis.

Secunda, de officiis hominis erga familiam.

Tertia, de hominis officiis erga Civitatem seu Rempublicam.

SE-

SECTIO PRIMA.

De hominis tum erga Deum, tum erga seipsum officiis.

CUm homo ad imaginem Dei sit conditus, manifestissimum in se gerit argumentum, quo illius naturam cognoscat, ut in Metaphysica demonstratum arbitramur. Quare quod est apud Platonem in *Alcibiade primo*, initium omnis humanæ sapientiæ his verbis contineri, *Nosce te ipsum*, eo verius est, quod nemo se ipsum recte cognoscere possit, quin expressam quamdam in se Creatoris imaginem percipiat. Unde aliquo tum in Deum, tum in seipsum officio teneri se statim intelligit: quod utrumque quale sit, breviter est aperiendum.

CAPUT I.

De officiis hominis erga Deum.

NOn alia ratione videtur ad imaginem Dei formatus homo, non alio fine procreatus, nisi ut Deum cognoscat & amet, suoque in eum obsequio & cultu ad illius fruitionem, qua sola beatus esse potest, perveniat. Hinc illi Deus animum immortalem, intelligentiæ, religionis, ac felicitatis æternæ capacem inspiravit, qui, etiamsi universa hæc mundi aspectabilis compages dissolvatur & corruat, naturæ tamen suæ conditione integer & incorruptus est permansurus.

Quantas igitur æterno Creatori gratias agere debeat, ex sui ipsius consideratione intelligit; cum Divino duntaxat beneficio tam excellentem, tam nobilem naturam fuerit sortitus. Adeoque cavendum ipsi diligenter, ne cum hujus seculi sapientibus desipiat, & dicat in corde suo, *Non est Deus*: sed ei præcipue allaborandum, ut ex opere opificem agnoscat: id est ex consideratione suæ ipsius naturæ, quam nec infinitam, nec æternam esse novit, ad Auctoris agnitionem assurgat.

Quod si eum agnoverit; ut certe agnoscere de-

bet, nec ignorare potest, si mentis aciem tum in se, tum in cætera ejusdem summi Artificis opera convertat; ipsum toto animo, totis viribus diligendum, ad ipsius leges vitam omnem conformandam, omnes actus componendos fateatur oportet. Neque hoc munus ipsi laboriosum, sed perhonorificum debet videri. Quid enim est homo, ut Deus summus & immensus ipsius vota & preces exaudire non dedignetur? Ideoque, nisi sui ipsius oblitus fuerit, tanti honoris immemor esse nunquam poterit. Attamen, si Prophetam Regem audiamus, Psalm. 48. v. 13. *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus*. Quæ quidem pœna est longe atrocissima hominum ingratorum, & sortis suæ oblitorum, ut in belluinam quodammodo naturam degenerent, terrena sapiant, cœlestia fastidiant, nec ab eo, quem non sentiunt, morbo curari se patiantur.

Primum igitur nobis persuasum esse debet, *Deum* esse rerum omnium *principium* & *finem*, illius vim & potentiam per omnes Universi partes manare, illius sapientiam in rerum gubernatione *attingere a fine usque ad finem fortiter*, & *disponere omnia suaviter*, ut quæcumque fiunt, quam ordinatissimo modo, & propter ipsum fiant: in eo nos vivere, moveri, ac stare; adeo ut nunquam satis a nobis coli & diligi possit, & semper minus colatur ac diligatur quam par sit. Quocirca in creaturarum amore torpere; in iis aliter quam transeundo hærere, hominibus, præsertimque Christianis prorsus indignum esse rati; ad ipsum per Christum Mediatorem omnia opera nostra, omnia cogitata, tanquam ad eum, cui omnia debemus, & a quo cuncta accepimus, referemus.

2. Quoniam vero *figura hujus mundi præterit*, ac *unum nobis necessarium* est, nempe Dei legem adimplere; eam legem omni studio exquirere nos oportet, eam meditari, & a Divinis illius præceptis, quantum infirmitas nostra patitur, ne latum quidem unguem recedere. *Quid enim*, inquit Lactantius in Epitome cap. 1. *tam justum ad æquitatem, tam pium ad honorem, tam necessa-*

rium

rium ad salutem, quam Deum cognoscere ut parentem, venerari ut Dominum, ejusque legi aut præceptis obtemperare? Et lib. 6. Divinarum institutionum c. 23. *Quisquis*, inquit, *his omnibus præceptis cœlestibus obtemperaverit, hic cultor est veri Dei, cujus sacrificia sunt mansuetudo animi, & vita innocens, & actus boni. Quæ omnia qui exhibet, toties sacrificat, quoties bonum aliquid ac pium fecerit.*

3. Nec interior tantum, verum etiam exterior cultus, qui aliis exemplo præluceat, votis scilicet & orationibus in communi fidelium cœtu supremo Numini per Christum verum Deum & hominem est exhibendus. *Coimus in cœtum & congregationem, ut ad Deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc vis Deo grata est*, inquit Tertullianus Apologet. cap. 39. At omnino danda opera, ut corde puro hæc laudum & orationum sacrificia offerantur. Nam quemadmodum *oblatio justi impinguat altare*, ut loquitur Scriptura Ecclesiastici cap. 35. versu 8. *& odor suavitatis est in conspectu Altissimi*: sic *homo jejunat in peccatis suis, & iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se? orationem illius quis exaudiet?* ex eod. lib. cap. 34. in fine. Frustra igitur a Deo profanus & impius obtinere tentat, quod vir justus, sanctus, & impollutus certo consequitur. Quippe cultus nostri mensura Deus est; atque ut ipse omnis sanctitatis & innocentiæ fons est perpetuus, sic ut ipsi placeamus, ad illius sanctitatem mores nostros & vitam instituere debemus. Summus igitur colendi Dei ritus est ex Lactantio libro 6. Divinarum Institutionum cap. 25. *ex ore justi hominis ad Deum directa laudatio: quæ tamen ipsa ut Deo sit accepta, & humilitate, & timore, & devotione maxima opus est: ne quis forte integritatis & innocentiæ fiduciam gerens, tumoris & arrogantiæ crimen incurrat, eoque facto gratiam virtutis amittat. Sed ut sit Deo charus, omnique macula careat, misericordiam Dei semper imploret: nihilque aliud precetur nisi peccatis suis veniam, licet nulla sint. Si quid aliud desideraverit, non est opus dicto scienti quid velimus. Si quid ei boni evenerit, gratias agat; si quid mali,*

satisfaciat, & id sibi ob peccata sua fateatur evenisse; & nihilominus etiam in malis gratias agat, & in bonis satisfaciat: ut idem sit semper, & stabilis, & immutabilis, & inconcussus. Nec tantum hoc in templo putet sibi esse faciendum, sed & domi, & in ipso etiam cubili suo. Secum denique habeat Deum in corde suo consecratum, quoniam ipse est Dei templum. Quod si Deo Patri, ac Domino hac assiduitate, hoc obsequio, hac devotione servierit. .... hic religioni atque officio suo satisfecit.

4. Quod spectat ad orationem, qua quidpiam a Deo postulamus, videndum serio, quid, & a quo petamus. Non enim Deus ob res nihili, multo minus ob res illicitas aut injustas compellandus est; sed sola divina, aut ad divinam ipsius fruitionem nos promoventia sunt flagitanda. Nec Christianos similes esse fas est iis Ethnicis, quos carpit Persius Satyra 2. qui alta voce virtutem, & bonam fidem flagitabant, ut a circumstantibus laudarentur: vitæ autem commoda ex aliorum detrimento submisse, & sub lingua murmurando sibi precabantur.

> *Mens bona, fama, fides: hæc clare, & ut audiat hospes:*
> *Illa sibi introrsum, & sub lingua immurmurat: o si*
> *Ebullit patrui præclarum funus! & o, si*
> *Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro*
> *Hercule! pupillumve utinam, quem proximus heres,*
> *Impello, expungam! namque est scabiosus, & acri*
> *Bile tumet.*

Id igitur potissimum a Deo petere nos æquum est, quod & nobismetipsis & aliis prodesse possit, animum videlicet ad Divina mandata exequenda paratum, & voluntatem ad benefaciendum iis, quibuscum vivimus, propensissimam. Bonum quippe a Bono postulandum: nihil autem melius bona mente, quæ suam ignorantiam, & corporis, cui conjungitur, infirmitatem apprime novit: ea quippe cum spem omnem in Deo constituat, nihil de se præsumat, humili ac ferventi devotione citra fastum ad Deum confugit, qui cum

super-

superbis quidem resistat, humilibus autem det gratiam, ipsius vota ac preces benignius audit, & iis flecti se libentius patitur.

5. Sed Dei beneficia ab unoquoque non sine grato animo, propriæ vilitatis sibi conscio, summæque Dei in se misericordiæ memori sunt excipienda. Hinc non tantum corde & intimo affectu, sed ore pariter & lingua ipsius laudes in sacra fidelium synaxi sunt celebrandæ: illudque Prophetæ Regis perpetuo tenendum Psal. 70. v. 8. *Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam*. Idque sic animis nostris infixum esse debet, ut singulis fere momentis summam Dei in nos beneficentiam recolere, summum illius dominium agnoscere ac venerari meminerimus. Tot enim nominibus & nos, & quæcumque possidemus, ipsi debemus, ut nihil, quod penes nos sit, ab eo generali debito excipiatur. Quid enim habemus, quod non acceperimus? Si autem accepimus, nihil est cur in eo gloriemur; sed continuas potius benefactori nostro gratias agere debemus.

6. Ea autem est perfectissima gratias ipsi agendi ratio., si nos divinæ ipsius ordinationi ita subjiciamus, ut sive in prosperis, sive in adversis æquum semper animum, parem quoque tranquillitatem servemus. Non enim minus diligit Deus quos adversis tentat, quam quos bonis cumulat: imo utilissimum plerumque est incommodis & ærumnis conflictari, ut mens, quæ rebus secundis suæ infirmitatis oblita torperet, fortius erigatur, & ad eum, a quo auxilium omne expectare debet, confugiat, ipsiusque opem imploret. Quare sapiens Proverb. 3. v. 11. *disciplinam Domini*, inquit, *fili mi, ne abjicias, ne deficias, cum ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus, corripit, & quasi Pater in filio complacet sibi*. Et Apostolus Epist. ad Hebræos c. 12. v. 11. *Omnis autem disciplina*, inquit, *in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ*.

Sed ut breviter rem omnem conficiamus, hæc est officiorum nostrorum in Deum summa, ut nihil

hil nos ab illius dilectione, & mandatorum executione dimoveat, ut in quocumque vitæ statu ad eum, tanquam ad communem omnium parentem, vota nostra dirigamus, spemque omnem in ipso collocemus. Ita enim nos gerere debemus, ut hæc Apostoli verba Epist. ad Romanos cap. 8. v. 35. usurpare nobis liceat: *Quis ergo nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius?* ut postea cum ipso concludamus in hunc modum: *Neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo JESU Domino nostro.*

CAPUT II.

De hominis officiis erga seipsum.

AB amore Dei ad dilectionem proximi transeundum: nemo autem cuiquam propior est, aut magis conjunctus, quam ipse sibi. Hinc est quod vulgo dicitur *bene ordinata charitas, qua quis a seipso incipit*. Quod tamen non ita est intelligendum, ut cuique injunctum sit utilitatem suam temporalem alienis commodis præferre: hic enim est *philautiæ*, non veræ charitatis effectus. Sed sententia significat, in iis, quæ ad æternam salutem spectant, exigi a nobis, ut bene agere studeamus, priusquam hoc ipsum ab aliis requiramus: sive, ut exemplo Christi Domini prius incipiamus facere, quam docere. Quocirca præcipuum hominis officium erga seipsum est, ut sui ipsius, hoc est æternæ suæ salutis curam habeat; sive, ut se ea, qua par est, ratione diligat.

Ut autem se diligat homo dilectione illa vere utili & justa, scilicet comparate ad vitam æternam, *abjicere debet omnem abundantiam malitiæ, & immaculatum se custodire ab hoc seculo.*, ut admonet Apostolus Jacobus Epist. Catholic. cap. 1. vers. 21. & 27. Unde necesse est ut omnes corporis atque animi facultates, & affectus summo

studio

ſtudio moderetur: nam cum nemo naſcatur ſine vitiis, quibus non tantum retardatur ab operibus bonis, ſed etiam in mala propellitur, ad ea ſi non prorſus evellenda, ſaltem coercenda & ſubigenda omni ſtudio debet incumbere.

Ac primo, quod ad corpus attinet, id neceſſariis, non ſuperfluis alimentis paſcendum eſt, ne vel in labore deficiat, vel in rectorem ſuum, nempe animum, inſolentius efferatur. Vino præſertim parcendum: nam *cum ſplenduerit in vitro color ejus, ingreditur blande: ſed in noviſſimo mordebit ut coluber, & ſicut regulus* (ſeu baſiliſcus) *venena diffundet*. Proverb. cap. 23. v. 32. Itaque non quid gula ſuggerat, ſed quid natura requirat, attendendum. Quod ſi ſoli neceſſitati ſubvenire ſtuduerimus, modum nunquam excedemus, ſed intra præſtitutos fami atque ſiti a natura fines permanebimus.

2. Nec molliter curandum corpus, nec otio frangendum: ſed labore & exercitatione ipſius vires fovendæ & corroborandæ ſunt. Nulla enim fœdior peſtis mollitie atque deſidia, quæ non tantum corpus inficit atque corrumpit; ſed ipſam quoque mentem veluti contagio polluit, & in omne vitiorum genus præcipitat.

Otia ſi tollas, periere Cupidinis arcus,
Contemptæque jacent & ſine luce faces.

Id igitur tuto pronunciare licet, hominem nihil agendo id addiſcere, ut male agat; & deſidioſum ac inertem in vetita quæque, maxime vero in obſcœnam libidinem, quadam veluti neceſſitate prolabi: qua quidem ſic emollitur, & enervatur, ut animum virilem poſtea reſumere vix poſſit. Hinc & rebus gerendis, & diſciplinis ediſcendis, & bello, aut negotiationi ineptus factus, vitam infamem cum impuriſſimorum hominum colluvie ſub tecto tranſigere cogitur, donec eam cum obſcura aut ignominioſa morte tandem commutet.

3. Senſibus omnibus quædam; ut cum Scriptura loquar, veluti *cuſtodia ponenda*: nam quæ per aures & oculos ſpecies ſubeunt, eæ alta ſæpius in imaginationis ſede veſtigia relinquunt, quibus animi affectus mirum in modum excitantur, quos

postea pro libito compescere naturæ viribus non est concessum. Unde affectus animi non male militum turmis in obsessam civitatem, qua patet aditus, irruentibus æquiparantur: nam eæ, nisi in vallo & aggere sustineantur, ac repellantur, vix deinceps ab arce, si eam occupaverint, expelli poterunt. Quamobrem juvenibus præcipue hæc incumbit cura, ut se ab omnibus pravis congressibus servent immunes: eum enim in ipsis vigeant affectus, ac sanguis fortius ebulliat, repente ex visis & auditis inflammantur, & ad medullas usque morbus penetrat. Unde Juvenalis Satyra 14.

Nil dictu fœdum visuque hæc limina tangat,
Intra quæ puer est.

4. Omnem proinde operam & studium impendere quilibet tenetur, ut vitiis omnibus, quæcumque per sensus irruere possunt, viam occludat. Sed mentem præterea virtutibus ac disciplinis ornatam esse oportet ut iis adsuta & se, & corpus, quod ipsius imperio subjicitur, facilius regere ac moderari possit. Spectanda tamen est cujusvis hominis conditio; neque eadem diversos decent. Aliud est studium hominis negotiatoris; aliud causidici, vel judicis; aliud agricolæ, vel fabri; sed iis tamen omnibus aurea illa mediocritas, quæ tantopere in virtute commendatur, est tenenda. Feliciores sunt ii, quos providentia Divina ad liberalium disciplinarum studium destinavit: iis quippe longe facilius est, non quæ sui tantum, verum etiam quæ aliorum sunt officii, perspicere penitusque explorare. Sed vicissim, si quod mente complexi sunt, factis exequi neglexerint, gravius judicium sustinebunt. Nam, ut testatur Salvator Luc. c. 12. v. 47. *ille servus, qui cognovit voluntatem Domini sui, & non præparavit, & non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis: qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omnis autem, cui multum datum est, multum quæretur ab eo, & cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.*

5. Singula cujuscumque hominis officia erga seipsum sigillatim describi non possunt, cum ratione diversarum personarum illa omnino constet esse

esse diversa. Id generatim præcipi potest, servandam esse ubique mediocritatem, sive in judicio, quod de seipso fert quilibet; sive in motibus & gestibus externis; sive in vestitu & ornatu; sive in mensa & ferculis. Nam, ut optime ait Juven. Sat. 11.

Noscenda est mensura sui, spectandaque rebus
In summis minimisque, etiam cum piscis emetur,
Ne mullum cupias, cum sit tibi gobio tantum
In loculis.

Itaque neque splendidius, neque sordidius vivendum, sed cujusque natales, fortunam, & facultates spectare necesse est, ut in ædibus, in supellectili, & externo corporis cultu modus constituatur.

Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula.

Neque vero alii invidendum, quod lautiorem, elegantioremque victum magnifice colat: sua sunt enim cuique vitæ generi adjuncta commoda, & incommoda. Unde sapienter monet Apostolus 1. ad Corinth. c. 7. v. 20. ut *unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*; alterius sortem non appetat.

Igitur prudentissime se gerunt, quicumque summo studio vocationem suam perquirunt; quique eam sectantur, in eaque permanent. Sed illud vitæ genus deligere, quod nobis congruat, operis certe Divini esse videtur, non humani. Difficultatem auget, quod infirma adhuc ætate delectus ille conditionis habendus sit. *Ineunte enim adolescentia*, inquit Cic. lib. 1. de Offic. *cum inest maxima imbecillitas consilii, tum id sibi quisque genus ætatis degendæ constituit, quod maxime adamavit. Itaque ante implicatur aliquo certo genere cursuque vivendi, quam potuit, quod optimum esset, judicare.*

Quamobrem in eo negotio, si unquam alias, cœleste auxilium implorandum, ut, quid nobis conveniat, quid Deo placeat, exploratum habere possimus. Deinde advocandi in consilium amici, non quilibet, sed quibus inest altior sensus,

& longo rerum usu confirmata prudentia. Denique oportet expendere, ut ait Tullius ibidem, *quid quisque habeat sui, eaque moderari, nec velle experiri quam se aliena deceant, ne Scenici plus quam nos videantur habere prudentiæ : illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt.*

Verum ea latius patet materies, quam ut intra unius capitis angustias tota contineatur. In summa meminisse oportet, nullo quemquam in seipsum majori officio teneri, quam ut sibi convenientissimam vitæ transigendę rationem procuret, in eaque ita se gerat, ut omnes ipsius motus, actus, & cogitationes in eum, a quo, & cujus gratia creatus est, tanquam in bonorum ultimum & summum ferantur ac desinant.

SECTIO II.

De hominis officiis erga familiam.

Totam fere Aristotelis doctrinam œconomicam, quatenus ad mores attinet, præsenti sectione complectemur. Hanc ille duobus libris explicat, quorum prior sex capitibus constat, ubi de discrimine Oeconomicæ & Politicæ agit, de partibus domus, de ratione opum acquirendarum, de officio conjugali, de servis & hero: posterior, qui in capita non dividitur, totus pene historicus est, ac varias Oeconomicæ formas recenset. Multa etiam quæ ad hoc argumentum spectant, inseruit Aristoteles lib. I. Politicorum, eo quod familiæ sunt partes Civitatis : ex quibus scilicet amplificatis vici, & urbes, ac civitates constiterunt.

Verum hæc omnia, quatenus Ethicæ subjiciuntur, duntaxat attingimus, hoc est moralia tantum hominis officia erga familiam explicamus. Quæ quidem officia vel sunt conjugum inter se, vel parentum & liberorum ; vel dominorum & servorum. Quare sit

CA-

CAPUT I.

De officiis conjugum.

PRima maximeque naturalis societas est ea, quæ *conjugium* vocatur, cujus præcipuus finis & scopus est humani generis propagatio, & liberorum educatio. Qui finis ut facilius, & melius obtineatur, vir unus unam tantum habere debet uxorem, & uxor una virum unum: primo quia ab initio masculum & fœminam, Adamum & Evam creavit Deus, & conjunxit: secundo, quia summa debet esse conjugum concordia, mutuusque amor: qui amor facile distraheretur & dissolveretur, si aut vir unus plures haberet uxores, aut uxor una plures viros. Hinc enim jurgia & querelæ frequenter exurgerent.

Ad incrementum tamen generis humani permisit olim Deus in veteri Testamento, ut vir unus plures simul haberet uxores: sed nunquam, ut uxor una plures simul haberet maritos.

Ex quo intelligere licet, quam aliena sit a lege naturali sententia Platonis de rerum omnium, etiam uxorum, inter cives, maximeque inter Civitatis custodes, communione, quam libro præsertim 5. de Republica stabilire conatur. Nam, ut optime advertit Aristoteles prioribus libri secundi Politicorum capitibus, ubi hanc Platonis sententiam expendit, & refellit, si hæc admitteretur non tantum bonorum omnium, sed etiam uxorum, & liberorum communio, omnia simul confunderentur; nec quisquam propriam sobolem, aut cognationem agnosceret: unde parricidiis, incestibus, & aliis hujusmodi flagitiis continuo daretur locus, dum omnia in incerto & confuso sic versarentur, ut nemo parentem posset, aut fratres, aut sorores secernere. Quare hujusmodi uxorum communione Platonica nihil unquam pejus in Rempublicam & privatos fuit excogitatum.

Conjugalem igitur societatem inter virum unum, & uxorem unam vigere oportet; quæ ut arctior sit, ac firmior, non tantum amore mutuo conjungi, sed mutuo honore firmari debet,

ita

ita tamen ut uxor marito sit subdita: nam ab eo decus omne accipit. *Mulieres honore maritorum erigimus*, inquiunt Imperatores Valentinianus, Theodosius, & Arcadius lege ultima, Codice de Incolis, *& genere nobilitamus ..... sin autem minoris ordinis virum postea sortitæ fuerint, priore dignitate privatæ, posterioris mariti sequentur conditionem*.

Non tamen viro despoticum, sed politicum duntaxat in uxorem competit imperium: ex quo fit ut eam tanquam sociam, non vero tanquam ancillam habere debeat. Neque enim uxor ex capite, aut pedibus viri educta est, sed ex latere; ut neque primatum sibi vindicet, nec ancillæ loco habeatur. Unde postquam Apostolus ad Ephesios cap. 5. v. 22. hoc mulieribus præceptum tulit: *Mulieres viris suis subditæ sint sicut Domino, quoniam vir caput est mulieris*; statim ad viros sermonem convertit: *Viri diligite uxores vestras ..... qui suam uxorem diligit, seipsum diligit*.

Refert quidem Aristoteles libro 1. Politicorum cap. 2. fœminam & servum apud Barbaros eodem esse loco, & pauperibus bovem esse loco famuli. Hinc Hesiodus,

Sit domus in primis, uxorque, & taurus arator.

Verum aliter sentit ipse Aristoteles, dum communionem perfectam virum inter & uxorem agnoscit: ac providentiam Dei admiratur libro 1. Oeconomicorum cap. 3. quod societatem viri & uxoris sic instituerit, ut quamvis diversa sint utriusque munera, in unum tamen finem, nempe in bonum familiæ conspirent, quasi ab una & eadem persona gererentur. Fecit igitur Deus virum vigilem, fortiorem, & robustiorem, ut vel bona parta tueatur, vel acquirat foris, domumque afferat; uxorem vero imbecilliorem, & meticulosam, ut stet domi, bona conservet, nutriat, & educet liberos, donec ipsi vicissim conjugio locari possint. Hinc quippe secundum plerosque *matrimonium* vocatur, quasi *matris munium*, quod matri præsertim incumbat munus nutriendæ prolis, donec in matrimonium locari possit.

Igitur cum uxor sit viri consors, non famula, hinc

hinc est quod Aristoteles libro 1. Oeconomicorum, cap. 4. præcipit ne maritus uxorem male habeat, aut cum ea durius agat: quamvis ipsi jus quoddam sit animadversionis in uxorem, cum sit mulieris caput, ut modo ex Apostolo fuit observatum. Quare Sanctus Augustinus sermone 152. de verbis Apostoli num. 4. sic scribit. *Discordia modo quæ est in spiritu & carne, pro concordia laborat; spiritus ideo laborat, ut caro cum illo concordet. Quemadmodum si in una domo litem inter se habeant vir & uxor, ad hoc debet laborare vir ut domet uxorem. Domata uxor subjugetur viro; subjuguta uxore viro fiat pax in domo.*

Lege Romuli, cujus meminit Plinius libro 14. Historiæ naturalis cap. 13. licebat maritis uxores temulentas punire, & in adulterio deprehensas occidere. Hanc legem in duodecim tabulas relatam fuisse verisimillimum est, cum ipsa etiam exactis regibus per multas ætates Romæ viguerit, teste Aulo Gellio libro 10. Noctium Atticarum, cap. 23. Huic legi successit lex *Julia de adulteriis*, quæ tandem immutata fuit a Justiniano, Autentica *Sed hodie*, Cod. *ad legem Juliam de adulteriis*: eaque Constitutione adultera verberata in Monasterium mittitur. In lege autem Mosaica tam adulter, quam adultera morte plectebantur, Levit. c. 20. v. 10. & Deuter. cap. 22. v. 22.

Quo vero facilius uxorem vir instituere, & ad suum modum componere ac fingere possit, auctor est Aristoteles loco laudato, ut quis virginem ducat, utpote magis docilem, juxta Hesiodi carmen,

Ut mores doceas pulchros, tibi virgo sit uxor.

Ut autem ætate provectior eligi non debet, sic nec junior: sed ejus ætatis, qua gerendis cum laude rei familiaris muniis sit idonea. Sed illud præcipuum est, ut bonis moribus sit ornata, nec tam forma, quæ cito transit, aut divitiæ quærendæ, quam virtus, & ingenium. Unde illud Plauti in Aulularia Act. 1. Scen. 4.

Dummodo morata recte veniat, dotata est satis.

Et quod de Scythis & Getis ait Horatius lib. 3. Carm. Ode 24.

Dos

Dos est magna parentium
Virtus, & metuens alterius viri
Certo fœdere castitas.

Similiter viri probitas & industria magis spectari debent, quam fortuna. Quanquam fortunæ bona, saltem quæ sustinendis matrimonii operibus sufficiant, non sunt omnino negligenda. Sed cum vel sola avaritia, vel solus stultus amor matrimonia conciliat, ea dissensionibus, jurgiis, & rixis plena esse quis miretur?

Cæterum *domus & divitiæ dantur a parentibus; a Domino autem proprie uxor prudens*, ut habetur Proverb. cap. 19. v. 14. Quamobrem hoc negotium, si quod aliud, divinæ bonitati est commendandum, tanquam *periculosæ plenum opus aleæ*. Non enim citra rationem Thales Milesius apud Diogenem Laertium in ejus vita, cum fortasse tam lubricæ rei periculum facere nollet, matri ut uxorem duceret incitanti respondit, *nondum tempus esse:* & ætate provectior eidem acrius urgenti *præteriisse tempus* respondit.

Quamdiu autem vivit uxor, non potest vir eam dimittere, aut aliam ducere, ut patet ex Matthæi capite 5. versu 32. Vicissim propter indissolubile matrimonii vinculum, quamdiu vivit vir, ab eo discedere non potest uxor, ut ait Apostolus 1. ad Corinthios cap. 7. v. 39. *Mulier*, inquit, *alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit: quod si dormierit vir ejus, liberata est: cui vult, nubat, tantum in Domino*. Olim tamen apud Romanos luctui agendo præfiniti erant mulieri decem menses, intra quos, si pareret, *qui, quæve ex ea nasceretur*, in defuncti viri familia esset: idque lege duodecim tabularum cautum fuisse videtur. Sed cum fœmina quædam bonis moribus ornata, *nec ambigua pudicitia*, in undecimo mense post mariti obitum peperisset, referente Aulo Gellio, libro 3. Noctium Atticarum, cap. 16. *factumque esset negotium propter rationem temporis, quasi mortuo marito concepisset, quoniam Decemviri*, qui leges duodecim tabularum concinnaverant, *in decimo mense gigni hominem, non in undecimo scripsissent:* institutum tandem postea fuit, maxime propter auctoritatem summi viri Hip-

Hippocratis, qui tardius aliquando partum contigisse ait, ut mulieres virorum mortem per annum lugerent, quem ideo *annum luctus* nominarunt, quo tempore alteri nubere prohibebantur. Quod si quæ hanc legem neglexissent, *infames* dicebantur ab Imperatoribus Gratiano, Valentiniano, & Theodosio, *lege 1. Cod. de secundis nuptiis: & probrosis inustæ notis honestiorum nobiliumque personarum decore & jure privabantur*: prout constitutum erat ab Imperatore Theodosio lege 2. *Codice eod. tit.*

Jure tamen Canonico apud nos recepto intra annum luctus ad secundas nuptias convolare sinuntur: quod aliquando litibus materiam præbuit. Hinc fit ut honestiores fœminæ integrum saltem luctus annum prioris mariti memoriæ tribuant, priusquam ad alia vota se conferant: imo quandoque in viduitate remanent, & liberorum, si quos forte pepererint, ac patri superstites sint, educationi vacant; quæ secunda est societas, de cujus officiis dicendum.

CAPUT II.

De officiis parentum & liberorum.

Secunda hominum societas est parentum & liberorum; quæ ut stare possit, mutua sunt eorum inter se officia. Non enim satis est, liberos a parentibus fuisse procreatos: sed ab iis etiam accipere debent, quæ vitam consequuntur, scilicet victum & educationem; ut vicissim liberi honorem debent parentibus, amorem, auxilium.

Censuit quidem Aristoteles, libro 7. Politicorum cap. 16. fœtus distortos ac mutilos, ubi primum in lucem prodiere, e medio tollendos esse, quasi parentibus & Reipublicæ oneri futuros: item si plures liberos, quam ferat lex a Legislatore constituta, pariant mulieres, abortum iis inferendum, antequam sensu & vita donetur fœtus: nihil enim admissum iri impium, neque homicidium futurum, cum hujusmodi fœtus nondum sit homo.

Ve-

Verum ab ista immani Aristotelis opinione abhorret humanitas omnis, abhorret Natura. Nam ut Domini simus bestiarum & plantarum: certe in hominum vitam jus non habemus. Quare licet quidem amputare, & exurere stirpes, licet catulos, cum numero sunt plures, abjicere; sed homines trucidare, quorum solus Deus absolute Dominus est, non licet. Deinde cum Divinæ Providentiæ ratio, quæ nonnullos quandoque defectus in rerum productione permittit, nobis hominibus sit ignota, ipsius ordinationi resistere non debemus, sed quicumque nascuntur homines, sive ii perfecti sint, sive imperfecti, æquo animo sunt excipiendi ac fovendi. Nam inter eos qui distorto sunt corpore, non raro inveniuntur, qui summa vi mentis polleant; quique magno Reipublicæ sint ornamento.

Nulli igitur homini competit jus in alterius hominis vitam: tametsi primis Reipublicæ Romanæ temporibus, cum ferociores adhuc forent hominum mores, lex duodecim tabularum vitæ & necis potestatem patri in liberos tribuebat, ut antea diximus: sed mitescente paulatim ingenio, hæc, quæ naturæ adversatur, immanitas postea fuit emendata; ac patribus prohibitum, ne propria auctoritate, & indicta causa liberos morte afficerent, ut videre licet lege 2. ff. *ad legem Corneliam de Sicariis*, lege 3. Cod. *de patria potestate* &c.

Itaque tantum abest, ut parentibus liceat propriam liberis vitam eripere, ut eam potius omni ope, alimenta præstando, externas injurias removendo, teneros artus fovendo, tueri debeant.

Primo igitur, ut parentum in liberos officia perstringamus, & a nutritione ordiamur, matres admonet Plutarchus libro *de liberis educandis*, ut infantes proprio lacte nutriant, non alienis uberibus alendos amandent: hac enim prava consuetudine officium matris, quo nihil in natura dulcius esse debet, *dimidiatum*, *ne dicam exprobratum* videtur. Deinde *corpus infantis benigne ingenitis primordiis inchoatum*, ut ait Phavorinus apud Aulum Gellium, lib. 12. Noctium Atticarum c. 1. *insitivo degenerique alimento lactis alieni corrum-*

rumpitur, non secus ac videas arborem lætam & nitentem in locum alium transpositam deterioris terræ succo deperiisse. Nec sane tantam lactis copiam eo tempore matribus naturam subministrat, nisi ut ipsæ infantes nutriant. His adde, quod Matres, ut idem Phavorinus ibidem observat, *dum partus suos deserunt, ablegantque a sese, & aliis nutriendos dedunt, vinculum illud, coagulumque animi atque amoris, quo parentes cum filiis natura consociat, interscindunt, aut certe quidem diluunt, deteruntque*; ita ut *non multo minor amandati ad nutricem aliam filii, quam morte amissi sit oblivio*. Vide Decret. Gratian. 1. parte, dist. 5. can. 4.

Secundo, parentes præcipue debent liberis bonam educationem, seu institutionem, sine qua belluinam potius quam humanam vitam essent acturi. Hinc Juvenalis Satyra 14.

Gratum est quod patriæ civem populoque dedisti,
Si facis, ut patriæ sit idoneus, utilis agris,
Utilis & bellorum, & pacis rebus agendis.

Ante omnia supremi Numinis notitiam, cultum, & amorem verbo ac exemplo debent eis inspirare. Unde advertit Plutarchus loco allegato, Platonem recte nutricibus præcipere, ut a recitandis ridiculis fabulis abstineant, ne puerorum; qui illas audiunt, *animi a principio stoliditate & pravitate occupentur*; nihil enim sinceræ Dei notioni, ac religioni magis officit, quam hujusmodi aniles fabulæ, a nutricibus frequenter decantatæ, quibus multa sæpius Majestati Divinæ repugnantia, vel moribus noxia, vel rationi contraria memorantur.

Satius profecto est, nec difficilius exempla pietatis, aut fortitudinis, aut aliarum virtutum pueris proponere, sive ea ex sacris, sive ex profanis auctoribus repetantur. Sed imprimis cavere debent parentes, ne facta verbis dissentiant, pravisque suis moribus liberos in imitationem sui pertrahant, ut Juvenalis Satyra 14. ipsis exprobrat: etenim

.... dociles imitandis
Turpibus ac pravis omnes sumus.

Ei autem disciplinæ tradendi sunt liberi, quæ-

cu-

cujusque indoli ac sorti convenientissima videtur: neque severior esse debet, nec laxior. Quare ludis nonnunquam indulgere possunt, sed honestis, idque moderate. A Comœdiis & Tragœdiis, quibus mores ipsorum corrumpi, aut affectus in malam partem torqueri possent, eos avocandos censuerunt Plato lib. 7. de Legibus, & Aristoteles lib. 7. Politicorum cap. ultimo.

Qua in re pudere debet Christianos, quod minus consulant bonis moribus, quam Ethnici. Nam etiamsi Jus Civile Romanorum infamiam irroget auctoribus, qui in scenam prodeunt, *leg.* 1. & 2. ff. *de his qui notantur infamia*: eosque, quamdiu sic agunt, ab Ecclesiæ communione separet Concilium Arelatense primum can. 5. licet Canon II. Concilii Carthaginiensis tertii vetet, ne Christiani etiam Laici spectaculis intersint: videmus tamen adolescentes ad publica theatra deduci nonnumquam ab ipsis parentibus, vel consanguineis, aut amicis, qui non satis reformidant, ne ætas illa lubrica, & ad libidinem prona scenicis lasciviis, quas gestu & voce exprimit ars mimica, dictisque procacibus in vitam dissolutiorem inducatur. Periculum auget quod in Scholis quibusdam factitatum dolent boni omnes; ubi sub exercitationis prætextu fabulæ minus graves & severæ ab ingenuis adolescentibus aguntur, quarum singulos actus pantomimi, & histriones ad thymelicas saltationes mercede conducti, unaque cum iis adolescentibus saltantes distinguunt. Qui mos ne in Academiam nostram Parisiensem, a cujus prisca sanctitate tantopere abhorret, prava imitatione invehatur, totis viribus eniti debent, qui ipsi præsunt: cum præsertim præcipiant Statuta Facultatis Artium anni 1598. ar. 19. ut *omnes gladiatores, tibicines, saltatores, & histriones ab Academiæ finibus migrent, & ultra pontes ablegentur.*

Quamobrem si Tragœdiæ in Scholis Academicis ad solemnem præmiorum distributionem paulo ante generales inducias agi debeant, quod sapientiorum judicio relinquimus, eas nihil spirare oportet, nisi sanctum, nisi pudicum. Absint ab iis histrionici motus, absint lascivæ voces,

san-

sannæ, dicacitates, & quicquid vel castos oculos, vel pias aures poterit offendere. Id disertis verbis sancitum legimus articulo 53. eorumdem Statutorum præclaræ Facultatis Artium. *Omnes Collegiorum Præfecti & Moderatòres caveant, ne in suis Gymnasiis Satyræ & declamationes recitentur, aut comœdiæ, tragœdiæ, fabulæ, aut alii ludi latini vel gallici exhibeantur, quibus lascivia, petulantia, procacitas excitetur, aut contumeliæ, convicia, aut maledicta in quemquam publicum ordinem, aut Magistratum, aut privatum hominem congerantur. Qui contrafecerint, severius puniantur.*

Neque mirandum, si eodem articulo vetitum non sit, ne muliebres personæ a juvenibus sustinendæ in hujusmodi dramatis locum habeant. Etenim quemadmodum Solon Atheniensium legislator interrogatus, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui patrem necasset, respondit se id neminem facturum putasse: ita in mentem Reformatoribus Universitatis non venit, fore ut unquam sub Magistris Christianis admitterent adolescentes, quod detestatur Scriptura sacra, Deuteron. c. 22. v. 25. his verbis. *Non induetur mulier veste virili, nec vir utetur veste fœminea: abominabilis enim apud Deum est, qui facit hæc.*

Ut autem ad ea, quibus instituí debent adolescentes, revertamur; in quatuor præsertim Artibus, Grammatica, Gymnastica, Graphica, seu pingendi arte, & Musica erudiendos exercendosque censet Aristoteles toto libro 8. Politicorum. Sed, ut, modo diximus, ad eam artem applicandus est quisque, ad quam maxime a natura comparatus videtur. Idem Aristoteles omnes ejusdem civitatis adolescentes eadem institutionis forma, eaque publica vult excoli; idque ad commune Reipublicæ bonum conferre existimat.

Publicam hanc institutionem adolescentium privatæ anteponendam decernit Quintilianus libro 1. Institutionum Oratoriarum cap. 2. suamque sententiam duabus potissimum rationibus confirmat. Primo, quia fuit hæc mens Legislatorum, & sapientissimorum Principum, qui publicas Scholas

seu

seu Academias instituerunt. Secundo, quia *excitanda mens, & attollenda semper est: quæ in secretis languescit, & quemdam velut in opaco situm ducit*; cum a teneris assuescendum sit *non reformidare homines, & in media luce vivere*.

Quod autem juvenum mores in Scholis publicis corrumpi putant nonnulli, id privatis etiam institutionibus commune esse ait, præsertim ob *parentum socordiam*, apud quos *omne convivium obscœnis canticis strepere solet: pudenda dictu spectantur*, ex quibus *fit consuetudo, deinde natura*, quam reformare nulla fere industria, vel labor valeat. Si tamen publica institutio moribus nocere deprehendatur, quantumvis aliunde ad studia promovenda privatæ præstet, abjici eam oportere ait, quod honeste vivendi ratio longe potior, quam vel ornate dicendi facultas, vel rerum naturalium scientia sit judicanda.

Ex quo inferre licet, eam a parentibus eligi posse liberos instituendi rationem, quæ & suo, & liberorum ingenio, rerumque suarum statui magis sit accommodata, dummodo nihil negligant ex iis, quæ ad eam rem sunt necessaria. Diverso enim modo obtemperare possunt Apostoli præcepto, qui Epist. ad Ephes. c. 6. ita parentes alloquitur. *Et vos patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos in disciplina & correctione Domini*.

Cum autem de solis maribus educandis præcepta tradi soleant, non est tamen fœminarum institutio ullatenus negligenda. Etenim, ut optime norunt prudentes, illis non secus ac viris rationem concessit Deus, qua bene utantur necesse est, tum ut ipsum colant, tum etiam ut munera sua, quæ & multa & magna sunt in familiis, adimpleant. Id autem in earum educatione præcipuum est, si modo honestiori loco natæ, & in ampliori fortuna sint constitutæ, ut otiosam, mollem, ac inutilem vitam fugiant, nec ludo vanisque oblectamentis nimium indulgeant. Primum igitur erudiendæ sunt circa præcipua Religionis dogmata, communiaque disciplinæ moralis præcepta; ut sciant se temporis sui rationem reddituras, idque aliquando liberos ac domesticos edoce-

ceant: hæc quippe cura ipsas potissimum respicit. Deinde illas Grammaticæ operam dare oportet, ut congrue loquantur & scribant. Ac si fieri potest, ut tantum sciant latine, quantum sufficit ad intelligentiam Officii Divini in Ecclesia Catholica celebrati, non est id quoque negligendum.

Postea opus est, ut bonorum librorum lectioni vacent, ac discant non tantum nere & suere, aulæaque seu tapetes conficere; verum etiam vulgaria quædam tum sibi, tum liberis, si quos habituræ sint, remedia & unguenta parare; aliaque pro captu & modo suo præstare, quibus & sibi ipsis, & familiæ adjumento esse valeant. Sed neque hæc sufficiunt. Nam & Jure Patrio, & Consuetudinibus Urbis aut Provinciæ, quam incolunt, eatenus informandæ sunt, quatenus informatas esse matres familias expedit. Etenim licet externa negotia vel lites virorum duntaxat curæ committi soleant, in partem tamen administrationis domesticæ vocantur mulieres: ac sæpissime accidit, præsertim apud nos, ut eæ maritis orbatæ tutelam liberorum suscipere, negotiorumque curam gerere ex officio teneantur. Quibus muneribus quomodo, ut par est, satisfacient, si vitam semper in otio, in ludis, rerumque ad sui suæque familiæ regimen necessariarum ignoratione transegerint? Quis igitur non videt, e re communi esse, ut non tantum adolescentibus, verum etiam virginibus sua non desit institutio? quæ quidem si publica sit, providendum est, ut virgines simul apud notæ probitatis magistras seorsim ab adolescentibus erudiantur.

Postquam vero liberos educaverint parentes, & ad provectiorem ætatem perduxerint, virgines quidem, quantum poterunt, honeste locabunt; maribus vero certum vitæ genus proponent, quo Reipublicæ, sive in Ecclesia, sive in toga, sive in armis, aut in artibus inferioribus utiles esse possint.

Quod si liberis adhuc impuberibus occumbat pater, iis necesse est testamento, si possit, provideat, eosque amicis & consanguineis commendet, qui tutelam ipsorum vel curationem gerere non graventur. Hæc de parentum in liberos officiis.

Verum si parentes aliquibus erga liberos officiis teneantur, multo magis liberos oportet gratos esse in parentes, quibus par referre nunquam possunt, ut ait Aristoteles libro 8. Ethicorum cap. ultimo: quia quicquid habent liberi, ne excepta quidem bene agendi & parentibus opitulandi facultate, illud omne a parentibus, aut certe parentum opera a Deo acceperunt. Quare amorem iis, & obsequium, & honorem, & reverentiam, & tutamentum præstare debent, non tantum lege naturali, & divina, Exod. cap. 20. vers. 12. *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi:* sed etiam Christi Domini exemplo, qui, ut habetur Lucæ 2. v. 51. *descendit cum eis, & venit Nazareth: & erat subditus illis.*

Quapropter dubium esse non potest, quin liberi in parentes *antipelargia*, seu *antipelargesi*, id est, officii vicissitudine teneantur: ut, quemadmodum ciconia, quæ Græce *pelargos* appellatur, parentes senio confectos alere, & deficientes in via alis suis sustinere memoratur, ita homines eodem in progenitores suos affectu moveantur, iisque præsertim in senili infirmitate subsidium ferant: quod Latini quidam ad imitationem Græcorum *ciconiare* dixerunt.

Hujus rei eximia duo specimina refert Valerius Maximus, libro 5. *dictorum, factorumque memorabilium* cap. 4. *Cum enim sanguinis ingenui mulierem Prætor apud Tribunal suum capitali crimine damnasset, eam Triumviro*, id est executori justitiæ, *in carcere necandam tradidit. Quam receptam is qui custodiæ præerat, misericordia motus non protinus strangulavit: aditum quoque ad eam filiæ, sed diligenter excussæ, ne quid cibi inferret, dedit: existimans futurum ut inedia consumeretur. Cum autem jam dies plures intercederent, secum ipsa quærens quidnam esset quod tamdiu sustentaretur, curiosius observata filia, animadvertit illam exerto ubere famem matris lactis sui subsidio lenientem. Quæ tam admirabilis spectaculi novitas ab ipso ad Triumvirum, a Triumviro ad Prætorem, a Prætore ad Concilium judicum perlata remissionem pœnæ mulieri impetravit.*

Idem

Idem memorat de pietate *Perus*, *quæ patrem suum Cimona consimili fortuna affectum, parique custodiæ traditum jam ultimæ senectutis velut infantem pectori suo admotum aluit*.

Verum hujusmodi exempla pietatis liberorum in parentes rarissima sunt; ac licet liberi majorem parentibus amorem debeant, quam parentes liberis, a quibus nullo plerumque beneficio afficiuntur, longe tamen majori studio & affectu parentes complecti solent liberos, quam ab iis amari, hac fortasse ratione, quod liberos tanquam sui partes considerent, liberi vero se velut a parentibus omnino secretos intueantur: unde ajunt vulgo amorem esse veluti *quoddam pondus*, quod a parentibus in liberos sponte descendit, a liberis vero in parentes non facile ascendit.

CAPUT III.

De officiis dominorum & servorum.

QUoniam in familia multa sunt officia, quæ parentibus aut liberis non satis conveniunt; ideo requiruntur servi aut famuli, qui ea possint adimplere: adeoque necessaria est dominorum & servorum societas, ut res familiaris rite administretur.

Hæc autem societas duobus continetur, scilicet *imperio Domini*, qui disponit ac præcipit ea quæ agenda sunt, & *obsequio servi* aut *famuli*, qui ea quæ sunt ab hero imperata, exequitur. Neque ulla fere societas hominum sine duobus hisce muneribus constare posse videtur; cum in omni societate requiratur ordo, qui est *parium & disparium*; & consequenter alios imperare oporteat, alios obedire.

Existimat Aristoteles libro 1. Politicorum, cap. 5. inspecto naturali ordine eos imperare debere, quibus major inest prudentiæ ac consilii vis, eos vero debere subjici ac obedire, qui cum robore corporis præstent, ingenio ac ratione minus valent.

Quocirca servitutem quibusdam natura convenire ait, sc. quibus pinguius est ingenium, & sensus angustior: imperium vero & potestatem iis,

qui feliciorem sortiti indolem, multitudini præesse, eamque regere possunt.

Sed duplex distingui potest *servitutis* species; sive *servitutis* nomen duplici sensu potest apud nos usurpari.

Primo quidem sumitur pro ea hominis sorte ac conditione, qua, etiam invitus, & coactus, ad nutum servit alteri, cujus in dominio est positus. Quæ quidem servitutis species minime est naturalis. Omnes enim homines nascuntur liberi, & sui juris, ex lege 4. ff. *de justitia & jure*: nec despotico cujusquam, præter Deum, imperio a natura subjiciuntur, maxime si prima hominis conditio spectetur, qua in statu justitiæ originalis fuit conditus. Ideoque hæc servitutis species definitur a Florentino, lege 4. ff. *de statu hominum*, *Constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur*, ut antea fuit explicatum.

Quod quidem cum omnium animis a natura insitum sit, optimum factu Imperatoribus Romanis visum est summam dominorum in servos potestatem sanctionibus suis cohibere, ut legimus libro 1. Institutionum Juris Civilis Romani, tit. 8. ubi Imperator Justinianus sic loquitur. *Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine causa legibus cognita in servos suos supra modum sævire. Nam ex Constitutione Divi Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam si alienum servum occiderit. Sed & major asperitas dominorum ejusdem Principis Constitutione coercetur. Nam Antoninus consultus a quibusdam Præsidibus Provinciarum de his servis, qui ad ædem sacram, vel ad statuas Principum confugiunt, præcepit ut si intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur, & recte. Expedit enim Reipublicæ, ne sua re quis male utatur.*

Hæc Imperatorum agendi ratio clare ostendit, hunc esse intimum Naturæ sensum, ut omnes homines liberi nascantur, nec proinde naturalis sit ea, quæ libertati naturali opponitur, servitus, quæque fortasse non male a quibusdam *servitus coactionis* nominatur.

Verum

Verum secunda est servitutis species, quæ *famulatus* dicitur, qua quis ita servit alteri, sive ita est in ejus familia, ut tamen non sit in illius dominio: quales sunt apud nos famuli, seu domestici, qui operam suam aliis locant, & remanent semper sui juris.

Atque hæc servitutis species omnino naturalis est, si credamus Aristoteli. Etenim cum societas perfecta, ad quam natura homines finxit, consistere nequeat sine ordine, qui parium est & disparium: hinc eos, qui natura sunt inferiores, id est, ut Aristoteles interpretatur, quibus imbecillius est & infirmius ingenium, superioribus & excellentioribus, a quibus dirigi debent, parere æquissimum est.

Quod si qui sint, qui *servos* habeant proprie dictos, scilicet qui sint in herorum dominio, præcipit Aristoteles lib. 1. Oeconomicorum, cap. 5. ut conentur eos sibi comparare probos. Sin autem mali sint, plecti eos jubet. Alimenta vero ipsis præstanda; sed vino interdicendum: libertatem denique transacto certo tempore iis concedendam arbitratur.

Quoniam vero apud Christum *non est servus, neque liber*, ut ait Apostolus ad Galatas, cap. 3. v. 28. idcirco servitus illa, quæ contra naturam est, ab Ecclesia Christiana prorsus est amandata. Unde cum de servis nunc agimus inter Christianos, significamus duntaxat eos, qui sunt in *famulatu*, & sui juris remanent; non vero eos, qui sint in alterius dominio, cui ad nutum serviant. Hoc autem sensu nobis applicamus quod ait Apostolus ad Colossenses, cap. 4. v. 1. *Domini, quod justum est & æquum, servis præstate*. Æquum autem est, ut ipsis *victus* præstetur, & *merces pacta* reddatur. Deinde in operis, quæ ab his exiguntur, non secus ac in pœnis, quibus castigantur, modus est adhibendus. Igitur non est in eos nimis sæviendum, nec promissa merces iis deneganda; quod peccatum *in cælum clamare* dicitur, Deuteron. c. 24. v. 15. Denique ipsorum etiam moribus, ac saluti invigilandum, juxta præceptum ejusdem Apostoli Epist. 1. ad Timoth. c. 5. v. 8. *Si quis autem suorum, & maxime domestico-*

rum curam non habet, fidem negavit, & est infideli deterior.

Sed tam dominorum in servos, quam servorum in dominos officia breviter comprehenduntur Epistolæ ad Ephesios cap. 6. v. 5. & sequentibus. *Servi, obedite dominis carnalibus cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo; non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes sicut Domino, & non hominibus: scientes quoniam unusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. Et vos domini, eadem facite illis, remittentes minas: scientes quia & illorum, & vester Dominus est in cælis; & personarum acceptio non est apud eum.*

Atque hæ sunt præcipuæ hominum societates, præcipuaque earum officia. Quanquam enim inter Christianos aliæ extent sive hominum sive mulierum seorsim degentium congregationes in cœnobiis, quæ *venerabiles Domus* vocantur lib. 2. de feudis, tit. 21. nihil opus est, ut in singulorum Ordinum officia excurramus; cum & numero plura sint, nimiumque diversa; cumque peculiares habeant regulas, quæ & perpetuo ipsis a Superioribus ob oculos ponuntur, & praxi continua mentibus inculcantur.

Quod spectat ad *Cteticam*, seu facultatem possessivam, quæ præcipua est Oeconomicæ pars, curandum semper in quavis familia sive *regulari*, in cœnobiis, sive *seculari*, in domibus privatis, ut quæcumque acquiruntur bona temporalia, ea jure semper, & secundum leges tum naturalem, tum positivam, absque cujusquam detrimento, acquirantur. Eum vero qui familiæ præest, legitime parta conservare oportet, ut illis, qui sibi successuri sunt, ea relinquat subsidia, quæ a bono patrefamilias exspectari possunt: modus tamen adsit, sine quo nihil honeste fit in vita, nihil decore.

SE-

SECTIO III.

De variis hominum officiis erga Rempublicam.

TRes fere diſtingui poſſunt Reipublicæ regendæ rationes ſimpliciores; ad quas regimen omne revocatur.

Primo enim, ſi ſumma poteſtas in unum tantum collata ſit, tunc regimen *Monarchicum* eſt: & qui præeſt, dicitur *Monarcha*. Et hic quidem, ſi ſuo in ſubditos imperio moderate utatur, *Rex* nominatur, vel *Imperator*, vel *Dux*; vel alio quovis nomine, quod Principi conveniat, appellatur. Si vero in ſubditos inhumanius graſſetur, *Tyrannus* nuncupatur.

Secundo, ſi a paucis Civitas adminiſtretur, iiſque virtute & dignitate ſpectatis viris, qui Reipublicæ magis quam ſuo commodo conſulant, dicitur *Ariſtocratia*, ſive *Timocratia*, id eſt optimatum & honoratiorum imperium. Si vero pauci illi divitiis magis, quam virtute ſint ſpectabiles, reſque privatas ſtudeant potius quam publicas promovere, vocatur *Oligarchia*, ſive paucorum divitum dominatus.

Tertio, ſi a Conſilio quodam, in quo quilibet e populo jus habeat ſuffragii, Reſpublica gubernetur, *Democratia*, ſeu plebeja auctoritas nominatur; cui a nonnullis opponitur *Anarchia*, ſeu confuſio, aut regiminis omnis privatio: ſed Anarchia non magis Democratiæ, quam aliis regiminum formis adverſatur.

Iis autem adjungi poteſt mixta quædam ex *Monarchia*, *Ariſtocratia*, & *Democratia* Reipublicæ adminiſtratio, qualis olim fuiſſe videtur in Spartana Republica, & in Carthaginenſi ex Ariſtotele lib. 2. Politic. cap. 11. in quibus Rex præerat; ſed qui ſolus ſine *Senatus* auctoritate, populique conſenſu nihil agebat.

Quæcumque vero ſit illa imperii forma, in qua quis vel natus; vel caſu, aut conſilio eſt conſtitutus; multiplici ſemper tum erga Rempublicam, tum erga ſingulos Cives officio tenetur: quod Ethicæ eſt præſcribere.

Cum tamen argumentum illud latissime pateat, nec possit nisi ingentibus voluminibus explicari: dabunt veniam æqui rerum æstimatores, si summa duntaxat rerum fastigia sequamur, ut quo pacto Præcepta moralia ad omnes vitæ conditiones pertineant, adolescentibus præsertim innotescat.

Primo igitur dicemus de officio Principis & Optimatum.

Secundo, de Officio Sacerdotis & Ministrorum ipsi subditorum.

Tertio, de officio Magistratuum, & Judicum.

Quarto, de Privatorum officiis.

CAPUT I.

De Officio Principis, & Optimatum.

INter varias Regiminum formas, quas modo recensuimus, primatum facile tenet Monarchia, sive pax & concordia populorum, sive gubernandi ratio spectetur. Quippe ubi unicus est rerum Moderator, velut Parens optimus in familia, ibi nullus fere diffidiis aut factionibus locus: omnes in officio continentur ab uno; cui cum eadem sit voluntas, non multiplex, ut tum accidit, cum plures eidem administrationi præficiuntur, æquali rectoque semper tenore aguntur omnia; quemadmodum universus orbis ab Omnipotente Deo constanti semper modo movetur ac regitur.

Id vero potentius & efficacius a Principe *nato* administratur, quam ab *electo*; a *viro*, quam a *fœmina*.

Primo enim, Rex natus majori reverentia a populis excipitur, quam electus.

Secundo, electio gravissimarum plerumque turbarum est causa, quæ vehementer Rempublicam concutiunt, aut aliquando subvertunt.

Tertio, Princeps *electus* magis indiget populi favore ac benevolentia, quam *natus*: maximeque Electoribus devinctus est; quibus ideo imperii ac regiminis partem sæpe relinquere cogitur, ut eos a se alienos non habeat. Quare etiamsi aliqua afferri possint hæreditarii regni incommoda, & maxime Regis infantia: nihilominus rebus omnibus

bus perpensis, multo feliciora videntur Regna, in quibus nascuntur, quam in quibus eliguntur Principes: idque præsertim, si ab hæreditario Regni jure *fœminæ* excludantur.

Nam primo *Androcratia Gynæcocratiæ*, seu virile imperium muliebri anteferendum est, non tantum ex Aristotele, libro 1. Politicorum cap. 5. verum etiam ex Scriptura sacra Isaiæ cap. 3. v. 12. Deinde ubi fœminæ hæredes regni sunt, si per se ipsas non regnent, ad peregrinos Principes, quibus nubunt, imperium transferunt, quorum mores, religio, & victus ratio populis minime conveniunt.

Id igitur tanquam certum asserere liceat, perfectissimi regiminis formam eam esse, in qua Regni caput est Rex natus, non electus; vir, non fœmina.

Præcipere autem *qualis esse debeat Princeps, pulchrum quidem, sed onerosum, ac prope superbum est: laudare vero optimum Principem, ac per hoc posteris, velut e specula, lumen quod sequantur ostendere, idem utilitatis habet, arrogantiæ nihil*, inquit Plinius Junior Epist. 18. lib. 3.

Absit igitur, ut quidquam hoc loco ex ingenio nostro proferamus. Adeundi sunt circa hoc argumentum Auctores Sacri & Profani, qui bonorum Principum vitam, mores, & præclare facta scriptis consignarunt. Legendæ sunt præsertim sacræ tum veteris tum novi Testamenti Scripturæ, quibus ab ipso Deo dictata Principum officia clarissime continentur. Illa scite ac diligenter excerpsit vir ad erudiendos Principes natus, illustris Bossuetus, Meldensium Episcopus, præclaro illo opere posthumo, cui titulus, *Politica ex ipsis scripturarum verbis eruta*. Quo ex opere pauca pro instituti nostri ratione hoc loco subjiciemus.

Primo igitur bonus Princeps necessariam sibi ad regendum populum Sapientiam a Deo postulabit. *Apparuit Dominus Salomoni per somnium nocte dicens: postula quod vis, ut dem tibi. Et ait Salomon: Tu fecisti cum servo tuo David patre meo misericordiam magnam, sicut ambulavit in conspectu tuo in veritate, & justitia, & recto corde tecum: custodisti ei misericordiam tuam gran-*

dem, & dedisti ei filium sedentem super thronum ejus, sicut est hodie. Et nunc Domine Deus, tu regnare fecisti servum tuum pro David patre meo: ego autem sum puer parvulus, & ignorans egressum, & introitum meum, (sive quomodo aggredi & finire debeam negotia:) *& servus tuus in medio est populi, quem elegisti, populi infiniti, qui numerari & supputari non potest præ multitudine. Dabis ergo servo tuo cor docile, ut populum tuum judicare possit, & discernere inter bonum & malum. Quis enim poterit judicare populum istum, populum tuum hunc multum? Placuit ergo sermo coram Domino, quod Salomon postulasset hujusmodi rem. Et dixit Dominus Salomoni: Quia postulasti verbum hoc, & non petisti dies multos, nec divitias, aut animas inimicorum tuorum, sed postulasti tibi Sapientiam ad discernendum judicium: ecce feci tibi secundum sermones tuos, & dedi tibi cor sapiens & intelligens, in tantum ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed & hæc, quæ non postulasti, dedi tibi: divitias scilicet, & gloriam, ut nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus. Si autem ambulaveris in viis meis, & custodieris præcepta mea, & mandata mea, sicut ambulavit pater tuus, longos faciam dies tuos.* lib. 3. Reg. cap. 3.

Videns autem Regina Saba omnem sapientiam Salomonis, & domum quam ædificaverat, & cibos mensæ ejus, & habitacula servorum, & ordines ministrantium, vestesque eorum, & pincernas & holocausta, quæ offerebat in domo Domini, non habebat ultra spiritum. Dixitque ad Regem: verus est sermo quem audivi in terra mea super sermonibus tuis, & super sapientia tua: & non credebam narrantibus mihi, donec ipsa veni, & vidi oculis meis, & probavi quod media pars mihi nuntiata non fuerit: major est sapientia & opera tua, quam rumor quem audivi. Beati viri tui, & beati servi tui, qui stant coram te semper, & audiunt sapientiam tuam. Sit Dominus Deus tuus benedictus, cui complacuisti, & posuit te super thronum Israel, eo quod dilexerit Dominus Israel in sempiternum, & constituit te regem, ut faceres judicium, & justitiam. Lib. 3. Reg. cap. 10.

2. Præ-

2. Præcipua boni principis, præsertim inter Christianos, cura esse debet, ut tum sibi, tum populis suis divina lex, qua continentur singulorum officia sive erga Deum, sive erga proximum, innotescat, & accuratissime servetur. *Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar a Sacerdotibus Leviticæ tribus, & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias ejus, quæ in lege præcepta sunt.* Deuteron. cap. 17. v. 18. 19.

Ascenditque Rex (Josias) *templum Domini, & omnes viri Juda, universique qui habitabant in Jerusalem cum eo Sacerdotes & Prophetæ, & omnis populus a parvo usque ad magnum: legitque cunctis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus est in Domo Domini. Stetitque rex super gradum, & fœdus percussit coram Domino, ut ambularent post Dominum, & custodirent præcepta ejus, & testimonia, & ceremonias in omni corde, & in tota anima, & suscitarent verba fœderis hujus, quæ scripta erant in libro illo; acquievitque populus pacto.* lib. 4. Reg. cap. 23. v. 23.

Holda Prophetis superiori capite, scilicet 22. v. 16. & sequentibus, responderat Helciæ Sacerdoti, & iis qui ad ipsam una cum eo missi fuerant a rege: *Hæc dicit Dominus: ecce ego adducam mala super locum istum, & super habitatores ejus omnia verba legis, quæ legit Rex Juda, quia dereliquerunt me, sacrificaverunt Diis alienis, irritantes me in cunctis operibus manuum suarum.*

Cum autem Princeps per se ipse populum erudire non possit, nec solus cultum divinum procurare, ministerio utitur Sacerdotum, quos idcirco, quantum in se est, probos eligi curat, & in Sacra Doctrina apprime institutos. *Tertio autem anno regni sui misit* (Rex Josaphat) *de principibus suis Benhail, & Obdiam, & Zachariam, & Nathanael, & Michæam, ut docerent in civitatibus Juda: & cum eis Levitas, Semeiam, & Nathaniam, & Zabadiam, Asael quoque, & Semiramoth, & Jonathan, Adoniamque, & Thobiam, & Thobadoniam Levitas, & cum eis Elisama, & Jo-*

van Sacerdotes: docebantque populum in Juda, habentes librum legis Domini, & circuibant cunctas Urbes Juda, atque erudiebant populum. lib. 2. Paralip. cap. 17. v. 7. 8. 9.

3. Ad Principem quoque pertinet justas ponere leges, quibus servetur pax inter subditos, & suum cuique jus tribuatur. *Regnavit David super omnem Israel: faciebat quoque David judicium & justitiam omni populo*, lib. 2. Reg. cap. 8. v. 15. Quod etiam multis aliarum Nationum regibus fuit in usu. Sed quoniam solus judicandi muneri superesse Princeps non potest, idcirco judices constituit viros probos & legum peritos exemplo Moysis Exod. cap. 18. v. 13. & sequentibus.

At cum suprema sit Regis potestas, nec cuiquam nisi soli Deo subjiciatur, minime potest ad obtemperandum legibus per vim adigi: hoc enim est jus regis, ut non ab hominibus, sed a solo Deo corripi possit, quod constat ex lib. 1. Reg. cap. 8. v. 10. & sequentibus, ubi dicitur rex invadere posse impune subditorum possessiones, illorum filios & servos tollere, &c. Quocirca David psal. 50. v. 6. sic Deum alloquitur: *Tibi soli peccavi*. Attamen si Imperatoribus Theodosio & Valentiniano credimus leg. 4. Cod. *de legibus*, *& constitut. Princip. Digna vox est majestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri*. Quæ fuit sententia Imperatorum Severi & Antonini apud Justinianum lib. 2. Institut. Jur. Civil. tit. 17. paragraph. 8. *Licet enim, inquiunt, legibus solutissimus, attamen legibus vivimus*. Sola igitur recta ratio & æquitas naturalis, vel Dei timor, non vis humana principem movet, ut intra justitiæ fines se contineat, nemini damnum inferat neque in persona, neque in bonis: nam alioqui Deum vindicem experiretur, qui Ezechielis cap. 46. v. 18. hanc legem dicit. *Non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam, & de possessione eorum: sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis, ut non dispergatur populus meus unusquisque a possessione sua*. Nota est vindicta quam sumpsit Deus de Achab rege Israel, qui ut vineam Naboth occuparet, vitam ei Jezabelis uxoris suæ impulsu eripuit, ex l. 3. Reg. c. 21. 22. & lib. 4. c. 9.

4. Qua-

4. Qualis est pater in familia, talis est rex in regno, quod ex multis constat familiis. Nam ut observat illustris Auctor, quem hic sequimur, imperium inter homines a patria potestate sumpsit initium. Nec ullum bono principi gratius esse potest nomen, quam patris Patriæ. Unde ipsi Augusto callide admodum & urbane blanditur Horatius Ode 2. lib. 1. his verbis.

Hic ames dici pater, atque princeps.

Augustus enim, teste Svetonio in ejus vita cap. 53. *Domini appellationem, ut maledictum & opprobrium, semper exhorruit; Dominumque se appellari ne a liberis quidem, aut nepotibus suis vel serio vel joco passus est.* Quod etiam imitatus fuit Tiberius: nam reipsa Dominus dicitur servorum, Imperator militum, Princeps populi. Verum postea Domitianus *Dominum* se & *Deum* nominavit: cæterique Imperatores aut *Domini*, aut *Divi* sunt appellati.

Sed magis apposite ad regalem conditionem Reges ab Homero dicuntur populorum pastores; quod etiam approbasse videtur Tiberius apud Suetonium in ejus vita, c. 32. ubi *Præsidibus onerandas tributo provincias suadentibus rescripsit, boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere.* In eoque fuit Roboamo Judæorum Rege longe prudentior, ut constat ex lib. 3. Reg. c. 12. Sed pastoris nomen ac officium etiam Scriptura regibus sæpe tribuit. Exempli causa lib. 2. Reg. c. 5. v. 2. Davidi dicit Dominus: *Tu pasces populum meum Israel: & tu eris Dux super Israel.* Et Psal. 77. v. 70. *Dominus elegit David servum suum, & sustulit eum de gregibus ovium, de post fœtantes accepit eum, pascere Jacob servum suum*, &c.

Quemadmodum autem Pater familiam, & Pastor gregem, ita Princeps populum protegit ac tuetur. Qua in re exercitu indiget seu ducibus & militibus, quibus stipendia populi sumptibus persolvi æquissimum est.

5. Verum inter tot & tam multiplices curas, quæ regale solium circumstant, sive ut interius foveatur ordo pax & tranquillitas inter cives, sive ut bella foris arceantur, unius hominis vires fatiscunt, nisi adjumento aliquo sublevetur. Igi-

tur Principi opus est consiliariis & ministris, qui inter optimates primum tenent locum. Nam *dissipantur cogitationes, ubi non est consilium: ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur*. Proverb. cap. 15. v. 22. Sed quam certum est, principi necessarium esse consilium, tam consiliariorum delectus est difficilis. Id testatum reliquit rex magnus Artaxerxes in epistola quam pro Judaeis scripsit, Ester cap. 16. *Multi*, inquit, *bonitate principum & honore, qui in eos collatus est, abusi sunt in superbiam: & non solum subjectos regibus nituntur opprimere, sed datam sibi gloriam non ferentes, in ipsos qui dederunt, moliuntur in dies. Nec contenti sunt gratias non agere beneficiis, & humanitatis in se jura violare, sed Dei quoque cuncta cernentis arbitrantur se posse fugere sententiam. Et in tantum vesaniae proruperunt, ut eos qui credita sibi officia diligenter observant, & ita cuncta agunt, ut omnium laude digni sint, mendaciorum cuniculis conentur subvertere, dum aures principum simplices, & ex sua natura alios aestimantes, callida fraude decipiunt*. Quam etiam in rem Flavius Vopiscus in vita Imperatoris Aureliani memorat, *Diocletianum principem, jam privatum, dixisse, nihil esse difficilius quam bene imperare. Colligunt se quatuor vel quinque, atque unum consilium ad decipiendum Imperatorem capiunt*. Quamobrem ad delectum consiliariorum ministrorumque habendum, attentione summa, summaque prudentia est opus; neque enim fas est omnino nisi sapientibus viris, ac aetate & experientia, varioque rerum usu in omni negotiorum genere consummatis atque perfectis, imprimisque probitate conspicuis committere eas partes, quae sunt in Republica praecipuae; eoque magis quod princeps nullo possit illustriori argumento suam alicui subdito existimationem demonstrare, quam si ipsum in partem consilii vocet: atque, ut Imperator Justinianus de summa *Patriciatus* dignitate, lib. 1. Institut. Jur. Civil. tit. 12. §. 4. loquitur, *eum sibi patrem eligat*.

Quare consiliarii regis, regnique administri, sive in *consilio* seu consistorio una cum rege aut imperatore de rebus ad publicam administrationem

nem ſpectantibus agant; ſive ad alios principes legati ſint; ſive Provinciis præfecti; ſive exercitibus ducendis præpoſiti, munus ſuum ſic implere debent, ut ſemper Dei honori, Principis gloriæ, Patriæ ſplendori, & populorum ſaluti conſulant.

Ac ſi qui forte ex Comitibus vel Palatinis, vel amicis Principis ipſum circumveniendo quidpiam injuſte in detrimentum populi aut privatorum impetraverint, illius intereſt, ubi primum id reſcierit, ſevere in eos animadvertere, ne pravum exemplum ad aliquid ſimile tentandum alios pertrahat. Hinc eſt quod Conſtantinus magnus legem tulit, quæ eſt quarta *Cod. Theod. tit. de accuſationibus*, qua privato cuilibet facultatem conceſſit accedendi ad ſe, & accuſandi Palatinos vel judices, qui injuſtum quid ipſius auctoritate patraſſent.

Laudat Alexandrum Severum Imperatorem Romanum Ælius Lampridius in ejus vita circa finem, quod amicos ſibi viros probos delegiſſet. Sic enim ad Conſtantinum magnum, cui ſuum opus nuncupat, orationem convertit: *Soles quærere, Conſtantine maxime, quid ſit quod hominem Syrum & alienigenam*, nempe Alexandrum Severum, *talem principem*, ſcilicet optimum, *fecerit ..... Amicos ſanctos & venerabiles habuit, non malitioſos, non furaces, non factioſos, non callidos, non ad malum conſentientes, non bonorum inimicos ..... Ut ſcias, qui viri in ejus conſilio fuerint, Fabius Sabinus, Sabini inſignis viri filius, Cato temporis ſui, Domitius Ulpianus juris peritiſſimus, Ælius Gordianus Gordiani Imperatoris pater, & ipſe revera vir inſignis ..... His tot atque aliis talibus viris quid mali potuit cogitari vel fieri, cum ad bonum conſentirent?*

Itaque ſi conſiliarios ejuſmodi nanciſcatur Princeps, prudentes nimirum & bonos, publicique magis quam privati commodi amantes, nihil unquam ſive pace ſive bello ſuſcipiet, quod ad ſummum ipſius decus & gloriam populorumque felicitatem non conducat.

Quærunt hoc loco, an liceat bellum inter Chriſtianos gerere.

Reſpondeo licere Chriſtianis bellum juſtum gerere;

rere: scilicet vel pro læsi Principis dignitate tuenda, aut afferenda; vel pro publica libertate; vel pro Patriæ ac Religionis defensione. Hæ quippe, & si quæ sint similes causæ, dummodo veræ sint, & sapientibus probatæ, justam belli gerendi materiam præbent.

Nam legimus in Scripturis Sacris imperata esse a Deo bella, Deuteron. c. 7. v. 1. 2. Abrahamus ipse credentium pater bellum gessit adversus reges, qui Lot fratrem suum, seu potius fratris filium cum omni substantia abduxerant, eumque reduxit, Gen. cap. 14. Nota sunt bella Josue, Gedeonis, Davidis, Machabæorum, & alia, quæ aut jubente, aut certe favente Deo, suscepta ac gesta esse minime est dubitandum.

Enimvero si bellum per se foret malum, mala quoque esset professio militaris.

Atqui militaris professio per se mala non est, nec Religionis Christianæ sanctitati contraria: ut constat tum ex multis militibus, qui pro Christi fide sanguinem fuderunt; quales fuere quadraginta illi Martyres cohortis Melitinæ, qui in persecutione Licinii Imperatoris apud Sebasten Armeniæ Urbem Martyrii lauream sunt adepti, circa annum Christi 320. tum ex Divi Jo. Baptistæ responso, qui consultus a militibus, quid essent facturi, non ipsos a conditione sua & vitæ genere deterruit; sed tantum hortatus est, ut *stipendiis suis essent contenti*, Lucæ 3. v. 14. Quin etiam Concilium Arelatense primum can. 3. excommunicatione percellit milites fœdifragos, qui arma projiciunt, & militare Sacramentum violant.

Ergo bellum per se non est malum, nec proinde omnino Christianis interdictum. Vide Grotium, lib. 1. *de Jure belli & pacis* cap. 2.

Dices. Non sunt facienda mala, ut inde eveniant bona.

Atqui bellum sine gravibus malis geri non potest.

Ergo bellum non est gerendum, licet inde bonum aliquod expectetur.

Respondeo distinguendo majorem. Non sunt facienda mala moralia, ut inde eveniant bona quædam sive physica, sive moralia, concedo: non sunt facienda mala physica, ut inde oriantur a-

liqua

liqua bona physica, nego. Sæpe enim aliquos defectus physicos pati necesse est, ut commune bonum procuretur: sic latrones suppliciis sunt tradendi, ut publica conservetur securitas; sic membra quædam corporis sunt rescindenda, ne totum pereat. Unde simili modo distincta minore, nego conseq.

Sed inquies. Bellum inter flagella Dei vulgo recensetur, ac bellatores multa solent perpetrare mala.

Ergo bellum est illicitum.

Respondeo negando consequentiam. Licet enim bellum sit revera *flagellum*, sive instrumentum, quo Deus utitur ad puniendos homines; istud instrumentum potest esse bonum. Neque enim ideo censeri debet malum, quod multa a bellatoribus perpetrentur mala: nam & mercatores multa perpetrant mala, non secus ac judices, imo & sacerdotes, & quodlibet hominum genus. Quis tamen ideo vel mercaturam malam, vel Judicis officium, vel sacerdotium malum dicere audeat?

Instabis. Omnes qui gladium acceperint, gladio peribunt, teste Christo Domino Matth. cap. 26. v. 52.

Ergo vetat Christus Dominus bellum geri.

Respondeo nego conseq. *Ille enim tantum accipit gladium*, ex S. August. lib. 22. contra Faust. cap. 70. *qui nulla superiore, ac legitima potestate vel jubente vel concedente, in sanguinem alicujus armatur*. Sed Princeps aut Respublica superiorem illam ac legitimam habet potestatem. Proindeque ubi sapienti prudentium virorum consilio justa judicata est belligerandi causa, potest Princeps, aut Respublica bellum gerere, eique milites in ea causa debent parere.

Quærunt præterea, an bellum ex utraque parte possit esse justum.

Respondeo bellum ex utraque parte, intima animi persuasione, ac validis rationibus supremo Reipublicæ Consilio diligenter & bona fide ponderatis, videri posse justum. Idque ad bellum juste gerendum sufficit. Nam in his rebus sola ratione & conscientia ducuntur homines ad agendum. Unde si rationem & conscientiam pro-

vi-

viribus excutiant, nihilque se rationi ac justitiæ contrarium agere in suadendo bello intima conscientia persuasum habeant, in bellum consentire possunt: idque ex utraque parte, etiam inter Christifideles, accidere nihil vetat. Legatur Grotius lib. 2. *de jure belli & pacis*, cap. 23.

Quamvis porro malum per se dici nequeat bellum, ei tamen pax omnino est præferenda: nam Deus principes pacificos bellatoribus anteponit, ut intelligitur ex l. 1. Paralip. c. 22. v. 8. 9.

CAPUT II.

De officio Sacerdotis, & Ministrorum ipsi subditorum.

TAntam supremæ suæ Majestatis reverentiam omnibus hominibus naturaliter impressit Deus, ut omnes naturali quadam propensione ad ejus cultum vel instituendum, vel promovendum incitentur. Sed hominum mentes post primi Parentis peccatum variis erroribus involutæ, variis quoque sese superstitionibus misere implicuere, quamdiu Deus permisit *gentes ire vias suas*, vanaque figmenta sectari. Unum tamen semper servavit sibi populum, nempe Judaicum, cui peculiari misericordia pluribus sese manifestavit argumentis; cui suam legem, suas cæremonias, sui colendi ritum per servum suum Mosen tradidit; in quo denique verum Messiam, generis humani Redemptorem a se promissum, a Prophetis prænuntiatum, a Patriarchis desideratum, Christum Jesum, verum Deum, & hominem nasci secundum carnem voluit. Itaque Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, Deus cœli & terræ, solusque omnium Dominus apud Hebræos & ante legem & sub lege veros habuit adoratores. Sed postquam Filium suum unigenitum misit in orbem terrarum, qui abrogatis legis Judaicæ figuris, novam & excellentiorem attulit legem, Deumque in spiritu & veritate docuit adorare, tum æterni luminis splendor, Euangelii prædicatione, plenius & uberius nobis effulsit; Deique notitia, ejusque colendi ratio clarius & distinctius fuit tradita.

Quo-

Quocirca verus Dei cultus a Christo Domino, Religionis Christianæ fundatore, & Ecclesiæ capite fuit institutus; veraque deinceps religio in Ecclesia Catholica coli cœpta sub uno summo Sacerdote atque Pontifice, Christi Vicario communi Orbis Christiani parente, & Reipublicæ Christianæ generali provisore, sine quo nihil jure in Ecclesia universali constituitur, ut est apud Socratem lib. 2. Hist. Eccles. c. 8. & 17. apud Sozom. lib. 3. cap. 10. ac tota dist. 17. primæ partis Decreti Gratiani. Quod quidem salvis Ecclesiæ Gallicanæ libertatibus, velut jus commune & ordinarium recipimus. Hæc porro Ecclesiæ Catholicæ, Apostolicæ & Romanæ unitas hæreseon pravitate graviter identidem fuit sauciata. E re tamen Principis, aut eorum, qui Reipublicæ præsunt, imprimis est, Religionis unitatem tueri: quia nulla res magis dissociat, atque disjungit civium animos a mutua societate, pace, & amicitia, quibus inter cives conciliandis summopere semper studendum est, quam Religionis diversitas; ubi præsertim nullum in Ecclesia visibile Caput, seu, ut vocant, *Unitatis Centrum*, nulla auctoritas in fidei rebus definiendis agnoscitur.

Ut igitur hæc unitas Religionis inter Christianos quibus præcipue hoc opus consecramus, illæsa servetur, necesse est sub generali Christi Vicario, Pontifice Romano, unicum in singulis civitatibus præesse cæteris Sacerdotem, sive Episcopum: (nam Sacerdos pro Episcopo nonnunquam sumitur, ut lege 18. Cod. *de Episcopis & Clericis*) qui pro variis officiis ad rem divinam peragendam necessariis, varios & sibi subjectos ministros habere debet, quibus ipse singulis munera dividat, ut res divina convenienti cultu & honore fiat, totaque multitudo in ea, quæ rebus sacris debetur, reverentia contineatur. Quocirca curabit ut *Clerici per seipsos*, non per conductitios, *nocturna*, *matutina*, *& vespertina psallant*, ut jubet lex 42. §. 10. Cod. *De Episcopis & Clericis*. Vetabit *laicos litanias sine Clericis facere*; ut etiam vetat Authentica *Sed novo*, Cod. eodem titulo: quæ litaniæ, sive supplicationes *sine orationibus & cruce fieri non debent*, ead. lege.

Cum

Cum dicimus Clericos oportere per ſeipſos pſallere, intelligimus *inferiores:* nam Sacerdotes & Diaconi ad ſublimius officium, puta ad miniſterium prædicationis Verbi divini, & eleemoſynarum ſtudium vocantur. *Præſenti decreto conſtituo*, inquit D. Gregorius magnus Pontifex Romanus apud Gratianum Can. *In ſancta* 2. diſt. 92. *ut in hac ſede Sacri altaris miniſtri cantare non debeant; ſolumque Euangelicæ lectionis officium inter miſſarum ſolemnia exſolvant: pſalmos vero ac reliquas lectiones cenſeo per ſubdiaconos, vel, ſi neceſſitas exigit, per minores ordines exhiberi*. Eo pertinet Canon 15. Concilii Laodiceni. Hinc collige, multo præſtantiorem eſſe Parœcorum, ſeu Rectorum Eccleſiarum, quam Canonicorum, quos vocant, conditionem; illi enim non tantum altaris Sacrificio, ſed etiam Sacramentorum adminiſtrationi, & Euangelii prædicationi ex officio vacant; his vero, non ſecus ac Cœnobitis, cantus duntaxat Eccleſiaſticus pro omni & ſolo munere ac penſo relictus videtur.

Igitur non ſibi ipſi, ſed populis Sacerdos conſtituitur, ut ſit veluti quidam Mediator, aut Internuntius Deum inter & homines, ut optime S. Auguſt. ſer. 46. de Paſtoribus n. 2. alias cap. 1. *In eo quod Chriſtiani ſumus*, inquit, *attenditur utilitas noſtra: in eo quod Præpoſiti, non niſi veſtra*. Et Apoſt. ad Hebr. cap. 5. v. 1. *Omnis namque Pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in his, quæ ſunt ad Deum...... nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur a Deo tanquam Aaron*. Unde lex 31. Cod. *de Epiſcopis & Clericis*, ſic loquitur. *Tantum ab ambitu debet eſſe ſepoſitus* (Clericus) *ut quæratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat; ſola illi ſuffragetur neceſſitas excuſandi. Profecto enim indignus eſt Sacerdotio, niſi fuerit ordinatus invitus*.

Quanta vero eſſe debeat Sacerdotis puritas, a quo ſunt *miſſæ perpetuæ preces* ad Deum, ut habet lex 34. Cod. *de Epiſcopali audientia*; quanta moderatio, quam alienus ab omni ſordido quæſtu animus, oſtendunt tum Authentica *Epiſcopo*, Cod. *de Epiſcopis & Clericis*, qua *Epiſcopo nul-*

lam

Iam mulierem secum habere permittitur sub pœnæ dejectionis a gradu: tum Authentica *Interdicimus*, Cod. *eodem titulo*, quæ Clericis & ludos & spectacula interdicit: tum Lex 30. quæ vetat ne Episcopus quemquam a sua & fidelium communione sine justa causa separet: tum Lex 18. Cod. *de sacrosanctis Ecclesiis*, quæ *adsignat magnæ Ecclesiæ Constantinopoleos septuaginta librarum auri reditum, eam ob causam, ut scilicet exequiæ sine sumptu & gratis fiant in urbe Constantinopolitana*: tum aliæ leges, quæ libro 1. Codicis Justiniani leguntur.

Difficile quidem est Sacerdotis officia paucis verbis definire, quæ integris libris eleganter a S. Joanne Chrysostomo describuntur. Nihilominus ex Act. Apostolorum cap. 6. vers. 4. & aliis locis constat, duo esse præcipua Sacerdotis Christiani munera, scilicet *orationi vacare*, & *ministerio verbi*, id est Deum orare, seu per preces, ac sacrificia Deum reddere propitium, & populo sanctum Euangelium annuntiare.

Ut vero duplici illo, quo erga populum tenetur, officio defungatur, duabus quoque eximiis dotibus instructum eum esse oportet; virtute nimirum, & scientia: ut tam verbo, quam exemplo cæteris possit præesse.

Ac primo virtutem Sacerdotibus adeo commendant Scripturæ sacræ, Concilia, & Patres, ut nihil sæpius sit inculcatum. *In omnibus te ipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate*, inquit Apost. Paulus, Epist. ad Tit. c. 2. v. 7. Et supra, sc. c. 1. v. 7. *Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem, amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt, arguere*. Quæ verba non tantum de summo Sacerdote, seu Episcopo, sed de inferioribus etiam sunt intelligenda. Tanta enim esse debet Sacerdotis omnis sanctitas, ut quæ in alio tolerari possint, in eo maxime culpanda videantur.

tur. *Laicus enim*, inquit Sanctus Hieronymus in v. 8. cap. 1. Epistolæ ad Titum, *unum, aut duos, aut paucos recipiens implebit hospitalitatis officium: Episcopus, nisi omnes receperit, inhumanus est*. Quamobrem quæ sunt aliis licita, ipsis sacerdotibus prohibentur. Quod adhuc fortius ac nervosius exprimit S. Chrysost. lib. 2. de Sacerdotio c. 2. *Quanta inter se differentia homines rationis usum habentes, & bruta ratione carentia dissident; tantum sane discrimen inter eum, qui pascit, & eos qui pascuntur, esse velim: ut ne majus etiam exigam; siquidem in multo etiam majoribus rebus periculum ipsum versatur*. Denique Concilium Tridentin. Sessione 25. cap. 1. de reformatione admonet Episcopos omnes, *ut factis ipsis ac vitæ actionibus, quod est veluti perpetuum quoddam prædicandi genus, se muneri suo conformes ostendant: inprimis vero mores suos omnes componant, ut reliqui ab eis frugalitatis, modestiæ, continentiæ; ac, quæ nos tantopere commendat Deo, sanctæ humilitatis exempla petere possint*. Quæ omnia ab omnibus Ecclesiasticis pro gradus sui conditione observari debere decernit.

Nec minori cura bonarum disciplinarum ac scientiæ studium Sacerdotibus, quam pietas commendatur. Cum enim sint aliorum duces, ac in virtutis via præire debeant; si minus fuerint in officio suo periti, & se, & eos, quibus præeunt, secum in præcipitium ducent: nam ut ait Christus Dominus Matth. cap. 15. ver. 14. *cæcus si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt*. Eoque pertinet terribilis illa Dei comminatio Osee cap. 4. v. 6. *Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne Sacerdotio fungaris mihi*. *Labia enim Sacerdotis*, ex Malach. cap. 2. v. 7. *custodient scientiam, & legem requirent ex ore ejus: quia angelus Domini exercituum est*: sive, ut Vatablus vertit, *legatus est Domini exercituum*, hoc est nuntius & interpres voluntatis ejus. Quod etiam Gentium Apostolus confirmat Epist. 2. ad Corinthios cap. 5. v. 20. his verbis. *Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos*. Et epist. ad Tit. c. 1. v. 7. ac sequentibus, non tantum vult *Episcopum sine crimine esse.... hospitalem*,

lem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem; sed vult etiam ut amplectatur *eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere*. Quippe ejus est arguere, si qui sint *inobedientes, vaniloqui, & seductores .... docentes, quæ non oportet turpis lucri gratia*. Quod autem reprehenditur ibid. ab Apostolo in iis, qui *ex circuncisione* erant, quique Judaismum simul cum Christiana religione observari volebant, id etiam nunc familiare est non paucis, *quos oportet redargui*; qui nimirum fabulas cum veritate miscent *turpis lucri gratia*; vel qui erroris vetustatem pro consuetudine, abusum pro lege per ignorantiam assumunt; quodque a pluribus observatum vident, tanquam ab Ecclesia constitutum propugnant. Quomodo autem hos redarguet qui Christi ovili præest, nisi fuerit non tantum pietate ornatus, sed etiam bonis literis abunde instructus?

Non tamen quaslibet disciplinas, maxime profanas, a Sacerdotibus coli necessum est. Quamvis enim aliqui inter eos ingenio præstantes viri in omni disciplinarum genere citra studii sacri dispendium versari possint, ut reipsa plurimos omnimoda eruditione claros videmus: maximæ tamen Clericorum parti quædam studia noxia esse possent, si præsertim iis, quasi ex officio, vacare vellent. Unde variæ sunt in corpore Juris Canonici Constitutiones, quibus viri Ecclesiastici & Religiosi a studio Legum Civilium, ac Medicinæ professione arcentur. Extat Capitulum 6. secunda parte Decreti Gratiani, causa 21. quæst. 3. quo omnia negotia secularia, eorumque studium Clericis interdicuntur. *Hi qui in Ecclesia Domini ad ordinationem Clericam promoventur, in nullo ab administratione divina avocentur: nec molestiis, & negotiis secularibus alligentur .....sed die ac nocte cælestibus rebus & spiritualibus serviant*. Cujus rei rationem reddiderat capit. 4. *quia scriptum est* 2. ad Timoth. cap. 2. v. 4. *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus*.

Id explicatius ab Honorio III. constituitur, titulo ult. lib. 3. Decret. Gregorianarum, c. ultimo,

mo, quod ex Concilio Turonensi desumptum dicitur. *Contra religiosas personas de claustris exeuntes ad audiendum leges vel Physicam Alexander prædecessor noster* (scilicet Alexander III. Capitulo 3. ejusdem tituli) *olim statuit in Concilio Turonensi, ut nisi intra duorum mensium spatium ad claustrum redierint, sicut excommunicati ab omnibus evitentur.*

Quæ quidem prohibitio tum Sacerdotibus alicui officio Ecclesiastico jam alligatis, tum Religiosis in cœnobio degentibus ideo facta videtur, ne horum studiorum occasione suum munus deserant, ac sacram Theologiam negligant, aut Cœnobitæ e claustris hac tantum de causa exeundi, ac vagandi licentiam sibi sumant.

Cæterum non tantum in Jurisprudentia, sed etiam in liberalibus artibus apprime institutos esse Sacerdotes expedit, saltem eos qui in aliqua superiori dignitate sunt constituti, & aliorum regimini præpositi: sed iis studiis debent dare operam, priusquam Sacerdotali officio sint illigati. Vide tractatum *de studiis Monasticis* Doctissimi Joan. Mabillonii Mon. Bened. e Cong. S. Mauri.

Prohibet Capitulum nonum ejusdem tituli ultimi, lib. 3. Decretal. Gregor. ne ullus Sacerdos sententiam sanguinis ferat; ne ullam Chirurgiæ partem Subdiaconus, Diaconus, vel Sacerdos exerceat, quæ ad ustionem, vel incisionem inducit.

Cum vero de officio Sacerdotum & Ministrorum ipsis subditorum agendum nobis proposuimus, non ea nobis mens fuit, ut Diaconorum, Hypodiaconorum, aliorumque Ministrorum inferiorum munera, & functiones sigillatim describeremus: ea enim cura Theologos respicit: præterquamquod Diaconatus officium breviter intelligi potest ex Actuum Apostolorum capite 6. ubi ejus institutio, & institutionis ratio breviter ac clare exponitur.

Sed hic prætermittere non possumus aliorum hominum, qui relictas a Sacerdotibus partes amplectuntur, officium. Cum enim sola doctrina sacra a viris Ecclesiasticis, maximeque a Sacerdotibus ex officio tradi debeat; sic artes libera-

les,

les, ut Grammatica, (quæ tamen a Clericis prorsus aliena non est) Poetica, Mathesis, Physica, & ipsa legum civilium scientia viros Laicos magis decent. Quamquam enim omnes illæ disciplinæ & honestæ sint, & toti Reipublicæ necessariæ merito habeantur, ad eas tamen tradendas instituti non sunt Sacerdotes: nisi forte *Sacerdotis* nomen generalius sumatur, nimirum pro iis omnibus, qui apud Ethnicos sacris, aut mysteriis quibusdam initiati dicuntur. Nam Poetas, Musarum Sacerdotes; Physicos, Naturæ mystas appellant: quo sensu artis cujusdam professores, ejusdem artis Sacerdotes nuncupantur. Unde Ulpianus lege 1. ff. *de Justitia & Jure*, ubi *Jus* ipsum ex Celso definivit *artem boni & æqui*, hæc addit: *cujus merito quis nos Sacerdotes appellet: justitiam namque colimus, & boni & æqui notitiam profitemur: æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes: veram, nisi fallor, Philosophiam, non simulatam affectantes.*

Professores igitur in doctrinæ & institutionis partem cum Sacerdotibus vocantur. Quapropter illos & probis moribus imbutos, & artis, quam profitentur, peritos esse oportet; ne vel juvenum indolem exemplo suo ad vitia inflectant; vel agyrtarum more ignoratis artis suæ principiis fumum tantum, & vanas subtilitates venditent. Id imprimis cautum est Articulo 1. Statut. Facul. Artium Universit. Paris. an. 1598. ubi præcipitur Gymnasiarchis, ut *Magistros probatæ vitæ & doctrinæ recipiant & admittant, qui gradum magisterii adepti sint, & qui suo munere recte fungi noverint: quorum mores imprimis spectandi: ut pueri ab his & literas simul discant, & bonis moribus imbuantur*. De cætero magnis honoribus & immunitatibus decorati semper fuere bonarum artium & disciplinarum professores, ut tam ex libris digestorum, & nominatim lege 6. *de excusationibus*, quam ex toto titulo Codicis *de Professoribus & Medicis* constat. *Philosophi*, inquit lex illa 6. §. 5. *Oratores, Grammatici, qui publice juvenibus prosunt, excusantur a tutelis*. Cumque cer-

certus sit Rhetorum, Grammaticorum, aliorumque numerus in quavis civitate a muneribus excusatus; *de Philosophis constitutio Divi Pii ita dicit . . . . Philosophorum autem non constitutus est numerus, quia rari sunt qui philosophantur*. Ibid. §. 7.

Omnes autem omnium artium & literarum Professores comprehendit Imperatoris Constantini Constitutio scripta ad Volusianum lege 6. Cod. *de Professoribus & Medicis, Medicos, & maxime Archiatros, vel ex Archiatris*, (ideſt qui in Comitatu Principis medendi cura funguntur, ut ait hic Cujacius) *Grammaticos, & professores alios literarum, & Doctores legum, una cum uxoribus, & filiis, nec non & rebus, quas in civitatibus suis possident, ab omni functione, & ab omnibus muneribus vel civilibus, vel publicis immunes esse præcipimus, & neque in provinciis hospites recipere, nec ullo fungi munere, nec ad judicium deduci, nec eximi, vel exhiberi, vel injuriam pati: ut si quis eos vexaverit, pœna arbitrio judicis plectatur. Mercedes etiam eis, & salaria reddi jubemus, quo facilius liberalibus studiis & memoratis artibus multos instituant*.

Has immunitates & privilegia non conservarunt modo Christianissimi Reges, sed etiam amplificarunt in Academia præsertim Parisiensi, ut his veluti gloriæ stimulis plurimorum acueretur industria, qui se juvenibus instituendis idoneos redderent, iisque honorem Deo, Regi obedientiam, pietatem in patriam & parentes, in Magistratus reverentiam inspirarent. *Pueri*, inquit art. 6. Statut. Facult. Artium Universit. Paris. *juvenesque, qui instituuntur, imprimis Regi Christianissimo bene precari, & obedire, & Magistratibus parere doceantur*. Et art. 12. *Mensis remotis . . . . . . omnes Deo Optimo Maximo gratias agant; Regi Christianissimo, & de Collegio bene meritis conceptis verbis bene precentur*. Et art. 11. Statut. Facult. Theologiæ. *Omnes exteri, qui in hac alma Civitate Theologiæ, cæterisve disciplinis operam dabunt, antequam ad gradum aliquem in Academia admittantur, jurent se Galliæ legibus victuros, Regi Christianissimo, & Magistratibus morem gesturos, nihilque contra Rempublicam aut Magistratus mo-*

litu-

ctures. Itaque Professoribus seu Doctoribus, non secus ac Sacerdotibus, hæc duo propria esse debent, *pietas*, & *eruditio*.

CAPUT III.

De officiis Magistratuum, & Judicum.

NOrunt quicumque Jus Civile Romanorum vel leviter attigere, *Magistratum* a *Judice* olim apud eos fuisse secretum; ut constat ex multis Pandectarum, seu Digestorum legibus, puta lege 46. *de judiciis*, *& ubi quisque agere vel conveniri debeat*: lege 2. *de diversis regulis juris antiqui*, aliisque legibus, in quibus *Judicum* nomine ii tantum intelliguntur, qui erant a Magistratu dati, puta a Prætore, aut alio, cui jus erat hujusmodi Judices dandi, qui *delegati*, vel etiam *pedanei* vocabantur, quia pedibus stabant, non sedebant pro Tribunali, & de causa inter litigantes controversa cognoscebant, non jus dicebant. Hinc quippe ortum habent tria illa solennia Prætoris verba, *do*, *dico*, *addico*: scilicet, *do Judicem*, qui causam cognoscat, non vero jus dicat: *dico jus* inter actorem & reum: *addico rem* vincenti, seu causam obtinenti: idque *fastis* diebus fieri *fas* erat; *nefas* vero *nefastis*; ut testis est Ovidius lib. 1. *Fastorum*, non longe ab initio: ubi de diebus *fastis* & *nefastis* hæc habet.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur;
Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Nonnunquam tamen Magistratus, qui Jurisdictioni præsunt, Judices in Juris Romani libris dicuntur; ut l. 1. ff. *de judiciis*, *& ubi quisque agere, vel conveniri debeat*; l. 3. ff. *de lege Julia repetundarum*, *&c.* Quæ Judicis acceptio moribus nostris magis convenit; cum præsertim Judicis dandi licentia etiam Jure Romano sublata sit, l. 2. Cod. *de pedaneis Judicibus*.

Utcumque ea res sit, id certum videri debet omnibus, eam esse hominum indolem, ut, cum plerumque suis rebus plus æquo studeant, aliena sibi attribuant, nec restituant ablata; Magistratu aut Judice in Republica sit opus, qui jus dicat civibus, alterum ab altero lædi non sinat, & sta-

statutas a Principe aut Republica leges observandas curet.

Officium Judicis summatim continetur lib. 4. Institutionum Juris Civilis Romani, tit. 17. ubi secundum leges, constitutiones, & mores, nulla habita personarum ratione, judicare debere dicitur. Quod quidem & apud nos, & apud omnes moratiores populos a Judicibus & Magistratibus omnino est servandum.

Deinde talem sententiam in singulis causis ferre tenetur, qualis est cujusque actionis natura; ut exemplis ibidem declaratur, quæ hic referre supervacaneum est.

Quod si altius Judicis officium repetere velimus, scilicet ex cap. 18. Exodi v. 21. & cap. 1. Deuter. v. 13. ac sequentibus, hinc discemus eos duntaxat constituendos esse judices, qui Deum timeant, in quibus sit veritas, & qui odio habeant avaritiam. *Quod justum est*, inquit illis Moyses, *judicate, sive civis sit ille*, (cujus causam judicatis) *sive peregrinus. Nulla erit distantia personarum: ita parvum audietis, ut magnum; nec accipietis cujusquam personam, quia Dei judicium est.*

Legibus igitur accurate informari se curabit Judex, ut illas in omni judicio diligenter custodiat. Quod si quid ipsi interdum occurrat difficilius, ad Deum confugiet, ut ab eo erudiatur: quemadmodum constitutos a se Judices auditurum esse se promisit Moyses, ubi ad ipsum essent accessuri, Deuter. cap. 1. v. 17.

Imprimis cautum est, ne Judices accipiant munera: quia *munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba justorum*, ut ait Scriptura Deuteronomii 16. v. 19. sed *juste quod justum est persequantur*; sive in causa civili, ubi de civium bonis duntaxat; sive in criminali, ubi etiam de capite agitur, ferendum sit judicium. Qua in re potentioribus quandoque resistendum, prout Sapiens præcipit, Eccli. c. 7. v. 6. *Noli quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimescas faciem potentis*: hoc est, neque vis neque favor potentioris ab officio te deterreat. Sed nec licet in partem oppositam peccare, nec in gratiam pauperis a justitia recedere. *Pauperis*

que-

quoque non misereberis in judicio, inquit Deus Exod. cap. 22. v. 3. Nam extra judicium quidem in pauperes calamitosos conjiciendi sunt oculi, eorumque miseriæ subveniendum: sed in judicio sola causa, seu res, de qua agitur, spectanda est, non persona: idque præcipit Deus Levit. cap. 19. v. 15. *Non facies quod iniquum est, nec injuste judicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Justa judica proximo tuo.*

Audiendi sunt igitur contendentes, sive actor & reus, quales quales fuerint; nobiles vel plebeii; divites aut egentes; urbani vel rustici: Ponderanda quæ utrimque allegant; nec quemquam inauditum condemnari patitur ratio. Nam recte Seneca pronunciat in Medea,

Qui statuit aliquid, parte inaudita altera,
Æquum licet statuerit, haud æquus fuit.

Idque Romanorum animis infixum fuisse testis est Festus Judææ Præses Act. Apost. c. 25. v. 15. *Non est Romanis consuetudo*, inquit, *damnare aliquem hominem, priusquam is, qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.*

Neque id ignotum fuit Pilato, qui triginta circiter annis ante Festum eodem Præsidis munere in Judæa fungebatur. Cum enim ad ipsum adductus fuit Christus a perfidis Judæis, statim accusationis causam sciscitatus est. *Quam accusationem*, inquit, Joan. cap. 18. v. 29. *affertis adversus hominem hunc?* Deinde iis auditis Christum sic alloquitur, Joan. cap. 18. v. 33. *Tu es Rex Judæorum?* & v. 35. *Quid fecisti?* Attamen ubi ad rem ventum est, nihil minus præstitit, quam Judicis officium: vitam enim ipsi Justo, & Justitiæ auctori injustissimo judicio eripuit. Quod quidem ita disponente Providentia divina videtur adumbratum a Platone lib. 2. de Repub. ubi quid justo sit eventurum apud homines injustos exponens, sic scribit. *Justus flagellabitur, torquebitur, vincietur ..... atque demum omnia perpessus in crucem tolletur.*

Quid autem respondent Judæi, dum ab iis quærit Pilatus, quam accusationem adversus Christum afferant? *Si non esset*, inquiunt, *hic malefactor, non tibi tradidissemus eum*, Joan. cap. 18. v. 30.

v. 30. Audiamus igitur, quid mali fecerit.

Duplicis generis erant accusationes Judæorum: aliæ spectabant læsam Majestatem divinam; aliæ læsam celsitudinem Imperialem.

Primi generis accusationes in eo sitæ erant, primo quod audientibus apud principem Sacerdotum duobus falsis testibus, dixisset Christus: *Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud*, Matth. cap. 26. v. 61. vel ut habetur Marc. cap. 14. v. 58. *dissolvam templum hoc manufactum, & per triduum aliud non manufactum ædificabo*. Deinde quod coram Pontifice declarasset se esse Filium Dei, Matth. cap. 26. v. 64.

Secundi generis crimina a multitudine objecta duo pariter erant. Primum, quod seditiosus esset, prohibens pendere tributa Cæsari. Secundum, quod Regis nomen assumpsisset. *Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, & prohibentem dare tributa Cæsari, & dicentem se Christum Regem esse*. Luc. c. 23. v. 2.

In utriusque generis accusationibus facile fuit Pilato vel falsitatem, vel malam fidem, invidiamque Sacerdotum & Pharisæorum deprehendere, ut revera deprehendit, cum toties illud ipsis occinuerit, *nullam invenio in eo causam*.

Etenim quod spectat ad templi Hierosolymitani destructionem, & ejusdem intra triduum in melius reparationem, nihil erat ejusmodi accusatione futilius. Si qui enim Christi divinitatem norant, minime dubitabant, quin hoc, & alia difficiliora posset efficere, cum nihil potestati divinæ obsistere valeat. Alii, ut Pilatus, qui Christum habebant ut merum hominem, vanam tantum jactationem in tam prompta destructione & restitutione templi poterant ridere; sed hinc capitalem in eum sententiam dicere non poterant.

Verum aliunde neque inter se, neque cum verbis Christi conveniebant testimonia, ut indicatur Marci cap. 14. v. 56. Nam aliud est dicere, *possum destruere*, ut est apud Matthæum; aliud dicere, *dissolvam templum hoc*, ut apud Marcum habetur. Primum ostendit potentiam, cujus declaratio nulli nocet; secundum arguit voluntatem, quæ si esset determinata, certisque probationibus demonstra-

strata, ubi de gravi crimine agebatur, quamvis non secutus esset effectus, olim punienda erat legibus Romanis, & Judaicis moribus, ut colligere licet tum ex Paulo Jurisconsulto Romano, lib. 5. Receptarum Sententiarum tit. 23. paragrah. 2. tum ex Philone Judæo, libro, *Quod deterius potiori insidiari soleat*. Sed nullum erat crimen in templi destructione, quam statim secuta esset ejusdem in melius restitutio. Aliunde non dixerat Christus quod ajebant falsi testes: verum id tantum, *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, Joan. cap. 2. v. 19. Idque dixerat *de templo corporis sui*, quod revera solutum fuit a Judæis, & post tres dies ab ipso suscitatum.

Quo miraculo confirmata sunt alia plurima, quibus ante passionem suam se Filium Dei manifestissime declaraverat: adeo ut sola Judæorum pervicacia potuisset iis obsistere. Quamobrem legitime interrogatus a Principe Sacerdotum, an esset Filius Dei, Matth. cap. 26. v. 63. vere respondit his verbis: *Tu dixisti:* hoc est, sum Filius Dei. Nec aliter poterat respondere, cum ad hoc natus esset, ut testimonium perhiberet veritati; Joan. cap. 18. v. 37.

Eadem ratione confessus est Pilato se regem esse, quia vere rex erat. Sed omnem ei sollicitudinem amovit his verbis: *Regnum meum non est de hoc mundo*, Joan. cap. 18. v. 36. Hoc est, regnum meum imperatoribus seu regibus terræ timendum non est, cum totum spiritale sit, & *per gratiam* inchoetur in hominum mentibus, dum hic vivunt, ac *per gloriam* in futura vita perficiatur. Ac reipsa solvit Imperatori didrachma, sive tributum annuum duarum drachmarum, tanquam filius hominis: Sed tanquam Filius Dei miraculum patravit, quo staterem, seu nummum tetradrachmum in ore piscis hamo apprehensi D. Petrus reperit, ut tam pro seipso, quam pro D. Petro, & in sancti Petri persona pro Ecclesia sua, tributum Imperatori penderet, Matth. cap. 17. v. 27. Atque ita doctrina ipsius & facta conveniebant. Nam tentantibus ipsum Pharisæis per discipulos suos & Herodianos, ac eum illaqueare in sermone conantibus circa censum Cæsari persolvendum,

hoc ab eo plenum sapientia datum fuit responsum: *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; & quæ sunt Dei, Deo*. Matth. cap. 22. v. 21. Marci c. 12. v. 17. Luc. c. 20. v. 25. Quod responsum ab iis, quæ Pontificum & Pharisæorum instinctu coram Pilato jactabat multitudo, non minus quam lux a tenebris, discrepabat.

Igitur minime mirandum; si restiterit aliquandiu Pilatus; si Christum dimittere propter Solenne Festum tentaverit; si eum jusserit verberari, forasque produxerit, ut Judæorum furorem sedaret; si accepta aqua manus laverit, seque innocentem a sanguine Justi fuerit contestatus. Multa enim audiebat temere contra Christum allegata: nihil videbat probatum præter ipsius accusati innocentiam. Sed cessit tamen, cum illud audivit: *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris*: & *non habemus regem nisi Cæsarem*, Jo. c. 19. v. 12. 15. Atque ita quem manifestissime noverat innocentem, horrendo infamique Crucis supplicio, quæ erat pœna seditiosorum, sicariorum, latronum, servorumque, ex Paulo Jurisconsulto Romano l. 5. recept. Sentent. tit. 22. condemnavit. Quod certe nunquam fecisset, si *tabellam* sumendo, ut ait Tullius Orat. pro Cluentio, non se putasset *esse solum; sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem ..... metum, cupiditatesque omnes amovisset*. Quippe ut postea sanciverunt Imperatores Diocletianus & Maximianus lege *Decurionum* 12. Cod. de pœnis, *vanæ voces populi non sunt audiendæ: nec enim vocibus eorum credi oportet, quando aut noxium crimine absolvi, aut innocentem condemnari desiderant*.

Sed oportebat impleri Scripturas, & perfici quæ ab ipso Christo Domino de mortis suæ genere fuerant prænuntiata, Matth. cap. 20. v. 18. 19. & cap. 26. v. 2. Et Joan. cap. 3. v. 14. & cap. 8. v. 28. & c. 12. v. 32. Oportebat ipsum a Principibus Sacerdotum & Scribis morte damnari, & tradi gentibus, ut illuderetur, flagellaretur, crucifigeretur. Nam Crucis supplicium Judaicis legibus erat incognitum. Unde cum Pontifices & multitudo ab iis concitata clamarent Pilato, *crucifige, crucifige eum*; & respondisset Pilatus, *accipite eum vos, & crucifigi-*

figite, Joan. cap. 19. v. 6. non deerat ipsis voluntas, sed potestas. Quocirca prius jam responderant, Joan. c. 18. v. 31. *Nobis non licet interficere quemquam: ut sermo JESU impleretur, quem dixerat significans qua morte esset moriturus*. Non enim iis licebat quemquam hoc genere mortis afficere, seu Cruci suffigere: quod tamen tanquam acerbissimum delegerat Christus, & quo eum affici volebant Judæi, ut ex ipsorum clamoribus constat: ideoque ad Pilatum Præsidem confugerant. Aliunde enim, etiamsi a Romanis essent subacti, retinuisse videntur patrias leges, per quas licebat ipsis, religionis prætextu & zelo blasphemos ex Levit. c. 24. v. 16. & mulieres in adulterio deprehensas ex Levit. c. 20. v. 10. lapidatione obruere: aliter quippe Pilatus, qui noverat quod ipsis liceret, non iis permisisset eam facultatem his verbis, *Accipite eum vos, & secundum legem vestram judicate eum*, Joan. cap. 18. v. 31. Hinc est quod mulierem in adulterio deprehensam Joan. c. 8. v. 5. & Christum ipsum, Joan. c. 10. v. 31. lapidare tentarunt; & S. Stephanum postea lapidarunt, Act. Apost. cap. 7. v. 57.

Nec in eo tantum impletæ fuerunt Scripturæ, sed etiam in aliis omnibus, quæ Christi passioni fuerant adjuncta. Nam milites, qui crucifixerunt Christum, diviserunt ipsius vestimenta, & super inconsutilem ipsius tunicam miserunt sortem, ut Psaltes Rex prædixerat Psalm. 21. v. 19. & ipsum potaverunt aceto felle mixto, ut idem Psaltes prænuntiaverat Psal. 68. v. 22.

Itaque Pilatus decreta divina præter voluntatem suam est executus; Sed reliquit exemplum pessimi Judicis, a quo necesse est abhorreant quicumque ad idem munus fuerint vocati. Nam ii, auditis partibus, visis & expensis probationibus allegatis, nulla ducti pauperum commiseratione, nulla potentiorum auctoritate commoti, justum, sive legibus consentiens exercere debent judicium. Quod ut consueto Scholarum more stabiliatur, sit

PROPOSITIO I.

JUdex, nulla habita personarum ratione, spretis minis aut blanditiis, rejectis muneribus, amoto metu aut miserantis affectu, ex allegatis & proba-

tis ferre debet ſententiam ſive in Civili cauſa, ſive in criminali.

Probatur. Qui publico munere fungitur, publicamque ſuſtinet perſonam, is eodem modo ſe gerere debet in judicio ſive civili, ſive criminali, quo ſe gereret ipſa Reſpublica, ſi per ſe judicaret, ut manifeſtum eſt.

Atqui ſi Reſpublica judicaret per ſeipſam, omnino ſequeretur quæ ſibi comperta eſſent ex allegatis & probatis; ſive ea ſcriptis eſſent probata, ſive teſtibus idoneis, juxta illud Deuteron. c. 19. v. 15. *in ore duorum aut trium teſtium ſtabit omne verbum*. Non enim alia occurrit ratio publicum judicium juſte exercendi, ut attendentibus patet.

Ergo judex in quovis judicio ex allegatis, & probatis debet ſententiam dicere.

At illud quæritur, utrum in Capitali Judicio Præſes aliquis ſeu Magiſtratus aut judex, ſive ſolus judicet, ut Pilatus, ſive ad cauſam criminalem dijudicandam cum aliis in Tribunali ſedeat: (nam cum de hominis capite agitur, non unus duntaxat, ſed ſeptem ad minimum judices in eo ſaltem judicio, quod ſupremum dicitur, a quo nempe non eſt provocatio, requiruntur apud nos, non tantum conſtitutionibus Henrici II. ann. 1549. art. 5. & Caroli IX. ann. 1563. art. 3. 1564. art. 4. 1566. art. 42. & 1572. art. 14. ſed etiam conſtitutione Ludovici XIV. ann. 1670. tit. 2. art. 24.) Utrum, inquam, Præſes ille aut Magiſtratus vel Judex eum hominem, quem ſcientia privata innocentem novit, accuſatum tamen & plurium teſtimonio convictum condemnare debeat ex allegatis & probatis contra propriam ſcientiam, an potius abſtinere a ferenda ſententia, & dignitati potius aut Magiſtratui nuntium remittere, ſi neceſſe ſit, quam innocentem a ſe cognitum capite damnare. Qua de re ſit

PROPOSITIO II.

Judex debet a ferenda ſententia penitus abſtinere, cum agitur de innocente in cauſa capitali contra propriam ſcientiam damnando; eoque debet eſſe animo, ut dignitatem vel magiſtratum amittat potius, quam inſontem capitali judicio contra propriam ſcientiam condemnet.

Pro-

Probatur. Ille debet a ferenda contra innocentem sententia in causa capitali abstinere, qui non debet suscipere vocem mendacii, nec sequi turbam ad faciendum malum, nec in judicio plurimorum acquiescere sententiæ, ut a vero deviet.

Atqui judex non debet suscipere vocem mendacii, nec sequi turbam ad faciendum malum, nec in judicio plurimorum acquiescere sententiæ, ut a vero deviet, quemadmodum Scriptura sacra præcipit Exodi cap. 23. his verbis: *Non suscipies vocem mendacii ...... non sequeris turbam ad faciendum malum: nec in judicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut a vero devies.*

Ergo judex in eo casu debet a ferenda sententia sic abstinere, ut dignitatem vel magistratum ejuret potius, quam innocentem in causa capitali contra propriam scientiam condemnet.

Responsiones ad objecta.

Objicies primo. Judicis est afferere publicam tranquillitatem: hic enim est præcipuus illius finis.

Atqui nisi judicet secundum allegata & probata contra propriam scientiam, non afferet publicam tranquillitatem, imo eam pessumdabit: nam quantumvis ante ipsum vocetur reus, nunquam eum condemnabit; sed scientiam privatam semper obtendet, qua ipsius innocentiam notam sibi esse affirmabit; sicque viam sceleribus aperiet.

Ergo judex nunquam debet a judicando abstinere; sed innocentem, etiam in causa capitali, ex allegatis & probatis contra propriam scientiam debet condemnare.

Respondeo negando min. Afferere enim publicam tranquillitatem est impedire, quantum fieri potest, ne innocentes opprimantur. Sed Judex, qui abstinet a damnando innocente, impedit, quantum potest, ne innocens opprimatur. Ergo publicam tranquillitatem afferit.

Quod autem probationis loco affertur, nempe eum nunquam damnaturum esse reos; proindeque viam sceleribus fore apertam: id sane falsum est. Nam primo, etiamsi judicium ipse non ferat, alii qui cum eo de eadem causa cognoscunt, judicare possunt. Secundo, quamvis ille solus foret

Judex,

Judex, quædam tamen scelera sunt adeo publica & nota, ut scientiam privatam prætexere non posset. Nam v. g. si quis palam & in foro perpetrarit homicidium, nulla ratione ipsius factum occultari, vel excusari poterit. Quare ex nostra sententia non sequitur viam sceleribus fore apertam; sed ad summum quibusdam occultis criminibus debitas pœnas aliquando fortasse, idque rarissime, non esse irrogandas: quod licet incommodum sit, minus tamen Reipublicæ nocet, quam si insontes capitali judicio damnentur. Nam *satius est impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare*, inquit lex 5. ff. *de pœnis*.

Sed inquies. Judex sequi debet scientiam publicam, non privatam.

Ergo in proposita causæ specie non debet a judicando abstinere.

Respondeo distinguendo antecedens. Sequi debet scientiam publicam, ut judicet, concedo: ut abstineat a judicando, nego: quare nego consequentiam. Equidem si sententiam ferat Judex, cum personam publicam gerat, scientiam publicam sequi debet: siquidem ea est judiciorum forma, quam lex positiva præscribit. Sed cum de innocente damnando agitur, quidvis potius patiatur necesse est, quam capitalem in eum sententiam ferat: quoniam id vetat lex naturalis, cui lex positiva suffragatur, Proverb. cap. 24. v. 11. *Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses*.

Instabis. Licet Judici judicare secundum legem positivam, quæ ait, in ore duorum, aut trium testium stare omne verbum.

Ergo non debet in præsenti specie a judicando abstinere.

Respondeo distinguendo antecedens. Licet Judici judicare secundum legem positivam, dummodo non violetur jus naturale, concedo: secus, nego: quare nego consequentiam. In judicio enim duo sunt spectanda, scilicet *jus ipsum*, & ratio seu modus aut forma judicii: Judex porro debet judicare secundum formam a lege positiva præscriptam, nempe per testes & instrumenta, quoties judicium illud legi naturali non adversatur; sed si jus naturale

turale hoc judicio violetur, ut in præsenti specie, non debet quidem contra judiciorum formam pronuntiare; sed omnino a ferendo judicio debet abstinere.

Urgebis. Lex positiva, qua judiciorum forma præscripta est, minime opponitur juri naturali.

Respondeo distinguendo propositionem. Minime opponitur juri naturali; & tamen judicium ipsum, quod secundum formam pronuntiatur, legi naturali aliquando repugnat, concedo: secus, nego. Igitur etiamsi ratio seu forma judiciorum, scilicet ex tabulis & testibus, per seipsam justa sit, potest tamen judicium, quod secundum illam formam pronuntiatur, esse injustissimum, nempe cum jus ipsum per illud læditur. Hinc queruntur aliquando nonnulli, quod externa tantum judiciorum forma a judicibus observata sit, jus autem ipsum revera fuerit obtritum.

Objicies secundo. Sacerdos debet sacram Eucharistiam homini ad mensam sanctam publice accedenti porrigere, licet eum indignum noverit.

Ergo a pari Judex innocentem condemnare debet cognitum ut talem scientia privata.

Respondeo negando consequentiam & paritatem. Disparitas in eo est, quod Sacerdos homini proprio motu ad sacram Eucharistiam, idque publice & coram Fidelium omnium *synaxi*, seu congregatione accedenti non inferat injuriam; quemadmodum nec Christus Dominus proditori Judæ injuriam intulit, dum ipsi suum Corpus manducandum præbuit: nam hoc casu volenti & ultro sese offerenti non fit injuria. Sed Judex, damnando innocentem capitali judicio, capitalem ipsi infert injuriam, ac jus naturale, quod nulla lege positiva perimi potest, obterit & conculcat.

Instabis. Dux aut Imperator ab expugnatione urbis vel arcis abstinere non debet, tametsi multos in ea innocentes esse noverit.

Ergo a pari Judex a damnando innocente abstinere non debet.

Respondeo negando consequentiam & paritatem. Nam Ducis officium est in bello justo urbem expugnare, quocumque modo ea expugnatio fiat; ac si multi in urbe innocentes cadant, id omnino

no est præter intentionem ejus, qui injuriam publicam auctoritate publica in bello juste suscepto ulciscitur, aut repellit. Sed Judicis officium est jus suum cuique reddere, & proinde innocentem, quantum in ipso est, illæsum dimittere: alioqui justitiam naturalem violaret, quam tamen Leges positivæ, quæcumque illæ sint, labefactare non possunt: quare utrobique diversa esse debet agendi ratio.

CAPUT ULTIMUM.

De privatorum officiis.

PRivatos appellamus, qui nullo munere publico inter Cives defunguntur; sed qui sibi tantummodo vivunt, suisque duntaxat rebus dant operam. Non ii tamen ab omnibus in patriam & concives suos officiis immunes putandi sunt: sed communibus civitatis aut Reipublicæ legibus in concives obstringuntur, ut vicissim ab iis mutua reposcere possunt humanitatis ac societatis officia.

Cives autem sunt, non qui in aliqua tantum civitate aut Republica degunt, sed qui omnibus civitatis aut Reipublicæ juribus gaudent; quique jus illud vel nativitate ipsa, vel Principis beneficio, aut alio quovis modo sunt consecuti: ut Lysias Tribunus illius cohortis, quæ templum Hierosolymitanum custodiebat, a quo adversus Judæorum furorem servatus fuit Divus Paulus, jus Civitatis Romanæ *multa summa* adeptum fuisse se testatur Actuum Apostolorum cap. 22. v. 28. Divus autem Paulus natus erat civis Romanus, scilicet Tarsensis, non obscuræ Cilicum urbis municeps, ut ipse refert Actuum Apostolorum cap. 21. v. 39.

Qui vero vitam privatam agunt in Civitate, ii ad populum aut plebem pertinere dicuntur. Populum dico aut plebem: quia licet ea vocabula quandoque indiscriminatim sumantur, scilicet pro infimis personis, ut apud Horatium Satyra 1. *populus me sibilat*, &c. & apud Persium Sat. 3. *ad populum phaleras*, &c. frequentius tamen *populus* apud Auctores classicos, maxime vero apud Jurisconsultos Romanos, complectitur Patricios simul & plebejos; *plebs* vero viliorem tantum multitudinem continet.

Vir

Vir autem privatus, sive inter honoratiores cives, qui nempe honestas colunt & exercent artes, sive inter viliores operas recenseatur, pluribus erga Civitatem & concives suos officiis tenetur.

Primo quidem summus esse debet illius in Principem & Patriam seu Civitatem amor, ita ut nulli omnino rei parcat, ut Principis & Patriæ incolumitatem servet. Quamobrem in bello justo non tantum subsidia Principi ex facultatibus suis suppeditare, sed propriam, si necessitas postulet, personam debet offerre. Nam si hoc perpetuum sit eorum, qui Nobilitatis tesseram apud nos gerunt, officium, ut se suaque bona pro principis ac Patriæ defensione omnibus locis ac temporibus præstent, minime queri potest plebejus aliquis, si urgente necessitate idem ab ipso, ejusque similibus pro Principis ac Patriæ salute exigatur.

Secundo. Adeo non debet ulli factioni vel seditioni contra Principem & Patriam suppetias ferre, ut nullum ipsi majus piaculum videri debeat, quam si se ab obedientia legitimi Principis, quovis prætextu aut colore subtrahat. Meminisse enim ipsum oportet Apostolici præcepti ad Rom. 13. v. 2. *Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*. Unde etiamsi crudelis foret Princeps, ac vere religionis hostis capitalis, nunquam in eum rebellare liceret: sed sic retinenda foret religio, ut nec quidquam contra Deum admitteretur, nec a Principe fieret defectio; idque primorum Christianorum exemplo, qui omnia potius mala patiebantur, quam ut vel Deum offenderent, vel debitam Principi fidem violarent. Vide S. August. Can. 97. *Qui resistit*, Caus. XI. qu. 3.

Tertio. Sacerdotibus ac cæteris viris Ecclesiasticis, Magistratibus, & omnibus in dignitate aliqua constitutis personis honorem ac reverentiam exhibere, eandemque iis, qui sibi subditi sunt, nempe liberis & famulis, debet inspirare. Id enim præcipit Apost. c. laud. v. 7. *Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem: nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem implevit.*

Quarto igitur, ut legem impleat, ipsum in conci-

cives suos, maxime vero in consanguineos, propinquos, socios, vicinos benevolum esse decet, non tantum ut operam operæ rependat, sed ut eos beneficiis suis occupet, sive laborantibus opitulando, sive commoda incogitantibus afferendo, sive injurias negligendo, aut alio quocumque modo Apostolicis monitis obtemperando, ad Romanos cap. 12. v. 16. & sequentibus. *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos: nulli malum pro malo reddentes: providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, non vosmetipsos defendentes, charissimi, sed date locum iræ; scriptum est enim: mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ipsius. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.*

Quinto. Quod in hominum societate fere præcipuum est, bonam fidem a quovis in promissis & conventionibus servari aliis oportet. *Fundamentum est autem justitiæ fides*, idest *dictorum conventorumque constantia & veritas*, inquit Tullius, lib. 1. de Officiis. Idque adeo necessarium putat, ut eam etiam cum hoste servandam velit, lib. 3. ejusdem operis. *Nam illud quidem*, inquit,

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam, idcirco recte a Poeta dicitur, quia cum tractaretur Atreus, personæ serviendum fuit. Sed si hinc sibi sumunt nullam esse fidem, quæ infideli data sit, videant ne quæratur latebra perjurio. Nec affirmare dubitat, Regulum, etiamsi maximis suppliciis afficiendum se sciret, ad Carthaginienses redire debuisse, prout cum iis convenerat; ne conditiones, pactionesque bellicas & hostiles perturbaret perjurio. *Cum justo enim & legitimo hoste res gerebatur, adversus quem & totum jus feciale, & multa sunt jura communia.* Quam Tullii sententiam a Patre luminum descendisse constat ex Ezech. c. 17. v. 15. ubi Propheta de Sedecia Rege, qui pejeraverat domino suo Regi Nabuchodonosor, sic pronuntiat: *qui dissolvit pactum, numquid effugiet?* In quem locum ita scribit S. Hieron. *Ex hoc etiam discimus inter hostes servandam fidem, & non*

con-

considerandum cui, sed per quem juraveris. Multo enim melior inventus est ille, qui propter nomen Dei tibi credidit, & deceptus est, quam tu qui per occasionem divinæ Majestatis hosti tuo, imo jam amico molitus es insidias. Si hoc alte animo infixum habuissent, qui Uladislao Hungariæ Regi consilium dederunt, ut initam cum Amuratho II. Turcarum Imperatore pacem, solemni sacramento confirmatam, dirimeret, eo quod nulla cum Infideli sit habenda fides: non tantum Christiani sanguinis fusum esset ad Varnam Bulgariæ urbem an. 1444. die 11. Novembris, Divo Martino sacra: neque nunc fortasse magna Hungariæ, & Panoniæ pars sub jugo inimicorum Christi nominis gemeret, neque Religio Christiana in iis Provinciis captiva teneretur.

Cum vero servanda dicitur fides etiam cum hostibus, non tamen ea lex pactum pro capite pretium prædonibus deferendum jubet. Sunt enim latrones communes generis humani hostes; quibuscum nulla est societas: nullum proinde jus societatis. Sed tamen si adhibito juramento pollicitus esses hoc pretium; tunc non propter latrones, sed propter jurisjurandi reverentiam standum esset promissis. Quod si bona fides cum hostibus, quanto magis cum concivibus est servanda?

Sexto. Denique non satis est ad Christianæ legis complementum, ut opera justitiæ cujusmodi sunt, quæ ex pactis conventis bona fide descendunt, erga proximum exerceantur, sed præterea præstanda sunt opera misericordiæ propter Deum, qui cum sit communis omnium parens, mutuum inter omnes homines, fraternamque dilectionem vult intercedere.

Itaque cum tria sint bonorum operum genera, scilicet *oratio*, *jejunium*, & *eleemosyna*: ut legimus Tobiæ cap. 12. v. 8. *bona est oratio cum jejunio & eleemosyna*: oportet ut ea tum ad nostram, tum ad aliorum utilitatem exerceamus. *Oratio* dicitur elevatio mentis in Deum, per quam vel mala deprecamur, vel bona nobis aliisque petimus, vel Deo benedicimus. *Jejunium* est abstinentia a cibo & potu, secundum modum & tempus ab Ecclesia præscriptum. Jejunium spirituale

est

est abstinentia a peccatis, ut docet S. August. Tract. 17. in Joannis Euangelium, n. 5. his verbis. *Jejunium autem magnum & generale est abstinere ab iniquitatibus & illicitis voluptatibus sæculi*. Denique *Eleemosyna* seu misericordia est beneficium, quo alterius miseriæ propter Deum subvenimus. Duplicis generis sunt illius *opera*, nempe *corporalia & spiritualia*. Septem numerantur opera misericordiæ corporalia: scilicet, *esurientes pascere, potum dare sitientibus, operire nudos, redimere captivos, ægrotos invisere, peregrinos hospitio excipere, mortuos sepelire*. Totidem sunt opera misericordiæ spiritualia, nimirum, *ignorantes docere, errantes corrigere, dubitantibus consilium dare, pro salute proximi Deum orare, consolari mæstos, ferre patienter injurias, offensas remittere*.

Hæc & alia præstabit, quisquis *novissima* hominis animo præsentia frequenter est habiturus, scilicet *mortem*, *judicium*, *infernum*, & *cælestem gloriam*. Quorum quidem consideratio tanti momenti est ad vitandum peccatum, ut ad eam expresse nos excitet Sapiens Eccli. cap. 7. v. 40. aurea illa sententia, qua Scientiam moralem, & Institutiones nostras Philosophicas claudemus: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, & in æternum non peccabis*.

F I N I S.